

ગુજરાત યુનિવર્સિટી પ્રકાશન

ગુજરાતીમાં પ્રચલિત

ફારસી શબ્દોનો સાર્થ વ્યુત્પત્તિ કોશ

[અરબી તથા તુર્કી મૂળના શબ્દો સહિત]

ભાગ ૨

ડૉ. છાત્રભાઈ રણછોડજી નાયક

એમ.એ., બી.ટી., પીએચ.ડી. (મુંબઈ); એફ.આર.એ.એસ. (લંડન)

ફારસીના રીફર,

ભાષા-સાહિત્ય ભવન, ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ

O/o, શ્રી હ. જી. આર્ટ્સ કોલેજ

ભાદામ રોડ, અમદાવાદ-૪૬

ગુજરાત યુનિવર્સિટી

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬

00413

૧) ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯

R

491.553

ગાંધી.

૪૧૩

કિંમત : રૂ. ૧૦-૦૦

મુદ્રક

નિતેન્દ્ર મગનલાલ પુરોહિત
પ્રેસ-વ્યવસ્થાપક
ગુજરાત યુનિવર્સિટી પ્રેસ
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯

પ્રકાશક

કંચનલાલ ચંદુલાલ પરીખ
કુલસચિવ
ગુજરાત યુનિવર્સિટી
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯

પ્રકાશક સંસ્થાનું નિવેદન

ગુજરાત યુનિવર્સિટીએ ફારસી ભાષાના સંશોધનરૂપે આ કોશ જુદા જુદા ભાગમાં પ્રગટ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. ફારસી ભાષા ઈરાનની રાષ્ટ્રભાષા છે, પણ તેની અસર આપણા દેશની ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિ ઉપર અને ખાસ કરીને ગુજરાતી ભાષા ઉપર ઘણી વ્યાપક અને મહત્ત્વની છે. “ફારસી શબ્દોનો સાર્થ વ્યુત્પત્તિ કોશ” ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ભાષા-સાહિત્ય ભવનના ફારસી વિષયના વડા અને રીડર ડૉ. છોટુભાઈ રણછોડજી નાયકે અત્યંત પરિશ્રમ ઉઠાવીને તૈયાર કરેલ છે. તે કોશનો પહેલો ભાગ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે. હવે આ બીજો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરતાં મને આનંદ થાય છે. ડૉ. છોટુભાઈ નાયક જેવા સન્નિષ્ઠ અને અનુભવી પ્રાધ્યાપકના હસ્તે સાહિત્યક્ષેત્રે અતિ ઉપયોગી એવું આ કામ તૈયાર થઈ રહ્યું છે તે મહત્ત્વની બીના છે. તે માટે ડૉ. નાયકનો હું ખાસ આભાર માનું છું.

આશા છે કે યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકો ઉપરાંત આ વિષયમાં રસ ધરાવતા સૌને આ પ્રકાશન ઉપયોગી નીવડશે.

ગુજરાત યુનિવર્સિટી,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૮.

કં. ચં. પરીખ
કુલસચિવ

૨૯ માર્ચ, ૧૯૭૪,
ચૈત્ર સુદ ૬, ૨૦૩૦ (સંવત).

પ્રસ્તાવના

રાજ્યની ઉન્નતિ કરવા બાબતમાં જોવો ભાગ તેના કોશ એટલે કે ખજાનાનો વિભાગ ભજવે છે, તેવો જ ભાગ તેના સાહિત્યના સર્વાંગી વિકાસ કરવા બાબતમાં તેની ભાષાનો કોશ ભજવે છે. રાજ્યના પ્રત્યેક વિભાગની શક્તિ અને પ્રગતિ તેની આર્થિક સ્થિતિ ઉપર અવલંબિત હોય છે; તેવી જ રીતે તેનાં સાહિત્ય અને ભાષાના વિકાસનું નિર્માણ મહદંશે તેના શબ્દભંડાર એટલે કે શબ્દકોશ ઉપર આધારિત હોય છે. ટૂંકમાં કોઈ પણ ભાષાના સ્વરૂપ અંગેની વાકેફિયત જેટલી સહેલાઈથી તેના કોશ દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તેટલી તેના અન્ય કોઈ અંગ દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી.

ગુજરાતી ભાષાનો શબ્દસંગ્રહ સમૃદ્ધ છે અને ગુજરાતના વિદ્વાનોની જરૂરિયાતને પોષે તેવા અનેક કોશો પણ રચાયેલા છે. એ ભાષા અને એના સાહિત્યના ઘડતરમાં જે જે ભાષાઓનો ફાળો છે તેઓ પૈકી એક, ફારસી ભાષા છે. એ અંગે વિગતવાર માહિતી “ગુજરાતી ઉપર અરબી-ફારસીની અસર”^૧ નામક મારા પુસ્તક(ના બે ભાગ)માં મેં આપેલી છે.

હવે ગુજરાત યુનિવર્સિટીએ શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અને ગુજરાત સરકારે દફતરી ભાષા તરીકે ગુજરાતીને અપનાવી છે. આ રીતે જમાનાની ઝડપી ચાલ સાથે ગુજરાતી ભાષાનો ઝડપી વિકાસ થશે. તેને અનુરૂપ એના શબ્દકોશોની પણ આવશ્યકતા રહેશે અને તે રચાશે પણ ખરા.

કેટલાક વિદ્વાનોને એમ લાગે છે કે એ માટે પ્રચલિત અરબી-ફારસી શબ્દોનાં મૂળ, વ્યુત્પત્તિ વગેરે દર્શાવતો કોશ જેમ બને તેમ વહેલો રચાઈ જાય તો તેના અભાવને લઈને જે મુશ્કેલીઓ રહે છે તે કેટલેક અંશે હલ થાય.

અમદાવાદમાં આવેલી ગુજરાત વિદ્યાસભા નામની પુરાણી સંસ્થા સંચાલિત ભો. જો. વિદ્યાભવનના નિવૃત્ત અધ્યક્ષ મારા મુરબી પ્રો. રસિકલાલ છે. પરીષે કેટલાક સમય અગાઉ આ બાબત તરફ ઈશારો કરીને ગુજરાતી ભાષામાં જે અરબી, ફારસી અને તુર્કી શબ્દો પ્રચલિત છે તેમનો કોશ મારે તૈયાર કરવો એવી ઈચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી. એ વિચારને હોંશભેર આવકારીને મેં એ કાર્યના આરંભ તુરત જ કરી દીધો હતો; પરંતુ તે સાથે અન્ય લખાણકાર્યો ચાલુ હોવાથી તેમાં જોઈએ એટલી પ્રગતિ સાધી શકાઈ ન હતી.

ગુજરાત યુનિવર્સિટી સંચાલિત ભાષા-સાહિત્ય ભવનમાં મારી નિમણૂક થઈ તે પછી એ યુનિવર્સિટીના તત્કાલીન કુલપતિશ્રી ડૉ. ઉમાશંકર જોશીએ એ કાર્યને અતિ આવશ્યક અને મહત્ત્વનું ગણીને તેને વેગ આપવા યોગ્ય પ્રબંધ કર્યો, જેના પરિણામે કોશના પ્રથમ ભાગનું પ્રકાશન થયું હતું. તે બાદ હાલના કુલપતિશ્રી ઈશ્વરભાઈ પટેલે પણ મારા એ કાર્ય તરફ દિલ્લચ્છી પ્રદર્શિત કરી અને એને ઝડપી બનાવવા પ્રત્યે ઉત્સાહ દાખવ્યો, જેને પરિણામે આ બીજા ભાગનું પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે. આ રીતે એ સર્વ વિદ્વાનોએ જે પ્રોત્સાહન મને આપ્યું તે માટે હું તેઓશ્રી પ્રત્યે મારી કૃતજ્ઞતાની ઊંડી લાગણી વ્યક્ત કરવાની આ સ્થળે તક લઉં છું.

અત્યારે કોશનિર્માણની પદ્ધતિનો જે અદ્ભુત વિકાસ થયો છે, તે મુજબ જ આ કોશ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે, એવો મારો દાવો નથી; પરંતુ કંઈક અંશે તેવો ઘાટ ઉતારવા મેં યથાશક્તિ પ્રયત્ન તો કર્યો છે.

એમાં નોંધિશ શબ્દો અંગેની બધી આવશ્યક બાબતો નીચેના ક્રમે આપવામાં આવેલી છે :

- (૧) ગુજરાતીમાં પ્રચલિત અરબી-ફારસી શબ્દ
- (૨) તે અંગે વ્યાકરણવિષયક માહિતી
- (૩) શબ્દની મૂળ ભાષા — અરબી, તુર્કી કે ફારસીનો નિર્દેશ
- (૪) તે શબ્દનું ફારસી લિપિમાં સ્વરૂપ
- (૫) તે શબ્દનો મૂળ ભાષા પ્રમાણે થતો ઉચ્ચાર
- (૬) તે શબ્દની વ્યુત્પત્તિ અથવા તો જે મૂળમાંથી તેનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હોય તેનું સ્પષ્ટીકરણ
- (૭) મૂળ ભાષામાં થતો તે શબ્દનો અર્થ અને જે શબ્દ મૂળ અરબી કે તુર્કી હોય તો તેનો ફારસીમાં પ્રચલિત અર્થ

ઉપરનામાંથી (૩)થી (૭) મથાળાંવાળી માહિતી મોટા કો'સમાં મૂકેલી છે અને તેમાં પેટાવિભાગ તરીકે નાના કો'સમાં (૬) વાળી માહિતી એટલે કે વ્યુત્પત્તિ મૂકેલી છે.

(૮) વિશેષે કરીને ફારસી ભાષા-સાહિત્યના અભ્યાસીઓ માટે આવશ્યક હોય ત્યાં શબ્દને લગતી કેટલીક વિશિષ્ટ માહિતી ('નોંધ' એવા નિર્દેશ સાથે) આપવામાં આવેલી છે.

(૯) શબ્દનો ગુજરાતીમાં પ્રચલિત અર્થ

(૧૦) બની શક્ય ત્યાં કેટલેક સ્થળે તે શબ્દના પ્રયોગના ઉદાહરણ.

કેટલાક શબ્દોની બાબતમાં ગુજરાતી સાહિત્યમાં તે શબ્દના થયેલા પ્રયોગનાં ઉદાહરણોનાં અવતરણો પણ ટાંકવામાં આવ્યાં છે. તેમાંનાં કેટલાંક 'ભગવદ્-ગોમંડળ કોશ', 'ધી મોડર્ન ગુજરાતી-ઇંગ્લિશ ડિક્શનરી' (ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ મહેતા અને ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતાકૃત) અને 'ગુજરાતી-ફારસી-અરબી શબ્દોનો કોશ' (અમીરમિયાં હમદૂમિયાં ફારૂકીકૃત)માંથી લીધેલાં છે અને તેમની નીચે તેમનો જણાવેલો આધાર મૂકી તેની બાબુમાં તેઓ પૈકી જેમાંથી તે અવતરણ લીધેલું તેનો કો'સમાં નિર્દેશ કર્યો છે. તે ઉપરાંત અન્ય પુસ્તકોમાંથી પણ ઉદાહરણો લઈને ટાંકેલાં છે. આગળ ઉપરના ભાગોમાં પણ એ જ પદ્ધતિ ચાલુ રાખવામાં આવશે.

આ પુસ્તકની ભૂમિકામાં ફારસી ભાષાની ઉત્પત્તિ અને તેના વિકાસ અંગેની તથા ગુજરાતીમાં ફારસી ભાષાના શબ્દોના થયેલા પ્રચારનાં કારણો અને તેઓમાં થયેલાં વિવિધ પ્રકારોનાં પરિવર્તનો વગેરે અંગેની કેટલીક ઐતિહાસિક માહિતી આપવામાં આવી છે. ઉપરાંત ભાષા અને વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ અરબી-ફારસી વર્ણોના ઉચ્ચારણ વિષે અને મૂળ ઉપરથી પ્રત્યયોને યોગે સાધિત થયેલા જે શબ્દો ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામ્યા છે તેમના પ્રકારો અંગે પણ થોડીક આવશ્યક સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે. તેમાં નામને લાગતા પ્રત્યયો, વિશેષણને લાગતા પ્રત્યયો વગેરે પ્રમાણે વર્ગીકરણ કરેલું છે અને એ બધાને સળંગ ક્રમે નંબરો આપવામાં આવેલા છે. કેટલાક એવા ઓછા ઉપયોગના શબ્દોમાંના પ્રત્યયોની સ્પષ્ટતા તે જ શબ્દોની વિગતમાં કરેલી છે.

જે જે વિદ્વાનોના રચેલા શબ્દકોશોની સહાયતા અને અવતરણો માટે ગ્રંથોના આધાર શબ્દકોશના પ્રસ્તુત ભાગની રચનામાં લીધા છે, અને હવે પછી તૈયાર થતા ભાગોની રચનામાં લઈશ તેઓ પ્રતિ હું કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરું છું.

મારા લેખનની હસ્તપ્રત ગુજરાત યુનિવર્સિટી સંચાલિત ભાષા-સાહિત્ય ભવનના ભાષાશાસ્ત્ર વિભાગના વડા પ્રો. ડૉ. હરિવલ્લભ ભાયાણીએ તથા ગુજરાત વિદ્યાસભા સંચાલિત હ. કા. આર્ટ્સ કોલેજના ગુજરાતીના પ્રોફેસર શ્રી. નગીનદાસ પારેખે ખંતપૂર્વક વાંચી જઈને જે કીમતી સૂચનો કર્યાં છે તે બદલ એ મારા વિદ્વાન મિત્રોનો હું હાર્દિક આભાર માનું છું.

શબ્દોની વિસ્તૃત માહિતી આપતો કોશ રચવાના કાર્યમાં ઊણપો અને દોષો તો રહેશે જ. ફારસી લિપિ તથા ગુજરાતી સાથે તે છાપવાની મુશ્કેલી પણ પાર વિનાની છે, પરંતુ તે સૌ તરફ અભ્યાસીઓ ઉદારતાથી જોશે એવી મારી શક્યા છે.

“આગર સહુવી બુઝદ દર વય અકૂ કુન,

દરીદ: પરદએ કારમ રકૂ કુન”

(અમીર ખુસ્રો)

[ખમા કરજે રહેલી ભૂલચૂકને તું,

સમી કરજે પડેલી તૂટફૂટને તું.]

ભગોદ,
પો. અતુલ,
વાયા વલસાડ,
વેસ્ટર્ન રેલવે.

છોટુભાઈ રણછોડજી નાયક
૨, ગુજરાત સિદ્ધાર્થ સોસાયટી,
પોલિટેકનિક પાસે, ગુલબાઈ ટેકરી,
અમદાવાદ-૧૫.

જમ્બુ વિં [અં ضعیف 'ફમ્બી']

('ફમ્બુ' = નિર્ણય થવું) =
શક્તિહીન; નિર્ણય; કમજોર]

નોંધ. — હ્રિંમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે વૃદ્ધ; ઘરડું : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

અશક્ત (૨) વૃદ્ધ.

“હાથ જોડીને જમ્બુ કાણ ખોલ્યો.”

નંબર (ગુ-૬૧-અંક૦૬૦)

-ફી સ્ત્રીં [અં ضعیفی 'ફમ્બીફી']

('ફમ્બીફી' + 'ઈ' = પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
અશક્તિ; નબળાઈ]

નોંધ. — હ્રિંમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ છે ધડપણ; વૃદ્ધાવસ્થા:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

અશક્તિ; ધડપણ.

“તો જમ્બીફીમાં વાતો ઇશકની
કરીશું.”

નર્મદ (ગુ-ઈં૦૬૦)

જક સ્ત્રીં જુઓ 'જક'.

-કિયું વિં — 'જક' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

જકી; હરીણ.

-કી વિં — 'જક' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

જક કરનાર; જકિયું.

જકડી—અં زکڑ (જિકર) ઉપરથી :

'જિકર' = સૂઝીઓનું અણાહના
નામનું રટન; મજાહળી મંત્રા
વદી ધ્યાન અલ્લાહ ઉપર
કેન્દ્રિત કરવું તે; જીભથી વાદ
કરવું તે; અલ્લાહની પ્રાર્થના
ખોલી ખોલીને કરવી તે.

ગુજરાતીમાં કાવ્યનો એક પ્રકાર.

જકાત સ્ત્રીં [અં زکوة یا زکات]

'જકાત' ('જકિય' = પવિત્ર અને
શુદ્ધ દાન કરીને આત્મા ઉપરથી
સોલનો મેલ દૂર કરવો તે) =
પવિત્રતા; ક્ષાઈ વસ્તુનો ચુનંદો
ભાગ; માલનો જે ભાગ શરિયત
મુજબ અલ્લાહના રાહમાં આપ-
વામાં આવે છે તે; દાન; ખેરાત]

નોંધ. — ઇસ્લામી દેશોમાં અને
શિયાસતોમાં રહેત ખાસેથી વાતપક
આવકનો ચાખીરામો ભાગ એટલે
કે સેંકડે અડી દકાનો દર ઉધરાવ-
વામાં આવે છે. તેમ કરવામાં
લોક-કલ્યાણના વ્યવસ્થા છે અને
તે માટે તેનો ઉપયોગ દાન-પૃષ્ઠમાં
થાય છે. અમુક હદ ઉપરની આવક
ધરાવનાર વ્યક્તિએ તે આપવાનું
મજબુબના મોરબે ફરજિયાત
ગણાય છે. એ માટે એની માન્યતા
ધરાવવામાં આવે છે કે એમ કરવા-
થી ખાલી રહેતી રકમ શુદ્ધ થાય

છે અને તેમાં બરકત પ્રાપ્ત થાય છે. એ માન્યતાનો ઇન્કાર કરનાર મુસલમાન કાફિર ગણાય છે અને એ નહીં આપનાર પાપી છે. ક્યામતના દિવસે તેને સખત યાતના વેઠવી પડશે એમ મનાય છે.

ઇસ્લામ મુઝળ કમાઈતો જે ચાળીસમો લાગ અલ્લાહના નામ ઉપર ધર્માદા કે ખેરાત તરીકે આપવો તે; ખેરાત; દાન (૨) દેશમાં આવતા જતા માલ ઉપર રાજ્ય તરફથી લેવાતી હકસાઈ (૩) નાકાવેરો; દાણુ; કર.

“જકાત ખાતામાં પોતાને નોકરી મળી.”

નંબર (ગુ-ફા-અઠકાં)

ઠદાર પું — ‘ઝકાત’ + ફાં ڄاڻ
(દાર) = રાખ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આજાર્થરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્ત્વવાચક નામ બનાવે છે.

નાંધ. — ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં એનો ઉપયોગ થતો નથી. ફારસીમાં ‘દાર’ લાગીને બનેલાં જે નામો ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલાં છે તેમના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જકાત લેનારો અમલદાર;
જકાત વસૂલ કરનારો નાકાદાર.

ઠનામું નં — ‘જકાત’ + ڄاڻ
(નામ:) = જુઓ ‘નામું’.

નાંધ. — એનો પ્રયોગ ફારસી, ઉર્દૂ તેમ જ હિંદીમાં થતો નથી. ફારસીમાં ‘નામ:’ પ્રત્યય લાગીને બનેલાં જે નામો ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલાં છે તેમના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

દાણુ-જકાત-મહેસૂલના દરની યાદી.

ઠમાફી સ્ત્રી — ‘જકાત’ + અં ڄاڻ

(મુઆફી) = જુઓ ‘માફી’.

નાંધ. — આ શબ્દ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જકાત ભરવામાંથી મુક્ત.

—તી વિં — ‘જકાત’ + ગું ‘ઈ’
= પ્રત્યય.

જકાત સંબંધી; જકાતને લગતું; જકાતનું (૨) જકાતને પાત્ર; જેના ઉપર જકાત લેવાતી હોય એવું; જકાત લેવા-આપવા જેવું.

“અમારી પાસે જકાતી માલ ન હતો.”

પું — હિંદી પ્રયોગ ઉપરથી.

જકાત વસૂલ કરનાર અમલદાર;
જકાતદાર; જકાત ઉધરાવનારો માણસ.

જક્કી વિં જુઓ ‘જક’ માં

જખમ પું [ફાં ڄاڻ (ખમ)
= ઘા; વાઢ; હથિયારના અટકાથી પડેલો કાપ]

ધા;વાઢ;હથિયારના અટકાથી
પડેલો કાપ.

“ પડ્યા જખમ સૌ સલા,
સહીશ હું હજુયે બહુ,
ગણ્યા નવ કદી, ગણું નવ કદી,
પડે છો હજુ.”
(૪૦૬૦ પૃ. ૨૦૮)

-મી વિં [૩૧૦ ૩૧૦ زخمی ‘અખ્મી’
(‘અખ્મ’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવ-
નાર) = જખમ થયેલો હોય
એવું; ધાયલ]

જખમ થયો હોય એવું; ધાયલ.

“ કેવો પાટો મલમ લઈને
બાંધવા હું ગયો તો!
તે જોઈને જખમી નયને
ઘોષ કેવો વહો તો ! ”
કલાપી, ‘ કલાપીનો કાવ્યકલાપ ’,
પૃ. ૭૫

જખમાવવું સં ક્રિં — ‘ જખમ ’
ઉપરથી: એ માટે જુઓ
‘ જખમ ’.

જખમાવું અં ક્રિં — ‘ જખમ ’
ઉપરથી: એ માટે જુઓ
‘ જખમ ’.

જખીરો પું [અં ۰ ۰ زخمیر ‘જખીર:’
(‘જખર’ = લવિષ્યના ઉપયોગ
માટે બચાવી રાખવું; સંગ્રહ કરી
રાખવું) = લવિષ્યના ઉપયોગ
માટે અનામત રાખેલો સંગ્રહ;

જથો; સમૂહ; ભંડાર; ખખનો
(૨) કોઠાર; કોઠાગાર]

સંગ્રહ; જથો; સમૂહ (૨)
કોઠાર; કોઠાગાર.

જગખહેર વિં — અં ‘ જગ ’ +
ظاہر ‘ જાહિર ’ = જુઓ
‘ જાહેર ’.

જગમાં બધે જાણીતું; પ્રખ્યાત;
સુપ્રસિદ્ધ.

જગા(-ગ્યા) સ્ત્રાં [૩૧૦ جایگاه
‘ જય-ગાહ ’ (‘ જય ’ = સ્થળ;
ઠેકાણું + ‘ ગાહ ’ = પ્રત્યય, સ્થળ-
વાચક-મર્યાદા દર્શક) = સ્થાન;
સ્થળ; ઠેકાણું (૨) રહેઠાણ;
નિવાસ; મુકામ; પડાવ; ઉતારો]
સ્થાન; સ્થળ; ઠેકાણું (૨)
[લાં] ખાલી જગા (૩)
[લાં] નોકરી (૪) [લાં]
સાધુ બાવાનો મઠ.

“ આખું વિશાળ વિશ્વ મને
સાંકડું પડ્યું,
કોઈના દિલમાં જ્યારથી થોડી
જગા મળી.”

બરકત વીરાણી, ‘ માનસર ’, પૃ. ૯૧

ઠક પું — ‘ જગા ’ + અં حق
(ઠકક) = જુઓ ‘ ઠક ’.

નોકરીની જગાનો ઠક;
‘ લિયન ’.

જગો સ્ત્રીં જુઓ ‘ જગા(-ગ્યા) ’.

જગ અં — ‘જગા’ ઉપરથી
દ્વિરુક્તરૂપ.

ઠેરઠેર; બધીજગાએ; સર્વત્ર.

“જીવન જ્યોતિપૂર વિશાળું
જગોજગ રેલિયું રે લોલ.”

નંભોંઠીં (ગુ-ઈંડિં)

જનિયો પું [અં جنى ‘જિન્યઃ’

(‘જા’=ભૂંડા કે સારાનો
બદલો વાળવો; કિંમત ભરી
આપવી) = માથાદીઠ વેરો;
બિનમુસ્લિમ ઝિમ્મી પાસેથી
લેવાતો વાર્ષિક વેરો]

નોંધ. — મુસલમાન શાસન દર-
મિયાન મુસલમાન શાસકો આ
કર રાજકીય, સામાજિક અને
ધાર્મિક હકોના રક્ષણના બદલામાં
‘ઝિમ્મી’ એટલે કે જુમ્હેદારીમાં
રહેતા ગેરમુસ્લિમો પાસેથી ઉધરા-
વતા હતા. ઇસ્લામ સ્વીકારનારને
આ કરમાંથી મુક્તિ મળતી હતી.

અરબસ્તાનમાં ગેરમુસ્લિમ
પાસેથી, ઈરાનમાં જરથોસ્તીઓ
પાસેથી અને ભારતમાં હિંદુઓ
પાસેથી એ લેવાતો હતો.

મુસલમાની રાજ્યમાં પુખ્ત-
વયના (હૈડિયાવાળા) ગેર-
મુસ્લિમો પાસેથી લેવાતો એક
કર.

“પાક મજહૂબનું એતું ફરમાન
તોડી જનિયા કર માફ કીધો.”

કંઘેં (ગુ-ફા-અંકાં)

(પરિશિષ્ટ)

—યાવેરો પું — ‘જનિયો’ + ગું
વેરો.

જનિયો.

જડમેસ(-સુ)લાક(-ખ) — ગું ‘જડ’ +

ફાં جى ઈંઉં (ખી) : લાંઉં

(ખે) = જુઓ ‘ખે’ + ફાં سوراخ

(સૂરાખ) = જુઓ ‘સુલાખ’.

કાણા વિનાનું સ્થૂલ હોય
એવું (૨) સજ્જડ; મક્કમ.

જણસ સ્ત્રીં [અં جنس (જિન્સ) =

અમુક જાતની વસ્તુઓ જેવી કે
અનાજ; વેપારની ચીજો; માલ;
સામગ્રી (૨) કોઈ પણ વસ્તુની
એક જાત જેના અનેક પ્રકારો
હોય છે]

નોંધ. — હજૂંમાં ઉપરના ઉપરાંત
એનો અર્થ થાય છે ચીજ; વસ્તુ
(૨) સોદો (૩) દાગીનો;
ધરણું : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ચીજ; વસ્તુ (૨) માલ;
સોદો (૩) દાગીનો; ધરણું.

“બ્રહ્માએ નીરરૂપી પ્રથમ
જણસને સર્જ્યું છે સૃષ્ટિ મધ્યે.”

અંઉંયાં (ગુ-ઈંડિં)

લાવ સ્ત્રીં; નં — ‘જણસ’ +
ગું ‘લાવ’.

દરદાગીનો; કીમતી સર-
સામાન.

-સાહિ — ‘જળસ’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં —

જળસ ઉપર આપવા લેવાનું
અથવા આપેલું લીધેલું.

-સી સ્ત્રી ૦ [અ ૦ ફા ૦ جسی
‘જિ-સી’ (‘જિ-સ’ = જુઓ
‘જળસ’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
સંજ્ઞાવાચક) = જળસ સંબંધી;
જળસને લગતું (૨) માલમાં;
ચીજમાં]

રોકડનાણું; નગદી.

જનમકંદ સ્ત્રી ૦ — ગુ ૦ ‘જનમ’ +
અ ૦ قد (કેદ) = જુઓ ‘કેદ’.

જિંદગી સુધીની કેદ; આજન્મ
કારાવાસ.

-દી વિ ૦ — ગુ ૦ ‘જનમ’ + અ ૦ ફા ૦
قد (કેદી) = જુઓ ‘કેદી’ —

જન્મકંદ થઈ હોય એવું.

પું ૦ જનમકંદ થઈ હોય એવો
કેદી.

જના સ્ત્રી ૦ જુઓ ‘જિના’.

ખંડારી જુઓ ‘જિના’ માં.

“તે શરાબખોરી ને જનાકારીથી
દૂર રહેતો હતો.”

ખાળખાળ (ગુ ૦ ફા ૦ — અ ૦ ફા ૦)

જનાક સ્ત્રી ૦ — ફા ૦ جن ‘જન’ :

એ ઉપરથી હુલામણો શબ્દ :

‘જન’ = જુઓ ‘જન’.

દમ; પ્રાણ (૨) શક્તિ; બળ.

જનાકારી સ્ત્રી ૦ જુઓ ‘જના’ માં.

જનાખ સ્ત્રી ૦ જુઓ ‘જનાક’.

“આ છોકરો ઉછેરતાં મારી
જનાખ નીકળી ગઈ.”

(ગુ-ફા-અ ૦ ફા ૦)

જનાણું (-ખો) ન ૦; પું ૦ — ‘જનાખ’
ઉપરથી : ‘જનાખ’ = જુઓ
‘જનાક’.

પ્રાણ; બળ; સત્ત્વ; જિંદગી.

જનાઝો પું ૦ [અ ૦ هزاج ‘જનાઝ’ :

કે ‘જિનાઝ’ (‘જનઝ’ =
ઢાંકણું; છુપાવણું) મુઝકું દાટવા
લઈ જવાની ઠાકડી; નનામી
(૨) દફનક્રિયા (૩) મુઝકું;
શબ; લાશ]

મુસલમાનોમાં મુઝકું દાટવા
લઈ જવાની ઠાકડી; નનામી
(૨) તેની પાછળ જનારા
લેણીનો સમૂહ (૩) મુઝકું; શબ;
લાશ.

જનાનખાતું ન ૦ — ફા ૦ جن ‘જન’ :

‘જનાન-ખાન’ (‘જનાન’ =

‘જન’ નું ફા ૦ ખા ૦ વ ૦ : ‘જન’

= સ્ત્રી + ફા ૦ جن ‘ખાન’ :

= પ્રત્યય, સ્થળવાચક.

નોંધ. — ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં એ શબ્દનો પ્રયોગ થતો નથી. એ કદાચ ગુજરાતીમાં જ ધરાયેલો છે.

જનાનો; અંત:પુર; રણવાસ; સ્ત્રીઓનું ધર.

જનાનો પું [ફાં બીં]; ‘જનાન:’

(‘જનાન’=‘અન’ નું ફાં બીંવં :

‘અન’ = સ્ત્રી + વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ફારસી વળું ‘હે’=પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = સ્ત્રીઓ સંબંધી; સ્ત્રીઓને ખેસવા ઉઠવાનો ચોરડો (૨) અંત:પુર]

સ્ત્રીઓને ખેસવા ઉઠવાનો ચોરડો; અંત:પુર; મલાબમાં રહેનારો સ્ત્રીસમુદાય; જનાનખાનું.

—નાશાળા — ‘જનાનો’ + શું
: ‘શાળા’.

જનાનાની શાળા; ઓઝલમાં રહેનારી સ્ત્રીઓ માટેની શાળા.

—ની વિં — ફાં બીં; ‘જનાની’
(‘જનાન’=જુઓ ‘જનાનો’માં + ‘ઈ’=પ્રત્યય, સંબંધવાચક નામ બનાવનાર).

નોંધ. — આ શબ્દ ફારસીમાં વપરાતો નથી; એ ઉર્દૂમાં પ્રયોજાયેલો છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય છે સ્ત્રીઓને લગતું; સ્ત્રીઓનું; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

સ્ત્રીઓ સંબંધી; સ્ત્રીઓનું.
ઉદા. જનાની વેડા; જનાની પોશાક (૨) બાયલું; કાચર.

જનાબ વિં [અં બીં]; ‘જનાબ’

(‘જનાબ’=જુદું કરવું; બાબુએ મૂકવું;—થી દૂર રહેવું)=બાબુ; ઉંબર; પાડોશ; ‘ક’પાઉંડ’ (૨)

મહાન વ્યક્તિઓ; લાગવગ ધરાવનારા માણસોને કે અમલદારોને તેમજ અધિકારી વર્ગને સંબોધવા વપરાતું વિશેષણ; માનનો ખિતાબ; ‘મસ્તર’; માનવંત]

નોંધ. — પુરાણ જમાનામાં ઈરાનમાં બાદશાહના ઉંબર ઉપર ચુંબન કરવાનો રિવાજ હતો એવું ફારસી એ હતું કે બાદશાહ અંદરના ભાગમાં ધણો જ દૂર તખ્ત ઉપર બેસતો તેથી ચુંબન કરવા તેની નજીક જવું મુશ્કેલ રહેતું. એ ઉપરથી માન દર્શાવેલા ‘જનાબ’ શબ્દ ફારસીમાં વપરાતો થયો અને તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં પણ મોટેરાઓ માટે એ આદરસૂચક શબ્દ બન્યો.

શ્રીમાન; મહોદય; મહેરબાન;

કૃપાળુ (૨) હિંદુઓમાં વપરાતા ‘શ્રી’ ને બદલે મુસલમાન ગૃહસ્થોનો ઉલ્લેખ કરતાં તેમના નામ આગળ વપરાતો શબ્દ જેમ કે જનાબ અબુ અકર નદવી-સાહેબ.

—જેઆલી વિં [અં ફાં અં બીં]; ‘જેઆલી’

‘જનાબે આલી’ (‘જનાબ’ + ‘એ’ = વિશેષણનો સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા+‘આલી’=જુઓ ‘આલી’)=પ્રતિષ્ઠિત પુરુષો માટે આદરસૂચક સંબોધન (૨) આપ; આપશ્રી (૩) શ્રીમાન; મહોદય]

પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ માટે આદર-
સૂચક સંબોધન (૨) મોટા;
મહેરબાન: પરમકૃપાળુ.

જનાવર નં [૩૧૦ جَانَوَر (જન-
વર) ઉપરથી: એ માટે જુઓ
'જનાવર'] .

માણસ સિવાય બીજું હર-
કાઈ પ્રાણી (જેમ કે પશુ, પંખી,
જીવજંતુ વગેરેનો જનાવરમાં
સમાવેશ થાય છે) (૨) પશુ.
પું [૬૧૦] મૂર્ખ માણસ.

જનાવર નં—'જનાવર' + ૩૧૦ جَانَوَر
(ખાન:) = પ્રત્યય, સ્થળવાચક—
પ્રાણી સંગ્રહાલય; જનાવરોનું
સંગ્રહસ્થાન; 'ઝૂ'.

જનૂન સ્ત્રી ૦ જુઓ 'જનૂન'.
“તેને ધર્મને વાસ્તે પણ ધણી
જનૂન હતી.”
કંદે ૦ (ગુ-ધં ૦ ડિ ૦)

જન્નત નં [૨૦ جَنَّت 'જન્નત'
('જન્ન' = કોઈ વસ્તુને ઢાંકી
દેવી; આશ્રય આપવો (૨)
(જમીનનું) વનસ્પતિથી
ઢંકાયેલા રહેવું; ઢંકાઈ જવું) =
જે બાગમાં ઝાડોની બાહુલ્યતાને
લઈને જમીન દેખાતી નથી;
બહિષ્તનો બાગ જે મનુષ્યની
આંખથી દેખાતો નથી (૨)
બાગ; બહિષ્ત]

નોંધ.—હજરત મોહમ્મદ પેગંબર-
ની હદીસ મુજબ તેમના શ્રદ્ધાળુ
અનુયાયીઓ માટેનું સૌથી વિશેષ
મુંદર અને સુખદાયક સ્થળ જન્નત
છે; ત્યાંની દરેક વસ્તુ સોના, હીરા,
મોતી વગેરે શ્રીમતી પથ્થરોથી
જડિત તૈયાર કરવામાં આવેલી
છે; ત્યાં આકર્ષક બાગો છે; અને
મધ, દૂધ વગેરેથી ભરેલા હોળો છે.
સ્વર્ગ; બહિષ્ત.

“મને એ રાસ આવે છે કે નહિ,
એ તો હું બળી લઉં,
કે મારાં પુણ્ય પહેલાં થોડી
જન્નતની હવા દેજે.”
બરકત વીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૨૧

જન્નીન વિ ૦ [૨૦ جَنِّين 'જન્નીન' +
'નેશીન' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવનાર] = સ્વર્ગમાં
સ્થાન પામેલો; સ્વર્ગસ્થ;
સ્વર્ગીય; સ્વર્ગવાસી; શુજરી
ગયેલા બાદશાહો માટે ભારતમાં
વપરાતો માનવાચક શબ્દ]

નોંધ.—મોગલ શહેનશાહ જહાં-
ગીરના નામ સાથે તેમ જ તેને
બદલે તેના અવસાન પછી 'જન્નત
મકાન' શબ્દ કુરસીમાં લખાયેલા
ઇતિહાસોમાં વપરાયેલો છે. તેમ
બાબર અને શાહજહાનનાં નામો
સાથે તેમ જ તેમને બદલે 'જન્નત-
નેશીન' શબ્દ વપરાયેલો છે.

સ્વર્ગસ્થ; સ્વર્ગીય; જેનું
અવસાન થયું હોય એવું.

જન્મકેદ સ્ત્રી ૦ જુઓ 'જન્મકેદ'
જન્મકેદી વિ ૦ જુઓ 'જન્મકેદી'.

જપત વિં [અં ضبط (જપ્ત) =
મજબૂતાઈથી પકડી રાખવું તે;
અંકુશમાં રાખવું તે (૨)
દેખાણ; સંરક્ષણ; પ્રબંધ;
દાખ; કાબૂ (૩) જમ કરવું તે;
કળને કરવું તે; ટાંચ; ગુનાનો
નિકાલ થાય ત્યાં સુધી કોઈ
વસ્તુનો હવાલો સરકારે લઈ
લેવો તે; દંડ કે શિક્ષા ખાતર
સરકારે લઈ લેવું તે]

ગુનાસર દંડરૂપે સરકારે કળને
કરેલું (૨) માગણાં પેટે કળને
લીધેલું; હક્ક રદખાતલ કરી
કળને લીધેલું; જમ.

-તી સ્ત્રીં [અં ક્ષાં ضبط 'જપ્તી'
('જપ્ત' + ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = જપત સંબંધી;
જપત કરીને સાર્વજનિક મિલ-
કતમાં મેળવેલું; ગુનાસર દંડરૂપે
સરકારે કળને કરેલું; હક્ક રદ-
ખાતલ કરી કળને લીધેલું]

જપત કરવું તે; ગુનાના
દંડરૂપે સરકારે કે માગણાં પેટે
કોઈએ લીધેલો કળને; ગુનાનો
નિકાલ થાય ત્યાં સુધી કોઈ
વસ્તુનો હવાલો સરકારે લઈ
લેવો તે (૨) ટાંચ.

જમ વિં જુઓ 'જપત'.

-તી સ્ત્રીં જુઓ 'જપતી'.

જક્ષા સ્ત્રીં [અં جفا (જક્ષા) =
માયાનો અભાવ; સખતી; હેરાન-
ગતિ (૨) જુલમ]
જુલમ; જળરદસ્તી (૨) પીડા.

“આજ તારીય જક્ષા
સહેલી પડે છે મારે,
તારી પ્રીતિને પીડા
કહેલી પડે છે મારે.”

જરકત તીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૧૭૦

ઠકારક વિં—'જક્ષા' + ગું 'કારક'—
ત્રાસદાયક.

જળર (૧) વિં [અં جبر (જળર)
= કોઈની હાલત સુધારવી
તે; ગરીબી પછી ધનવાન
બનાવી દેવું તે; સારી હાલત
હોવી તે; ફરજ પાડવી તે;
કોઈ ઉપર જુલમ કરવો
તે (૨) કોઈને બળ-
જળરીથી કામે વળગાડવું
તે; બળનો ઉપયોગ;
જુલમ; દાખ; અત્યાચાર;
જળરદસ્તી; સખતાઈ]

જળરુ; જળળર; મોટું;
ભારે. કડણ (કદ, બળ,
સત્તા. ગતિ વગેરેમાં).

“લક્ષ્મીને લૂંટવા, જળર
રાજ્યો બધાં,
વિશ્વ કુત્રાંપની, આગ ફૂટે.”
નરમણિ

(૨) પું [ક્ષાં ج.] 'જળર' કે

'જળર' (ક્ષાં ج.]

‘અઝ બર’નું દ્વંકં રૂપ:

‘અઝ બર’માં ‘અઝ’=

માંથી + ‘બર’ = ઉપર)

= ઉપરથી; ઉપરનો

ભાગ (૨) કારસીમાં

વપરાતું અકારદર્શક

લઘુસ્વરનું ચિહ્ન]

અરબી, કારસી અને

ઉર્દૂમાં વપરાતું અકાર-

દર્શક લઘુસ્વરનું ચિહ્ન.

-રાઈ સ્ત્રી૦ — ‘જળાર’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

જળારદસ્તી; સખ્તાઈ; જુલમ.

-રી સ્ત્રી૦ [અઝ્કાઠ ۵ جہر ‘જળારી’

(‘જળાર’ + કાઠ ‘ઈ’=પ્રત્યય,

સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવ-

નાર) = બળ સાથે સંબંધ

ધરાવતું; બળજબરીથી; બળ

વાપરીને કરાવાતું]

જળારાઈ; જળારદસ્તી; જુલમ.

-રું વિ૦ — ‘જળાર’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

જળાર; જોરાવર; બળવાન

(૨) [લાઠ] મુશ્કેલ; કઠણ.

“વડોદરાના વઝીલમંડળમાં આ

નિર્દોષ પર રચાયેલું કૌલાંક

જળારું મંથન જગારી રહ્યું હતું.”

મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’,

પૃ. ૮૮

જળારજસ્ત વિ૦ જુઓ ‘જળારદસ્ત’.

-તી જુઓ ‘જળારદસ્ત’માં.

જળારજંગ વિ૦—અઝ جہر (જળાર)

= જુઓ ‘જળાર’ (૧)

+ કાઠ جگ (જંગ) = જુઓ

‘જંગ’—

નોંધ.—એ કારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં

વપરાતો નથી; એ ગુજરાતીમાં

ઘડાયેલો છે.

ખૂબ જળારું અને હિંમતવાળું;

યુદ્ધવીર; બહાદુર; શરવીર.

પું૦ મહાન લડાઈ.

જળારદસ્ત વિ૦ [કાઠ ۵ دست ‘જળાર’

‘અળાર-દસ્ત’ (‘અળાર’=ઉપર;

જાયું; અધિયાતા દરજ્જાનું (૨)

બળવાન; તાકતવર; જોરદાર

+ કાઠ دست ‘દસ્ત’ = જુઓ

‘દસ્ત’) = જોડો હાથ ધરાવનારું;

ઉપરી; અધિયાતા દરજ્જાનું

(૨) શક્તિશાળી; બળવાન;

તાકતવર (૩) [લાઠ] કાળેલ;

પ્રવીણ; નિપુણ (૪) જુલમગાર;

ઘાતકી; આકળું; જળારું.]

જોરાવર; જળારું.

૦સ્તી સ્ત્રી૦ [કાઠ ۵ دست ‘જળાર’

‘અળાર-દસ્તી’ (‘અળાર દસ્ત’

+ કાઠ ‘ઈ’=પ્રત્યય, વિશેષણ-

માંથી ભાવવાચક નામ બનાવ-

નાર) = ઉપરવટપણું; ઉપરીપણું;

આધિપત્ય; વડીલપણું (૨)

કાળેલિયત; નિપુણતા (૩)

જુલમ; ખળાતકાર; અત્યાચાર;
ઘાતકીપણું; આકળાપણું]

ખળ વાપરવું તે; જુલમ;
ખળાતકાર; અત્યાચાર.

“મેંદી ખનાવી આપ માટે,
તે લગાવો છો મને,

શાને જખરદસ્તી કરે,
આ પેર ધોવાને રહમ.”
કલાપી, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

જખરાઈ સ્ત્રીં જુઓ ‘જખર’માં.

જખરાન (પાંચુ) અં; વિં[جبر]

‘જખરન’ (‘જખર’=જુઓ
‘જખર’ + ‘અન’ = પ્રત્યય,
અરખીમાં ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય
ખનાવનાર) = જખરદસ્તીથી;
ખળજખરીથી; જોરજુલમથી;
ખળપૂર્વક]

જોરજુલમથી; ખળજોરીથી

(૨) ઇચ્છા વિરુદ્ધ.

જખરી સ્ત્રીં જુઓ ‘જખર’માં.

જખરું વિં જુઓ ‘જખર’માં.

જખરત પું[અં جبروت ‘જખરત’

(‘જખર’=જુઓ ‘જખર’)=
શ્રેષ્ઠતા; દળદળો; પ્રતિકા; મોટાઈ
(૨) અલ્લાહની પ્રોદતા;
અલ્લાહની કુદરત અને મોટાઈની
આલમ; સૂફી સાધકે પસાર કર-
વાની ચાર આલમોમાંની ત્રીજી

આલમ; સાધકને માટેની એવી
આલમ (એટલે કે જગત) છે
જ્યાં પંડિતો તેને અલ્લાહની
સિકત પ્રાપ્ત થવા માટે છે; સૂફી
સાધકના આધ્યાત્મિક જીવનની
એક કક્ષા]

નોંધ.—સૂફી સાધકે નાસૂત
(એટલે કે માનવ જગત), મસકૂત
(એટલે કે કુરિશ્તા જગત),
જખૂત (એટલે કે જે જગતમાં
અલ્લાહની સિકતો પ્રાપ્ત થાય છે)
અને લાહૂત (એટલે કે જે
જગતમાં અલ્લાહમાં ફના થઈ
જવાનું હોય છે)માંથી પસાર
થવાનું હોય છે.

અલ્લાહની પ્રોદતા; જખૂત.

જખાદ સ્ત્રીં [ફાં ڄاڻ ‘જખાદ’

એ ڄاڻ ڄا ‘અજ ખાદ’નું ટૂંકું રૂપ

છે : ‘અજ’=ના કરતાં+‘ખાદ’
=પવન)=પવનના કરતાં વિશેષ
ઝડપી; વેગવાળું; ઝડપવાળું]

કાકિયાવાડી ઘોડીની એક
જાત.

જખાન સ્ત્રીં [ફાં ڄاڻ (જખાન)

=જલ (૨) લાપા; ખોલી;
વાણી]

નોંધ.—હુડ્ડામાં દખરના દખરાંત
એના અર્થ થાય છે વચન; કથન;
વાચનો: તે દખરથી ગુજરાતીમાં—

છંભ (૨) ભાષા; બોલી
(૩) [લાં] વચન; કથન; વાચકો.
“ નર્મદે એ એની રસિક. કડવી
અને કાલિજ જળાનમાં વર્ણવી
છે. ”

નંચં (ગુ-કા-અંકો)

“ કહેજી માલિક તણા કદમે
ચૂમનારા !
જડિયાં શાને જળાન તાળાં. ”
મેઘાણી, ‘યુગવ-દના’, પૃ. ૧૪૬

નદરાજી સ્ત્રીં [કાંકાં ૫૩૩૩૩૩]

‘ જળાન-દિરાજી ’ (‘ જળાન ’
+ ‘ દિરાજ ’ = જુઓ ‘ દરાજ ’ : એમ
મળીને ‘ જળાન-દરાજ ’ = લાંબી
છલવાળું (૨) ઉદ્ધત; નિર્લજ્જ
+ ‘ ઈ ’ = પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
લાંબી છલતું હોવું તે (૨)
અસમ્યતા; તોછડાઈ (૩)
દુર્વચન]

લાંબી છલતું હોવું તે; ગમે
તેમ અનુચિત બોલવું તે; ધૃષ્ટતા;
બેઅદબી.

ની સ્ત્રીં [કાં ૫૩૩૩૩૩ ‘ જળાની ’

(‘ જળાન ’ + કાં ‘ ઈ ’ =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ
બનાવનાર) = જળાન સાથે
સંબંધ ધરાવનાર; જળાનથી

જણાવેલું; લખેલું નહિ તેલું;
મોઢે કહેલું; મૌખિક; મોઢામોઢ]

જળાનથી કરેલી વાત; બોલીને
જણાવેલી હકીકત; બોલીને
આપેલી સાક્ષી; જુળાની.

જળાની સ્ત્રીં જુઓ ‘ જળાન ’ માં.

જળાં સ્ત્રીં જુઓ ‘ જળાન ’.

“ લાખો ગુનાઓમાં છતાં ધું
આપનો ને આપથી,
લાજે જળાં, માંચુ છતાં
આખાદ હોજને આ રહમ. ”
કલાપી, ‘ શુજરાતની ગઝલો. ’

નદરાજી સ્ત્રીં જુઓ ‘ જળાન ’ માં.

જળાન વિં [જુઓ ‘ જળાન ’]

જળરુ; જોરાવર; બળવાન
(૨) [લાં] મુશ્કેલ; કડણ.

જળો પું જુઓ ‘ જળો ’.

“ જળો પ્રિય હૃદયનો તું જ
વહાલવાળો. ”

કલાપી (ગુ-કા-અંકો)

જળૂત પું જુઓ ‘ જળૂત ’.

જમજમા સ્ત્રીં [અં ૧૦૩૦૩ (અમ-
અમઃ) = વીજળીનો કડાકો; મેઘ-
ગર્જના,

કાં તાલબદ્ધ રીતે
ગાવું તે; સ્નાન તથા ભોજન
વખતે જરથોસ્તીઓનું મંત્રો
ભણવું તે (૨) ધીમેથી ગાવું તે;

સુરીલું ગાન કે ગીત કે મધુર કંઠ
કે રાગ]

સ્વરોને જલદી જલદી
ઉચ્ચારતાં ઊપજતો અલંકાર
(સંગીત); રાગની પ્રકૃતિને
અનુકૂળ થતા સ્વરો ગળામાંથી
જુદી જુદી ગનિથી કોઢવાની
ક્રિયાનો એક પ્રકાર.

જમશેદજી સ્ત્રી. — ૧૦ جمشید
'જમ-શીદ' ('જમ' = અવે-
સ્તાનો યિમ; ઈરાન. સંસ્કૃતિ-
નો પિતા જમશેદ + 'શીદ' =
રોશની; પ્રકાશ) = જમશેદના
મસ્તકની આસપાસ પથરાયેલો
નજરે પડતો પ્રકાશ + ગુ. 'જી'
નામને છેડે માનાર્થે વપરાતો
પ્રત્યય—

નોંધ.—જમશેદ ઈરાનમાં પુરાણ
જમાનામાં થઈ ગયેલા પેશાદારી
નામના વંશનો આદ્ય બાદશાહ
હતો. તેના સમયમાં વિવિધ
હથિયારો શોધાયાં હતાં અને
વડાણો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં
હતાં; તેમ જ મનુષ્ય નતિનું ધ્યાન
મેતી ઉપર તેણે લગાડ્યું હતું. તેણે
આવાં અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં.
તેથી ઈરાની સંસ્કૃતિના પિતા
તરીકે તે લેખાતો થયો હતો.
તેની પાસે એક જામ હતો. તેમાંથી
તેને સંસ્કારભરની પરિસ્થિતિ
નજે માંડીતી મળી જતી હતી.
તે ફારસીમાં 'જમે જમ' નામે
ઓળખાતો હતો.

પારસીઓમાં પડાતું નામ
(૨) એક જાતની નવસારીમાં
થતી ફરી જેનો ગૂળ રોપા

જમશેદજી નામના કોઈ એક
પારસીએ ઉછેર્યો હતો.

જમશેદી નવરોજ પું. [૧૦ ૧૦
نوروز جمشیدی ('નવ-રોજે
જમ-શીદી')ની શુક્રરાત્રી રચના:
(જમ-શીદ = જુઓ 'જમશેદજી'-
માં + 'ઈ' = પ્રત્યય, સંળ'ધવાયક
વિશેષણ બનાવનાર : એમ મળીને
'જમ-શીદી' + ઈંઉં 'નવ-રોજ'
લાંઉં 'નવ-રોજ' - જુઓ
'નવ-રોજ') = એ નામનો પારસી-
ઓમાં મનાતો તહેવાર]

નોંધ.—ઈરાનના બાદશાહ જમ-
શેદ (જુઓ જમશેદજી) સૂર્યની
આલ ઉપરથી વર્ષ ગણવાનો આરંભ
કર્યો હતો. તેની રાજ્યાતનો દિવસ
'નવ-રોજે જમ-શીદી' એટલે કે
'જમશેદી નવરોજ' નામે ઓળ-
ખાય છે. એ ૨૧મી માર્ચના અર-
સામાં આવે છે. એ દિવસે સૂર્ય મેષ
રાશિમાં પ્રવેશે છે અને રાત્રિ અને
દિવસ સરળાં હોય છે. જમશેદ એ
દિવસે તખ્તનશીન થયો હતો અને
તેથી ઈરાનીઓ એ દિવસ રાષ્ટ્રીય
તહેવાર તરીકે ઊજવે છે. એ
હત્તસવ બાર દિવસ ચાલે છે. એને
હજાજીના દિવસ તરીકે મનાવ-
વાનો શિવાજી મોગલ બાદશાહ
અકબરે ભારતનાં દાખલ કર્યો
હતો અને ઔરંગઝેબે તે નામ
કર્યો હતો. ઈરાનીઓ, અફઘાનો
અને ભારતના પારસીઓ અઘાપિ
હત્યાં અને આનંદના દિવસ
તરીકે એ દિવસ ઊજવે છે.

૨૧મી માર્ચના અરસામાં
આવતો પારસીઓનો એક તહેવાર.

જમા વિ० [અં جمع (જમ્અ)
=સંગ્રહ કરવું તે; એકઠું કરવું
તે (૨) એકઠું થવું તે; એકત્ર
લરાવું તે; સમૂહ; ટોળું (૩)
એકત્રિત; બધા; તમામ (૪)
સરવાળો; જુમલો]

એકઠું થયેલું; એકઠું; ભેગું;
એકત્ર; બધું મળી (૨) જમા
બાજુવું.

“જગના અનુભવોથી જીવન
થઈ શક્યું નહીં,
પથર જમા થયા ને સદન
થઈ શક્યું નહીં.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૯૮

સ્ત્રી० આવક; બિપજ; વસૂલ;
ઉત્પન્ન (૪) સરવાળો; જુમલો;
કુલ રકમ.

અર્થ (-રથ) પું०; નં અં

خرج جمع ‘જમ્અ-અર્થ’ કે

جمع و خرج ‘જમ્અ વ ખર્જ’

(‘જમ્અ’+‘વ’ = અને+અં

خرج (ખર્જ)=જુઓ ‘અર્થ’)

=આવક અને અર્થ; આવક
અને અર્થનો હિસાબ]

બિપજ અને અર્થ.

ત્ત સ્ત્રી० [અં جماعت ‘જમા-
અત’ (‘જમ્અ’=જુઓ ‘જમા’)
=મનુષ્યોનો સમુદાય; સમૂહ;

મંડળી; ઝુંડ (૨) ન્યાત; ક્રોમ;
સમાજ; વર્ગ]

(એક નાતના કે પંથના
લોકોનો) સમુદાય કે સમૂહ (૨)
અમુક વહેવાર કરવાને એકઠું
થયેલું મંડળ (૩) બાવાઓનો
સમૂહ.

“દર્શનથી કંઈ ચેતન પ્રકટે
ભેતાં એની જમાત.”

ગોાંદા૦૨૧૦ (ગુ-ઈ૦ડિ૦)

તી વિ० — ‘જમાઅત’ ઉપરથી
હિંદીમાં—

નાંખ. — હિંદીમાં એનો અર્થ
યાય છે સામુદાયિક : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

જમાતનું; જમાતને લગતું;
સામુદાયિક.

દાર પું० [લાં ફાં માં અંદાં

جمدار ‘જમ્અ-દાર’ મૂળ

جماعه دار ‘જમાઅઃ-દાર’ કે

جماعة دار ‘જમાઅત-દાર’નું

પરિવર્તિત રૂપ: ‘જમાઅઃ-દાર’ કે

‘જમાઅત-દાર’=જમાનનો ઉપરી;

થોડાક સિપાઈઓનો નાયક;

સિપાઈઓની ટુકડીનો સરદાર]

સિપાઈઓની નાની ટુકડીનો

નાયક; થોડાક માણસોનો વડો

(૨) [લાં] ઉપરીપણું કે

પ્રભાવ દાખવે એવું માણસ

(કટાક્ષમાં) (૩) [લાં]
મીઠી ફેરીની એક જાત.

જમાદારી સ્ત્રી ૦ [લા ૦ ૩૧ ૦ جمادارى
 'જમ્મા-દારી' ('જમ્મા-દાર' + 'ઈ')
 = પ્રત્યય, લાવવાયક નામ બનાવ-
 નાર) = જમાદારનો હોદ્દો યા પદ]
 જમાદારનું પદ-કામ; જમા-
 દાર પાણું.

જનોંધ સ્ત્રી ૦ — 'જમ્મા' + ગુ ૦ 'નોંધ' —
 ખરીદનો માત્ર નોંધવાનો
 ચોપડો.

જપાસું ન ૦ — 'જમ્મા' + ગુ ૦ 'પાસું' —
 ચોપડામાં (ડાણું) પાસું જ્યાં
 જમા રકમ લખાય છે તે.

જબંદી (-ધી) સ્ત્રી ૦ [૩૧ ૦ جمندى
 'જમ્મા-બંદી' ('જમ્મા' +
 'બંદ' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
 બનાવનાર + 'ઈ' = પ્રત્યય,
 લાવવાયક નામ બનાવનાર) =
 સરવાળો બાંધેલો તે; કરવેરાનું
 નોંધપત્રક; લાડાનું પત્રક.

લા ૦ ૩૧ ૦ માં અર્થ :-

મહેસૂલ ખાતાનો હિસાબ;
 મહેસૂલની આકારણી]

જમીન માપી તેની જાત વગેરે
 તપાસ કરીને તેનું સરકારી મહેસૂલ
 આકારવું તે; 'લેન્ડ રેવન્યુ
 સેટલમેન્ટ'.

જખાજી (-જી) સ્ત્રી ૦ — 'જમ્મા'
 + ૩૧ ૦ باجو (ખાજી) = જુઓ
 'ખાજી' —

ચોપડામાં (ડાણું) પાસું જ્યાં
 જમા રકમ લખાય છે તે.

જવસૂલ સ્ત્રી ૦; ન ૦ — 'જમ્મા' +
 અ ૦ وصول (વુસૂલ) = જુઓ
 'વસૂલ' —

જમાબંધીનું વસૂલ; મહેસૂલ-
 ની જીપજ.

જવહી સ્ત્રી ૦ — 'જમા' + وحى
 (વહય) = જુઓ 'વહી' —

નોંધ. — આ બંને શબ્દો અરબી
 છે; પરંતુ એ બંને મળીને બનેલો
 આખો શબ્દ અરબી, ફારસી કે
 ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. એ ગુજ-
 રાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જમાનોંધ; ખરીદનો સાત
 નોંધવાનો ચોપડો.

જહવાલો પું ૦ — 'જમા' + અ ૦ حواله
 (હવાલ) = જુઓ 'હવાલો' —

નોંધ. — આ બંને શબ્દો અરબી
 છે; પરંતુ એ બંને મળીને
 બનેલો આખો શબ્દ અરબી,
 ફારસી કે ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી.
 એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જમાબાજૂનો હવાલો; 'કોન્સા-
 ક્રેડિટ'.

જમાત, — તી, — દાર, — દારી = જુઓ
 'જમા' માં.

જમાદિલઅવલ પું ૦ [અ ૦
 جمادى الاولى 'જુમાદિલઅવલ'
 કે ૩૧ ૦ 'જુમાદિલઅવલ': ૩૧ ૦
 جمادى الاولى 'જુમાદિલઅવલ'
 ('જમદ' = કરી જવું; ઘટ થવું :
 એ ઉપરથી 'જુમાદી' + 'અલ'
 અ ૦ નિ ૦ ૩૦ + 'જિલા' =

‘અવ્વલ’નું અરખીમાં નારી
જાતિનું રૂપ : ‘અવ્વલ’ = જુઓ
‘અવલ’) = પ્રથમ જુમાદી
જે અરખી મુસલમાની (ચંદ્ર)
વર્ષનો પાંચમો મહિનો છે]

નોંધ.—આ મહિનાનું નામ પડયું
ત્યારે ઠંડીની મોસમ હતી અને
પાણી સર્વ દેકાણે ઠરી ગયું હતું :
તે ઉપરથી એનું એ નામ પડયું
હતું. ઉર્દૂમાં એનો ઉચ્ચાર ‘જમાદી-
લિઅવલ’ છે : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

અરખી મુસલમાની (ચંદ્ર)
વર્ષનો પાંચમો મહિનો.

જમાદિલઆખર પું. [અ. ۱
جمادی الاخری ‘જુમાદિલ-
ઉખ્રા’ કે ઈંઉં ‘જુમાદિલિ-
ઉખ્રા’ યા جمادی الآخر
‘જમાદિલિઆખર :’ (‘જમદ’ =
ઠરી જવું; ધટ્ટ થવું : એ ઉપરથી
‘જુમાદી’ + ‘અલ’ = અ. નિ. ۱ +
‘ઉખ્રા’ અને ‘આખિર :’ =
‘આખિર’નાં નારીજાતિનાં રૂપ :
‘આખિર’ = જુઓ ‘આખર’)
—ખીજે જુમાદી જે અરખી
મુસલમાની (ચંદ્ર) વર્ષનો છઠો
મહિનો છે]

નોંધ.—જુઓ ‘જમાદિલઅવલ’ની
નોંધમાં. ઉર્દૂમાં એનો ઉચ્ચાર
‘જમાદિલિઆખિર’ છે : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

અરખી મુસલમાની (ચંદ્ર)
વર્ષનો છઠો મહિનો.

જમાન પું. [અ. ضمان ‘ફમાન’
(‘ફમન’ = ની તુકસાની ભરપાઈ

કરવાનું માથે રાખવું; ખાતરી
આપવી; જમીન થવું; પાંચધરી
આપવી) = જમીન; પાંચધરી;
જમાનત કરનાર; ખીજની
જોખમદારી પોતાના ઉપર લઈ
તે વિષે કબૂલાત આપનારો
માણસ; ‘ગેરંટી’]

જમીન; જમાનત કરનાર;
ખીજની જોખમદારી પોતાના
ઉપર લઈ તે વિષે કબૂલાત
આપનારો માણસ.

‘શેઠિયો જમાન બન્યો એટલે
મોતી બારિયાને પોતાનું માથું
ઈશ્વરને ખોળે ઢળેલું લાગ્યું.’

મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’, પૃ. ૧૮

ખત નં.—‘જમાન’ + અ. خط
(ખત) = જુઓ ‘ખત’ —
જમાન તરફકો લેખી કરાર;
જમીનખત.

—ની સ્ત્રી; જુઓ ‘જમિ(—મી)ન’ માં.
જમિનગીરી; જમિની; પાંચધરી.

“વળા સરકારી રેલ્વેઓ તથા
સરકારની જમાનીયા નીકળેલી
રેલ્વેઓ વગેરેના શેર વિલાયત-
માંથી ભરાયેલા તેટલાને લીધે તેના
વ્યાજ નફાના પૈસા પણ સોના
નાણામાં આપવા પડે છે.”

સુ. ૩૦ (ગુ-ફા-અ. ૩૦)

જમાનત સ્ત્રી. [અ. ضمانت
‘ફમાનત’ (‘ફમન’ = ની
તુકસાની ભરપાઈ કરવાનું માથે
રાખવું; ખાતરી આપવી;
જમિન થવું; પાંચધરી આપવી)

= જામિન થવું તે; જામિનગીરી;
જામિની; જાંચધરી]

જામિન થવું તે; જામિન-
ગીરી; જામિની; જાંચધરી.

જમાનો પું. [અંકાં કાં]

‘અમાન:’ (‘અમાન’ = કાળ;
સમય+વિસર્ગ ઉચ્ચરિત કારસી
વર્ણ ‘હે’ = સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો
પ્રત્યય) = યુગ; કાળ; સમય
અરસો; મુદત (૨) દુનિયા;
સંસાર; જગત]

યુગ; લાંબો સમય (૨) દેશ-
કાળના આચારવિચાર વગેરેની
અમુક સ્થિતિ કે તેનો સમય;
અમુક પ્રકારનો સમય.

“જમાનો આપ્યો પાપનો,
ને દીકરો નહિ થાય પાપનો”
(કહેવત)

“અસર છે એટલી બેદામ
આ નૂતન જમાનાની,
પુરાણો પ્રેમ પણ કરવો
પક્ષા મારે નવેસરથી.”

ખરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૨૬

જમા પાસું; જમાખંદી(-ધી); જમા-
ખાજુ જુઓ ‘જમા’માં.

જમાલ પું. [અંકાં જમાલ ‘જમાલ’
(‘જમાલ’ = સુંદર હોવું; મોહક
હોવું) = સૌંદર્ય; ખૂબસૂરતી;
લાવણ્ય]

સૌંદર્ય; ખૂબસૂરતી; લાવણ્ય.

જમાવ પું. — અંકાં જમાવ,
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
ભરાવો; ભીડ.

જમાવટ સ્ત્રી. — અંકાં જમાવટ (જમાવટ)
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
જમાવવું તે; બંધ બેસતી
મેળવણી-મિશ્રણ.

જમાવવું સં. ક્રિ. — અંકાં જમાવવું
(જમાવ) ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
‘જમાવું’નું પ્રેરકરૂપ.

જમાવસૂલ જુઓ ‘જમા’માં.

જમિયત(-મીઅત) સ્ત્રી. [અંકાં જમિયત
‘જમ્મિઅયત’ (‘જમ્મિઅ’ =
જુઓ ‘જમા’ + ‘અયત’
= પ્રત્યય, લાવવાયક નામ
બનાવનાર) = એકન થવું તે
(૨) [લાં.] માણસોનો સમૂહ;
ગ્રાણું; સમુદાય; દળ; મંડળ]
સમૂહ; મંડળ.

“બેહુબર સવારોની જમીઅત-
(લશ્કર)થી ગઝનવીખાનન
તાળામાં હાજર રહેતા હતા.”

મિન્ગાં (યુ-ફા-અંકાં)
(પરિશિષ્ટ)

જમીન સ્ત્રી. [કાંકાં ‘અમીન’
(‘અમ’ ઉપરથી ‘અમી’: ‘અમ’
= ઠંડક; ઠંડી + ‘ઈન’ = પ્રત્યય,

સંબંધવાચક. વિશેષણ (નાવનાર) = કંડી સાથે જેને સંબંધ છે એવી વસ્તુ; ભોંય; ધરતી; પૃથ્વી; ભૂમિ (૨) તલ; પરચાર; સપાટી]

નોંધ.—પ્રાચ્ય દેશોના વિક્ષેપો માને છે કે ભૂમિમાં કંડકની પ્રકૃતિ છે. એની અગ્રાહ જે સ્થિતિ હતી તે કંડી થઈને એનો ઉપલો ધર બનેલો છે; તે ઉપરથી—

ભોંય (૨) ખેતર તરીકે વપરાય તેવી જમીન (૩) ધા રૂઝાઈને આવતી નવી ચામડી. 'જમીન' આસમાનનો ફરક. (કહેવત)

ઝમીન વિ० [زميندار 'અમીન-દાર' ('અમીન' + 'દાર' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર = જમીન ધરાવનાર; જમીનનો માલિક]

નોંધ.—હિંદુસ્તાનમાં મોગલોના શાસન દરમિયાન એ એક અધિકારીનું નામ હતું જે જમીનનો વહીવટ કરતો અને કોઈ એક વિસ્તારના એકમમાં મહેસૂલ ઉધરાવીને સરકારી ખર્ચનામાં તે ભરાતી હોતો. તેના બદલામાં મહેસૂલના અમુક ટકા તેને મળતા. મુસલમાન શાસકો નબખા પડ્યા ત્યારે એવા જમીનદારો સ્વતંત્ર બની પોતાના વિસ્તારના માલિક થઈ બેઠા હતા.

પું० જમીનની માલિકીવાંળો માણસ; જમીનનો માલિક (૨) લોટખંધ જમીનનો માલિક.

ઝમીન વિ० [زميندار 'અમીન-દાર' ('અમીનદાર' + કા० 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક નામ યા વિશેષણ બનાવનાર) = જમીનદારનું કે તેને લગતું (૨) જમીનદારપણું; જમીનદારનું કામ યા તેનો ધંધો; જમીનદારનો હક્ક; જમીનદારના કબજાનો ભાગ; (૩) જમીનદાર પદ્ધતિ]

જમીનદારનું; જમીનદારને લગતું.

ઝમીન જમીનદારપણું; જમીન-દારની માલિકીની જમીન.

ઝમીન વિ० — زمين دوز 'અમી-દોઝ' કે 'અમીન-દોઝ' 'અમીન' + دوز 'દોઝ' કે 'દોઝ' = સીવ: ફારસીમાં એ ક્રિયાપદનું આચાર્યરૂપ છે જે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે; પરંતુ ઉર્દૂમાં એ ભૂતકૃદંતના અર્થમાં વપરાયેલું છે.

નોંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં એનો અર્થ છે જમીનમાં ધસી ગયેલું; જમીનમાં છુપાઈ ગયેલું; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

(લાંગી તૂટીને) જમીન ભેગું થયેલું; ભોંય બરાબર થયેલું; જડમૂળથી ઉખેડી નાખેલું; પાય-માલ.

= જામિન થવું તે; જામિનગીરી;
જામિની; બાંધધરી.]

જામિન થવું તે; જામિન-
ગીરી; જામિની; બાંધધરી.

જામાનો પું. [અ. ૦ કા. ૦ કા. ૦]

‘ઝમાન:’ (‘ઝમાન’ = કાળ;
સમય+વિસર્ગ ઉચ્ચરિત કારસી
વર્ણ ‘હે’ = સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો
પ્રત્યય) = યુગ; કાળ; સમય
અરસો; મુદત (૨) દુનિયા;
સંસાર; જગત.]

યુગ; લાંબો સમય (૨) દેશ-
કાળના આચારવિચાર વગેરેની
અમુક સ્થિતિ કે તેનો સમય;
અમુક પ્રકારનો સમય.

“જામાનો આઠ્યો પાપનો,
ને દીકરો નહિ થાય બાપનો”
(કહેવત)

“અસર છે એટલી બેકામ
આ નૂતન જામાનાની,
પુરાણો પ્રેમ પણ કરવો
પદ્મા મારે નવેસરથી.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૨૬

જામા પાસું; જામાળંદી(-ધી); જામા-
બાજુ જુઓ ‘જમા’માં.

જામાલ પું. [અ. ૦ જા. ૦ ‘જમાલ’
(‘જમાલ’ = સુંદર હોવું; મોહક
હોવું) = સૌંદર્ય; ખૂબસૂરતી;
લાવણ્ય]

સૌંદર્ય; ખૂબસૂરતી; લાવણ્ય.

જમાવ પું. — અ. ૦ جمع (જમ્અ)

ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ભરાવો; ભીડ

જમાવટ સ્ત્રી. — અ. ૦ جمع (જમ્અ)

ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

જમાવવું તે; બંધ બેસતી
મેળવણી-મિશ્રણ.

જમાવવું સં. ક્રિ. — અ. ૦ جمع

(જમ્અ) ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

‘જમવું’નું પ્રેરકરૂપ.

જમાવસૂલ જુઓ ‘જમા’માં.

જમિયત(-મીઅત) સ્ત્રી. [અ. ૦ جمعیت

‘જમ્અિઅયત’ (‘જમ્અ’ =
જુઓ ‘જમા’ + ‘અિઅયત’
= પ્રત્યય, લાવવાયક નામ
બનાવનાર) = એકત્ર થવું તે
(૨) [લા. ૦] માણસોનો સમૂહ;
ટાળું; સમુદાય; દળ; મંડળ]
સમૂહ; મંડળ.

“બેહુજર સવારોની જમીઅત-
(લશ્કર)થી ગઝનવીખાનન
તાબામાં હાજર રહેતા હતા.”
: મિન્અ. ૦ (યુ-કા-અ. ૦ કા. ૦)
(પરિશિષ્ટ)

જામીન સ્ત્રી. [કા. ૦ زمین ‘અમીન’
(‘અમ’ ઉપરથી ‘અમી’: ‘અમ’
= ઠંડક; ઠંડી + ‘ઈન’ = પ્રત્યય,

સંબંધવાચક-વિશેષણ-બેનાવનાર) = કંડી સાથે જેને સંબંધ છે એવી વસ્તુ; ભોંય; ધરતી; પૃથ્વી; ભૂમિ (૨) તલ; પરચાર; સપાટી]

નોંધ.—પ્રાચ્ય દેશોના વિદ્વાનો માને છે કે ભૂમિમાં કંડકની પ્રકૃતિ છે. એની અંચાઉ જે સ્થિતિ હતી તે કંડી થઈને એનો ઉપલો થર બનેલો છે: તે ઉપરથી—

ભોંય (૨) ખેતર તરીકે વપરાય તેવી જમીન (૩) ધા રૂઝાઈને આવતી નવી ચામડી.
'જમીન આસમાનનો ફરક.'
(કહેવત)

દોસ્ત વિં [કાં. زمیندار 'અમીન-દાર' ('અમીન' + 'દાર' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર = જમીન ધરાવનાર; જમીનનો માલિક]

નોંધ.—હિંદુસ્તાનમાં મોગલોના શાસન દરમિયાન એ એક અધિકારીનું નામ હતું જે જમીનનો વહીવટ કરતો અને કોઈ એક વિસ્તારના એકમમાં મહેસૂલ ઉધરાવીને સરકારી ખજાનામાં તે ભરાતી હોતી. તેના બદલામાં મહેસૂલના અમુક ટકા તેને મળતા. મુસલમાન બાદશાહો નબળા પડ્યા ત્યારે એવા જમીનદારો સ્વતંત્ર બની પોતાના વિસ્તારના માલિક થઈ બેઠા હતા.

—પું. જમીનની માલિકીવાળો માણસ; જમીનનો માલિક (૨) લોટબંધ જમીનનો માલિક.

દોસ્ત વિં [કાં. زمینداری 'અમીન-દારી' ('અમીનદાર' + કાં. 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક નામ યા વિશેષણ બનાવનાર) = જમીનદારનું કે તેને લગતું (૨) જમીનદારપણું; જમીનદારનું કામ યા તેનો ધંધો; જમીનદારનો હક્ક; જમીનદારના કબજાનો ભાગ; (૩) જમીનદાર પદ્ધતિ]

જમીનદારનું; જમીનદારને લગતું.

સ્ત્રી. જમીનદારપણું; જમીન-દારની માલિકીની જમીન.

દોસ્ત વિં — ઉર્દૂમાં دوز 'અમી-દોઝ' કે 'અમીન-દોઝ' 'અમીન' + دوز 'દૂઝ' કે 'દોઝ' = સીવ: ફારસીમાં એ ક્રિયાપદનું આજ્ઞાર્થરૂપ છે જે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે; પરંતુ ઉર્દૂમાં એ ભૂતકૃદંતના અર્થમાં વપરાયેલું છે.

નોંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં એનો અર્થ છે જમીનમાં ધસી ગયેલું; જમીનમાં છુપાઈ ગયેલું: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

(લોંગી તૂટીને) જમીન ભેગું થયેલું; ભોંય બરાબર થયેલું; જડમૂળથી ઉખેડી નાખેલું; પાયા માલ.

૦મહેસૂલ ન૦—‘જમીન’ + અ૦

محصول (મહ્સૂલ) = જુઓ
‘મહેસૂલ’.

નોંધ.—આ બંને શબ્દો અનુક્રમે
ફારસી અને અરબી છે; પરંતુ એ
આખા શબ્દનો ઉપયોગ ફારસી
તેમ જ ઉર્દૂમાં થતો નથી : એ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જમીન પેટે સરકારને ભરવાનો
એક વેરો; વિઘોટી.

૦માલિક પું — ‘જમીન’ + અ૦

مالك (માલિક) = જુઓ
‘માલિક’.

નોંધ.—આ બંને શબ્દો અનુ-
ક્રમે ફારસી અને અરબી છે; પરંતુ
એ આખા શબ્દનો ઉપયોગ ફારસી
તેમ જ ઉર્દૂમાં થતો નથી : એ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જમીનનો માલિક; જમીનદાર.

૦મિલકત સ્ત્રી૦—‘જમીન’ + અ૦

ملکیت (મિલકત) = જુઓ
‘મિલકત’.

નોંધ.—આ બંને શબ્દો અનુક્રમે
ફારસી અને અરબી છે; પરંતુ એ
આખા શબ્દનો ઉપયોગ ફારસી
તેમ જ ઉર્દૂમાં થતો નથી : એ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જમીનરૂપે મિલકત; ‘લેન્ડેડ
પ્રોપર્ટી’.

૦વેરો પું—‘જમીન’+અ૦ ‘વેરો’—

જમીન ઉપર લાગતો વેરો.

જમે વિ૦; સ્ત્રી૦ જુઓ ‘જમા’.

જર પું [ફા૦ زر (ઝર) = સોનું

(૨) પૈસો; નાણું (૩) ધન;
દોલત; સંપત્તિ]

સોનું (૨) પૈસો; નાણું
(૩) ધન; દોલત (૪) કસબ
કે કસબનું વણતર; સોના રૂપાના
તારનો વણાટ.

‘જર ચાહે સો કરે.’ (કહેવત)

‘જર કરાવે વેર.’ (કહેવત)

જરકસ પું [ફા૦ زرکس ‘ઝર-કશ’

(‘ઝર’=જુઓ ‘જર’+‘કશ’
અર્થાત્ ખેંચ=એ ક્રિયાપદનો
ધાતુ જે આજાર્થરૂપમાં હોય છે
તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ
બનાવે છે)=સોનાનો તાર ખેંચ-
નાર; સોનાના તારથી વેલ-ખુદા
ભરનાર કે ગૂંથનાર (૨) સોનાના
તાર વડે વેલખુદા ભરેલું કે ગૂંથેલું;
(૩) કસબી ભરતવાળું કાપડ]

સોનારૂપાનો તાર; કસબ.

—સી વિ૦—‘ઝરકશ’+ઉર્દૂ ‘ઈ’

=પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ તેમ જ
વિશેષણ બનાવનાર.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસીમાં
વપરાતો નથી અને ઉર્દૂમાં વપરાય
છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય છે
સોના-ચાંદીના તારનું કામ;

વેલખુદાનું કામ: તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

કસખી; કસખના ભરતવાળું
(૨) કસખ.

‘જરકસીની સાડી રેશમી,
લખો કોડી ખાર.’
પ્રેમાનંદ (ગુ-ઈન્ડિયો)

જરખરીદ વિં [કાં زر خرید ‘અર-
ખરીદ’ (‘અર’=જુઓ ‘જર’ +
‘ખરીદ’ એ ‘ખરીદન’ અર્થાત્
ખરીદવું; વેચાણ લેવું; એનું
ભૂતકૃદંત ‘ખરીદ:’ ઉપરથી ટૂંકું
રૂપ=ખરીદિલું; વેચાણ લીધેલું)
= પૈસા આપી ખરીદિલું; વેચાણ
લીધેલું (૨) ને કંઈ વસ્તુ
કાંઈએ વેચાણ લીધેલી હોય તે]
વેચાતી લીધેલી (વસ્તુ).

જરખોજ વિં [કાં زر خیز (ઈન્ડિયો)
‘અર-ખોજ’: (લાન્ડિયો) ‘અર-
ખોજ’ (‘અર’=જુઓ ‘જર’
+ ‘ખોજ’ કે ‘ખોજ’ અર્થાત્
ભિસો થા; ઊઠ: એ ક્રિયાપદનો
ધાતુ ને આસાર્થરૂપમાં હોય છે
ને નામને સાગીને કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવે છે)=સોનું
પેદા કરનારું; સોનું પેદા કરે
તેવું; જેમાંથી પાકરૂપી જર મળે
(૨) ફળદ્રુપ; રસાળ]
ફળદ્રુપ; રસાળ.

જરજમીન ત્રાં; નંબ ૦૫૦૫૦ [કાં زر و زمين
(‘અર’=જુઓ ‘જર’ + ‘વ’

=અને + ‘જમીન’ = જુઓ
‘જમીન’)=ધન અને જમીન]
પૈસો-ટકા ને જમીન-ખગીર;
ધનદોલત; ‘એસ્ટેટ’.

જરજરિયાન નં (૧)— زر (અર)
=જુઓ ‘જર’+ زرین (અરીન)
કે (અરીન)=જુઓ ‘જરિયાન’:
એ બેનો ગુજરાતીમાં સમાસ.
પૈસા; ધરેણું વગેરે કીમતી
વસ્તુઓ.

જરજોખમ નં — કાં زر (અર)
+ ગું ‘જોખમ’.
પૈસા વગેરે કીમતી વસ્તુઓ;
સંભાળવા સાચવવા કે રક્ષણ
કરવા યોગ્ય વસ્તુઓ.

જરથુષ્ટ્ર પું [زرشت ‘અર-થુસ્ત’
= زر دشت ‘અર-થુસ્ત’ (‘અર’
=જુઓ ‘જર’ + ‘થુસ્ત’
=ખરાબ) = જેની દૃષ્ટિમાં
જરની કંઈ કિંમત ન હતી તે;
પારસી ધર્મના પ્રવર્તકનું નામ]
નાંખ.—યેગમ્જર જરથુષ્ટ્ર ને
ઈરાનના ક્યાની વંશના ગુસ્તારૂપ
બાદશાહના જમાનામાં યદિ ગયા
હતા તેમણે ત્રીસ વરસની વયે
યહોંચતાં ચોતાના ધર્મ અને
માન્યતાઓની જાહેરાત કરી હતી.
તેમાં તેમનો મૂળ ઉદ્દેશ અગ્નિપૂજનો
હતો એ ધર્મનાં ધર્મપુસ્તકો

‘અવસ્તા’ને નામે ઓળખાય છે. અવસ્તાની પહેલવીમાં ટીકા તથા તેના ખુલાસાનાં પુસ્તકોને અંદ કહેવામાં આવે છે અને એ ઉપરથી જરથોસ્તી ધર્મશાસ્ત્રો અંદ-અવસ્તા કે અંદે અવસ્તા નામથી જાણીતાં છે.

પારસીઓના ધર્મસંસ્થાપક.

જરથોસ્તી વિં [પહેલવી زرتشتی]

‘અર-તુસ્તી’ (‘અર-તુસ્ત’+‘ઈ’= પ્રત્યય, સંબંધવાચક)=જરથુષ્ટ્ર સંબંધી; જરથુષ્ટ્રવું; જરથુષ્ટ્રવું અનુયાયી]

પું. જરથુષ્ટ્રના મતને અનુસરનાર માણસ; પારસી.

જરદ વિં જુઓ ‘અદ’.

‘લાલ લાલ તંબુ વાંકી જરદ કિનારી.’

કલાપી

જરદાલુ(-ણ) નં [ફાં ۱۰ زردالو]

‘અરદાલુ’ (‘અરદ’=જુઓ ‘અદ’+‘આલુ’=જુઓ ‘આલુ’)=એક જાણીતું મેવાફળ]

એક સૂકો મેવો; એક જાતનું મેવાફળ.

જરદી સ્ત્રીં જુઓ ‘અદી’.

જરદો પું [ફાં ۱۰ زردو ‘અરદ’]

(‘અરદ’=જુઓ ‘અદ’+વિસર્ગ જેમ

ઉચ્ચારિત ફારસી વર્ણ ‘હે’=પ્રત્યય,

સંબંધવાચક નામ બનાવનાર)=પીળા રંગની વસ્તુ; ઈંડામાંનો પીળા માવો; ઈંડામાંની પીળા વસ્તુ (ર). કેસર નાખીને બનાવેલો પુલાવ.]

નોંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં એનો અર્થ ધાય છે પાન સાથે ખાવાની પદ્ધતિસર તૈયાર કરેલી સુગંધીદાર તમાકુ: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
તમાકુનો ભૂકો.

જરદોજ પું [ફાં ۱۰ زردو (ઈંડોં):

‘અર-દૂઝ’ (લાંડોં): ‘અર-દોઝ’ (‘અર’=જુઓ ‘જર’+‘દૂઝ’ કે ‘દોઝ’ અર્થાત્ સીવ કે સાંધ કે ઓટ: એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આસાર્થરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે)=સોનેરી વેલખુંદા ભરનારો કે ગૂંથનારો; સોના-રૂપાનાં રેશમ, સાથે વણેલા તારવું ભરતકામ કરનાર માણસ; કસબ ભરનાર માણસ]

સોનારૂપાનાં રેશમ સાથે વણેલા તારવું ભરતકામ કરનાર માણસ; કસબ ભરનારો.

ંદોજ સ્ત્રીં [ફાં ۱۰ ۱۰ زردو (ઈંડોં) ‘અર-દૂઝી’: (લાંડોં)

‘અર-દોઝી’ (‘અર-દૂઝ’ કે ‘અર-દોઝ’+‘ઈ’=પ્રત્યય, લાવવાચક નામ બનાવનાર)=

ઠતરા અઠ — ‘જરા’ ઉપરથી
 ગુજરાતીમાં દ્વિસ્કતર્ય—
 થોડું-નહિ જેવું; લગાર;
 સહેજસાજ.

જરાયત વિઠ [અઠ ۞ ۞] ‘ઝરાયત
 (‘ઝરઅ’ = ખેડવું; ખેતીનું
 કામ કરવું) = ખેતી; ખેતીવાડી;
 કૃષિ (૨) ખેડવાનું કામ]

વરસાદના પાણીથી થતું (ખેતી
 કે પાક); જેને વરસાદનું પાણી
 મળતું હોય એવું; જેના પાકને
 આધાર વરસાદ ઉપર હોય એવું
 (તેનાથી ઊલટું ‘બાગાયત’ =
 જુઓ ‘બાગાયત’).

જરિ(રી)યાન વિઠ [કાઠ ۞ ۞]
 ‘ઝરીન’ કે ‘ઝરીન’ (‘ઝર’
 = જુઓ ‘જર’ + ‘ઈન’ = પ્રત્યય,
 સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવ-
 નાર) = સોનાનું]

જરીનું; જરીભરેલું; કસખી.
 ‘તે જરીયાન અને રેશમી
 પોશાક પહેરતો.’

રાઠમાઠ ભા. ૧ (ગુ-ઈઠંડિઠ)

નઠ સોનારપાનાં ઘરેણાં.

જરી(૧)ઝીઠ [કાઠ ۞ ۞] ‘ઝરી’ (‘ઝર’
 + ‘ઈ’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક)
 = જરી કસખનું ભરતકામ; જરી
 કસખ ભરેલું રેશમી કાપડ; તાથ
 નામનું કાપડ]

કસખ; કસખી માલ.

‘એક જરીના પડદા પછવાડે
 મુજબર તરીકે ખેડો હતો.’

રા.મા. ભા. ૧ (ગુ-કા-અઠંકાઠ)

વિઠ કસખ સાથે વણેલું;
 કસખી.

(૨) વિઠ અઠ ‘જરા’ ઉપરથી
 ગુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ
 ‘જરા’.

થોડું; લગાર.

“મારાં નયણાંની આળસ રે,
 ન નીરખ્યા હરિને જરી;
 એક મટકું ન માંડયું રે,
 ન ઠરિયાં આંખી કરી.”
 ન્હાનાલાલ દઠંકવિઠ

ઠકામ નઠ—‘જરી’ + ગુઠ ‘કામ’.

કસખી ભરતકામ.

ઠક—‘જરી’ (૨) + ગુઠ ‘ક’.

સહેજ; થોડુંક.

‘કાયું છજેલું ઘર જરીકે વાટ
 જ્યેથા વગર સળગ્યું.’

મેઘાણી ‘માણસાઈના દીવા’, પ. ૧૮

ઠપટકો પુઠ—‘જરી’ (૧) + ગુઠ
 ‘પટકો’.

નાંધ.—પેશ્વાના સૈન્યને વાવટો
 આ પ્રકારનો હતો.

કસખી વાવટો (૨) પેશવાઈમાં
 લશ્કરી સરદારને કમરે બાંધ-
 વાનો કસખી પટકો.

—એ જરી—‘જરી’ (૨) ઉપરથી
દ્વિરુક્તરૂપ.

ખધું જ; સર્વ.

જરીઆન વિં જુઓ ‘જરિયાન’.

‘રાયે સ્તંભ ઓઢીને માંડવો રચ્યો,

છાઈ જરીઆન પટોળા;

છાયાં નવરંગ ચીર દક્ષિણનાં,

ખત ઠાળી પીળોને ધોળી.’

રૂકિમ (ગુ-ફા-અઠ્ઠા૦)

જરીએ જરી જુઓ ‘જરી’માં.

જરીક જુઓ ‘જરી’માં.

જરીજરી અઠ્ઠ—‘જરા’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં ‘જરી’ અને તેનું

દ્વિરુક્ત રૂપ: ‘જરા’ માટે

જુઓ ‘જરા’.

જરાતરા; થોડું થોડું; એકી-

સાથે વધારે નહિ એમ.

જરીક (૧) વિં [ફાઠ ظریف ‘ઝરીક’

(‘ઝરક’=ચુદ્ધિવાન હોવું;

ચતુર હોવું)=ચુદ્ધિવાન;

ચતુર (૨) વિનોદી;

હાજરજવાળી; મશ્કરું.]

વિનોદી; મશ્કરું.

(૨) સ્ત્રીઃ [અઠ્ઠ جریب ‘જરીબ’

(جرى ‘ગરી’નું અઠ્ઠકઠઠ :

‘ગરી’=જમીન, અનાજ,

પાણી વગેરેનું માપ; એક

સાધન જેનાથી જમીન

માપવામાં આવે છે)=

જમીનનું માપ; ૧૪૪ ગજ

જમીનનું માપ.]

નોંધ.—ભારતની ‘જરીબ’ ૫૫

ગજની અને અંગ્રેજોની જરીબ

૬૦ ગજની હોવાનું જણાય છે.

જમીન માપવાની સાંકળ;

જમીન માપણીનું કામ.

પુંઠ એ કામ કરનારો

મોજણીદાર.

અખરડો પુંઠ—‘જરીક’+પુંઠ અખરડો.

માપણીનું પત્રક; માપેલી

જમીનનું પત્રક; માપણીની

તપસીલવાળા નોંધપોથી.

જરૂર અઠ્ઠ [અઠ્ઠ ضرور ‘ઝરૂર’

(‘ઝરૂર’નું ટૂંકું રૂપ: ‘ઝરૂર’

=જુઓ ‘જરૂર’: કેટલાક મુજબ

‘ઝરૂર’નું ટૂંકું રૂપ = જુઓ

‘જરૂર’)= પરમ આવશ્યક;

અનિવાર્ય.]

નોંધ.—હિંદીમાં એનો અર્થ થાય

છે અવશ્ય; નિશ્ચિત રીતે;

નિઃસંદેહ; ખચિત : તે ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

અવશ્ય; નક્કી; અક્ષયત;

અચૂક; નિઃસંદેહ; ખચિત.

‘જો જોડો તો જરૂર કર છે

ફૂર કો હસ્તનો હા!

પાણો કે’કે તમ તરફ, રે!

ખેલ એ તો જનોના!

કલાપીનો કાવ્યકલાપ, પૃ. ૭૪

સ્ત્રીઃ આવશ્યકતા; અગત્ય

(૨) ગરજ; હાજત.

૦ત્ત સ્ત્રીં [અં ضرورت 'જરૂરત'
('જરૂર' + 'ત' = પ્રત્યય, અરબી
સ્ત્રીલિંગનો) = આવશ્યકતા;
આકાંક્ષા; ઇચ્છા; આરજૂ (૨)
હાજત; લાચાર, અવસ્થા]

આવશ્યકતા; અગત્ય (૨)
ગરજ; હાજત.

'જરૂરત બાદ જો વસ્તુ મળે
તો ખોઈ નાખે છે,
ફળેલી આરજૂને બેઢિલીથી
જોઈ નાખે છે.'

બરકત વીરાણી, 'માનસર', પ. ૧૪૨

-રિયાત સ્ત્રીં [અં ضروریات
'જરૂરિયાત' ('જરૂરિયત' નું
અંબંધવં : 'જરૂરિયત' = 'જરૂરી'
= જુઓ 'જરૂરી' + 'અિયત'
= પ્રત્યય, લાવવાયક નામ
બનાવનાર) = જેમના વિના ન
ચાલે એવી વસ્તુઓ; ઉપયોગી
વસ્તુઓ; આવશ્યકતાઓ]

આવશ્યકતા; અગત્ય (૨)
ગરજ; હાજત (૩) અગત્યનું કામ.

-રી વિં [અંકાં ضروری 'જરૂરી'
('જરૂર' = જુઓ 'જરૂરત'
+ કાં 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધ-
વાચક) = જરૂરનું; અગત્યનું;
આવશ્યક; જેના વિના કામ ન
ચાલે એવું; અનિવાર્ય]

જરૂરનું; અગત્યનું; આવશ્યક;
જેના વિના કામ ન આવે
એવું; અનિવાર્ય.

જરેજરે અંબંધ [અંબંધ ۰ ذره ذره
'જર': 'જર':' ('જર': = જુઓ
'જરા': એ ઉપરથી કારસીમાં)
= કણ કણ કરીને; થોડું થોડું
કરીને; ક્રમે ક્રમે]

નાંધ.—ઉઠ્ઠાંમાં એનો અર્થ થાય
છે રજેરજ; બધું જ.

જરા પણ છોડ્યા વગર;
રજેરજ; બધું જ; સામટું.

જર્ગા સ્ત્રીં જુઓ 'જિર્ગા'.

જર્દ (-દુ) વિં જુઓ 'અર્દ'.

જલદ વિં [અં جلد (જલ્દ) =
ચપળ; ચંચળ; તેજ; ઉતાવળિયું;
શીઘ્ર; ત્વરિત (૨) ઉતાવળથી;
ત્વરિત રીતે; ઝટપટ; ઝડપથી;
વખત ગુમાવ્યા વગર]

તેજ; ઉમ્ર; આકરું.

“આ સૂકો પીવામાં જલદ છે.”
(ગુ-દા-અંકાં)

જલદી સ્ત્રીં [અંકાં جلدی 'જલ્દી'
('જલ્દ' + કાં 'ઈ' = પ્રત્યય,
લાવવાયક નામ બનાવનાર) =
તેજ; ઉતાવળ; ચપળતા;
ચંચળતા; સ્ફૂર્તિ; ત્વરા]

ઝડપ; ઉતાવળ; ત્વરા.

નાંધ.—ઉઠ્ઠાંમાં ઉપરના ઉપરાંત
અર્થ છે ઝટપટ; ઝડપથી;
ઉતાવળથી; ત્વરાએ; સત્વરે : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

અં. હિતાવળથી; અટ;
ત્વરાએ; સત્વર.

“જલદી દોડે તે જલદી થાકે.”
(કહેવત)

“બિચારાની સફળ ધડીઓ
લેશ ના દીર્ઘ થાતી,
ઓહો! એ તો જલદી જલદી
આવી કે ભડી ભતી.”
કલાપીનો દાવ્યકલાપ, ૫. ૩૯

જલસો પું. [અં. جالس ‘જલસ:’

(‘જલસ’ = ખેસવું + અરખી
સ્ત્રીલિંગનો ‘ત’ ફારસીમાં
વિસર્ગ જેમ ઉચ્ચરિત ‘હે’)
= ખેસવું તે; એક વખત કે એક
રીતે ખેસવું તે; બેઠક (૨)
સભા; મેહફિલ]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એનો અર્થ થાય છે આનંદ યા
ઉત્સવનો મેળાવડો.

મિજલસ; ગમતની બેઠક;
આનંદ યા ઉત્સવનો મેળાવડો;
મેહોત્સવ.

જલાલ વિ. [અં. جلال ‘જલાલ’

(‘જલાલ’ = મોટા હોવું; પ્રભાવ-
શાળી હોવું; ભવ્ય હોવું;
પ્રતાપી હોવું) = મોટાઈ; પ્રભાવ;
ભવ્યતા; પ્રતાપ; દમામ; વૈભવ;
હાકમાક; તેજ; ભપકો; બહો-
જલાલી]

અગમગતું; ઉજ્જવળ; ભપકા-
દાર; ભવ્ય.

—શ્રી વિ. [અં. جلال ‘જલાલી’
(‘જલાલ’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = જલાલ સાથે
સંબંધ ધરાવનાર; ઈરાનના
બાદશાહ જલાલુદ્દીન મલેકશાહ
સાથે સંબંધ ધરાવનાર]

નોંધ.—ફારસીમાં એનો અર્થ થાય
છે જલાલ સાથે સંબંધ ધરાવ-
નારું. ઈરાનના સફરૂખી વંશના
બાદશાહ જલાલુદ્દીન મલેકશાહે
(મૃ. ઈ.સ. ૧૦૯૨) પોતાના
શાસન દરમિયાન ઈ.સ. ૪૭૧
(ઈ.સ. ૧૦૭૬)થી પ્રવર્તમાન
ફરેહું સૂર્ય વર્ષ જેનો આરંભ
ફારસી નવરોજથી થાય છે.

એ નામનો એક યુગ જે
ઈ.સ. ૪૭૧થી શરૂ થયો હતો.

(૨) સ્ત્રી. — ‘જલાલ’ + સુ. ‘ઈ’
= પ્રત્યય.

નોંધ.—ફારસી તથા ઉર્દૂમાં
‘જલાલ’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય, વિશેષણ
બનાવનાર; તે ઉપરથી તેમાં એનો
અર્થ થાય છે જલાલવાળું;
પ્રભાવશાળી, પરંતુ ગુજરાતીમાં
એનો અર્થ નીચે પ્રમાણે થાય છે :

અગઅગાટ; ઉજ્જવળતા; ભપકો;
ભવ્યતા; હાકમાક; પ્રભાવ.

જલેળ સ્ત્રી. [અં. جلول ‘જલ’
(‘જલવ’ = અમુક પદ્ધતિએ
પોતાને બહાર ફેરવું તે; ચક-

ચકિત કરવું તે + અરખીમાં
ભીલિંગનો 'ત' ફારસીમાં વિસર્ગ
જેમ હિચ્ચરિત 'હે' = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = લપકો; ચળકાટ;
તેજ; ઠાકમાઠ; વૈભવ]

લપકો; ઠાકમાઠ.

જલેખી સ્ત્રીં [જીં] (જીલિખિયા)

= એક સ્વાદિષ્ટ ચીજ; એક
મીઠાઈ]

એક સ્વાદિષ્ટ ચીજ; એક
મીઠાઈ.

જલેવતન નં [અંક ૧૦] جلاى وطن

'જલાયે વતન' ('જલા' =
ત્યાગ કરવું તે; તજી દેવું તે;
ખહાર જવું તે + 'યે' = છઠ્ઠી વિભ-
ક્તિનો સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી
સંજ્ઞા + 'વતન' = જુઓ 'વતન' :
એમ મળીને 'જલાયે વતન'નો
અર્થ થાય છે વતનનો ત્યાગ
કરવો તે; વતનમાંથી ખહાર
જવું તે) = વતનનો ત્યાગ; વતન
છોડી ખીજ પ્રદેશમાં રહેવા
જવું તે]

નોંધ.—ફારસી તથા ઉર્દૂમાં
'જલા'નો અર્થ થાય છે ખહાર જવું
તે; વતન છોડી જવું તે; ખહાર
કાઢી મૂકવું તે અને ઉર્દૂમાં આખા
શબ્દનો હિચ્ચાર થાય છે 'જલા-
વતન' અને તેનો અર્થ થાય છે
દેશમાંથી ખહાર કાઢી મૂકવું તે;
શહેરમાંથી હટપાર કરવું તે;
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
દેશમાંથી હાંકી કાઢવું તે.

જલ્લાદ પું [અંક ૧] جلاى 'જલ્લાદ'

('જલ્લાદ' = ચામડી ઉપર મારવું;
ચામડી ઉતારવી; કોરડા મારવા;
એ ઉપરથી અતિશયતા કે
અતિરેક દર્શાવતું કર્તૃવાચક નામ)
= કોરડા મારનાર; જનવરવું
ચામડું ઉતારનાર (૨) ફાંસી
દેનાર; શિરચ્છેદ કરનાર]

ગરદન મારનાર; શિરચ્છેદ
કરનાર (૨) કસાઈ.

“મારું જીવનું મુઆ સરખું છે.
એક ક્ષણ પણ હું જલ્લાદની
તરવાર મારી ગરદનથી ફર
દેખતો નથી.”

ગુંશિં (ગુ-ફા-અંક ૧૦)

વિં [લાં] ધાતક; ફર;

નિર્દય.

“હુકમ જલ્લાદ થાવાનો
ખમખો આખરે દિલખર.”

ક. કે., પૃ. ૪૩૪

—દી સ્ત્રીં [અંક ૧૦] جلاى 'જલ્લાદી'

('જલ્લાદ' + ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય,
લાવવાચક નામ બનાવનાર) =
જલ્લાદનું કામ; જલ્લાદપણ;
(૨) [લાં] જીલમ; કૂરતા;
નિર્દયતા]

જલ્લાદનું કામ; જલ્લાદપણ;
કસાઈપણ.

જલ્લા(-લ્લે)જલાલહ(-લ્હ) [અં

‘**جل**’ ‘જલ્લ જલાલોહ’

(‘જલ્લ’=તે મહાન હતો+

‘જલાલ’=પ્રતાપ; વૈભવ: તેજ;

પ્રકાશનું હું’=તેનું)=તેનો વૈભવ

મહાન છે: અલ્લાહ, ખુદા, હકક

વગેરે પરમાત્માનાં નામો સાથે

સિક્તદર્શક વપરાતું વાક્ય]

આખું અળકતું (?)

નોંધ.—મૂળ અર્થ અરબીમાં

ઉપર મુજબ જ છે. લંગોમંમાં

આ પ્રમાણે છે જે થોડાં દાગતો

નથી અને તેને માટે કોઈ આધાર

પણ નથી.

જલ્લા પું [અં **جلو** ‘જલ્લ:’

(‘જલા’=ચક્રચક્રિત કરવું તે;

અમુક પદ્ધતિએ પોતાને જાહેર

કરવું તે+અરબી સ્ત્રીલિંગનો ‘ત’

ફારસીમાં વિસર્ગની જેમ ઉચ્ચરિત

‘હે’=પ્રત્યય, સંબંધવાચક)=

અળકાટ; તેજ; ઠાઠમાઠ; વૈભવ;

ભપકો]

નોંધ.—મુસલમાનોમાં લગ્ન

પ્રસંગે દુલ્હાએ દુલ્હનનું મોં

ખુરખો ખસેડી જોવાની વિધિ હોય

છે તે ‘જલ્લા’ નામે ઓળખાય છે.

શંગાર; શોભા કે વૈભવનું

પ્રદર્શન; શોભા; વૈભવ; ક્રાંતિ;

તેજ.

-લ્લેગર વિં [અં **جلو کر**

‘જલ્લ:ગર’ (‘જલ્લ:’+‘ગર’=

પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ

બનાવનાર) =રુપદ; જાહેર

(૨) ભપકાવાળું; દેખાવકું]

શબ્દગાર સંભવતઃથી રજૂ થતું;

શોભાયમાન (૨) તેજવાળું;

પ્રકાશતું.

જલ્શીર પું [અં **جلو شیر**

‘જલ્-શીર’ (ફાં **گلوشیر**

‘ગાવ-શીર’ ઉપરથી) =એક

જાતના પૌર્વાત્ય છોડનો શુંદરિયો

રસ (૨) એક વનસ્પતિ]

એક વનસ્પતિ.

જવાન વિં; પું [ફાં **جوان**

(જવાન)=યુવાન; યુવક; તરુણ;

(૨) યુવાવસ્થામાં આવેલો

પુરુષ]

નોંધ.—હિંદમાં ચાહ જમાનામાં

એનો અર્થ થયેલો છે સિપાઈ;

સૈનિક: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

યુવાન (૨) (હિંદની ફ્રેજનો)

સિપાઈ; સૈનિક.

‘જવાન સાસુ મરે નહિ,

તે વહુનો દાહડો વળે નહિ.”

(કહેવત)

-ની સ્ત્રીં [ફાં **جوانی** ‘જવાની’

(‘જવાન’+ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય,

ભાવવાચક નામ બનાવનાર)=

યુવાવસ્થા; યૌવન; તારુણ્ય;

જવાનીનો ક્ષેત્ર]

ક્રીમતી વસ્તુઓની મેળવ-
ણીની ચટણી જેવી પૌષ્ટિક દવા.

જવાહિર નં [જવાહર] 'જવાહિર'

(ફાં 'ગવ્હર' નું અંકં 'ગવ્હર'

અને 'જવ્હર' નું અંબંબં

'જવાહિર': 'જવ્હર' માટે જુઓ

'અવેર'માં) = મન:શિલ પથ્થર;

અવેરાત]

રત્નો; હીરા માણેક વગેરે

અવેરાત.

જખાનું નં [લાંબકાંમાં અંકાં

જાહરખાન: 'જવાહિરખાન:'

('જવાહિર' + 'ખાન:' = જુઓ

'ખાનું') = જવાહિર રાખવાનું

દેકાણું; દાગીના કે અવેરાત

મૂકવાનો ચોરડો]

રત્નો વગેરે અવેરાત જેમાં

રખાતું હોય તે જગા; રત્નભંડાર.

જવાહિરાત નં જુઓ 'અવેરાત'.

'પછી જવાહિરાતમાં તો

હીરા પણ છે, ને માણેક પણ છે.'

નંબં (શુ-ફા-અંકાં)

જવાંમર્દ પું [ફાં જાંમર્દ

'જવાન-મર્દ' ('જવાન' =

જુઓ 'જવાન' + 'મર્દ' =

જુઓ 'મર્દ') = જુવાન મરદ;

ખહાદુર; માણસ; વીરપુરુષ

(૨) ઉદાર યુવાન]

જુવાન મરદ; ખહાદુર માણસ;

વીરપુરુષ.

વિં ખહાદુર; શરવીર; પરાક્રમી.

દીં સીં [ફાં જાંમર્દી

'જવાન-મર્દી' ('જવાન-મર્દ'

+ ફાં. 'ઈ' = પ્રત્યય, ભાવવાચક

નામ બનાવનાર) = જવાંમર્દ પાણું;

ખહાદુરી; પરાક્રમ; વીરતા

(૨) ઉદારતા]

જવાંમર્દ પાણું; ખહાદુરી;

પરાક્રમ; વીરતા.

જશન નં [ફાં જશન] =

સુખ અથવા દુઃખના કાઈ

અગત્યના બનાવ અથવા

પ્રસંગની ધાર્મિક રીતે ઉજવણી

(૨) ઉત્સવ કે આનંદનો દિવસ

(૩) જલસો]

(પારસીઓમાં) ઉત્સવનો

કે આનંદનો દિવસ.

"તેઓ લડાઈને જમણને રણ-

જંગને જશન ગણતા હતા."

મિંસિં (શુ-ફા-અંકાં)

(પરિશિષ્ટ)

જહનનમ નં [અં જહનનમ

(જહનનમ) = ઊંડો કૂવો (૨)

દોજખના સાત વર્ગમાંથી પ્રથમનું

નામ (૩) દોજખ; નરક]

નોંધ.—મૂળહિન્દુ શબ્દ 'ગિહિ'નામ

ઉપરથી અરબીમાં એ ઉચ્ચાર

ધડાયેલો છે. 'ગિહિ'નામ જેવસા-

લેમની દક્ષિણમાં આવેલી એક

ખીણનું નામ છે. ત્યાંના લોકો

પુરાણા જમાનામાં 'માલિક'

નામની એક મૂર્તિના પૂજા કરતા હતા. બાબીલાનના વિનાશ પછી પ્રાચીન મૂર્તિપૂજાથી ડરી જઈને ચહ્નદી લોકોએ તેમના શાસકની સલાહ મુજબ ‘માલિક’ મૂર્તિના સ્થાનની ખરાબી કરી અને આખા શહેરનો કચરો તેઓ ત્યાં નાખવા લાગ્યા અને તેઓ તે બાળવા આખી રાત ત્યાં આગ સળગાવતા હતા. તેથી એ જગા લયાનક અને ગંધાતી બની ગઈ હતી અને તેનું નામ નરકના પર્યાયરૂપ બન્યું હતું.

મુસલમાનોમાં એવી માન્યતા છે કે જહનમ આગથી ભરેલું છે. પાપીને શિક્ષા કરવા તેના પાપના પ્રમાણમાં જહનમના સાત વર્ગ છે. તેમાં પાપી હંમેશાં બળતો રહે છે.

ધણું જ દુઃખ અને કષ્ટનું સ્થાન; દોજખ; નરક.

“કાલ્લો છે મને સ્વર્ગથી,
માટે એ ખુદા!
સત્કર્મ કરે તોય
જહનમ દે ને.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૩૨

જહાજ નં [અં ડાજ (જહાઝ)

=ધરમાં વપરાતો સરસામાન.

ફાં વહાણ; મોટી

નોંકા]

મોટું વહાણ.

“શેખસદ્દીના હવાઈ જહાજ-
માં ઊડતો હતો.”

નંબર (ગુ-ફા-અંકો)

“ભીતિ રહે ખડકની,
તોફાનની વમળની,
એવું જહાજ લઈને
ખૂંદેકાઈ સમંદર.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૫૫

-જી વિં [ડાજ ‘જહાઝી’
(‘જહાઝ’+ફાં ‘ઈ’=
પ્રત્યય, સંબંધવાચક)=જહાજને
લગતું; જહાજનું (૨) જહાજ
ચલાવનારો; વહાણવટી; ખલાસી;
નાવિક]

જહાજ ચલાવનારો; વહાણ-
વટી; ખલાસી; નાવિક.

જહાન સીં [ફાં ડાજ (જહાન)
=દુનિયા; આલમ; જગત; વિશ્વ;
સંસાર]

દુનિયા; આલમ; જગત;
વિશ્વ; સંસાર.

“નજરની ચાલ દશાનો
કાઈ જુએ વિસ્તાર,
ખુદાએ સબરુ નથી

એ જહાન નેઈ હું.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૭૧

જહાન(-ત)મ નં જુઓ ‘જહનમ’.

“હવું ને બેહિસ્ત યઈ જહાનમ.”

હવાપી (ગુ-ઈંકિં)

જહાલ વિં આ શબ્દના મૂળ અંગે
ખાતરીપૂર્વકનો પુરાવો નથી.
છતાં એના અર્થના સંશોધનમાં
સહાયક નીવડે તે માટે નીચે
થોડી વિગત આપવામાં આવી છે:

[અં જાહ (જહિલ) = જુઓ
'જહેલ']

એનો અર્થ સામાન્ય રીતે
ગુજરાતીમાં 'મવાલ'થી ઊલટો
ઘટાવવામાં આવે છે; અસાનતાને
કારણે અવિચારીપણે તેજથી
પગલું ભરનાર; હિંમત; આકળું
(૨) તદ્દન અંતિમ મત
ધરાવનારું.

જહાં સીં જુઓ 'જહાન'.

“જૂઠી જહાંનો તું ફીરસ્તો
ખોળાઈ બદલી.”

લલિત (ગુ-ઇંડિં)

ંગીર પું [ફાં ڄڻ ڄڻ 'જહાન-
ગીર' ('જહાન' + ફાં 'ગીર'
= પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર) = દુનિયાનો જીતનાર;
મહાન વિજેતા]

દુનિયાને જીતનારો (૨)
મોગલ શહેનશાહ અકબર
(ઈંસં ૧૫૫૬-૧૬૦૫)ના
પુત્ર સલીમે તખ્તનાશીની (ઈંસં
૧૬૦૫) બાદ અપનાવેલું
પોતાનું નામ.

“હવે જહાંગીર ખેરવા.”

કલાપી (ગુ-ઇંડિં)

ંગીરી સીં [ફાં ڄڻ ڄڻ
'જહાન-ગીરી' ('જહાન-ગીર'
+ ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક
નામ યા વિશેષણ બનાવનાર)
= વિશ્વવિજય; વિશ્વશાસન.

ભાંડામાં અર્થ:-જહાંગીરનું;
જહાંગીરને લગતું; જહાંગીરના
જેવો અમલ બજાવવો તે
(૨) [લાં] કડક અમલ
બજાવણી; જોડકમી; આપખુદી
(૩) અમીરી]

વિં જહાંગીરનું; જહાંગીરને
લગતું (૨) [લાં] આપખુદ;
જોડકમીલયું (૩) અમીરી.

“જહાંગીરી ફકરી એ, લસાટે
છે લખાવી મે.”

ગોંમાંત્રિં (ગુ-ઇંડિં)

ંદીદા વિં [ફાં ڄڻ ڄڻ 'જહાં-
દીદા' ('જહાન' + ફાં 'દીદા'
= 'દીદન'નું ભૂતકૃદંતનું રૂપ;
'દીદન' = જેવું; અનુભવવું)
= દુનિયા જોયેલી હોય એવું;
દુનિયાના અનુભવવાળું; અનુભવી]
દુનિયાના અનુભવવાળું;
આલાક.

“તે પણ જહાંદીદા આનંદી
જીવ હતા.”

નંબરિત્ર (ગુ-ફા-અંકોં)

ંપના (ંહ) વિં; પું [ફાં
ڄڻ ڄڻ 'જહાન-પનાહ'
('જહાન' + 'પનાહ' - જુઓ
'પનાહ') = દુનિયાનો આશ્રય

(૨) શહેનશાહ માટે સંખો-
ધનમાં વપરાતો શબ્દ જેમ કે
'જહાન-પનાહ' = હે દુનિયાના
આશ્રય! હે જગતનું રક્ષણ કરનાર
(બાદશાહ)]

જગતપ્રતિપાળ.

“જહાં પનાહ! ચારે ગુણ એ
લોકમાં છે.”

રાંમાં ભા. ૨ (ગુ-ફા-અન્કો ૦
પરિશિષ્ટ)

સોજ વિ. [ફાં سوز] જ
ઈન્કો 'જહાન-સૂઝ' : ભાન્કો
'જહાન-સોઝ' ('જહાન' + ફાં
'સૂઝ' કે 'સોઝ' અર્થાત્ બાળ
= પ્રસય, કર્તૃવાચક નામ યા
વિશેષણ બનાવનાર) = દુનિયાને
બાળનારો; જગતને ભસ્મીભૂત
કરનારો]

નોંધ. — ગઝનવી સુલતાન
બહરામશાહે (ઈ.સ. ૧૧૧૮-
લગભગ ૧૧૫૨) ગોરી સુલતાન
સૈફુદ્દીનને ધાતકી રીતે મારી
નાખ્યો ત્યારે તેના નાના ભાઈ
અલાઉદ્દીન હુસૈને કહે છે ભરાઈને
એક માડાન લદ્દકર લઈ ગઝના
ઉપર આક્રમણ કર્યું. બહરામશાહ
ત્યાંથી હિંદુસ્તાન તરફ નાસી
ફટકો અને અલાઉદ્દીને ગઝના
શહેરને સાત દિવસ લટક્યું અને
તેને આગ ચાંપી ભસ્મીભૂત કર્યું.
તે ઉપરથી તેનું ઉપનામ 'જહાં-સોઝ'
(જગતને ભસ્મીભૂત કરનાર)
પડ્યું હતું.

દુનિયાને બાળનારું.

જહેજ નન્ [મૂળ અન્ ٭] 'જહાજ'
ઉપરથી પરિવર્તન થઈને ફારસીમાં
બનેલું ٭ 'જહીઝ' ('જહઝ')

= સજ્જ કરવું; તૈયાર કરવું) =
કન્યાને આપવામાં આવતી ધન-
સંપત્તિ જે તેને પોતાના ભાવિ
જીવન માટે સજ્જ કરે છે; જે
અસખાળ અને સરંજમ કન્યાને
લગ્ન સમયે આપવામાં આવે છે તે]

નોંધ. — મુસલમાનોમાં લગ્ન
વખતે કપડાં, દાગીના, ધરતું
રાચરચીકું, સ્ત્રીઓના દીવાન-
બાના અને સૂવાના ચોરડાને
શણગારવા માટેની સામગ્રી અને
રાંધવાનાં વાસણો કન્યાને
આપવામાં આવે છે તે; તે સર્વ
કન્યાની સ્વતંત્ર મિલકત
ગણાય છે અને તેને તલાક
આપવામાં આવે તો એ સુધળી
વસ્તુઓ પતિએ તેને પાછી સોંપવી
પડે છે.

કન્યાદાન કરવું તે; ફરિ-
યાવર; આણું; પલ્લું; પૈડણું; દહેજ.

જહેમત સ્ત્રી [અન્ ٭] 'અહમત'
('અહમ' = ભીડ કરવી; દબાવેવું)
= મુશ્કેલી; દુઃખ; સંકટ; પીડા;
હેરાનગતિ; અગવડ (૨) પ્રયતન;
શ્રમ]

મુશ્કેલી; હાડમારી; તકલીફ
(૨) પ્રયતન; શ્રમ; મહેનત.

“અહીં સુધી આવવાની
જહેમત શા માટે ઉઠાવી?”
બાંબાં (ગુ-ફા-અન્કો ૦)

જંગ પું [ફાં ٭] ('જંગ' =
લડાઈ; યુદ્ધ; સંગ્રામ (૨) અધડો;
કંકાસ]

મોટી લડાઈ; યુદ્ધ (૨) [લાં]
અધડો; કંકાસ.

‘લડે જંગ આ ને કરે હુકમ પેલો,
સિપાહી નહીં પેશવાથી જુદો છે.’
ગુંગ (ગુ-ફા-અન્કો ૦)

ંગળોરી સ્ત્રી—‘જંગ’+ફાં ڄڻ

‘ખોર’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ યા વિશેષણ બનાવનાર: એમ મળીને ‘જંગ-ખોર’+‘ઈ’=પ્રત્યય, લાવવાચક નામ બનાવનાર.

નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. ‘ખોર’ પ્રત્યય લાગીને બનેલા શબ્દો ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા છે તેમના સાદૃશ્યે આ ઘડાયેલો છે.

લઙાચકપણું; યુક્તપ્રિયતા.

ંગરસ્ત વિ—‘જંગ’+ફાં ‘પરસ્ત’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ યા વિશેષણ બનાવનાર.

નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી; પરંતુ ‘આતશ-પરસ્ત’, ‘ખુત-પરસ્ત’ જેવા ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

યુક્તપ્રિય; ઝઘડાખોર.

ંગહાદુર વિ; પું—‘જંગ’+ફાં

ڄڻ (બહાદુર) = જુઓ ‘બહાદુર’.

લઙાઈમાં બહાદુર (૨) ભારતમાં બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન જે ઇલ્કાબો એનાયત કરવામાં આવતા હતા તેવામાંનો એક.

ંગી વિ; પું જુઓ ‘જંગી’ ફાં ૩

ંગલિયત સ્ત્રી—‘જંગલ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નાંધ.—ફારસીમાંથી કાબલિયત, ઇસ્તાનિયત વગેરે જેવા ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા શબ્દોના સાદૃશ્યે જંગલ ઉપરથી એ શબ્દ ગુજરાતીમાં જ ઘડાયેલો છે.

જંગલીપણું.

ંગલી વિ [ફાં ڄڻ ‘જંગલી’ (‘જંગલ’+ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવનાર) = જંગલનું; જંગલને લગતું; જંગલમાં રહેનારું (૨) અનાગરિક; અસભ્ય; અશિષ્ટ; અણુધડ]

નાંધ.—એ સંસ્કૃતમાંથી આવી શકે એમ હોવા છતાં ફારસીનો પ્રભાવ એમાં હોવાનું સંભવિત છે.

જંગલનું; જંગલમાં રહેનારું; રાત્રી (૨) ખેડા વિના ઊગેલું; એમ ને એમ ઊગી નીકળેલું (૩) સુધારો, સંસ્કાર કે વિવેક વિનાનું; અણુધડ.

ંગાલ પું [ફાં ڄڻ ‘અંગાર’ (‘અંગ’=તાંબા કે લોહા વગેરેને લાગતો કાટ+‘આર’=સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો પ્રત્યય)=તાંબાનો કાટ; મોરચુથું] તાંબાનો કાટ.

ંગી વિ [ફાં ڄڻ ‘અંગારી’ (‘અંગાર’+ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય,

સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવ-
નાર)=જંગાલનું; જંગાલને લગતું;
કાટના રંગનું; કાટવાળું; કેટાયેલું]
જંગાલનું; જંગાલને લગતું
(૨) કાટના રંગનું; લીલું.

જંગી વિ. [ફા. جنگی 'જંગી'
('જંગ' = જુઓ 'જંગ' +
ફા. 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધ-
વાચક વિશેષણ યા નામ બનાવ-
નાર) = જંગનું; જંગને લગતું
(૨) યુદ્ધોપયોગી (૩) રણધીર;
લડાયક (૪) લડવૈયો; યોદ્ધો]
નાંધ.—ઉપરના ઉપરાંત ઉદ્દર્ભમાં
એના લાક્ષણિક અર્થ છે મોટું;
જબરું; મહાન : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

જંગ-લડાઈને લગતું (૨) [લા.]
મોટું; જબરું; મહાન.

પું. લડવૈયો; યોદ્ધો.

“એ માનસિક રણજંગના
જંગી થશે.”

સંચ. લા. ૩ (ગુ-ફા-અંકો
પરિશિષ્ટ)

જંજીર સ્ત્રી. [ફા. زنجیر (જંજીર)
= સાંકળ (૨) બેડી]

સાંકળ (૨) બેડી (૩)
ઝાંઝર; લંધર.

‘જંજીરથી છોડી મગર,
કે શ્વાસ તો દેવો ઘટે.’
કલાપી (ગુ-ફા-અંકો)

“એ મુકિત હો કે બંધન હો,
ચરણનો હાલ છે એક જ,
પ્રથમ લાગ્યા હતા કંટક,
હવે જંજીર લાગે છે.”
ખરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૩૯

—૩ મં. [ફા. زنجیر 'જંજીર':
('જંજીર' + વિસર્ગ જેમ
ઉચ્ચરિત ફારસી વર્ણ 'હે'
= પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = જંજીરના
જેવી વસ્તુ; નાની સાંકળ (૨)
ચિત્ર વગેરેની આજુબાજુની
કિનારી; તારની ગૂંથેલી રેશમી
શીત]

સાંકળના જેવું ધરેલું (૨)
કસળી. કિનાર.

જંજીરો પું. [અ. زنجیر 'જંજીર':
= બેટ; ટાપુ]

નાંધ.—મુંબઈની દક્ષિણે પશ્ચિમ-
ધાટ ઉપર જંજીરા નામનું એક
હાલસી સંસ્થાન; તેનો કિલ્લો
મૂળ દરિયાના ટાપુ ઉપર બંધાયો
હોવાના કારણે એ નામ પડ્યું
હશે એમ જણાય છે.

બેટ; ટાપુ (૨) પાણીમાં
બાંધેલો કિલ્લો.

જંદો પું. [ફા. زنده 'જિન્દ-દિલ':
નું ટૂંક રૂપ ('જિન્દ' = જીવિત;
પ્રફુલ્લ + 'દિલ' = જુઓ 'દિલ') =
જીવિત દિલવાળું; હોશિયાર;
સાવધ; ચંચળ (૨) પ્રસન્ન ચિત્ત;

આનંદી; ઉત્સાહી; રસિક;
હસમુખ (૩) વિનોદી; ખટક-
ખોલુ; ધર્મિષ્ઠ; ધર્મપરાયણ;
સંદાયારી.]

એ નામનો એક ફક્કડ રાખ;
ફક્કડ પુરુષ; ભવૈયાનો એક વેષ
(એ નામના એક છેલ રાખ
ઉપરથી) (૨) જાડો લઠ અને
ખોલાવે, હસાવે અને મઝા કરાવે
એવો છેલખટાઉ નર.

જા'ખીલ જી૦ [ફા૦ زنبیل (અંખીલ)
= ટાપલી; થેલી; ઝાળી.]

ખજૂરીનાં પાંદડાંની ગૂંથેલી
ઝાળી.

જા'ખૂર ન૦ [(૧) અ૦ زنبور (અંખૂર)=
મધમાખી (૨) ભમરો.

(૨) زنب (અંખઃ)=કાણું
પાડવાનું સુથારનું
ઝાંખર]

ભમરો (૨)
ખીલા ખેંચી કાઢ-
વાનું ઝાંખર; એક
ખતની પકડ.

જા'ખૂરો પું૦ [ફા૦ زنبوره (અંખૂરઃ)
=એક ખતની નાની તોપ; એક
નાની તોપ જે જીટા ઉપર
લાદવામાં આવતી અને ખાદશાહ-
ની સવારી દરમિયાન ફેડાતી
રહેતી.]

એક ખતની નાની તોપ.

જગીર જી૦ [લા૦ زگیرમાં ફા૦ زگیر

'જગીર' ('જય' = જગા;
સ્થળ + 'ગીર' = પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક નામ ખનાવનાર) = જમીન
ધરાવનાર ઉપરથી [લા૦]
જમીનનો કબજો રાખવો તે;
ખક્ષિસ કે દાન તરીકે મળેલી
જમીન; ખક્ષિસ કે ધનામમાં
મળેલો જમીનનો કબજો; મુસલ-
માની સલ્તનત દરમિયાન ખાદ-
શાહો, નવાખો વગેરે તરફથી
કોઈ સેવાના પુરસ્કાર તરીકે
મળેલી જમીન]

નોંધ.—ભારતના સુલતાનોના
સરકારી વહીવટખાતાનો એ
પારિભાષિક શબ્દ છે. ખાદશાહો
તરફથી અમીરો તથા મનસખ-
દારને જે કંઈ જમીન કે ગામ
મળતાં હતાં તે જગીર નામે
ઝાળખાય છે. એ જમીન લશ્કરના
નિભાવ માટે આપવામાં આવતી
અને કોઈ પણ સમયે પાછી લઈ
લેવામાં આવતી.

સરકાર તરફથી ખક્ષિસ
તરીકે મળેલી જમીન કે ગામ
(૨) વજૂફા (૩) જયદાદ.

ંદાર વિ૦ [લા૦ ફા૦માં ફા૦

زگیردار 'જગીર-દાર'

('જગીર' + ફા૦ 'દાર' =
પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ ખનાવ-
નાર) = જગીર ધરાવનાર; જેને

જગીર મળી હોય તે; જગીરનો
માલિક]

જગીર ધરાવનારું.

પું. જગીરનો ધણી; જગીરનો
લોગવટો કરનાર માણસ.

દારી સ્ત્રી—જાગીર دارى

‘જગીરદારી’ (‘જગીરદાર’
+ ઉર્દૂ ‘ઈ’ = પ્રત્યય, લાવ-
વાયક નામ બનાવનાર).

નોંધ.—આ શબ્દ માત્ર ઉર્દૂ તથા
હિંદીમાં વપરાયેલો મળે છે : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

જગીરદારપણું; જગીરનું
શાસન.

—રી વિ. —‘જગીર’ + (હિં. ‘ઈ’.

નોંધ.—આ શબ્દ હિંદીમાં
વપરાયેલો મળે છે : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

જગીરને લગણું; જગીર
સંબંધી.

સ્ત્રી. સરકાર તરફથી ધનામ-
માં મળેલી જમીન (૨) જગીર-
દારી; જગીર લોગવવાપણું.

જગમ સ્ત્રી [પું. جگم (જગમ)

= પાથરણું તરીકે વપરાણું
જાડું બીનનું કાપડ; પહોળું
જાડું પાથરણું; શેતરંજ]

લોંચ ઉપર બેસવા માટે
પાથરવાનું મોટું રંગીન જાડું

પાથરણું; પહોળું જાડું પાથરણું;
શેતરંજ.

“બાંધી અશ્વો તરુ સાથે,
જાજમે પથરાય છે,
અંજળીમાં કસુંબાના
રાતા રંગ ભરાય છે.”
(કંકે ૦ પૃ. ૩૮૦)

જગડ પું; નાં [લાંકાંમાં કાં ૦ અં ૦

جای ضرور ‘જાયે ઢર’ (‘જાય’
= જગા; સ્થળ + ‘એ’ = જડી
વિલક્ષિતનો સંબંધ દર્શાવનાર
ફારસી સંજ્ઞા + ‘ઢર’ = જુઓ
‘જર’ = જરૂરી જગા; સંકાસ;
પાયખાણું; શૈયાગાર]

સંકાસ; પાયખાણું.

જાતમહેનત સ્ત્રી—ગું ‘જાત’ + અં ૦

مجت (મિહનત) = જુઓ
‘મહેનત’.

નોંધ.—આ શબ્દ-સમૂહ ફારસી
તેમ જ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી.
એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જાતે કરેલી મહેનત; સ્વાશ્રય
(૨) શરીરશ્રમ.

જાતમાહિતી સ્ત્રી—ગું ‘જાત’ + અં ૦

ماہیت (માહિયત) = જુઓ
‘માહિતી’.

પોતાની જાણની કે જાતે
મેળવેલી માહિતી.

જાતમુચરકો પું—ગું ‘જાત’+તું

جنگ (મુચરકા) કે جنگ

(મુચરકા:)=જુઓ ‘મુચરકો’.

નોંધ.—આ શબ્દ ગુજરાતીમાં ધડાયેલા છે.

પોતે જ પોતાના જામિન થવું તે.

જાદી સ્ત્રી [કાં ٭٭ (આદ:)=

જુઓ ‘જાદો’]

નોંધ.—કાં ‘શાહ-આદ:’, ‘અમીર-આદ:’ વગેરે શબ્દો ઉપરથી ગુજરાતીમાં નારી જાતિમાં વપરાતા ‘શાહ-જાદી’, ‘અમીર-જાદી’ વગેરે શબ્દો ધડાયા છે અને તેમાં ‘જાદી’નો અર્થ નીચે પ્રમાણે ધરાવવામાં આવ્યો છે:

દીકરી; બેટી; પુત્રી.

જાદુ(-દુ) પું; નં [કાં ٭٭

(જાદુ)=મેલી વિદ્યા; મંત્રમોહિની; ઇલામ; નજરબંધી]

મંત્રતંત્ર કે હાથચાલાકીનું કામ; ઇલામ; કારણ અથવા યુક્તિ ન માલૂમ પડે તેવો અજાણ્ય જેવો પ્રયોગ કે ખેલ.

૦(-દુ)ઈ વિં [કાં ٭٭ ‘જાદુઈ’

(‘જાદુ’+કાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવનાર)=જાદુ સંબંધી; જાદુવાળું; જાદુથી ઉત્પન્ન થયેલું]

જાદુથી થયેલું; ચમત્કારી; વિલક્ષણ.

“વિરહ સહવાસની જાદુઈ બલિહારી જ જુદી.”

સંલિત (ગુ-ઈંડિં)

૦(-દુ)ખોર(-રો) વિં પું—‘જાદુ’

+કાં خور ‘ખોર’ (અર્થાત્ ‘ખા’)=પ્રત્યય.

નોંધ.—આનો ઉપયોગ ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં થતો નથી. આવી રીતે પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં બનેલાં કર્તૃવાચક વિશેષણ યા નામોને સાદસ્થે એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલા છે.

જાદુ જાણનાર; જાદુગર.

૦(-દુ)ગ(-ગી)ર પું [કાં ٭٭

‘જાદુગર’ (‘જાદુ’+કાં ‘ગર’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર)=જાદુનું કામ કરનાર]

જાદુનું કામ કરનાર.

“તાઈ યૌવન તો મને લાગ્યું છે વર્ણનથી પર શબ્દને ગળ કરે એવો છે એ જાદુગર.”

બરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૬૮

૦(-દુ)ગ(-ગી)રી [કાં ٭٭

‘જાદુગરી’ (‘જાદુગર’+કાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, લાવવાચક નામ બનાવનાર)=જાદુનું કામ]

જાદુનું કામ (૨) જાદુની વિદ્યા.

૦(-દ્)ગારું વિ०—وَجَدُ (જાદુ)

ઉપરથી શુજરાતીમાં—

જાદૂઈ અસર કરે એવું;
માયાવી; મોહક.

-(દ્)ટાણું નંબાંવ૦—‘જાદુ’+અં

طع (તઅનઃ)=જુઓ ‘ટાણું’.

જાદૂમંતરજંતરના નાના
પ્રયોગો.

૦(-દ્)મંતર પું—‘જાદૂ’ + શું
‘મંતર’.

જાદૂનો મંત્ર.

જાદે વિ० [અં ۰۱۲] ‘ઝિયાદઃ’

(‘આદ’=વધારવું; વધારાવું)
=વધારે; અધિક; જાસ્તી]

વધારે; અધિક; જાસ્તી.

“પામું પુત્ર જેવું જો રતન,
કરું જીવથી જાદે જતન.”

દંકાં લા. ૨ (શુ-ફા-અંકાં
પરિશિષ્ટ)

જાદો પું [ફાં ۰۱] ‘આદઃ’ (‘આદન’

=જન્મવું: તે ઉપરથી ભૂત-
કૃદંતનું ૩૫)=જન્મેલું]

નાંધ.—ફારસી ‘શાહ-આદઃ’,
‘અમીર-આદઃ’ વગેરે શબ્દોમાં
શુજરાતીમાં ‘જાદો’ નો અર્થ
નીચે પ્રમાણે ઘટાવવામાં
આવ્યો છે:

દીકરો; ખેટો; પુત્ર.

જન (૧) નં [ફાં ۰۱] (ઝિયાન)

=નુકસાન; હાનિ; ખોટ;
ક્ષતિ; ઘટાડો]

નુકસાન; હાનિ.

૦ગરું વિ० [લાં ۰૧૦માં ફાં ۰۱] زيانگر

‘ઝિયાં-ગર’ (‘ઝિયાન’+‘ગર’
=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ યા
વિશેષણ બનાવનાર)=નુકસાન
કરનાર (૨) વિનાશક; હાનિ-
કારક]

નુકસાન કરનાર (૨) જન
દીધે યા નુકસાન ખમ્યે મળે
એવું.

(૨) પું [ફાં ۰۱] (જન)=

જીવ; પ્રાણ; આત્મા (૨) [લાં]
જિંદગી (૩) શક્તિ; જોર
(૪) હિમ્મત (૫) [લાં]
માયક; પ્રાણપ્રિય માણસ]

નાંધ.—વહાલ, મમતા કે લાડનો
અર્થ સૂચવવા એ શબ્દનો
ફારસીમાં ઉપયોગ થાય છે; જેમ
કે ‘પિદર-નન’=વહાલા પિતા,
લનમ=મારા વહાલા વગેરે.

જીવ; પ્રાણ; આત્મા (૨)
જોર; શક્તિ (૩) [લાં]
પ્રાણપ્રિય માણસ.

“આ એક ગુનાહ
ખુદાએ સ્વીકારવો પડશે;
કે જાન લેવા મને
એણે મારવો પડશે.”

બરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૮૯

નિસાર વિ. [કા. ૧ જાન]

‘જન-નિસાર’ (‘જન’ + કા. ૧ ‘નિસાર’ અર્થાત્ ‘કુરખાની આપ’; ‘ન્યોછાવર કર’ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આશ્ચર્યરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ જનાવે છે) = જનની કુરખાની આપનાર; સમય આવ્યે પ્રાણુ ન્યોછાવર કરનાર.]

નોંધ.—ફારસીમાં એ પ્રશંસા કે ખુશામત માટે ધણું કરીને વપરાય છે જેમ કે ‘આ જન-નિસાર ખંદો’.

પ્રાણુને ભોગે સેવા કે લક્ષિત કરે એવું.

નિસારી સી. [કા. ૧ જાન]

‘જન-નિસારી’ (‘જન-નિસાર’ + કા. ૧ ‘ઈ’ = પ્રત્યય, લાવ-વાચક નામ જનાવનાર) = જન-નિસારપણું; અત્યંત લક્ષિત-લાવ; સ્વાત્માર્પણ.]

જનનિસારપણું; સ્વાત્માર્પણ.

નિશાની સી. [કા. ૧ જાન]

‘જન-નિશાની’ (‘જન’ + ‘નિશાન’ અર્થાત્ વેરવિખેર કર : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આશ્ચર્યરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ જનાવે છે. એ જે

મળીને ‘જન-નિશાન’ + કા. ૧ ‘ઈ’ = પ્રત્યય, લાવવાચક નામ જનાવનાર) = જન વેરવું તે; પ્રાણુર્પણ; અત્યંત લક્ષિતલાવ (૨) ખૂબ ઉત્સાહી હોવું તે; ધગશવાળા હોવું તે]

પ્રાણુર્પણ.

માલ પું. [કા. ૧ માલ જાન જન વ

માલ’ (‘જન’ + ‘વ’ = અને + ‘માલ’ જુઓ ‘માલ’) = જન અને માલ; પ્રાણુ અને ધન.]

જીવ અને માલમતા.

વર ન. [કા. ૧ જાન વર જન-વર

(‘જન’ + કા. ૧ ‘વર’ = પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થસૂચક) = જનવાળું; જીવવાળું; હયાત (૨) ચૈતન્ય હોય એવું પ્રાણી (૩) (ખેલ-ચાલમાં) હિંસક પશુ]

નોંધ.—ઉપરના ઉપરાંત ઉદ્ધૃત તથા હિંદીમાં એના અર્થ છે. [લા. ૧] જેવફફ; મૂખ; હેવાન : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

જનાવર; પશુ-પક્ષી આદિ પ્રાણી

(૨) [લા. ૧] વાઘવર જેવું પશુ (૩) સાપ જેવું ઝેરી પ્રાણી (૪) જેવફફ; મૂખ; હેવાન.

જનનગર, જનનિસાર, જનનિસારી, જનનિશાની, જનમાલ, જનવર જુઓ ‘જન’ માં.

જાળજાળ અં [ફાં જાળ 'જાળજાળ'
('જા' = જાગા; સ્થળ + 'ળ' =
એ; માં + 'જા' = જાગા; સ્થળ)
= અહીં તહીં; ઠેરઠેર; એક જગા-
એથી બીજી જગાએ]

જાળીંતહીં; ઠેકઠેકાણે; સર્વત્ર
(૨) અતિશય; વધારે પડતું.

જામ પું નં [ફાં જામ (જામ) =
ખાલો; કટોરો; મધ પીવાનું પાત્ર]
ખાલો.

“હું ખુદ તો ખાસ લઈને
ફરું નહિ તો શું કરું?
બીજાને કાજ મારા જીવનનો
આ જામ છે.”

બરકત વીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૧૦૪

જામગરી સ્ત્રીં [લાંકાંમાં ફાં
જામ્કી 'જામગી' કે 'જામગી'
= બંદૂક કે તોપના દારૂને
સળગાવવા માટેની કાકડી-પલીતો]

બંદૂક કે તોપના દારૂને
સળગાવવા માટેની કાકડી-પલીતો.

જામદાની (૧) સ્ત્રીં [ફાં જામદાન
'જામ-દાન' ('જામ:' =
જુઓ 'જામો' + 'દાન'
= પ્રત્યય, સ્થળવાચક)
= લુગડાંલતાં ભરી
રાખવાનો ઓરડો;
પહેરવા ઓઢવાનાં વસ્ત્ર-
કપડાં ભરી રાખવાનું

કપાટ કે તે માટેની
પેટી; લુગડાં રાખવાની
ખલેચી; ચામડાની બેગ]
કપડાં રાખવાની
ખલેચી; ચામડાની થેલી.

(૨) [લાંકાં જામદાન
'જામ-દાની' ('જામ-દાન'
+ 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધ-
વાચક) = જામદાન સાથે
સંબંધ રાખનાર; જામ-
દાન સાથે સંબંધ રાખતી
હોય તેવી વસ્તુ; પેટી
કે ખલેચીમાં સાચવી
રાખવા જેવું ભરેલું
ફૂલવેલવાળું કીમતી
કાપડ; પોતમાં ને પોતમાં
વણાટની ભાત, વેલ
પાડેલી હોય એવું જાંચા
વણાટનું બારીક સુતરાઉ
કાપડ]

એક જાતનું ભાતી-
ગર સુતરાઉ કપડું (૨)
પોતમાં ને પોતમાં
વણાટની ભાત, વેલ
પાડેલી હોય એવું જાંચા
વણાટનું સુતરાઉ કાપડ.

જામદાર પું (૧) [ફાં જામદાર
'જામ:દાર' ('જામ:'
+ 'દાર' = પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર) = હુમામ-
નો માણસ જે

કપડાંની સંભાળ
રાખે છે અને નાહ-
નારાઓને જતી
વખતે આપતો
બતાવે છે; શેઠને
કપડાં આપનાર
નોકર]

કપડાં સાચવ-
નાર; જામદાર-
ખાનાનો ઉપરી.

(૨) [કા. ૧૦ جامدار
'જામ-દાર' ('જામ'
= જુઓ 'જામ'+
'દાર' = પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર) =
ખાલો પકડનાર;
પાણી વગેરે પાવાનું
કામ કરનાર]

પાવાનું કામ
કરનાર નોકર.

ખાનું નં [કા. ૧૦ جامدار
'જામ-દાર-ખાનું' ('જામ-દાર'
+ કા. ૧૦ جامدار) = પ્રત્યય,
સ્થળસૂચક) = લુગડાંલતાં ભરી
રાખવાનો ઓરડો; પહેરવા
ઓઢવાનાં વસ્ત્ર-કપડાં ભરી
રાખવાનું કબાટ-પેટી]

જવાહિર, દાગીના, રોકડ
વગેરે કીમતી વસ્તુઓ રાખ-

વાની જગા (૨) કપડાં રાખ-
વામાં આવે તે ઓરડો; લુગડાં-
લતાં વગેરે કીમતી વસ્તુઓ
રાખવાનું ઠેકાણું; ઝવેરખાનું.

જામવું અંકિં—અં. ૮ (જમઅ)

ઉપરથી ગુજરાતીમાં : એ માટે
જુઓ 'જામ'.

એકકું થવું; છટાં છટાં
તરવોનું એકત્ર થવું (જેમ કે
ટોળું જામવું; કચરો જામવો);
ગાઠ થવું; બાઝવું; ફરી જવું;
બંધાવું (૩) સ્થિર કે ઘટ થવું
(૪) ગરોળર થવું; વ્યવસ્થિત
ચાલવું.

જામિ(-મી)ન પું જુઓ 'જામાન'.

“જામીન થઈને ગાંઠનું
ગોપીચંદ કરવું.” (કહેવત)

ખત નં—‘જામીન’+અં ૫
‘ખત’.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. એ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જામીન તરકિનો લેખી કરાર;
જામાનત નામું; મુચરકો; ‘બેલ-
ખોન્ડ’.

ગીરી સ્ત્રી—‘જામીન’+કા. ૧૦ ‘ગર’=
પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવ-
નાર+‘ઈ’.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમજ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. ‘બહુગર’ ઉપરથી ‘બહુગીરી’, ‘સોદાગર’ ઉપરથી ‘સોદાગીરી’ વગેરે શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે. જામીન થવું તે; ખાતરી આપવી તે; જામીન તરીકેની કબજાત; જોખમદારી માથે લેવી તે; બાંધધરી; ‘ગેરંટી’.

જામીન થવું તે; ખાતરી આપવી તે; ‘ફાઇડેલિટી’; ‘ગેરંટી’.

—ની સ્ત્રી—‘જામિન’ ઉપરથી ઉર્દૂમાં—

નોંધ.—આ શબ્દનો ઉપયોગ અરબી તેમજ ફારસીમાં થતો નથી. એ ઉર્દૂમાં ધડાયો છે અને તેમાં તેના અર્થ થાય છે. જામિનગીરી (ર) જામીન થનારો માણસ; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

જામિનગીરી; બાંધધરી.

પું જામિન થનારો માણસ; ‘બેઇલી’.

જામે જમશેદનં [જામે જમશેદ] (જામે જમ-શીદ) (‘જામ’ = જુઓ ‘જામ’ + ‘એ’=છટ્ટી વિલક્ષિતો સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી સંસા + ‘જમ-શીદ’ = જુઓ ‘જમશેદ’ માં) = જમ-શેદનો પ્યાલો જે વિશેની માહિતી માટે જુઓ ‘જમશેદ’ માં આપેલી નોંધ]

એ નામનું મુંબઈનું એક દૈનિક પારસી છાપું.

જામે મસ્જિદ સ્ત્રી [અં અં
جامع ‘મસ્જિદે જામિઅ’
(‘મસ્જિદ’=જુઓ ‘મસ્જિદ’+ ‘જામિઅ’=એકઠું કરનાર; એકત્ર ધરાવનાર (ર) [લાં] આજુ-બાજુનાં સંબંધકર્તા મુસાફર-ખાનાં, લંગરખાનાં અને મદ્રેસાનાં મકાનો એકત્ર ધરાવનાર) = જે મસ્જિદની સાથે આજુબાજુ ખાસ કરીને મુસાફરખાનું, લંગરખાનું અને મદ્રેસા જોડાયેલાં હોય તે; શુક્રવારના રોજ ભેગા થઈ નમાઝ તથા ખુતબો પઢવાની મસ્જિદ; મોટી કે મુખ્ય મસ્જિદ જ્યાં શુક્રવારને દિવસે એકત્ર થઈ નમાઝ તથા ખુતબો પઢાય છે.]

જુમા એટલે કે શુક્રવારને દિવસે ભેગા થઈ નમાઝ પઢવાની મોટી મસ્જિદ.

જામો પું [જાં જાં (જામ:) = પોશાક; લિખાસ; વસ્ત્ર (ર) અભેસો]

નોંધ.—પુરુષને પહેરવાનો કાંચલુ-થી નીચે લખડોતો રહે એવો એ પોશાક હોતો. અસલ એ ઘણો લાંબો અને અંગરખા કરતાં મોટો રહેતો. માથા અને પગ સિવાયનું આખું શરીર તેનાથી

દંકાઈ જવું હવું. તેનો ઘેરાવો
પણ મોટો રહેતો હતો; અને તે
સીવવા માટે ઘણા કાપડની
જરૂર પડતી હતી.

ભારતમાં મુસલમાન સલ્તનત
દરમિયાન દરબારોમાં હાજરી
આપવા હિંદુ તેમજ મુસ્લિમ
આમંત્રિતો જામો પહેરીને જતા.
સમય જતાં કેટલીક સાંતિઓમાં
વરરાજાને જામો પહેરાવવાનો
ચાલ શરૂ થયો હતો અને હવે
તેનું સ્થાન ‘લોંગ કોટ’, કક્કની
કે શેરવાણીએ લીધું છે.

મોટા ઘેરવાળો ઘણો જ
નીચો અંગરખો; ઝબ્બો.

“યાચકના દરિદ્ર, કાપીઆં બહુ

રિદ્ધ આપી હળધર વીર રે,

પુરુષને જામો પાઘડી,

નારીને આખાં ચીર રે.”

રૂકિમ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

જામોકામ વિં—ગું ‘જામ’+ફાં

‘વ’ (ઓ)=અને+અં

(કાચિમ)=જુઓ ‘કાચમ’—

નોંધ.—‘જાહોજલાલ’, ‘શાનો-

શોકત’, ‘આબોહવા’, ‘દિલો-

જન’ વગેરે ફારસીમાંથી ગુજ-

રાતીમાં પ્રવેશેલા શબ્દોના સાદર્યે

આ શબ્દમાંનો ‘ઓ’ પ્રવેશેલો

છે અને એ રીતે એ શબ્દ

ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

કાચમી; અમર; ઘાણું; ટકાઉ.

—મી વિં—‘જામોકામ’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

જામોકામ.

જામોકા પું [અં ફાં] ‘જામોકા’

(‘જાક’=સ્વાદ લેવો; ચાખવું

(૨) અનુભવ લેવો; સ્વાદ ગ્રહણ-

ની જાણની શક્તિ; રસને દ્રવ્ય)=

સ્વાદ; લહેજત]

સ્વાદ; લહેજત.

“ખાનું ઠંડું થશે તો જામોકા

બધો ચાલ્યો જશે.”

ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકો ૦)

જામદાદ સ્ત્રીં [ખાં ફાંમાં ફાં

ખાંખાં ‘જામ-દાદ’ (‘જામ’=

જગા; સ્થળ; ઠેકાણું+‘દાદ’=

‘દાદન’ અર્થાત્ ‘આપવું’નું

ભૂતકૃદંત ‘દાદ’ ઉપરથી ટૂંકું

ફપ=આપેલું)=આપેલી જમીન;

લશ્કરના નિલાવ માટે સરદાર

તરફથી આપેલી જમીન; જમીન

ઉપર કરાવી આપેલો હક્ક;

જાગીર]

નોંધ.—ફાંમાં ઉપરના ઉપરાંત

એના અર્થ થાય છે મિલકત;

માલ; અસબાબ; માલમિલકત;

તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

જાગીર; માલમિલકત.

જાનનશીન પું [ફાં નશીન]

‘જાન-નેશીન’ (‘જાન’=જગા;

સ્થળ; ઠેકાણું+‘નેશીન’=પ્રત્યય,

કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર) =
સ્થાન લેનાર; એક ગયા પછી
તેની જગ્યા લેનાર બીજો માણસ;
ઉત્તરાધિકારી; વારસ]

ગાદીએ બેસનાર; હક્કદાર.

ભરત સ્ત્રીં જુઓ 'જિયારત'.

ભરી અં [અં ۛۛ 'ભરી'
('જરા' = ગતિમાં હોવું; વહેવું;
દોડવું) = વહેતું; ગતિમાં હોય
એવું; ચાલુ]

વહેતું; ગતિમાં હોય એવું;
ચાલુ.

બલમ વિં જુઓ 'બલિમ'.

બંનેર વિં—'બલમ' + ક્ષાં ۛۛ
('ઈંઉં 'ઝૂર') : (ભાંઉં
'ઝોર').

નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી; એ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જુલમ કરવામાં પૂરું.

"ફરી અઢારમી વારે આવીઓ,
બળ કરી બલમજોર,
જેમ મધપુડે મક્ષિકા ફરે,
એમ મથુરા વીંટી ઘનઘોર."

૩૦૬૦ (ગુ-ફા-અંકો)

બલિમ વિં [અં ۛۛ 'બલિમ'

('બલમ' = પીડવું; ખોટી રીતે
નુકસાન પહોંચાડવું; અન્યાય

કરવો) = જુલમ કરનાર (૨)
જુલમી; નિર્દય; ક્રૂર; નિષ્ક્રૂર;
ઘાતકી (૩) અન્યાયી]

જુલમી; નિર્દય.

"બલિમ ગુજર પ્રજાને ધ્યાનમાં
રાખવા લાયક છે."

નંબર (ગુ-ફા-અંકો)

—મી સ્ત્રીં [અંકો ۛۛ 'બલિમી'
('બલિમ' = જુઓ 'બલિમ'
+ ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય, લાવ-
વાચક નામ બનાવનાર) =
બલમપણું; ક્રૂરતા; ઘાતકીપણું
(૨) અન્યાય]

બલમપણું; ક્રૂરતા; ઘાતકી-
પણું.

બલી વિં [અંકો ۛۛ 'બલી'
('બલી' = બનાવવું તે; તૈયાર
કરવું તે; પેદા કરવું તે; બીજાનું
જોઈને બનાવવું તે + ક્ષાં 'ઈ' =
પ્રત્યય, વિશેષણ બનાવનાર) =
બનાવટી; કૃત્રિમ; નકલી (૨)
નકલી વસ્તુ મૂળ જેવી દેખાય
એવું (૩) ખોટું; જૂઠું]

નાંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે કપટી; દગા-
ખાજ : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

બનાવટી (૨) જૂઠું; ખોટું
(૩) કપટી; છેતરે એવું.

ભવકપારનીશી સ્ત્રીં—ગું 'ભવક'
+ ગું 'બહાર' + ક્ષાં ۛۛ

‘નવીસ’ અર્થાત્ ‘લખ’ =
એ ક્રિયાપદનું ધાતુ જે આસાર્થ-
રૂપમાં હોય છે + શુન્ ‘ઈ’.

ખહાર મોકલવાના કાગળોની
નોંધની ચોપડી; જવકપત્રોની
નોંધપોથી; જવકના કાગળો
નોંધવાની ચોપડી.

જનવિદ વિન્ [ફાન્ જાવિદ (જવીદ)
= અમર; કાયમી; હમેશનું
(૨) નિત્યતા; અનંતપણું]
કાયમી; હમેશનું (૨) હમેશ.

જવેદાન વિન્ [ફાન્ જાવેદાન્ ‘જવે-
દાન’: એ જાવેદાન્ ‘જવીદાન’-
નું ટૂંકું રૂપ છે; ‘જવીદાન’
(‘જવીદ’ = અમર; કાયમનું;
હમેશનું; નિત્ય; શાશ્વત; સના-
તન + ‘આન’ = પ્રત્યય, સ્વાર્થે
હમેરાયેલો) = અમર; કાયમી;
હમેશનું (૨) કાયમ માટે;
હંમેશાં (૩) ખીલુ દુનિયા]
અમર; કાયમી; હમેશનું.
અન્ હંમેશાં; નિરંતર; સદા.
શીન્ ખીલુ દુનિયા; પરલોક.

—ની શીન્ [ફાન્ જાવેદાની
(‘જવેદાન’ + ફાન્ ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = અમર;
કાયમનું; હંમેશનું (૨) કાયમી-
પણું; નિત્યતા; અનંતતા]

કાયમીપણું; નિત્યતા; અનંતતા.

“આ દુનિયા છોડી જવેદાનીમાં
ચાલ્યા ગયા છે.”

મિન્સિન્ (શુન્-ફાન્-અન્-ફાન્ પરિશિષ્ટ)

જન્સૂસ પું [અન્ જાન્સૂસ ‘જન્સૂસ’
(‘જન્સૂસ’ = હાથથી સ્પર્શ
કરવો (૨) તાકીને નિહાળવું
(૩) તપાસ કરવી) = જાતમીદાર;
ખુરી દાનતથી ખખર મેળવનાર;
છૂપાવેશ પરિસ્થિતિની માહિતી
મેળવનાર; શુભદૂત]

શત્રુની છૂપી રીતે જાતમી
જાણી લાવનાર (૨) કાસદ;
ખેપિયો; દૂત.

“તેને એક ખાનગી જન્સૂસે
ખખર કીધી.”

ફન્-ફેન્ (શુન્-ફાન્-અન્-ફાન્)

—સી શીન્ [અન્ ફાન્ જાન્સૂસી
‘જન્સૂસી’ (‘જન્સૂસ’ + ફાન્ ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, લાવવાચક નામ જનાવ-
નાર) = જન્સૂસનું કામ (૨) છૂપી
રીતે જાતમી લાવવાનું કામ]
જન્સૂસનું કામ; છૂપી રીતે
જાતમી લાવવાનું કામ; શુભ-
ચરનું કામ.

જન્સૂસ વિન્ [ફાન્ જાન્સૂસ ‘જિયાદ:
અસ્ત’ (‘જિયાદ:’ = જુઓ
‘જદે’ + ‘અસ્ત’ = છે) =
વધારે છે]

જોઈએ તેના કરતાં વધારે
(૨) ઘણું જ; અતિશય.

-તી સ્ત્રી — ‘જાસ્ત’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—
અતિશયપણું (૨) જુલમ;
જખરજસ્તી.

જાહાચિકી સ્ત્રી — જુઓ ‘જાસાચિકી’.

જાહિદ વિઃ; પુંઃ [અઃ ۱۱۱]
‘જાહિદ’ (‘જહદ’=લાગ કરવો; લજ
દેવું (૨) મુક્ત રહેવું; ઐહિક
ધર્મજાઓમાંથી મુક્ત રહેવું)=જે
ઐહિક ધર્મજામાંથી મુક્ત રહે અને
અલ્લાહ સિવાય કોઈ સાથે સંબંધ
ન રાખે તે; સંયમ-નિયમ પાળ-
નાર અને જપતપ કરનાર વ્યક્તિ;
ત્યાગી માણસ (૨) ભક્તિમાં
લીન; પરમ ધાર્મિક; યોગી]

ભક્ત; તપસ્વી.

“હુઓ ચમકી હું રાતે વસલની
સુણી જાહિદ તણી ખાંગો.”

ગુઝ ગઝલિસ્તાન (ગુ-ફા-અઝઝાઝ)

જાહિલ વિઃ જુઓ ‘જાહેલ’.

જાહેદ વિઃ જુઓ ‘જાહિદ’.

જાહેર વિઃ [અઃ ۱۱۲] ‘જાહિર’

(‘જાહેર’=દેખાવું; પ્રગટ થવું;
જાણમાં આવવું; જણાવું; ખુલ્લું
થવું)=જાણું કે જણું નહિ
એવું; પ્રગટ; ખુલ્લું; વિદિત]

જુમ નહિ એવું; લોકને
જાણીવું (૨) સાર્વજનિક.

“કરું જાહેર તારી પાસ તો
એ પ્રેમ થઈ જાયે,
હું તારે કાજ જે એક વાત
જાની લઈને આવ્યો છું.”

ખરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૯

ખખર સ્ત્રી — ‘જાહેર’ + અઃ ۱۱۲
‘ખખર’=જુઓ ‘ખખર’.

સૌ કોઈની જાણ માટેની
ખખર (૨) સૌ કોઈની જાણમાં
આવે એવી રીતે કોઈ પણ
ખખત જાહેર પાડવી તે (૩)
સૌ કોઈની જાણ માટે લખાણ-
છપાણ વગેરેનું લેવાનું સાધન;
જાહેરાત.

“અમે જાહેરખખરો સૌ
જિગરની છે લખી નાખી,
ન વાંચે કોઈ યા વાંચે,
ન પરવા રાખનારાઓ.”
કલાખી, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

જાહેરી સ્ત્રી [અઃ ۱۱۳] ۱۱۳ ۱۱۳ ۱۱۳

‘જાહિર-દારી’ (‘જાહિર’ +
‘દાર’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક વિશેષણ
ખનાવનાર; એમ મળીને ‘જાહિર-
દાર’=દેખાવાનો વર્તાવ કરનાર;
જાહેરથી સારું દેખાવું; લખ-
કાદાર; દંભી; ઢોંગી; ડોળા +
‘ઈ’=પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ
ખનાવનાર)=જાહેરમાં દેખાડો

કરવો તે; ડોળ; ડમાઠ; લપકો;
ઠાઠ; ઢોંગ; ઢંલ]

જાહેરમાં દેખાડો કરવો તે;
ઠાઠ; ઢોંગ; ઢંલ.

“જેને તેને જાહેરદારીનો જ
શાખ છે.”

નંચ ૦ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

નામું નં—‘જાહેર’ + ફા ૦ ૫૦

(નામ:) = જુઓ ‘નામું’.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
હિંદીમાં વપરાતો નથી; એ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

જાહેરખબર; ઢંઢેરો; ચેત-
વાણીનો લેખ; પ્રસિદ્ધિપત્ર.

જાહેરાત સ્ત્રી ૦ [ફા ૦ ૬૦ ظاهريت]

‘ઝાહિરિયત’ (અંક ૧૦ ‘ઝાહિર’
= જુઓ ‘જાહેર’ + ‘અય્યત’ =
પ્રત્યય, ફારસીમાં લાગેલો લાવ-
વાયક નામ બનાવનાર) = છાનું
કે છપું નહિ હોવું તે; વિદિત
કરવું તે; ખુલ્લું કરવું તે;
ઉઘાડું કરવું તે]

નોંધ.—એ શબ્દ ‘ઝાહિરિયત’
જેવા અરબી શબ્દોના સાદસ્યે
ફારસીમાં ધડાયેલો છે.

જાહેર કરવાની ક્રિયા; પ્રસિદ્ધિ;
જાહેરખબર; ‘નોટિસ’.

દાર પું ૦—‘જાહેરાત’ + ફા ૦ ૬૦

(દાર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ

બનાવનાર.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
હિંદીમાં વપરાતો નથી. એ ગુજ-
રાતીમાં ધડાયેલો છે.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું કામ કરનાર;
‘પબ્લિસિટી ઓફિસર’.

—તી વિ ૦—‘જાહેરાત’ + ચુ ૦ ‘ઈ’.

જાહેરાત કે પ્રચારને લગતું.

જાહેલ વિ ૦ [અં ૦ ૫૦ ‘જાહિલ’
(‘જહેલ’ = ખબર વિનાનું
હોવું; અભણ હોવું (૨) મૂર્ખ
હોવું; અનાડી હોવું) = ખબર
વિનાનું; અભણ; નાદાન (૨)
મૂર્ખ; અનાડી; અસંસ્કારી;
અસભ્ય]

મૂર્ખ; અનાડી.

“કોઈ જાહેલ મનુષ્યને ત્યાં
લાવી ખેસાઓ હોય.”

નંચ ૦ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

જાહેરજલાલી સ્ત્રી ૦ [ફા ૦ ૬૦ ૫૦]

‘જાહેરજલાલ’

(‘જાહ’ = દરજ્જો; પદવી;
મરતબો (૨) પ્રતિષ્ઠા; મોટાઈ
+ ‘ઓ’ + ‘વ’ = અને + ‘જલાલ’ =
જુઓ ‘જલાલ’) = પદવી અને
વૈભવ]

નોંધ.—ફારસીમાં માત્ર ‘જાહે-
રજલાલ’ શબ્દ વપરાય છે. ગુજ-
રાતીમાં ‘ઈ’ સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો છે.

દખદખો; આખાદી; વૈલવ;
શાનોશોકત.

“ નહીં જાહોજલાલીના,
નહીં ક્રીત, ન ઉલ્કતના
હમે લોભી છીએ, ના! ના!
હમારા રાહ ન્યારા છે.”
કલાપી, ‘કાવ્યકલાપ’, પૃ. ૨૩

જળીદાર વિ—ગુ. ‘જળી’ + ક્ષા. ૦
دار (દાર)=પ્રત્યય, ‘વાળું’ સૂચક
વિશેષણ બનાવનાર—
જળીવાળું.

જાનિસાર વિ. જુઓ ‘જનનિસાર’.
“ તેમના વક્ષદાર ને જાનિસાર
ગુલામ હતા.”

ખા.ખા. (ગુ-ક્ષા-અ.૦કા.૦)

—રી સ્ત્રી. જુઓ ‘જનનિસારી’.

જાંદિશાની સ્ત્રી. જુઓ ‘જન’માં.
“ ઘણી જાંદિશાનીની સાથે
ગાયકવાડ સરકારની નોકરી
બળવેલી.”

નં.ગ. (ગુ-ક્ષા-અ.૦કા.૦)

જિદ્ સ્ત્રી. [અ. ૦ ڪُڙ (જિદ્)
= દિલમાં યાદ કરવું તે (૨)
પ્રાર્થના (૩) ઉલ્લેખ]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
‘જિદ્’ નો અર્થ થાય છે ચર્યા:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

કથન; વાતચીત.

ક્રા. ૪

જિગર ન. [ક્રા. ૦ ڪُڙ (જિગર)
= દિલ; મન; હૈયું; કલેજું
(૨) હિંમત]

દિલ; હૈયું (૨) હિંમત
(૩) [લા. ૦] દિલોબન દોસ્ત.

“ ખુદાના તખ્તના પાસે
જિગરની આહ પહોંચાકું.”
(કં.કે. ૫. ૨૨૯)

“ હું તો સુખ-ચેતનાં સ્વાનોય
નીહાળી ન શક્યો,
બળતરા એવી હતી દુઃખની
જિગરની સામે.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૮૭

ખારા [ક્રા. ૦ ڪُڙ ڪُڙ (જિગર-
પાર:’ (‘જિગર’ + ‘પાર:’
= ટુકડો; અંશ; ખંડ) =
જિગરનો ટુકડો; ફરજંદ; પુત્ર]
ફરજંદ; પુત્ર.

“ જિગરપારા! આ અવસર
રોવાનો ને હિંમત હારવાનો નથી.”
ખા.ખા. (ગુ-ક્ષા-અ.૦કા.૦)

જિદ્ સ્ત્રી. [અ. ૦ ڪُڙ (જિદ્) =
વિરુદ્ધ; ઊલટું; ખિલાફ.

ક્રા. ૦માં અર્થ:—દુશ્મન;
વિરોધી]

નોંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં ઉપરના
ઉપરાંત એના અર્થ થાય છે હક;
દુરાગ્રહ : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
હક; દુરાગ્રહ; અડ; મમત.

“ સખુન મોહબતનાં કલાં,
તે જિદ્ મહબૂબે ગણી.”
કલાપી (ગુ-ક્ષા-અ.૦કા.૦)

-દા વિન્—‘જિદ્’ + ઉર્ફ ‘ઈ’.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસીમાં વપરાતો નથી. એ ઉર્ફ તથા હિંદીમાં ધડાયેલો છે. તેમાં એના અર્થ થાય છે જિદ્ કરનારું; હીલીલું; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
જિદ્ કરનારું; હીલીલું.

ખોર વિન્—‘જિદ્દી’ + ફોર خور
(ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્ફ તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી: ‘હરામખોર’ જેવા ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.
જિદ્ કરનારું; હીલીલું.

જિન પું જુઓ ‘જન’.

“તેનામાં કોઈ જિન ભરાયો
હોય તેવી તે દેખાતી હતી.”
કંઘે (ગુ-ફા-અન્કો)

જિનસ સ્ત્રી જુઓ ‘જણસ’.

જિના સ્ત્રી [અન્કો] (જિનાઅ)
= વ્યભિચાર; લંપટપણું; અર-
કર્મ; છિનાણું]

વ્યભિચાર; લંપટપણું; અર-
કર્મ; છિનાણું.

ઝકાર વિન્ [અન્કો] (ઝકાર) ‘ઝિના-
કાર’ (‘ઝિના’ + ફોર ‘કાર’ =
પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ યા

વિશેષણ બનાવનાર) = વ્યભિચાર
કરનારો; વ્યભિચારી; અરકર્મ
કરનાર; રંડીબાજ; લંપટ]
વ્યભિચારી; લંપટ.

ઝકારી સ્ત્રી [અન્કો] (ઝકારી) ‘ઝિના-કારી’ (‘ઝિનાકાર’ +
ફોર ‘ઈ’ = પ્રત્યય, ભાવવાચક
નામ બનાવનાર) = વ્યભિચાર
કરવો તે; વ્યભિચારીપણું]
વ્યભિચારીપણું; લંપટપણું;
અરકર્મ; છિનાણું.

જિન્નત ન જુઓ ‘જન્નત’.

“રહું તારી સાથે નયન
પરવું જિન્નત તજ.”
કાંત (ગુ-ઈન્કો)

ઝન્શીન વિન્ જુઓ ‘જન્નત’માં.

જિન્સી વિન્ [અન્કો] (જિન્સી)
(‘જિન્સ’ = જાત; જાતિ (૨)
વર્ગ; વિભાગ + ફોર ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = જાતિ
સંબંધી; જાતીય; જાતિગત]
જાતીય; સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધી.

જિઘ્રીલ પું (સં) [અન્કો] (જિઘ્રીલ)
(‘જિઘ્રીલ’ કે ‘જિઘ્રીલ’) =
અસ્લાહના માનીતા ફિરસ્તાઓ
પ્રેરણા સૌથી મહાન જેના વિશે
એવું મનાય છે કે અસ્લાહના
તરફથી રસૂલોને પેગામ એટલે

૬ આદેશ પહોંચાડવાની ફરજ
એ બળવે છે]

નોંધ.—પેગંબર મોહમ્મદ ઉપર
અલ્લાહ તરફથી વહી એની મારફત
ભાતરતી હતી.

પ્રુદાનો એક ફિરસ્તો.

“મહંમદને જીજીલા નામના
ફિરસ્તાએ કુરાનના ફકરા પ્રસંગે
પ્રસંગે કહ્યા હતા.”

સિંસાં પૃ. ૧૬ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

જિમખાનું નં—(અં ૦ Gym (જીમ)
=Gymnasiumનું ટૂંકું રૂપમ્ફાં
બાં ‘ખાન:’=પ્રત્યય, સ્થળવાચક)
=રમવાનું, કસરત કરવાનું વગેરે
જેવી પ્રવૃત્તિઓ કરવાનું સ્થળ;
કસરતશાળા; વ્યાયામશાળા—

નોંધ.—એનો આરંભ હિંદુસ્તાન-
માં લશ્કરી થાણાઓમાં થયો
હતો. લગભગ ઈસ. ૧૮૯૧માં
અમલદારો અને સરકારી નોકરોએ
આનંદ પ્રાપ્તિ માટે ઘોડેસવારી
વગેરેની શરતો દાખલ કરી હતી
અને સમય જતાં તેમાં પ્રગતિ
થતી ગઈ હતી.

રમતગમતની મંડળીને ખેલવાની
જગા (૨) [લાં] મોટી
શેતરંજ.

જિયાફત સીં [અં ૦ ضیافت ‘જિયાફત’
(‘ફાફ’=મહેમાનગીરી કરવી;
મિજબાની કરવી)=મિજબાની;
ઉજાણી; ખાણું (૨) [લાં]

કોઈને ત્યાં મહેમાન થવું તે;
મહેમાનગીરી; આતિથ્ય]

બફત; મિજબાની; ઉજાણી;
ખાણું.

“જિયાફત બધે અપાય.”

નંચં (ગુ-ફા-અંકો ૦)

જિયારત સીં [અં ૦ زیارت ‘જિયારત’

(‘ઝાર’= -ને મળવા જવું; -ની
મુલાકાત લેવી; -ના દર્શનાથે
જવું)=મળવું તે; મુલાકાત
(૨) દર્શન; કોઈ પવિત્ર
સ્થળની યાત્રા; કોઈ મહાન
પુરુષ या સંત સાથે મુલાકાત;
પવિત્ર પુરુષ या સ્થળ या
દરગાહ या એવી વસ્તુનાં દર્શન]

નોંધ.—સુન્નીઓનું મક્કા અને
મદીના તીર્થસ્થાનોએ જવું તે
‘હજ’ કહેવાય છે અને શિયાઓનું
કરબલાના તીર્થસ્થાને જવું તે
‘જિયારત’ કહેવાય છે. શિયા
વહોરાઓ અને ખોબાઓ મદીના
જતા નથી.

મુસલમાનોમાં મરણને ત્રીજો
દિવસે કરવામાં આવતી ઉકમ ગુ-
ની ક્રિયા; દર્શન; તીર્થયાત્રા.

જિરાફ નં [અં ૦ زراف ‘ઝરાફ’

માંનો છેડેનો ‘ત’ ફારસીમાં
વિસર્ગ ઉચ્ચારિત ‘હે’ થઈને
(ઈંઉં ‘ઝરાફ:’): (લાંઉં
‘ઝરાફ:’)= એક પશુ જેની

ડોક બહુ જ લાંબી હોય છે,
જેના આગલા પગ પાછલા પગ
કરતાં વધારે લાંબા હોય છે.]

એ નામનું એક જંગલી પશુ.

જિરાયત વિં જુઓ 'જરાયત'.

જિર્ગા પું [કાં ڪِرْجَ (જર્ગ):]

= એક પ્રકારનો શિકાર જેમાં
સૈનિકો જંગલની આસપાસ ઘેરો
ઘાલે છે જેને લઈને શિકાર બહાર
છટકી જઈ શકે નહિ; વર્તુળ;
મંડળા; માણસોનો સમૂહ]

(સરહદ પ્રાંતની ટોમોમાં)
પંચ; મંડળા; ખૂંડે (૨) પરિપદ;
સંમેલન.

જલકદ પું [અં ۛجَلْکَد]

'જુલકઅદ:' ('જુ' = અરબી
પૂર્વગ જેનો અર્થ થાય છે
માલિક; ભોગવટો કરનાર + 'અલ'
= અંનિંઉં + 'કઅદ' =
ખેસવું: એ ઉપરથી 'કઅદ:' =
ખેસવાની એક રીત; ખેસવું તે)
= ખેસવાનો ભોગવટો કરનાર;
હિજરી (ચંદ્ર) વર્ષના અગિ-
યારમા મહિનાનું નામ]

નોંધ.—આ મહિનામાં લડતું
હરામ હતું; અરબો એ મહિનામાં
લડાઈ અને કપલ કરતા નહિ અને
ખેસી રહેતા: તેઓ એ મહિનાને
સુલેહ શાંતિનાં કાર્યો માટેનો

ગણતા: તે ઉપરથી એનું એ નામ
પડતું હતું.

ઈસ્લામી ૧૧મો મહિનો.

જિલહજ પું [અં ۛجِلْهَج]

'જુલહિજ્જ:' ('જુ' = અરબી
પૂર્વગ જેનો અર્થ થાય છે:
માલિક; ભોગવટો કરનાર + 'અલ'
= અંનિંઉં + 'હિજ્જ' =
તીર્થયાત્રા કરવી; તીર્થસ્થળની
હજ કરવી: એ ઉપરથી:
'હિજ્જ' = હજ કરવી તે) =
સાલના માલિક હોવું તે
(૨) એક વાર હજ કરવાનો
મહિનો; હિજરી (ચંદ્ર) વર્ષના
બારમા મહિનાનું નામ; ઈસ્લામી
વર્ષના બારમા મહિનાનું નામ]

નોંધ.—આ મહિનામાં એક વાર
(એટલે કે તેની આઠમાથી દશમા
સુધી) હજ કરવામાં આવે છે.
એ વરસનો હક્કો મહિનો છે.
તેથી તે સાલનો માલિક હોવાનું
ગણાય છે: તે ઉપરથી જ એનું
એ નામ પડતું હોવાનું મનાય છે.

ઈસ્લામી ૧૨મો મહિનો.

જિલાયત વિં—અં ضَلَع 'હિલ્અ'

ઉપરથી ગુજરાતીમાં: 'હિલ્અ'
= જુઓ 'જિલ્લો'.

જિલ્લાનું; જિલ્લામાં થાય
એનું.

જિલ્લો પું જુઓ 'જિલ્લો'.

જિલ્લો સ્ત્રી ૦ [અં ۰ (જિલ્લો) =

ચામડું; ચામડી; ખાલ.

ફાંમાં અર્થ : પૂઠું
(ચામડાનું); (પુસ્તકની) બાંધણી
(૨) પુસ્તકનો જુદો બાંધેલો
વિભાગ; ગ્રંથનો ભાગ]

પુસ્તકનું ચામડાનું પૂઠું
(૨) પુસ્તકનો જુદો બાંધેલો
વિભાગ; ગ્રંથ-વિભાગ.

“બે જિલ્લોમાં પ્રકટ કરીને તેને
રાસમાળાનું નામ આપ્યું.”

નંબર ૦ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

જિલ્લો પું ૦ [અં ۰ (જિલ્લો)

=ખાજુ; તરફ.

ભાંડાંમાં અર્થ :
શાસનના પ્રદેશનો એક ભાગ]

વિભાગ (૨) કલેક્ટરની
હકૂમત નીચે મુકાતો પ્રદેશનો
ભાગ (૩) શહેર અથવા ગામના
વિભાગમાંનો એકાદ ભાગ; લત્તો;
મહોલ્લો.

જિવાઈદાર વિં—ગું ૦ ‘જિવાઈ’

+ફાં ۰ (દાર) = પ્રત્યય,

કર્તવાચક વિશેષણ બનાવનાર—

જિવાઈ ધરાવનારું.

જિસમ નં ૦ [અં ۰ (જિસમ)

=શરીર; બદન.]

શરીર; બદન.

“નથી તાકત જિસમમાં કે
ભીંને હું કંઈ તહીર.”

ગુંગ ૦ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

—માની વિં ૦ [અં ۰ (જિસમાની

(‘જિસ્મ’ + ‘આની’ = પ્રત્યય,
વિજ્ઞાન અંગેના પારિભાષિક
શબ્દોમાં વપરાતો સંબંધવાચક)
=જિસમને લગતું; શરીર સંબંધી;
શારીરિક]

શરીર સંબંધી; શારીરિક.

જિહાદ સ્ત્રી ૦ જુઓ ‘જેહાદ’.

“અન્ય ધર્મોઆની સાથે
મુસલમાનોનું યુદ્ધ થાય છે તેને
જિહાદ કહે છે.”

ખાંખાં ૦ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

જિહાન સ્ત્રી ૦ જુઓ ‘જહાન’.

જિંદગાની સ્ત્રી ૦ [અં ۰ (જિંદગાની

ગાની’ (‘જિંદ’ = જુઓ
‘જિંદગી’ માં + ‘ગાન’ = પ્રત્યય,
ફારસીમાં શબ્દના અંતમાં
આવતા વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ‘હે’ ને
બદલે વપરાતો બહુવચન બનાવ-
નાર : એ મળીને ‘જિંદગાન’
+ ‘ઈ’ = પ્રત્યય, ભાવવાચક
નામ બનાવનાર) = જિંદગી;
જીવન]

જિંદગી; જીવન; સજીવતા

(૨) આયુષ્ય; જીવનકાળ.

જિંદગી સ્ત્રીં [ફાં ڄڻڙ 'जि-दगी'

(ڄڻ 'जी' = જીવ; જીવંત રહેઃ
એ ક્રિયાપદનું આસાર્થરૂપ છે +
ڄڻ 'अंदः' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ કે વિશેષણ બનાવનાર :
તે ઉપરથી 'जि-दः' = જીવિત;
હયાત + 'गी' = પ્રત્યય, વિશેષણના
છેડેના વિસર્ગની જેમ ઉચ્ચરિત
ફારસી વર્ણ 'હે' ને બદલે
મુકાતો લાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = જીવન; આયુષ્ય]

જીવન; આયુષ્ય; સજીવતા.

“જગતની કેદમાં પણ જિંદગીનાં

ગીત ગાઈ છું,

મધુરા સ્વર છેડું છું

કેદમની શંખલામાંથી.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૨૪

જિંદાન નં [ફાં ڄڻڙ (जिंदान)

= કેદખાનું; બંદીખાનું]

કેદખાનું; બંદીખાનું.

“અસારે આપને જિંદાનમાં
રાખશે.”

બાબા (શુ-ફા-અંકાં)

જી (પાંચું) સ્ત્રીં [અં ڄڻڙ

(जिहर) = હિલ્લેખ; મોંથી બોલીને
યાદ કરવું તે; કથન; -ને વિશે
કંઈ કહેવું તે]

ચર્ચા (૨) [લાં] જક;
હક; જહ; મમત.

જી સ્ત્રીં જુઓ ‘जिध’.

જન પું (૧) [અં ڄڻ (जिन) =

મુસલમાનોની માન્યતા
મુજબ એક તૈજસ
યોનિ; પરી; ભૂત;
પ્રેત]

એક જાતનું ભૂત;
પિશાચ.

(૨) [ફાં ڄڻ (जीन) =
ચામડાનું સાજ; ઘોડાનું
પલાણ; ખોગીર]

ચામડાનું સાજ;
ઘોડાનું પલાણ; ખોગીર.
“જીન ધર, જીન તખ્ત.”
વડોદરા રાજ્ય મુદ્રાલેખ.
(લંગોભં)

ગર પું [ફાં ڄڻڙ ‘जीन-गर’

(ڄڻ ‘जीन’ + ‘गर’ = પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર) =
જીન બનાવનાર; કારીગર]

જીન બનાવનાર; કારીગર.

ઓશ નં [ફાં ڄڻڙ ڄڻڙ

‘जीन-पूश’ : લાંબું ‘जीन-
पोश’ (‘जीन’ + ‘पूश’ કે
‘पोश’ = ‘ढाँक’ : એ ક્રિયાપદનો
ધાતુ જે આસાર્થરૂપમાં હોય છે
અને તે નામને લાગીને કર્તૃ-
વાચક નામ બનાવે છે) =

જીનને ઢાંકનાર; જીન ઉપર
શણગાર માટે નાખવામાં આવતું
કપડું; જીન ઉપરનું કપડું.]

જીન ઉપર નાખવાનું કપડું;
જીન ઉપરનું કપડું.

જીનહાર (પાંચું) અં [કાં

زینهار (જીનહાર) = સંભાળો;
એતો એવા અર્થ ખતાવનાર
શબ્દ (૨) સંભાળ; રક્ષણ
(૩) તાકીદનો અર્થદર્શક શબ્દ]

નોંધ.—ભારતીય ક્ષરસીમાં કોઈક
વાર અને ઉર્દૂમાં સામાન્ય રીતે
એનો અર્થ થાય છે હરગિજ :
તે ઉપરથી પારસી ગુજરાતીમાં—

ખિલકુલ.

જીનો પું [કાં زین ' જીનઃ ']

(' જીન ' = જુઓ ' જીન ' (૨) માં
વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ક્ષરસી વર્ણ
' હે ' = પ્રત્યય, સંબંધસૂચક
કે સાદૃશ્ય સૂચક) = સીડી]

અલગ કાઢેલી સીડી; દાદરખારી.

જીઆદતર નં [અં جبل الطارق]

' જખલુત્તારિક ' (' જખલ ' =
' પહાડ ' + ' અલ્ ' = અંનિંઉં
+ ' તારિક ' = રાત્રિ દરમિયાન
આવનાર; રાત્રે મુસાફરી કરનાર;
દમિશ્કના ખલીફાના એક
સરદારનું નામ) = તારિકે જીતેલો
પહાડ]

નોંધ.—ભૂમધ્ય અને આટલાંટિક
સમુદ્રને જોડતી એક નાની
સાંકડી સામુદ્રધુનીમાં એક ટાપુ
આવેલો છે. દમિશ્કના ખલીફાના
સરદાર તારિકે ઈસવ ૭૧૧ની
એપ્રિલની ૩૦મીએ તે ટાપુ જીતી
લીધો હતો. ત્યાં એક પહાડ છે. તેનું
મૂળ નામ કાલપી હતું. વિજયી
તારિકના નામ ઉપરથી એ પહાડનું
નામ ' જખલુત્તારિક ' (એટલે કે
' તારિકે જીતેલો પહાડ ') પડ્યું હતું;
તે ઉપરથી અંગ્રેજીમાં તે ટાપુનું
નામ જીઆદતર બન્યું.

એ નામનો એક ટાપુ.

જીલખે અં—ગું ' જી ' + અં

لیک ' લખ્યૈક ' = ' અલખ્યો
લક અલખ્યાબન ' (' અલખ્યો '
= હું હાજર છું + ' લક ' = તારે માટે
+ ' અલખ્યાબન ' = સારી રીતે :
એ આખા વાક્યનું ટૂંકું રૂપ) = હું
ભલો છું તારી ખિદમતમાં;
શેઠ નોકરને બ્યારે બોલાવે ત્યારે
નોકર તરફથી હકાર જવાબ
માટેનો ઉદ્ગાર—

નોંધ.—હાજી લોકો મક્કા મદીના
હજ કરવા જાય છે તે વખતે
પહેરાતાં હજનાં ખાસ કપડાં
(ઇહરામ) પહેર્યા બાદ કાળા કે
ઐતુલાહ એટલે કે અલ્લાહનાં
ધર તરફ જતાં જતાં તેઓ
' લખ્યૈક ' શબ્દ બોલ્યા કરે છે.
શેઠ પોતાના નોકરને બોલાવતો
હોય અને જવાબમાં નોકર
"હું આ રહ્યો", "હું આ આવ્યો"

કહે છે એવા અર્થમાં અલ્લાહની બંદગીમાં હાજર થવાનો નિર્દેશ કરવા એ વપરાય છે : એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

અતિશય તાળેદારી અને ખુશામત સૂચવતો ઉદ્દગાર (૨) અતિશય તાળેદારીમાં હોય એમ; કહેવાવશ; તાળે.

જીલબ્બે થઈ જવું-રહેવું = આધીન થવું.

“અલકકિશોરી આગળ જીલબ્બે થઈ રહેલો હતો.”

ગોંમાંત્રિં (ગુ-છીંડિં)

જીવજન વિં—ગું ‘જીવ’ + ક્ષાં

ગાં (જન) = જુઓ ‘જન’—

જીવ અને પ્રાણ (જેવું); પોતાના જીવ અને પ્રાણના જેવું વહાલું; અત્યંત પ્રિય.

જીવદાર વિં—ગું ‘જીવ’ + ક્ષાં

(દાર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક વિશેષણ બતાવનાર—

જીવવાળું (૨) યોગ્ય (૩) ઉમદા (૪) મજબૂત (૫) ખબરદાર; સતેજ.

જીવેજન વિં જુઓ ‘જીવજન’.

જીસાહેબ અં—ગું ‘જી’ + અં

صاحب (સાહિબ) = જુઓ ‘સાહેબ’.

આદરપૂર્વક જવાબ આપવા વપરાતો શબ્દ-પ્રયોગ; અદખ-પૂર્વકનો હુકારનો ઉદ્દગાર; હા સાહેબ.

જીંડવાદાર વિં—ગું ‘જીંડવું’ + ક્ષાં
دار (દાર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક વિશેષણ બતાવનાર.

જીંડવાળું (ફળ); ‘કેમસુલર’.

જુઆ(-વા)ખાનું નં—ગું ‘જુઆ (-વા)’ + ક્ષાં
(ખાન:) = પ્રત્યય, સ્થળવાચક.

જુગારખાનું.

જુઆ(-વા)ખોર પું—ગું જુઆ(-વા) + ક્ષાં
خور (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બતાવનાર.

જુગારી માણસ.

જુખામ નં [અં
ખક] (જુખામ) = શરદી; સળેખમ
શરદી; સળેખમ.

જુગારખાનું નં—ગું ‘જુગાર’ + ક્ષાં
ખક (ખાન:) = પ્રત્યય, સ્થળ-વાચક.

જુગાર રમવાનું સ્થળ-ઘર.

જુજની વિં [અં
કાં] (જુજની) = જુજની
‘જુજની’ (‘જુજની’ = ભાગ; હિસ્સો; ટુકડો + ક્ષાં ‘ઈ’ =

પ્રત્યય, સંબંધવાચક)=ભાગને
લગતું; નાનું; નાનું સરખું;
થોડું; તુચ્છ; નજીવું; જરા]

નાનું; નાનું સરખું; તુચ્છ;
નજીવું; જરા (૨) નિજીવ;
જવ વિનાનું.

“વળી રાજકુટુંબના વહીવંચા
ભાટને અથવા કોઈ લિશ્તુકને
હરેક હોળ ઉપર જુજવી કર
આપે છે.”

કંદેં (ગુ-ફા-અંકેાં)

જુદાગીરી સ્ત્રી ૦ — ફાં ૦

(જુદાઈ)=જુઓ ‘જુદાઈ’+ફાં ૦

جرى (ગરી)=એ રીતે બનેલા
અને ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા
‘સોદાગરી’, ‘તવંગરી’ જેવા અન્ય
શબ્દોના સાદૃશ્યે ગુજરાતીમાં
લાગેલો પ્રત્યય: ‘ગરી’ એ છે
ફારસીમાં ‘ગર’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર + ‘ઈ’=કર્તૃ-
વાચક નામ ઉપરથી લાવવાચક
નામ બનાવનાર એમ મળીને—

નોંધ.—આ આખો શબ્દ ફારસી
તેમ જ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. એ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જુદાપણું; નોખું હોવું તે.

જુદાઈ સ્ત્રી ૦ [ફાં ૦ ૦] ‘જુદાઈ’

(‘જુદા’=જુઓ ‘જુદું’+
‘ઈ’=પ્રત્યય, લાવવાચક નામ
બનાવનાર)=જુદાપણું; જુદા-

ગીરી; અલગપણું; નોખું હોવું
તે; વિરહ; વિયોગ]

જુદાપણું; જુદાગીરી; અલગ-
પણું; નોખું હોવું તે; વિરહ;
વિયોગ.

“સિતારા શું કે આવે છે
દિવસ રાતો ય ગણવાના,
હમેશાની જુદાઈની દશા
સારી નથી હોતી.”
ખરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૩૩

જુદારો પું ૦—ફાં ૦ ૦ (જુદા)
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
જુદાપણું.

-રું નં ૦—ફાં ૦ ૦ (જુદા) ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—
જુદા થવું તે કે તેનું ખતપત્ર.

જુદીન (પાં ૦ ગું ૦) વિં ૦ [અં
ضد الدين ‘ફિદુદીન’ (‘ફિદ’
=જુઓ ‘જિદ’ + ‘અલ’=
અંનિં ૦ ૦ + ‘દીન’=જુઓ
‘દીન’)=દીનમાં વિરોધી; દીનમાં
ખિલાફ; દીનમાં ઉલટું; દીનમાં
વિપરીત]
પરધર્મી.

પું ૦ પરધર્મ કે ખીલ કામનો
માણસ.

જુદું વિં ૦ [ફાં ૦ ૦ (જુદા)]=છૂટું;
અલગ; વેગળું; નોખું; નિરાળું;
લિન; પૃથક]

છૂટું; અલગ; વેગળું (૨)
અનોખું; અસાધારણ.

“ક્યાંયે હશે ને દેા ખુદા
તો ધરકનો બન્દો હશે,
ને ધરકથી જુદો થશે
તો ધરકથી હારી જશે.”
કલાપી, ‘કલાપીનો કાવ્યકલાપ’,
પૃ. ૧૩૩

=જુમા એટલે કે શુક્રવારની
નમાઝ ને મસ્જિદમાં પઢાય
તે; શુક્રવારની ખાસ નમાઝ
પઢવાની મસ્જિદ.

શુક્રવારની ખાસ નમાઝ
પઢવાની મસ્જિદ; શુક્રવારની
નમાઝ પઢવાની મોટી મસ્જિદ.

જુળાન સ્ત્રીં જુઓ ‘જુળાન’.

-ની સ્ત્રીં જુઓ ‘જુળાની’

-બાં સ્ત્રીં જુઓ ‘જુબાં’.

જુમલો પું [અં ૧૦ ‘જુમ્લ્:’
(‘જમલ’=જમા કરવું; એકકું
કરવું; સરવાળો કરવો)=સરવાળો]
સરવાળો; એકંદર આંકડો.

જુમા પું [અં ૧૦ ‘જુમ્મ્:’
(‘જમ્મ્’=એકકા કરવું; ભેગા
કરવું)=મોટી મસ્જિદમાં મુસલ-
માનોએ નમાઝ માટે એકકા
થવાનો દિવસ; શુક્રવાર]
શુક્રવાર.

મસી(-સ્જિ)દ સ્ત્રીં—અં ૨૦
مسجد ‘મસ્જિદે જુમ્મ્:’
ઉપરથી ગુજરાતી રચના:
‘મસ્જિદે જુમ્મ્:’ (‘મસ્જિદ’
=જુઓ ‘મસ્જિદ’+‘એ’
=છટ્ટી વિલાકિતનો સંબંધ
દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા +
‘જુમ્મ્:’=જુઓ ‘જુમા’)

જુમેરાત સ્ત્રીં—અં ૧૦ (જુમ્મ્:)
=જુઓ ‘જુમા’+ગું ‘રાત’.

નોંધ.—મૂળ એ શબ્દ હિંદુમાં ધડા-
યેલો છે. મુસલમાનો સૂર્યાસ્તથી
દિવસ બદલાયેલો ગણે છે. તે મુજબ
શુક્રવારના દિવસે સૂર્યાસ્ત પછી
શુક્રવાર બેઠો ગણાય છે. તેથી તે
મુજબ શુક્રવારની રાત પહેલાંનો
દિવસ ‘જુમેરાત’ છે.
શુરુવાર; બૃહસ્પતિ.

જુમ્મે પું [અં ૧૦ (જિમ્મ:)=
જોખમદારી; જવાબદારી; ફરજ;
કર્તવ્ય; બાંધધરી; જામિનગીરી
(૨) રક્ષણ; દેખરેખ]
જોખમદારી; જવાબદારી.

-મ્મેદા(-વા)ર વિં [અં ૧૦
راىء ‘જિમ્મ:-દાર’ (‘જિમ્મ:
+ ૧૦ ‘દાર’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર)=જુમ્મે રાખ-
નાર; જોખમદાર; જવાબદાર]
જોખમદાર; જવાબદાર.
“માધવને ગુજરાતના પરાજય
માટે જુમ્મેદાર દરવાજી.”
નંબર (ગુ-૧-અં ૩૦)

-મ્મેદારી સ્ત્રીં [અંકાંકાં ۰۰۰۰۰۰۰۰
 ‘જિમ્મ:-દારી’ (‘જિમ્મ:-દાર’+
 કાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
 નામમાંથી લાવવાચક નામ
 બનાવનાર)=જુમ્મે રાખવો તે;
 જોખમદારી; જવાબદારી]

જોખમદારી; જવાબદારી.

“જુમ્મેદારી મેતીરામ મહેતાની.”
 નંબર (ગુ-કા-અંકાંકાં)

જુરત સ્ત્રીં [અં ۰۰۰۰۰ ‘જુરત’
 (જરુઅ = હિંમત કરવી; સાહસ
 કરવું; જોખમ ખેડવું; શૌર્ય દેખાડવું)
 =હિંમત; શૌર્ય; બહાદુરી; સાહસ]
 હિંમત; શૌર્ય; બહાદુરી;
 સાહસ (૨) ધૈર્ય.

જુરિયત સ્ત્રીં જુઓ ‘જુરત’.

જુલકું નં જુઓ ‘જુલકું’.

“માશક તણાં જુલકું રહી
 આશક સદા છૂપનાર છું,
 એ જુલકુંની ખુશખો અને
 લજજત સદા ચૂમનાર છું.”
 મસ્તાન, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

જુલમ પું [અં ۰۰۰ (જુલમ)=
 સિતમ; જખરદસ્તી; બળ-
 જખરી; ત્રાસ (૨) અન્યાય;
 ગેરવાજખીપણું]

સિતમ; જખરદસ્તી; બળ-
 જખરી; ત્રાસ; બળાટકાર; અસા-

ચાર (૨) અન્યાય; ગેરવાજખી-
 પણું (૩) કોઈ વાતમાં અતિ-
 શયતા કરવી કે કંઈક ખૂબ કરી
 નાખવું એવો લાવ.

“જુલમ કરે ને દાદ પુકારે.”
 (કહેવતમાળા)

“રાબયોથી કે જુલમ વતી
 કે દંડથી ના બને જે,
 તે પસ્તાવો સહજ વહેતાં
 કાર્ય સાધી શકે છે.”
 કલાપી, ‘કલાપીનો કવ્યકલાપ’,
 પૃ. ૭૬

ગાર વિં—‘જુલમ’+કાં ۰۰
 (ગાર).

નોંધ.—એનો ઉપયોગ ફારસી
 તેમ જ ઉર્દૂમાં થતો નથી. ‘ગાર’
 પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં બનેલા
 બિદમતગાર, ગુનેગાર વગેરે જેવા
 ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
 પામેલા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ
 ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

જુલમ કરનારું; જુલમી.

“કદાપિ રાતભર રોતું,
 સહી શરદી ગરીબીથી,
 પરંતુ બોલ એ પ્યારે,
 જુલમગારે દીધો ના ના.”
 બાલાશંકર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

—માટ પું —‘જુલમ’ ઉપરથી
 ગુજરાતીમાં—

જુલમ ગુજારવો તે; જુલમ-
 ગારપણું; જખરદસ્તી.

-મી વિન્—‘જુલ્મ’ + ઉર્દૂ ‘ધ’ =

પ્રત્યય, વિશેષણ બનાવનાર.

નોંધ.—આ શબ્દનો ઉપયોગ ફારસીમાં થતો નથી. એ ઉર્દૂમાં ઘડાયેલો છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય છે જુલમ કરનારું; અત્યાચારી : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

જુલમ કરનારું; જુલમગાર
(૨) જેમાં જુલમ હોય તેવું;
જુલમભરેલું.

“જુલમી રાજ થઈ ગયા,
કરી અમલ બહુ વાર,
અફીણ, દારૂ ગાંજતણા,
અમલો અદકા ધાર.”
(નર્મકવિતા)

જુલાબ પું [جلاب (જુલાબ) કે

(જુલ્લાબ) એ جلاب (જુલાબ)નું
અંકડું છે : ‘જુલાબ’ = જુઓ
‘જુલાબ’.

લાંબકાંમાં અર્થ :- جلاب
‘જુલાબ’ કે ‘જુલ્લાબ’ = ‘રોજ-
ચોટર’; જુલાબનાં ફૂલોનો અર્ક
(૨) આડા થાય એવું ઓસડ; રેય
નોંધ.—ખાંડ અને જુલાબમાંથી
બનાવેલું શરબત એવો એનો
અર્થ ઈરાનમાં થાય છે અને
જુલાબનું પાણી રેચક હોવાથી
તેનો ઉપયોગ રેચક દવા તરીકે
થવા લાગ્યો હતો તે કારણે એ
ઉપર જણાવેલ અર્થમાં ભારતમાં
વપરાતો આવ્યો છે : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

આડા થાય એવું ઓસડ; રેય;
ઔષધ (૨) દસ્ત; આડા (૩)
[લાં] ખીક; ગલરામણ;
ધમકી.

“જુલાબ થઈ જવો” = ગલરાઈ
જવું.

“જુલાબ આપવો” = સખત
ધમકાવવું; ગલરાવવું; હીસું
બનાવી દેવું.

“જમાલ ગોટાનો જુલાબ” =
સખત ખગર લેવી.

(પાંચુ પ્રયોગ)

જુલ્હ નં [جلف ‘જુલ્હ’
(અં ‘જુલ્હ’નું અંબંબં
અને અરબીમાંના અંતના નારી
બાતિના પ્રત્યય ‘ત’નો ફારસીમાં
વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ‘હે’ થઈને
‘જુલ્હ’ = રાત્રિનો પ્રથમ ભાગ :
‘જુલ્હ’નો ફારસીમાં રૂપાંતર
થયેલો ઉચ્ચાર ‘જુલ્હ’ છે =
વાળ(વાળા); અંધારાને લઈને
રાત્રિ કાળી હોય છે તેથી તેને
ફારસીમાં [લાં] અર્થ થાય છે
ગુચ્છાદાર વાળ; વાંકડિયા વાળ;
વાળની લટ ને કાનપટ્ટીની
આસપાસ હોય છે]

નોંધ.—કાનપટ્ટીની આસપાસની
લટને ફારસીના પિકાનોએ તેમના
સાહિત્યમાં માશકના શબ્દગારની
એક ખાસિયત તરીકે ગણી છે.

“નર્ગિસ સરીખાં નેણ;

ને જુલ્હાં છુટાં દિલદારનાં.”

ગુંગાં (ગુન્દા-અંદાં)

જુલ્મ પું જુઓ 'જુલમ'.

“તારો હાથ હોય લલાટ,
તો લલે આવે જુલ્મ તણી ઝડી;
તારું નામ હોય જખાન,
તો શી છે ભીતિ,

ઓ ભારી માવડી?”

મેઘાણી, ‘યુગવન્દના’, પૃ. ૧૩

જુવાખાનું નં જુઓ ‘જુઆખાનું’.

જુવાખોર પું જુઓ ‘જુઆખોર’.

જુસ્તેજુ(—જૂ) સ્ત્રીં [ક્ષાં جُستجو]

‘જુસ્ત-જૂ’ (‘જુસ્ત’=‘જુસ્તન’
ક્રિયાપદના સામાન્ય રૂપનું દ્વંકે
રૂપ: ‘જુસ્તન’=‘શોધવું’+‘જૂ’
=‘શોધ’ એ ક્રિયાપદનો ધાતુ
જે આત્મરૂપમાં હોય છે)=
શોધવું તે; શોધ; શોધખોળ;
તલાશ; ખોજ]

શોધવું તે; શોધ; શોધખોળ;
ખારીક તપાસ; ખોજ.

જુસ્સો પું [ક્ષાં جُوش (ઈંઉં

‘જૂશ’: લાંઉં ‘જેશ’) =
ઊકળવું તે (૨) [લાં] ઊભરો;
આવેશ]

નોંધ.—ફારસી ‘જૂશ’ કે ‘જેશ’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ભાર દર્શાવવા
બનેલો એ ઉચ્ચાર છે. ફારસીમાં
‘જૂશિરા’ કે ‘જેશિરા’ અને
‘જૂશાક’ કે ‘જેશાક’ શબ્દો
પણ એ અર્થમાં વપરાય છે.

જેસ; ઉશ્કેરાટ; ઊભરો
(૨) જ્વલમ; જળ.

“અરે! એનો જુસ્સો
મુજ જિગરને સ્પર્શ કરતો,
ગણ્યો ત્યારે તેના દરદ
મહીં મારો જય હતો.”
કલાપીનો કાવ્યકલાપ, પૃ. ૧૬૦

—સ્સાદાર, વિં—‘જુસ્સો’+ક્ષાં
دار (દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળું’-
અર્થસૂચક વિશેષણ બનાવનાર.
નોંધ.—આ શબ્દ ફારસીમાં
‘દાર’ પ્રત્યય લાગીને બનેલા
શબ્દોના સાદૃશ્યે ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે.

જુસ્સાવાળું.

જૂગટાખોર વિં—ગું ‘જૂગટું’+ક્ષાં
خور (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક વિશેષણ બનાવનાર.

જૂગટિયું; જૂગટું રમી ખાતું.

જૂજ વિં [અં جُز (જુઝ્ઝ) કે
جزو (જુઝ્વ) = ભાગ; હિસ્સો;
ટુકડો]

ખહુ થોકું; જરા; જરાતરા;
અદપ; સહેજ.

જૂજ વિં—‘જૂજ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં ફિરુક્ત પ્રયોગ.
ધણું થોકું; જરાતરા.

જૂતીખોર વિં—ગું ‘જૂતી’+ક્ષાં
خور (ખોર)=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવનાર.

હંમેશાં ખાસડાં-કપડો ખાતું;
નકોર; નિર્લજ્જ.

-મી વિ०—‘જુલ્મ’ + ઉર્દૂ ‘ઈ’ =

પ્રત્યય, વિશેષણ બનાવનાર.

નોંધ.—આ શબ્દનો ઉપયોગ ફારસીમાં થતો નથી. એ ઉર્દૂમાં થડાયેલો છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય છે જુલમ કરનારું; અત્યાચારી : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

જુલમ કરનારું; જુલમગાર
(૨) જેમાં જુલમ હોય તેવું;
જુલમભરેલું.

“જુલમી રાજ થઈ ગયા,
કરી અમલ બહુ વાર,
અકીણુ, દાર ગાંબતણા,
અમલો અદકા ધાર.”
(નર્મકવિતા)

જુલાબ પું [جلاب (જુલાબ) કે

(જુલ્લાબ) એ کلاب (ગુલાબ)નું

અંકડું છે : ‘ગુલાબ’ = જુઓ
‘ગુલાબ’.

ભાષાંકડામાં અર્થ :- جلاب
‘જુલાબ’ કે ‘જુલ્લાબ’ = ‘રોઝ-
બોટર’; ગુલાબનાં ફૂલોનો અર્ક
(૨) ઝાડા થાય એવું ઓસડ; રેચ]

નોંધ.—ખાંડ અને ગુલાબમાંથી બનાવેલું શરબત એવો એનો અર્થ દરિયામાં થાય છે અને ગુલાબનું પાણી રેચક હોવાથી તેનો ઉપયોગ રેચક દવા તરીકે થવા લાગ્યો હતો તે કારણે એ ઉપર જણાવેલ અર્થમાં ભારતમાં વપરાતો આવ્યો છે : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

ઝાડા થાય એવું ઓસડ; રેચ;
ઔષધ (૨) દસ્ત; ઝાડા (૩)
[લાં] ખીક; ગભરામણ;
ધમકી.

“જુલાબ થઈ જવો” = ગભરાઈ
જવું.

“જુલાબ આપવો” = સખત
ધમકાવવું; ગભરાવવું; ઢીલું
બનાવી દેવું.

“જમાલ ગોટાનો જુલાબ” =
સખત ખચર લેવી.

(પાંચમું પ્રયોગ)

જુલ્હ નં [जुल्ह 'जुल्ह'

(અં ‘જુલ્હ’નું અંબંધવં

અને અરખીમાંના અંતના નારી

બતિના પ્રત્યય ‘ત’નો ફારસીમાં

વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ‘હે’ થઈને

‘જુલ્હ’ = રાત્રિનો પ્રથમ ભાગ :

‘જુલ્હ’નો ફારસીમાં ફર્કાતર

થયેલો ઉચ્ચાર ‘જુલ્હ’ છે =

વાળ(વાળો); અંધારાને લઈને

રાત્રિ કાળી હોય છે તેથી તેને

ફારસીમાં [લાં] અર્થ થાય છે

ગુચ્છાદાર વાળ; વાંકડિયા વાળ;

વાળની લટ જે કાનપટ્ટીની

આસપાસ હોય છે]

નોંધ.—કાનપટ્ટીની આસપાસની

લટને ફારસીના વિદ્વાનોએ તેમના

સાહિત્યમાં માચુકના શબ્દગારની

એક ખાસિયત તરીકે ગણી છે.

“નર્ગિસ સરીખાં નેણુ;

ને જુલ્હાં છુટાં દિલદારનાં.”

ગુંગાં (ગુન્દા-અંકડાં)

જુલમ પું જુઓ 'જુલમ'.

“તારો હાથ હોય લલાટ,
તો લલે આવે જુલમ તણી ઝડી;
તારું નામ હોય જખાન,
તો શી છે ભીતિ,

ઓ મારી માવડી?”

મેઘાણી, ‘યુગવન્દના’, પૃ. ૧૩

જુવાખાનું નં જુઓ ‘જુઆખાનું’.

જુવાખોર પું જુઓ ‘જુઆખોર’.

જુસ્તેજુ(—જૂ) સ્ત્રીં [કાં جُستو

‘જુસ્ત-જૂ’ (‘જુસ્ત’=‘જુસ્તન’
ક્રિયાપદના સામાન્ય રૂપનું ટૂંકું
રૂપ: ‘જુસ્તન’=શોધવું+‘જૂ’
=‘શોધ’ એ ક્રિયાપદનો ધાતુ
જે આગ્રાદર્શ રૂપમાં હોય છે)=
શોધવું તે; શોધ; શોધખોળ;
તલાશ; ખોજ]

શોધવું તે; શોધ; શોધખોળ;
ખારીક તપાસ; ખોજ.

જુસ્સો પું [કાં جُوش (ઈંઉં
‘જૂશ’: લાંઉં ‘જેશ’)=
ઊકળવું તે (૨) [લાં] ઊભરો;
આવેશ]

નોંધ.—ફારસી ‘જૂશ’ કે ‘જેશ’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ભાર દર્શાવવા
ખનેલો એ ઉચ્ચાર છે. ફારસીમાં
‘જૂશિશ’ કે ‘જેશિશ’ અને
‘જૂશાક’ કે ‘જેશાક’ શબ્દો
પણ એ અર્થમાં વપરાય છે.

જેસ; ઉશ્કેરાટ; ઊભરો
(૨) જ્વલ; જળ.

“અરે! એનો જુસ્સો
મુજ જિગરને સ્પર્શ કરતો,
ગણ્યો ત્યારે તેના દરદ
મહીં મારો જય હતો.”

કલાપીનો કાવ્યકલાપ, પૃ. ૧૬૦

—સ્સાદાર, વિં—‘જુસ્સો’+કાં
جور (દાર)=પ્રત્યય, ‘વાળું’-
અર્થસૂચક વિશેષણ બનાવનાર.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસીમાં
‘દાર’ પ્રત્યય લાગીને બનેલા
શબ્દોના સાદૃશ્યે ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે.

જુસ્સાવાળું.

જૂગટાખોર વિં—ગું ‘જૂગટું’+કાં
خور (ખોર)=પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક વિશેષણ બનાવનાર.

જૂગટિયું; જૂગટું રમી ખાતું.

જૂજ વિં [અં جُز (જુઝઅ) કે
جُو (જુઝવ)=ભાગ; હિસ્સો;
ટુકડો]

ખહુ થોડું; જરા; જરાતરા;
અલ્પ; સહેજ.

જૂજ વિં—‘જૂજ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં દ્વિરુક્ત પ્રયોગ.
ધણું થોડું; જરાતરા.

જૂતીખોર વિં—ગું ‘જૂતી’+કાં
خور (ખોર)=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવનાર.

હંમેશાં ખાસડાં-રૂપકા ખાતું;
નહોર; નિર્લજ્જ.

જેતૂન(જે) નં [અં ٲٲٲ (ઝેતૂન)

=એક ઝાડનું નામ (૨) એક
જાતનું તેલી ખી; 'ઓલિવ']

એક ઝાડનું નામ (૨) એક
જાતનું તેલી ખી; 'ઓલિવ'.

જેળ(૧) પું [અં ٲٲٲ 'જેળ'

('જળ' = કાપવું) = કાપેલી
વસ્તુ; ગિરેખાન(૨) [લાં]
જે થેલી ગિરેખાન નીચે
સીવવામાં આવે છે તે]

નાંધ.—ગિરેખાન એટલે કે
કોલર જે કાપવાળો હોય છે
તે ઉપરથી એ શબ્દ બનેલો
છે. અરબો ગ્રહણ અને
કુરતાના કોલરની નીચે એક
થેલી ટાંગીને પોતાની પાસેની
વસ્તુઓ તેમાં મૂકી રાખતા
તેનું નામ પાછળથી 'જેળ'
પડ્યું હતું. તે પછી અરબીમાં
તેમજ ફારસીમાં એ ઉપરથી
પહેરવાના કપડાના કોઈ
પણ ભાગમાં જે થેલી
મૂકવામાં આવી હોય તેને
માટે પણ એ જ શબ્દ
વપરાતો થયો.

ખીસું; ગજવું.

(૨) સ્ત્રી [અં ٲٲٲ (ઈંઉં)

'ઝીખ': ભાંઉં 'ઝેખ') =
આભૂષણ; શણગાર; શોભા;
સુંદરતા; રોનક]

શોભા; સુંદરતા;

“માણસની ધર્મ સમજવાની
શક્તિને પણ જેળ લગાડે
તેવી વાત છે.”

સુગંગ (ગુ-ફા-અંકો)

(૩) પું, સ્ત્રી [અં ٲٲٲ

(જખ,ક) = કતલ કરવું તે—
મારી નાંખવું તે—વધ કરવો
તે (૨) ગળું કાપવું તે;
ફાડવું તે; ગૂંગળાવવું તે]

જુલમ.

જેર અં [અં ٲٲٲ ઈંઉં (ઝીર);

ભાંઉં (ઝેર) = નીચે]

નાંધ.—હિંદી તથા હિંદીમાં એના
અર્થ થાય છે નિર્બળ; કમજોર;
પરાસ્ત; પરાજિત; આધીન;
તાબે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

પરાસ્ત; પરાજિત; તાબે; વશ.

“આ લડાઈમાં દુસ્મનેને જેર
કર્યા પછી કાબુલ પર ચઢાઈ
કરવી છે.”

ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકો)

ઠંકડી સ્ત્રી—‘જેર’ + યું ‘કડી’—

ઘોડાને કાબૂમાં રાખનારી
કડી; આંકડી; ઘોડાના ચોકડાની
કાંટાકાંટાવાળી કડી.

ઠંદસ્ત વિં [અં ٲٲٲ ઈંઉં

‘ઝીરદસ્ત’: ભાંઉં ‘ઝેર-દસ્ત’
(‘ઝીર’ કે ‘ઝેર’ + ‘દસ્ત’ =
જુઓ ‘દસ્ત’) = હાથ નીચેનું;

સત્તા નીચેતું; આધીન; પરાસ્ત;
પરાજિત]

નોંધ.—ઉદ્ધમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે કમજોર;
નળણું : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

આધીન; કમજોર; નળણું.

“હિંદુસ્તાનનો હાકિમ મારો
માતેહત અને જેરફસત રહે
એ જ મારી તમન્ના છે.”

ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકાં)

ખંધ(-ધ) પું [ફાં ڀڻڻ ڀڻڻ]

‘ઝીર-ખંધ’ : લાંબાં ‘ઝેર-ખંધ’
(‘ઝીર’ કે ‘ઝેર’+‘ખંધ’=ખંધર્ન)
=ઘોડાના પેટ નીચે જે પટા ખાંધ-
વામાં આવે છે તે; ઘોડાનો તંગ]

લગામને તંગ સાથે જોડનારી
ચામડાની કે જાડી ખનાતની
પટી; ઘોડાનું મોં નીચું વળેલું
રાખવાને તેના આગલા બે
પગ વચ્ચેથી પસાર કરીને તંગ
સાથે બાંધેલો પટા (૨) ચામડાનો
કોરડો; સાટકો.

“સીપાઈઓને જેરખંધના
માર મારી કાઢી મૂક્યા.”

હંદંકાં (ગુંધંકાં)

જેલગુનો પું—અં ‘જેલ’+ફાં

گا (ગુનાહ)=જુઓ ‘ગુનો’—

જેલનો કે જેલીનો (જેલના
નિયમથી ગણાતો) ગુનો.

જેવર નં [ફાં ڄور ڄڻڻ ‘ઝીવર’:

લાંબાં ‘ઝીવર’ તેમ જ ‘ઝેવર’
(‘ઝીખ’ કે ‘ઝેખ’=જુઓ
‘જેખ’+‘વર’=પ્રત્યય, સ્વામિત્વ-
વાચક)=જેખનો માલિક; સન્ન-
વટ કે શંગાર થાય એવી વસ્તુ
(૨) આભૂષણ; અલંકાર;
દાગીના; ઘરેણું]

આભૂષણ; અલંકાર; દાગીના.

જેહન નં [જુઓ ‘ઝેણ’]

મગજશક્તિ; સમજશક્તિ;
બુદ્ધિ.

જેહાદ સ્ત્રીં [અં ڄاهڻ ‘જેહાદ’
(‘જહદ’=કોશિશ કરવી; પશુ
ઉપર તેની શક્તિથી વિશેષ
લાદવું; મારવું; દુઃખી કરવું;
પીડવું; ઈજા કરવી)=મુસલમા-
નોનું કાફિરો સામે લડવું;
(૨) ધર્મ માટે વિધર્મીઓ
સામે યુદ્ધ; સ્વધર્મના બચાવનું
યુદ્ધ; ધર્મ ખાતર કરેલું યુદ્ધ;
ધર્મયુદ્ધ]

ધર્મ ખાતર કરેલું યુદ્ધ;
‘કુસેડ’.

જોક(-ખ) સ્ત્રીં [ફાં ڄوڻ (જોખ)નું

અંકં ڄوڻ (જોક): ڄوڻ
(જૂક)=માણસો કે પક્ષીઓનું
ટાળું (૨) સમૂહ]

ઢોરનું ટાળું; ઢોરનો સમૂહ;
ઢોરનું જૂથ.

જેતૂન(જે) નં [અં زیتون (ઝેતૂન)]

=એક આડનું નામ (૨) એક

ખતનું તેલી ખી; 'ઓલિવ']

એક આડનું નામ (૨) એક

ખતનું તેલી ખી; 'ઓલિવ'.

જેખ(૧) પું [અં جیب 'જૈખ']

('જખ' = કાપવું) = કાપેલી

વસ્તુ; ગિરેખાન(૨) [લાં]

જે થેલી ગિરેખાન નીચે

સીવવામાં આવે છે તે]

નાંધ.—ગિરેખાન એટલે કે

કોલર જે કાપવાળો હોય છે

તે ઉપરથી એ શબ્દ બનેલો

છે. અરબો ઝલ્લા અને

કુરતાના કોલરની નીચે એક

થેલી ટાંગીને પોતાની પાસેની

વસ્તુઓ તેમાં મૂકી રાખતા

તેનું નામ પાછળથી 'જૈખ'

પડ્યું હતું. તે પછી અરબીમાં

તેમજ ફારસીમાં એ ઉપરથી

પહેરવાના કપડાના કોઈ

... જે થેલી

“માણસની ધર્મ સમજવાની

શક્તિને પણ જેખ લગાડે

તેવી વાત છે.”

સુગંગ (સુ-કા-અંગેશ)

(૩) પું, સ્ત્રી [અં سح]

(જખહ) = કતલ કરવું તે—

મારી નાખવું તે—વધ કરવો

તે (૨) ગળું કાપવું તે;

કાઢવું તે; ગૂંગળાવવું તે]

જુલમ.

જેર અં [કાં زير ઈંઉં (ઝીર);

લાંઉં (ઝેર) = નીચે]

નાંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં એના

અર્થ થાય છે નિર્ણય; કમજોર;

પરાસ્ત; પરાજિત; આધીન;

તાબે; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

પરાસ્ત; પરાજિત; તાબે; વશ

“આ લડાઈમાં દુશ્મનોને જે

કર્યા પછી કાબુલ પર ચઢાઈ

... ”

જોખમદાર વિ०—શુ० ‘જોખમ’+કા०
 ૫૦ (દાર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
 વિશેષણ બનાવનાર.

જેને માથે જોખમ હોય તેવું;
 જુમ્મેદાર; જવાબદાર; જવાબ-
 દારીવાળું.

ઠદારી સ્ત્રી०—‘જોખમદાર’+શુ०
 ‘ઈ’.

જોખમદારપણું; જવાબ
 દેવાનું જોખમ; જવાબ દેવાની
 ફરજ; જુમ્મેદારી; જવાબદારી.

જોખસે અ०—અ० ۞ (જૈક) =
 સ્વાદ; મળ; લહેજત (૨) રુચિ;
 શોખ+ઉર્દૂમાં પાંચમી વિભક્તિનો
 પ્રત્યય ‘સે’=થી; લઈને.

નાંધ.—ઉર્દૂમાં ‘જૈકસે’નો અર્થ
 થાય છે શોખથી; મનથી: તે
 ઉપરથી શુજરાતીમાં—

ઘણી ખુશીથી (૨) અલબત્ત;
 અવશ્ય; નક્કી.

જોડીદાર પું०—શુ० ‘જોડી’+કા०
 ૫૦ (દાર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
 નામ બનાવનાર.

સાથી; સોળતી (૨) મિત્ર
 (૩) બરાબરિયો.

જોમદાર વિ०—શુ० ‘જોમ’+કા०
 ૫૦ (દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળું’
 અર્થસૂચક વિશેષણ બનાવનાર.
 જોમવાળું.

જોર ન० [કા० ۞ (ઈંઉં ‘ઝૂર’:
 લાંઉં ‘ઝોર’)= બળ; શક્તિ;
 કૌવત; સામર્થ્ય]

નાંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં
 ઉપરના ઉપરાંત એના અર્થ થાય
 છે પરિશ્રમ; મહેનત (૨) ટેકા;
 સહાય: તે ઉપરથી શુજરાતીમાં—
 બળ; શક્તિ; કૌવત; સામર્થ્ય
 (૨) વશ; કાબૂ; ચક્ષુ;
 (૩) પરિશ્રમ; મહેનત (૪)
 ટેકા; સહાય.

“ઢીલું ન હું ઢાંકણું,
 જળરુ’ કીધું જોર,
 બિધડતાં તે ઉછળ્યું,
 કીધો શોર બકાર.”
 દલપતરામ

“જોર જલમનું ને
 ઉજ્જન આલમનો.”
 (કહેવત)

ઠકસ વિ०—‘જોર’+શુ० ‘ઠસ’—
 જોરની ઠસોટી થાય એવું;
 જોરવાળું (૨) ઠસરતી; ઠસાયેલું.

જોજળારાઈ; જોજળારી સ્ત્રી०—‘જોર’+
 ‘જળારાઈ’; ‘જળારી’=જુઓ
 ‘જળારાઈ’; ‘જળારી’.

નાંધ.—આ શબ્દો ફારસી તેમ જ
 ઉર્દૂમાં વપરાતા નથી.

જોજળદરત: જુલમ: બળ
 વાપરી સામાની મરજી ઉપરાંત
 પરાણે કામ લેવું તે; દયાહીન.

જુલમ પું—‘જોર’ + અં ظلم

(જુલમ) = જુઓ ‘જુલમ’—

નોંધ.—આ શબ્દસમૂહ ફરસીમાં વપરાતો નથી અને ઉર્દૂમાં ‘ઝોર-જુલમ’ શબ્દ સ્ત્રીઓની ભાષામાં વપરાય છે. તે ઉપરથી હિંદીમાં પણ એનો ઉપયોગ થાય છે : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

અન્યાય-અત્યાચાર; બળાત્કાર.

તલખી સ્ત્રી—‘જોર’ + કાં

‘તલખ’ અર્થાત્ શોધ; માંગ= એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્મ-રૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવે છે : એમ મળીને ‘જોર-તલખ’ + ગું ‘છ’.

નોંધ.—આ શબ્દ ફરસી તેમ જ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

ખંડણી; મદદ આપવા માટે નાણાં ઉઘરાવવાં તે.

દાર વિં [કાં دار زور] ઈંઉં

‘ઝૂર-દાર’ : લાંઉં ‘ઝોર-દાર’ (‘ઝૂર’ કે ‘ઝોર’ = જુઓ ‘જોર’ + કાં دار ‘દાર’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક વિશેષણ બનાવનાર) = જોરવાળું; તાકાતદાર; શક્તિશાળી; પ્રબળ]

જોર અં—‘જોર’ + ગું ‘જોર’—

જોરથી; બળપૂર્વક; જુરસામાં.

વાન વિં—‘જોર’ + ગું ‘વાન’—

જોરવાળું; જોરાવર; મજબૂત.

રાવર વિં [કાં زور آور] ઈંઉં

‘ઝૂરાવર’ : લાંઉં ‘ઝોરાવર’ (‘ઝૂર’ કે ‘ઝોર’ + ‘આવર’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર) = જબરદસ્ત; જોરવાળું; બળવાન; શક્તિશાળી]

જબરદસ્ત; જોરવાળું;

શક્તિશાળી.

રાવરી સ્ત્રી [કાં زور آوری] ઈંઉં

‘ઝૂરાવરી’ : લાંઉં ‘ઝોરાવરી’ (‘ઝૂરાવર’ કે ‘ઝોરાવર’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ બનાવનાર) = જોરાવરપણું; ઘણી સખ્તાઈ વાપરવી તે; જબરદસ્તી; બળાત્કાર]

ઘણી સખ્તાઈ વાપરવી તે; જબરદસ્તી; બળાત્કાર.

“જો જોરાવરીનો પોરો, કહું કાન તું ઘર આવ્યોરો.”

પ્રેમાનંદ (ગુ-ઈંઉં)

જોરાણુ(-તું) વિં—કાં زور (ઈંઉં)

‘ઝૂર’ : લાંઉં ‘ઝોર’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ ‘જોર’.

જોરવાન.

“દાનવ પ્રગટયા તે મહા જોરાણુ.”

કાળિદાસ (ગુ-ઈંઉં)

નેરી વિં [લાંઠાં ۛۛۛ ʽઝેરીʼ
(ʽઝેરʼ + ʽઈʼ = પ્રત્યય,
લાવવાચક નામ બનાવનાર) =
તાકાત; શક્તિ; મજબૂતાઈ
(૨) જળરદસ્તી; બળાત્કાર;
જુલમ]

જેને બીજનું જોર-મદદ હોય
એવું; બીજના બળથી બળવાળું.

જોરો પું—ફાં ۛۛۛ (ઝોર) ઉપરથી
ગુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ
ʽજોરʼ.

દબાણ; દાબ; સખતી; જુલમ;
સત્તા.

“પહાણ તારી આવ્યો પરપંચે
જનાવર સંઘાતે જોરો છે.”
સામળ (ગુ-ઈં ૦૩૦)

“ગાંધી ગાળ દીઓ અદકરી,
છે જોરાવરનો જોરો.”
પ્રેમાનંદ (ગુ-ઈં ૦૩૦)

જોરોતોરો પું—ʽજોરોʼ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં દ્વિરુક્તરૂપ: એ માટે
જુઓ ʽજોરોʼ.

દાબ; દબાણ; સખતી;
જુલમ; સત્તા.

જોશ પું [ફાં ۛۛۛ (ઈં ૦૩૦
ʽજોશʼ: લાં ૦૩૦ ʽજોશʼ) =
ઉકળવું તે (૨) [લાં] ગરમી;
બલરો; આવેશ]

જુસ્સો (૨) ઉછાળો; બલરો
(૩) વેગ; જોર; જોશ.

“મારા મુકદ્દમાનો ફેંસલો
કરવાનો જોશ મારા જિગરમાં
ઉકળી આવ્યો છે.”

ખાંખાં (ગુ-ફાં-અં ૦૩૦)

ંદાર વિં—ʽજોશʼ + ફાં ۛۛۛ (દાર)
= પ્રત્યય, ʽવાળુંʼ અર્થ સૂચક
વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દનો ઉપયોગ
ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં થતો નથી.
ʽદારʼ પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં
બનેલાં ʽવાળુંʼ અર્થ સૂચક
વિશેષણને સાદર્યે એ ગુજરાતી-
માં ઘડાયેલો છે.

જોશવાળું; જોશીલું.

જોશન નં (૧) [ફાં ۛۛۛ (જોશન)
= કવચ; બખતર]

નોંધ.—ઉપરના અર્થ
ઉપરથી ઉર્દૂ તથા પર્સી-
માં એનો અર્થ ધાત્ર
છે કવચ કે બખતરની
થેડે સારીનું સફાવું કરે
એવી વસ્તુ; બાજુનાં દં:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

હાથે પહેરવાનું એક
ધરણું; બાજુનાં ધ.

(૨) [અં ૦૩૦ ۛۛۛ
ʽજુઝ-દાનʼ (ʽજુઝʼ
કે ʽજુઝʼ = હિસ્સો;
ટુકડો (૨) (પુસ્તકનો)

લાગ (જેમ કે કુરાને
શરીફને ત્રીસ 'જુઝુઅ'-
માં વહેંચવામાં આવેલું
છે + ફાં 'દાન' =
પ્રત્યય, પાત્રવાચક)
= પુસ્તક કે કાગળ
બાંધવાનું કપડું;
કાગળ રાખવાની
થેલી]

ચોપડીઓ વગેરે
રાખવાની વિદ્યાથી-
ની કાથળી; પાકીટ;
દફતર.

જોશી(-સી)હું વિં—ફાં جوش
(લાંઉં 'જોશ') ઉપરથી જુજ-
રાતીમાં: 'જોશ' માટે જુઓ 'જોશ'.
જોસવાળું; જોસદાર.

જોસ પું; નં ંદાર વિં જુઓ
(જોશ)માં.

“જોખનના જોસને વાસ્તે
તૈયાર થતા ઉમળકાઓના જોરથી
ઓ ઉઘડી ઓ ઉઘડી થતી.”
સંખં ૦ લા. ૧ (ગુ-ફા-અંક્રાં
પરિશિષ્ટ)

જોસતા(-દા)ન નં જુઓ 'જોશન'.

જોસ્તેજુ સીં જુઓ 'જુસ્તેજુ'.

“અને મારી સાથે લડાઈની
જોસ્તેજુ.”

બાંબાં (ગુ-ફા-અંક્રાં)

જોસ્સો પું જુઓ 'જુસ્સો'.

જોહાકી સીં [અં ک ضحاک 'જોહાક']

('ضحاک' = હસવું: એ
ઉપરથી અતિશયતા કે અતિરેક-
દર્શાવતું કર્તૃવાચક નામ) =
વધારે પડતું હસનારો; ઈરાનનો
એ નામનો બાદશાહ જેના
વિશે એવી કથા છે કે તે તેની
માતાના ઉદરમાંથી બહાર
આવ્યો ત્યારે તે હસતો હતો;
ઈરાનના પુરાણા જમાનાનો
એક જુલમી બાદશાહ જે તેનાં
પાપી કાર્યો માટે કુખ્યાત હતો.

નોંધ.—એ બાદશાહ મૂળ ચમન
(અરબસ્તાનમાં)નો હતો. તેણે
ઈરાન છતી ત્યાં રાજ્ય કરવા
માંડયું તે પછી તેનાં જુલમી અને
ઘાતકી કાર્યોએ માત્રા મૂકી. તેના
વિશે એવી કથા છે કે તેના
પાપોની સજા તરીકે ખુદાએ તેના
બભા ઉપર બે જખમ મૂક્યા
હતા. દરેકમાંથી એક એક સાપ
નીકળી આવ્યો હતો. તેમની ભૂખ
માત્ર આદમીઓના લેલંથી
મટતી હતી. આ કમકમાડી ભરેલા
ખોરાક માટે તેની દૈન્યમાંથી
દરેક બે માણસોને કાપવામાં
આવતા હતા.

જોહકમી; મરજી માફક વર્તવું
તે; આપખુદી; દાદાગીરી.

જોહકમ પું—ગું 'જો' = જેવો + અં

ک 'હુકમ' = જુઓ 'હુકમ'—

જેવો હુકમ; કડક હુકમ;

લાગ (જેમ કે કુરાને
શરીફને ત્રીસ 'જુઝુઅ'-
માં વહેંચવામાં આવેલું
છે + ફા. 'દાન' =
પ્રત્યય, પાત્રવાચક)
= પુસ્તક કે કાગળ
બાંધવાનું કપડું;
કાગળ રાખવાની
થેલી]

ચોપડીઓ વગેરે
રાખવાની વિદ્યાથી-
ની કાથળી; પાકીટ;
દફતર.

જોશી(-સી)હું વિ. — ફા. جوش
(લા.ઉં 'જોશ') ઉપરથી જુજ-
રાતીમાં: 'જોશ' માટે જુઓ 'જોશ'.
જોસવાળું; જોસદાર.

જોસ પું. ; નં. ંદાર વિ. જુઓ
(જોશ)માં.

“ જોખનના જોસને વાસ્તે
તૈયાર થતા ઉમળકાઓના જોરથી
ઓ ઉઘડી ઓ ઉઘડી થતી.”
સં.યં. લા. ૧ (ગુ-ફા-અંકો. ૦
પરિશિષ્ટ)

જોસતા(-દા)ન નં. જુઓ 'જોશન'.

જોસ્તેજુ સી. જુઓ 'જુસ્તેજુ'.
“ અને મારી સાથે લડાઈની
જોસ્તેજુ.”

બા.બા. (ગુ-ફા-અંકો. ૦)

જોસ્સો પું. જુઓ 'જુસ્સો'.

જોહાકી સી. [અ. کاح 'જોહાક']

('જોહક' = હસવું : એ
ઉપરથી અતિશયતા કે અતિરેક-
દર્શાવતું કર્તૃવાચક નામ) =
વધારે પડતું હસનારો; ઈરાનનો
એ નામનો બાદશાહ જેના
વિશે એવી કથા છે કે તે તેની
માતાના ઉદરમાંથી બહાર
આવ્યો સારે તે હસતો હતો;
ઈરાનના પુરાણા જમાનાનો
એક જુલમી બાદશાહ જે તેનાં
પાપી કાર્યો માટે કુખ્યાત હતો.

નોંધ.—એ બાદશાહ મૂળ ચમન
(અરબસ્તાનમાં)નો હતો. તેણે
ઈરાન જીતી ત્યાં રાજ્ય કરવા
માંડ્યું તે પછી તેનાં જુલમી અને
ધાતકી કાર્યોએ માત્રા મૂકી. તેના
વિશે એવી કથા છે કે તેના
પાપોની સજા તરીકે ખુદાએ તેના
બભા ઉપર બે જખમ મૂક્યા
હતા. દરેકમાંથી એક એક સાપ
નીકળી આવ્યો હતો. તેમની ભૂખ
માત્ર આદમીઓના લેત્તથી
મટતી હતી. આ કમકમાડી ભરેલા
ખોરાક માટે તેની રૈયતમાંથી
દરરોજ બે માણસોને કાપવામાં
આવતા હતા.

જોહુકમી; મરજી માફક વર્તવું
તે; આપખુદી; દાદાગીરી.

જોહુકમ પું.—ગુ. 'જો' = જેવો + અ.

જુ 'જુકમ' = જુઓ 'હુકમ'—

જેવો હુકમ; કડક હુકમ;

જુલમ; હુકમનો કડક અમલ કરવો કે કરાવવો તે; દોર.

અં જેવો હુકમ હોય તેમ; હુકમ પ્રમાણે.

-મી સ્ત્રી—‘જોહકમ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

કડક અમલ ચલાવવો તે; આપખુદી.

“હુકમદારની જોહકમીથી હું હવે લાચાર છું.”

ગુંગાં (ગુ-ફા-અંકાં)

વિં જોહકમવાળું; આપખુદ સત્તા વાપરનારું.

જૌહર નં [અં جوهر (જૌહર)=

મૂળ ફારસી گوهر (ગૌહર)નું

અંકાં : ‘ગૌહર’ = બહુમૂલ્ય પથ્થર; રતન; મણિ]

રતન; મણિ (૨) જવાહિર; અવેરાત.

-રી પું [અંકાં جوهری ‘જૌહરી’

(‘જૌહર’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,

સંબંધવાચક નામ બનાવનાર)

= જૌહર વેચનાર કે પારખનાર;

અવેરી]

રતન પારખનાર; અવેરી.

જયાદા(-દે) વિં જુઓ ‘જદે’.

“પ્રજ્ઞ પર રહેમ નજર જયાદે હતી.”

નંચાં (ગુ-ફા-અંકાં)

જયાદત સ્ત્રીં જુઓ ‘જદત’.

“લોન, ટેનિસ, બિઝિસ, ક્રિકેટ, ચહાપાણી, જયાદતો અને વચમાં વચમાં નાટકોનાં ગાયનો એ આજકાલના વિદ્યાના ઉપાસકોનો શોખ છે.”

સુંગાં (ગુ-ફા-અંકાં)

અધડાખોર વિં—ગું ‘અધડો’ + ફાં

خور (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર.

અધડવાના સ્વભાવનું; કબિ-યાખોર; ટંટાખોર.

અડપદાર વિં—ગું ‘અડપ’ + ફાં

دار (દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ-

સૂચક વિશેષણ બનાવનાર.

અડપી; વેગવાળું.

અનૂત સ્ત્રીં, નં [અં جنون ‘જુનૂન’

(‘જન્ન’ = ગાંઠા થવું (૨) (ડહાપણું)

છુપાઈ જવું; (ખુદ્દિનું) ઢંકાઈ

જવું) = દીવાનાપણું; જેને લઈને

મનુષ્યની ખુદ્દિ ઉપર આવરણ

આવી જાય છે અને ઢંકાઈ

જાય છે; ઉન્માદ]

ગાંઠો જુસ્સો; અવિચારી

તેમ જ અત્યંત આક્રોશ ક્રોધ.

-ની વિં [અંકાં جنونی ‘જુનૂની’

(‘જુનૂન’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,

સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવનાર)

=અનૂનવાળું; પાગલ (૨)
બેકરાર]

અનૂનવાળું; ઉગ્ર; ક્રોધી.

“મસ્તોની ઝિન્દગાની
નિશ્ચિંત, મસ્ત, ધૂની,
બેકાની ઝિન્દગાની
જોખમલરી, અનૂની.”

ખરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૬૪

અળહું નં—અં ‘અળો(-અળો)’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં: એ માટે
જુઓ ‘અળો(-અળો)’—

બાળકનું એક પ્રકારનું
પહેરવાનું વસ્ત્ર.

અળે સ્ત્રીં [અં દ્વં (જળહ) =
કતલ કરવું તે; મારી નાખવું તે;
વધ કરવો તે (૨) ગળું કાપવું-
ફાડવું કે ગૂંચળાવવું તે; મજબૂબી
પદ્ધતિએ ગળું કાપીને મારી
નાખવાની ક્રિયા]

નાંધ.—એની ડિયામાં ‘ગિરિમલ્લા-
હિરૂરહમાનિરૂરહીમ’ થા ‘અલ્લાહો
અકબર’ હદ્ગારોમાંથી કોઈ એક
સાથે જનવરની શ્વાસનળી,
અન્નનળી અને રક્તવાહિની
ઉપર છરી ફેરવી મારી નાખવામાં
આવે છે અને એ રીતે એ કાર્ય
હલાલ ગણાય છે.

વધેરવું—લોગ આપવો તે; કતલ.

“મગર અફસોસ ઓ માશુક,
હતું દિલમાં ઝળે કરવું.”
કલાપી

અળો(-અળો) પું [અં દ્વં (જુબ્બત);

‘જુબ્બત’ ના અંતના ‘ત’ નો
ફારસીમાં વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ‘હે’
થઈને ‘જુબ્બ:’ = મીઝા લોકો
પહેરે તે લાંબો જમો; લાંબો
ડગલો; ફકીરનો લિખાસ]

લાંબો અને ખૂલતો ડગલો;
લાંબો અંગરખો.

અલહું નં જુઓ ‘અળહું’.

“પહેરી લે તું શરીર પર તે
શાંત અલહું.”

કલાપી (ગુ-ફા-અંકોં)

અલો(-અલો) જુઓ ‘અળો’.

અભલાનવીસ પું — અં દ્વં

(જુબ્બત) = જુઓ ‘અળો’ + ફાં

نویس (નવીસ) = પ્રત્યય, કર્ત્વિ-

વાચક નામ બનાવનાર—

નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
હિંદી તથા હિંદીમાં વપરાતો
નથી; એ ‘અખબાર-નવીસ’,
‘હિસાબ-નવીસ’ જેવા ‘નવીસ’
પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં બનેલા
અને ગુજરાતી ભાષામાં પ્રવેશ
પામેલા શબ્દોના સાદૃશ્યે
ગુજરાતીમાં મસ્કરી, ઠકો કે દીખળ
કરવા ઘડી કાઢવામાં આવ્યો. હશે
એમ અનુમાન થાય છે.

(રાજ જોવાનો) અભ્લો
આલવા કરવાના કામનો માણસ.

અમકદાર વિં—ગું ‘અમક’+ફાં
 ڄار (દાર)=પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ-
 સૂચક વિશેષણ બનાવનાર—
 અમકવાળું.

અમઅમ પું [અં ۛۛۛ (અમઅમ)]
 =મક્કામાં કાબા પાસે જે એક
 દૂબો છે, જેનું પાણી મુસલમાનો
 પવિત્ર માને છે અને જેમાંનું પાણી
 હજ કરીને હાજીઓ પાછા
 ફરે છે ત્યારે તેમની સાથે ટિનના
 વાસણમાં કે શીશીમાં લાવે છે
 તે; કાબા પાસેનો પવિત્ર દૂબો]
 નાંધ.—એના વિશે એવી કથા છે કે
 પેગમ્બર હજરત ઇબ્રાહીમની પત્ની
 હાજરે નંગલમાં જ્યાં ઇસ્માઈલનો
 જન્મ આપ્યો ત્યારે ત્યાં વસવાટ
 ન હતો તેમજ પાણી ન હતું; તે
 બાળક ઉપર નજર રાખતાં રાખતાં
 પાણીની શોધમાં આમતેમ દોડતાં
 હતાં ત્યારે બાળકની એડી જમીન
 ઉપર પહોડાતાં રેતીમાંથી પાણી
 બહાર નીકળી આવ્યું; હાજરે
 ખાડો કરી પાણી એકઠું કરી
 તેમાં સ્નાન કર્યું અને બાળકને
 પણ નવડાવ્યું. તે જગા હવે
 અમઅમ દૂબો નામે ઓળખાય છે.
 કાબા પાસેનો પવિત્ર દૂબો.

અરક સ્ત્રીં [ફાં ۛۛۛ ‘અરક’
 (‘અર’=જુઓ ‘જર’+‘ક’=
 પ્રત્યય, લઘુતાવાચક જે અર્થમાં
 સહેજ પરિવર્તન કરે છે)=
 સોનાનું વરક]
 જરી; કસળ.

અરદોશ પું જુઓ ‘જરદોશ’.
 અઈ વિં [ફાં ۛۛۛ (અઈ)=પીળું;
 ફિક્કું; આંખું (૨) પીળો રંગ]
 જરદ; પીળું; આંખા પીળા
 રંગનું (૨) ફિક્કું.
 “હું તો આ પુષ્પ છું કુમળું”
 અઈ આ દઈથી કીધું.”
 કલાપી (ગુ-ઇંડિં)

—ઈ સ્ત્રીં [ફાં ۛۛۛ (અઈ)
 (‘અઈ’+ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય,
 વિશેષણને લાગીને લાવવાચક
 નામ બનાવનાર) = પીળાશ;
 ફિકાશ (૨) ઈંડામાંનો પીળો
 માવો (૩) ઈંડામાંની પીળા
 વસ્તુ]

પીળાશ; પીળો રંગ (૨)
 પીળો પદાર્થ; ઈંડામાંનો પીળો
 માવો; ઈંડામાંની પીળા વસ્તુ.

અલકદાર વિં—ગું ‘અલક’+ફાં
 ڄار (દાર)=પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ-
 સૂચક નામ બનાવનાર—

નાંધ.—‘દાર’ પ્રત્યય લાગીને
 ફારસીમાં બનેલાં જે કૃત્વાચક
 વિશેષણો ગુજરાતીમાં પ્રચલિત
 થયેલાં તેમના સાદસ્યે એ
 ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.
 ચમકતું; ચળકતું; લલકા-
 ભરેલું.

અલે સ્ત્રીં [અં ڄلا (જિલા) =
રેશન કરવું તે; સાફ કરવું તે
(૨) ચળકાટ; તેજ; ચમક; અલક]

ચળકાટ; તેજ; ચમક; અલક.

ંદાર વિં [અં ڄلا ڄلا (જિલા-
દાર) ('જિલા' + ڄلا 'દાર' =
પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થસૂચક વિશેષણ
બનાવનાર) = સફાઈદાર; ચળકાટ-
વાળું; તેજ મારતું; ચમકદાર;
અલકવાળું]

તેજસ્વી; અલકવાળું; ભપકાદાર.

ંમલે સ્ત્રીં — 'અલે' ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં દ્વિરુક્ત રૂપ—

તેજસ્વિતા; શોભા.

અવેર નં [અં ڄواهر 'જવાહર'
('જવ્હર' નું અંબ ૦૦ :
'જવ્હર' = રત્ન; મણિ; મોતી
(૨) સાર; સત; સત્વ (૩)
ચમક; કુદરતી વિશેષતા; ખૂબી;
ખાસિયત; ઉમદા ગુણ) = રત્નો;
મણિઓ; મોતીઓ; કીમતી
પથ્થરો]

હીરા, માણેક, મોતી વગેરે
કીમતી વસ્તુ (૨) [લાં]
બળ; પાણી; દમ; તેજ (૩)
સાર; સત; સત્વ.

ંખાનું નં જુઓ 'જવાહિરખાનું'.

ંડી સ્ત્રીં — 'અવેર' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નાનું જવાહિર; નાનો હીરો.

ંરાત નં [અં ڄواهر 'જવાહિ-

રાત' ('જવ્હર' નું અંબ ૦૦ :
'જવાહિર' અને તેનું અંબ ૦૦ :
= રત્નો; મણિઓ; મોતીઓ]

હીરા, માણેક, મોતી વગેરે
(૨) જડાવ દાગીના (૩) [લાં]
બળ; પાણી; દમ; તેજ (૪) [લાં]
સત્વ.

ંરી પું [અં ڄوهر 'જવ્હરી':

ڄواهر 'જવાહિરી' ('જવ્હર'
તેમજ 'જવાહિર' + ڄا 'ઈ' =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક નામ બનાવ-
નાર) = અવેરાત સાથે સંબંધ
રાખનાર; અવેરાતનો વેપારી;
રત્ન વેચનાર; અવેરાતની પરખ
કરનાર]

અવેરાતનો વેપારી; રત્ન-
વિક્રેતા; માણેક અને મોતી વગેરે
કીમતી ચીજોનો ધંધો કરનાર
માણસ.

અહીન વિં [અં ڄاھن 'જહીન'

('જેહન' = હાલપણ; શાણપણ;
બુદ્ધિ; સમજ) = હાલું; શાણું;
બુદ્ધિશાળી; સમજદાર; ચતુર;
હોશિયાર; દક્ષ; કુશળ]

ઝાહું; શાહું; ખુદ્દિશાળી;
ચતુર; હોશિયાર; દક્ષ; કુશળ.

“આધરિશમેનો ઝહીન હોય છે.”

નંચં (ગુ-ફા-અંકો)

અંડાઝૂલણુ સ્ત્રીં; નં [ફાંફાંઅંચં

و زول ‘ઝિન્દ: દિલ

વ ઝૌલ’ (‘ઝિન્દ: દિલ’=

જુઓ ‘જ’દો’માં + ‘વ’=

અને + અં ‘ઝૌલ’=ચપળ;

આનંદી; હસમુખું; મોજાહું;

વિનોદી; બટકબોહું)=વિનોદી;

બટકબોહું.]

નાંધ.—આમ તો ‘ઝિન્દ: દિલ’ અને

‘ઝૌલ’ બંનેના અર્થ થાય છે

‘ખુશમિજબ’; વિનોદી; બટક-

બોહું; હાર્યજનક વાત કરનાર.

એમ સંભવે છે કે એ ફારસી

અને અરબી બંને શબ્દો

જોડાઈને અગાઉ વપરાયા હશે

અને તે ઉપરથી ધીમે ધીમે

ગુજરાતીમાં ઉચ્ચાર બગડીને રહ્યો

હશે અને અંતે ‘અંડાઝૂલણુ’

અને ‘અંડાઝૂલણુ’ પ્રચલિત

પામ્યા હશે.

લવાઈમાં (જ’દનો) એક

વેશ; જુઓ ‘જ’દો’.

અંદ સ્ત્રીં [ફાંફાં (અંદ)=અવેસ્તાનું

પહેલવીમાં લાખ્ય અથવા તેના

ખુલાસાના પુસ્તકોનું નામ]

નાંધ.—‘અંદ’ શબ્દનો ધાતુ

‘અન’ (અર્થાત્ જાણું) છે એમ

કેટલાક વિદ્વાનો માને છે અને તે ઉપરથી તેઓ તેનો અર્થ જ્ઞાન અથવા વિદ્યા કરે છે.

પ્રો. મેંક્સમૂલર ‘અંદ’ને સંસ્કૃત માંના ‘અંદ’નું બગડેલું રૂપ ગણે છે. ગમે તે માન્યતા હોય પરંતુ ‘અંદ’નો અર્થ લાખ્ય તરીકે લેવામાં આવે છે.

અવેસ્તાનું પહેલવીમાં લાખ્ય અથવા તેના ખુલાસાનાં પુસ્તકો (૨) જરથુષ્ટ્રના અનુયાયીઓની પ્રાચીન લાખા.

અવ(-વે)સ્તા સ્ત્રીં [اوستا

‘અંદે અવેસ્તા’ (‘અંદ’+‘એ’=

છટ્ટી વિલક્ષિતનો સંબંધ દર્શાવ-

નાર ફારસી સંજ્ઞા + ‘અવેસ્તા’

=જુઓ ‘અવસ્તા’)=મૂળ

ધર્મપુસ્તક અવેસ્તાનું (પહેલવીમાં)

લાખ્ય; જરથોસ્તી ધર્મશાસ્ત્રો.]

પારસીઓનો મુખ્ય ધર્મ ગ્રંથ.

ઝાઝ નં જુઓ ‘જહાજ’.

“રૂબે દરિયે ભર જેમ ઝાઝ.”

નર્મદ (ગુ-ધંડિં)

અઝુ નં [کاروب ‘જરૂબ’

(‘જ’=જગા; કેટલાંક + ‘રૂબ’

અર્થાત્ ‘વાળ’.

‘ઝાઝ’: એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આજાર્થરૂપમાં

હોય છે તે નામને લાગીને

કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે.)=

સ્થળ વાળનાર; જગા સાફ કરનાર]

નોંધ.—‘જરૂ’ ઉપરથી દ્વંક ૩૫ ‘જરૂ’ ફારસીમાં વપરાય છે. ભારતમાં એનો ઉચ્ચાર ‘ઝાડુ’ થયો. એ ઉપરથી ‘ઝાડો’, ‘વિદ્યા’, ‘દસ્ત’, ‘ટટ્ટી’ એવા અર્થમાં એ શબ્દ વપરાય છે. દસ્તનું કામ પેટ સાફ કરવાનું હોય છે. તેથી એ શબ્દ એ અર્થમાં પ્રચલિત થયો.

સાવરણી.

ઝાનમ નં જુઓ ‘જહનમ’.

ઝાફરાન નં જુઓ ‘ઝાફરાન’.

“ ગદ્યા કયા ખૂંઝે ઝાફરાનની ખાત.”

= ખાખરાની ખિસકોલી સાફરનો સ્વાદ શું જાણે ?
(પારસી શુજરાતી દહેવત)

ઝાયલ વિં [અં ۞ ۞ (જહિલ)
= જુઓ ‘ જહલ ’]

અજાન; અજણ્યું; અસાણ
(૨) ઉમ; તામસી.

ઝારશાહી સ્ત્રીં—‘ ઝાર ’=રશિયાના થઈ ગયેલા શાસકનું નામ + કાં
شاہی (શાહી)=જુઓ ‘શાહી’—

ઝારના જેવો (જુલમી કે આપખુદ) અમલ; આપખુદ સત્તાવાળો અધિકાર

ઝારુસ (પાંચું) વિં [કાંકાં
در از ریش ‘દરાઝ-રીશ’ (‘દરાઝ’
=જુઓ ‘દરાઝ’ + ‘રીશ’ =
દાઢી)=લાંબી દાઢીવાળું]
મોટી દાઢીવાળું.

ઝાવસોઈ સ્ત્રીં [અંઅં ۞ ۞
‘ યા હુસૈન ’ (‘ યા ’ = ‘ ઓહ ’
+ ‘ હુસૈન ’ = જુઓ ‘હુસૈન’) =
ઓહ હુસૈન]

નોંધ.—હજરત પેગમ્બર મોહમ્મદના દોહિત્ર હજરત ઇમામ હુસૈન કરબલાના મેદાનમાં શહીદ થયા હતા. તે બનાવની સ્મૃતિમાં મોહર્રમના દિવસે આગ સળગાવી તેની આસપાસ નાના તેમ જ ઉમરવાન મુસલમાનો ‘યા હુસૈન’ ‘યા હુસૈન’ કરીને ફેરવે છે; તેમ જ અનૂનમાં આવી તે ઉપરથી ચાલતા નીકળી જાય છે.

‘યા હુસૈન’ એવો મોહર્રમમાં હુસૈનના મૃત્યુના શોકમાં કરવામાં આવતો પોકાર (૨) [લાં] તેવી રીતે અનૂનમાં ફેરવું અને ખૂંપો પાડવી તે; હોહા; તોફાન; દંગો.

ઝાંઝર નં [કાં ۞ ۞ (અન્યલ)
કે ۞ ۞ ۞ (અન્યલ:) = ઘૂઘરો જે નાયતી વખતે પગમાં પહેરાય છે અને જેમાંથી પગલાંને ઠેકઠેક અવાજ નીકળે છે; સ્ત્રીઓ તેમ જ

ટપાલીઓના પગે બાંધવાની
ધૂધરી; નાની ગોળાકાર ધૂધરી
જે ખંજરીની કિનારી ઉપર
બાંધવામાં આવે છે તે]

અમ અમ વાગે એવું સ્ત્રાઓના
પગનું એક ધરેણું; નૂપુર
(૨) ખેડી; જંજીર.

“અંઝર વેચીને શેકાણી કહેવડાવવું.”
(કહેવત)

અંઝરિયાં નબળાં (૧)—‘અંઝર’નું
બંધન: એ માટે જુઓ—
‘અંઝર’—

અંઝરની બેડી (૨) (કટા-
ક્ષમાં) ખેડી; ખેડીની સાંકળ;
જંજીર.

(૨) [ફાંજીર]

(જંજીર) = જુઓ ‘જંજીર’]

ખેડી; ખેડીની સાંકળ; જંજીર.

અંહિ અં [અં ضاح ‘હાચેઅ’
(‘હાચેઅ’ = ખોવાવું; નકામું
થવું; ખરાબ થવું) = ખરાબ
થયેલું; નકામું; ખરબાદ થયેલું;
ઉપયોગી ન હોય એવું]

નકામું-ખરાબ થાય તેમ;
ખરાબ રીતે.

“હદ ઉપરાંત કંઈ વડે તેમનું શરીર
છેક અંહિ જતું રહ્યું છે.”

અંબંગાંગ (ગુ-ફા-અંકાં)

જિમ્મી પું [અં جیمی ‘જિમ્મી’
(‘જિમ્મી’ = દેખરેખ; બાંધધરી;
સલામતી; સંરક્ષણ) = મુસલમાનો
તરફથી સલામતી ભોગવનાર;
મુસલમાની રાજ્યમાં જે વિધર્મીને
રક્ષણ આપવામાં આવ્યું હોય
અને જે જજિયો ભરતો હોય તે]

નોંધ.—પ્રારંભમાં એ ગ્રન્થ
ચહદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ માટે
વપરાતો હતો અને પાછળથી
જરથોસ્તી તેમ જ અન્ય લોકોનો
તેમાં સમાવેશ થયો હતો. તેઓ
મુસલમાનોના સંરક્ષણ નીચે
રહેતા હતા. તેમણે કોઈ પણ
ફાજલ સેવા બજાવવાની ન હતી;
કારણ કે ઇસ્લામ તેઓને મુસલ-
માન ફાજમાં સેવા આપતાં
રોકતો હતો. તેઓએ બદલામાં
મોટા કર ભરવા પડતો હતો.

નાસ્તિક.

જિંદાદિલી સ્ત્રી [ફાં دلی ‘જિંદાદિલી’
(‘જિંદાદિલી’ (‘જિંદાદિલી’
= જુઓ ‘જ’દો’માં ફાં ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = આનંદીપણું; પ્રસન્ન
રહેવું અને મનોવિનોદ કરવું તે
(૨) ધર્મિષ્ઠતા; ધર્મપરાયણતા;
સદાચાર]

હૃદય જીવતું બગતું કે
ઉત્સાહિત હોવું તે; આનંદીપણું.

ઝીદી વિં જુઓ 'ઝીદી'.

“લલા ઝીદી, લલા ઝાલિમ,
સિતમ આ શા છુપા કરવા.”

દી૦સા૦ (ગુ-૩-અ૦કો૦)

ઝુલેખા આં૦ [૩૧૦ ક્રિ.] (ઝુલેખા)

મિસરના વડા પ્રધાનની પત્ની જે

યૂસુફ ઉપર મુગ્ધ થઈ ગઈ હતી]

નોંધ.—ફારસી સાહિત્યમાં 'યૂસુફ

વ ઝુલેખા'ની પ્રેમકથાનાં મહા-

કાવ્યો શાયરોએ રચેલાં છે.

યૂસુફ હજરત પેગમ્બર યાફૂનનો

સૌથી નાનો અને અજિયારમો પુત્ર

હતો. તે દેખાવે અતિ સુંદર હતો

જેને માટે મનાથ છે કે દુનિયામાં

રહેલી ખૂબસુરતીના બે ભાગ

યૂસુફમાં હતા અને કુત્ર એક જ

ભાગ દુનિયામાં વહેંચાયેલો હતો.

ઝુલેખા મિસરના વડા પ્રધાનની

પત્ની હતી. તે કુંવારી હતી

ત્યારે ત્રણ વાર તેણે યૂસુફને

સ્વપ્નમાં જોયો હતો. તેને માટે

તે ઝૂંચી કરતી હતી અને ગાંડી

જેવી થઈ ગઈ હતી. પાછળથી

તેને ખબર પડી કે યૂસુફ મિસરનો

વડા પ્રધાન છે. તેના પિતાને આ

ખબર વાતના ખબર પડી તેથી

તેણે પુત્રીના વિવાહ મિસરના

વડા પ્રધાન સાથે ગાઠવી લગ્નની

વિધિ કરી દીધી. ઝુલેખાએ વડા

પ્રધાનને જોયો ત્યારે સ્વપ્નમાં

જોયેલો તે ચહેરો એવો ન હતો.

તેથી તે પોતાનો સમય નિરાશા

અને દિલગીરીમાં વ્યક્ત કરતી હતી.

એક સોદાગર યૂસુફને મિસરના

ખજાનામાં વેચવા લાવ્યો તે ઝુલેખા-

ના જોવામાં આવ્યો. સ્વપ્નમાં

જોયેલો માણસ આ જ હોવાથી

તેણે પોતાના પાત પાસેથી ખીન

ધરાકો કરતાં બમણું દામ આપીને

તેને યૂસુફને ખરીદવાની ફરજ પાડી.

પોતાના મકાન ઉપર આવ્યા પછી

ઝુલેખાએ યૂસુફના દિલમાં પોતાને

માટે ખ્યાર અને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાને

નિષ્ફળ પ્રયત્નો શરૂ કર્યા. રંગ-

મહેલમાં ચાળા ચસકા કરી તેનું

મન હરવાની કોશિશ તે કરતી

રહી. એક દિવસ એવો તેનો

પ્રયત્ન ચાલુ હતો તે દરમિયાન

વડા પ્રધાન ત્યાં આવી પહોંચ્યો

ત્યારે ઝુલેખાએ પોતાને નનદોષ

સાબિત કરવા તેની આગળ

યૂસુફના ગેરવર્તનની ફરિયાદ કરી.

તેથી યૂસુફને કેદખાનામાં નાખ-

વામાં આવ્યો. છતાં રાત્રે છાની-

છપી ઝુલેખા ત્યાં તેને જોવા જતી.

મિસરના બાદશાહને એક વાર

એક સ્વપ્નનો ખુલાસો નાણવો

હતો. કોઈ તે આખી ન શક્યું અને

યૂસુફે તે આપ્યો, જેથી ખુશ

થઈ બાદશાહે તેને મુક્ત કરી વડા

પ્રધાન બનાવ્યો. તે પછી તેના

એટલે કે ઝુલેખાના પતિની

પડતી થઈ અને તે મરી ગયો.

ઝુલેખાની સ્થિતિ પણ ખરાબ

થઈ ગઈ છતાં તે યૂસુફને તો

ચાહતી જ રહી. અતે અલ્લાહની

કૃપાથી ઝુલેખા કુંવારી જેવી થઈ

ગઈ અને યૂસુફે તેના સાથે લગ્ન

કયું”.

મિસરના વડા પ્રધાનની પત્ની

જે યૂસુફ ઉપર મુગ્ધ થઈ ગઈ હતી.

“પતિવ્રતના પટંચલથી

ઝુલેખા ખેંચીને લાવે.”

બાલાશંકર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

જુબેશ સ્ત્રીં [કાં جنبش 'જુબેશ'
('જુબ' અર્થાત્ હલાવ; ડાલાવ;
ઉશ્કેર; પ્રવૃત્ત કર : એ ક્રિયાપદનો
ધાતુ જે આસાર્થરૂપમાં હોય છે
+ 'ઇશ' = પ્રત્યય, ક્રિયાધાતુને
લાગીને નામ બનાવનાર) =
ગતિ; ચળવળ; હિલચાલ;
આંદોલન]

જેશપૂર્વકની ચળવળ-હિલ-
ચાલ કે આંદોલન (૨) [લાં]
પ્રતિકાર; સામું થવું તે.

ઝૂલ સ્ત્રીં [અં ج (જુલ) =
ઘોડા અને ગધેડા વગેરે જનવરોને
પહેરાવાતો ઓઢો]

બળદ, ગાય, હાથી વગેરેને
ઠંડીના દિવસોમાં ઓઢાડવામાં
આવતું કપડું; જનવરોને
પહેરાવાતો ઓઢો.

“કિનખાબની ઝૂલ કરચલી
પડેલી હતી.”

સંચં ભા. ૧ (ગુ-કા-અંકાં
પરિશિષ્ટ)

ઝૂલકું નં જુઓ 'જુલ્ક'.

“જેઠનાં ઝૂલકાં ફરકે છે.”

મેઘાણી, 'માણસાઈના દીવા', પૃ. ૬૨

ઝેણ (પાંગુ) [અં جهن (જેહન)
= ડહાપણ; શાણપણ; બુદ્ધિ;
સમજ]

બુદ્ધિ.

ઝેર (ઝે) નં [કાં زهر (ઝહર)
= વિષ (૨) ભાંકાં [લાં]
રોષ; ક્રોધ; ગુસ્સો]

વિષ (૨) ક્રોધ; ગુસ્સો
(૩) ઈર્ષ્યા; દ્વેષ; અદેખાઈ
(૪) કીનો; વેર; દુશ્મનાવટ.

“ઝેર ગયાં ને વેર ગયાં
વળી કાળા કહેર ગયા કરનાર.”
દલપતરામ (ગુ-ઇંકાંડો)

“કયાં અનુભવ જિંદગીના,
કયાં કવિતાનો નશો;

ઝેર જે મળતું ગયું,
એની સુરા કરતો રહ્યો.”
બરકતવીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૬૧

ઝેરકચૂરો (-લો) પું 'ઝેરકચોલું'
નં [અંકાં زهر کچورو
'જહરે કચૂલ:' ('જહર' =
સત; સાર; સત્વ; તત્વ + 'એ'
=છટ્ટી વિભક્તિનો સંબંધ દર્શા-
વનાર ફારસી સંજ્ઞા + 'કચૂલ:'
=એક ઔષધિ) = એક
ઔષધિ]

એક કડવું બી—ઔષધિ.

ઝેરકાજળી સ્ત્રીં— زهر (ઝહર) =
જુઓ 'ઝેર' + ગું 'કાજળી'—
પરસેવા વાટે બહાર આવતું
શરીરમાંનું વિષ (૨) મરણ
સમયનો પરસેવો.

ઝેરકાયલું નં જુઓ 'ઝેરકચોલું'.

ઝેરી વિં જુઓ 'ઝેર'માં.

“કોણ જાણે શું હું
એના નીકળતા શ્વાસમાં,
માનવી આ સૃષ્ટિની
ઝેરી હવા ફરતો રહ્યો.”

બરકત વીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૬૧

ઝેરીલું વિં — ઉર્દૂ 'ઝહરીલા'
ઉપરથી જે ફારસી ڑو (ઝહર)
ઉપરથી છે : એ માટે જુઓ
'ઝેર'—

ઝેર-વિષવાળું (ર) અદેખું;
ઈર્ષાળું; અંટસ રાખે એવું;
દ્વેષિલું.

“લોહા ઝેરીલા થઈ એક એકને
કનડે છે.”

મનંદાધિં (શુ-ઈંડિં)

ઝેહર જુઓ 'ઝેર'.

“ધરક, ફેશક, મુશક, ખાંસી,
ખન ઝેહર, મધ્યાન,
એ તો છૂપ્યાં છૂપે નહિ,
પ્રગટ હોય નિધાન.”
કહેવત (શુ-ફા-અંકાં)

ઝાટિંગ પાદશાહી ઝીં—શું 'ઝાટિંગ'
+ ફાં ڑاشاهی (પાદશાહી)=
જુઓ 'પાદશાહી'—

અંધાધૂંધીની રાજ્યદશા.

ટકારખાનું નં — શું 'ટકાર'
+ ફાં ڑاخ (ખાન:) = જુઓ
'ખાનું'—

નોંધ.—પુરાણા જમાનામાં ઘડિ-
યાળ ન હતી ત્યારે લોકોને
કાળનું માપ જણાવવા પંચ કે
સરકારી ખાતા તરફથી ચાર ચાર
ઘડીએ ટકોરા પાડી અથવા ઢોલ
અને શરણાઈ વગાડી અમુક
સમય થયો એવી જાહેરાત કર-
વામાં આવતી હતી. તે સ્થળ
'ટકારખાનું' નામથી ઓળખાતું
હતું : તે ઉપરથી.

ઝોઘડિયાં કે તે વગાડનારાઓને
ખેસવાની જગા.

ટપલાખાળ ઝીં—શું 'ટપલું'
+ ફાં ڑا (ખાળ) = પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર : એ
ઉપરથી બગડેલો ઉચ્ચાર 'ખાળ':
એમ મળીને 'ટપલાખાળ' + શું
'છ'—

સામસામે ટપલાની મારામારી;
ટપાટપી કરવી તે.

ટંટાખોર વિં—શું 'ટંટો' + ફાં
ڑو (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક વિશેષણ બનાવનાર—

ન્યાં ત્યાંથી ટંટો કરે એવું;
ટંટો કરવાની આદતવાળું;
લડકણું; કનિયાખોર.

ઠંકિસાદ પું—શું 'ટંટો' + અં
ڑک (કિસાદ) = જુઓ
'કિસાદ'—

ટંટો; તકરાર; કનિયો;
અધડો; કંકાસ.

ટાફેટો પું [ફાં ٲٲٲ (તાફૂત:) =

જુઓ 'તાફૂતો']

નાંધ.—ફારસી 'તાફૂત:' ઉપરથી

અંગ્રેજીમાં Taffeta શબ્દ છે:

તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

એક જાતનું ખારીક રેશમી

ચમકદાર કાપડ.

ટાંકું નં [જુઓ 'તાંકું']

મોટા ગોખલો.

ટીકાખોર વિં—ગું 'ટીકા' + ફાં

خور (ખોર) = પ્રત્યય, કર્ત્વ-

વાચક વિશેષણ બનાવનાર—

ટીકા—નિંદા કરવાની આદત-
વાળું; ખોટી ટીકા કરવામાં
મજ માણનાર; નિંદા કરવાની
આદતવાળું.

ટીશી(—સી)ખોર વિં — ગું

'ટીશી(—સી)' + ફાં خور

(ખોર) = પ્રત્યય, કર્ત્વવાચક

વિશેષણ બનાવનાર —

પતરાણખોર; શેખીખોર.

ટુકડાખોર વિં — ગું 'ટુકડો' +

ફાં خور (ખોર) = પ્રત્યય,

કર્ત્વવાચક વિશેષણ બનાવનાર—

ઘેરઘેર રખડીને ચેટલાના

કકડા માગી ખાનાર; ટુકડા

માગીને જીવનારું; લિખારી.

ટુંડાઈ સ્ત્રી—ફાં ٲٲٲ (તુંદ) = તેજ;

તીક્ષ્ણ; ઉગ્ર; ઉત્કટ (૨) ગરમ

સ્વભાવનું; ગુસ્સાવાળું; ક્રોધી

+ ગું ' આઈ '—

ગુસ્સો; ક્રોધ; મિત્તળ.

“ક્રોધારે ટુંડાઈ થી કહ્યું, હવે
જોયા તારા દરબાર.”

ટંબાં ભા. ૩ (ગું-ફા-અંકો)

ટાણુ(—ણું) નં; ટાણુ પું

જુઓ 'તાનો'.

“મહારાજે ભરનીંદરમાંથી
જગવાનો ડોળ કરતા ખોડિયાને
નરમ ટાણુ માર્યો.”

મેઘાણી, 'માણસાઈના દીવા', પૃ. ૪૪

ટાલ(—ળ)ખાણ સ્ત્રી—ગું 'ટાલ(—ળ)

+ ફાં ٲٲٲ (ખાણ) = પ્રત્યય,

કર્ત્વવાચક નામ યા વિશેષણ

બનાવનાર: એ ઉપરથી ગુજ-

રાતીમાં બગડેલો ઉચ્ચાર 'ખાળ':

એમ મળીને 'ટાળખાળ' +

ગું ' ઈ '—

મશ્કરી; ઠંઠાખાણ; ઠંઠામશ્કરી.

હંગળાણ સ્ત્રી— ગું 'હંગ' + ફાં

ٲٲٲ (ખાણ) = પ્રત્યય, કર્ત્વવાચક

નામ યા વિશેષણ બનાવનાર:

એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં બગડેલો

ઉચ્ચાર 'ખાળ': એમ મળીને

' હંગખાળ ' + ગું ' ઈ '—

હંગાઈ; પ્રપંચ; દગો.

ડગલો

ડગલો પું [કાં ۰ ۰ ۰] (દાલ:) =
સૈનિકાએ પહેરવાનો કોટ]
મોટા અંગરખો કે કોટ;
'આવરકોટ'.

ડધાવું અં કિં—કાં ۰ ۰ ۰ (દાલ)
ઉપરથી ગુજરાતીમાં: એ માટે
જુઓ 'દાલ'—

[લાં] ગલરાટથી સ્તબ્ધ
થઈ જવું.

—વલું સંકિં 'ડધાવું'નું પ્રેરક.

ડફ સ્ત્રી, નં [કાં ۰ ۰ ۰] (દફ) =
એક વાદ્ય]
એક વાદ્ય.

"હાથમાં કરતાલ, ડફ, કાંશીઓ
લઈ વગાડતા હતા."
સંચં ૦ લા. ૨ (ગુ-કા-અંકાં
પરિશિષ્ટ)

૦ફું નં—'ડફ' ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
નાનું ડફ

ડબગર પું [લાંકાંમાં કાં ۰ ۰ ۰]
'દફ-ગર' ('દફ' = જુઓ 'ડફ' +
'ગર' = પ્રત્યય, કૃત્વવાચક નામ
બનાવનાર) = ડફ બનાવનાર;
નગારાં ઉપર ચામડું મઢનાર]
નગારાં પર ચામડા મઢનારો.

"ડબગરના ઘરમાં મીંદડી મૂઈ,
તે ગંધ લેગી ગંધ સહી રહી."
(કહેવત)

ડબકું નં—કાં ۰ ۰ ۰ (દબ્બ:) એક
પ્રકારનું વાસણ જે કાચા ચામડા-

માંથી બનાવવામાં આવે છે,
જેમાં મોટે ભાગે ઘી, તેલ વગેરે
ભરવામાં આવે છે: તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—
ચામડાનું કુલ્હું; ચામડાની
કોથળી.

ડા પું—'ડબકું' ઉપરથી—
મોટું ડબકું.

—ડું (-લું) નં જુઓ 'ડબકું'.
"લારસ માલ ખાઈતે રે,
વધારે ડબરીના પોટા."
હજૂરદાસ (ગુ-ઈં ૦ ૩૦)

ડબીર પું [કાં ۰ ۰ ۰] (દબીર)
(૧) ('દા' = બે + 'બીર' =
કંઠસ્થ કરવું તે; યાદ કરવું તે)
= જેણે બે બાબત યાદ કરી
હોય તે; જે બે બાબત
ઑટલે કે પદ્ય અને ગદ્ય યાદ
રાખનાર હોય તે.

(૨) ('દા' = બે + 'વીર' =
શુદ્ધિ; યાદશક્તિ; વિચાર-
શક્તિ) = પદ્ય અને ગદ્ય
એવી બે બાબતની સંભાળ
રાખનાર; પદ્ય અને ગદ્ય
ઉપર કાબૂ ધરાવનાર)
= મુનશી; મહેતો, કારકુન;
મંત્રી; હિસાબ રાખનાર
માયુસ]

મુ-શી; મહેતો; કારકુન;
મંત્રી; હિસાબ રાખનાર
માયુસ.

૩૫૨ પું નં; -સો પું [કાં ૧૦ ૫૦]

(દબૂસ:) = જહાજનો એક ભાગ
જ્યાં એક ઓરડીમાં નાવિકની
પત્ની અને ખારવાઓની મહિલા-
ઓ વગેરે બેસે છે]

વહાણનો પાછળનો ભાગ.

૩૫૩ (બબો) પું [કાં ૧૦ ૫૦] (દબૂસ:)

= એક પ્રકારનું ખાસ પાત્ર જે
કાચા ચામડામાંથી બનાવવામાં
આવે છે અને જેમાં મોટે ભાગે
ધી, તેલ વગેરે ભરવામાં આવે છે]

નાંધ. — હિંદીમાં એ ઉપરથી
ઉચ્ચાર હવ્વા થયો અને
તેનો અર્થ થાય છે ધાતુના
બનેલા ઢાંકણવાળું એક પ્રકારનું
પાત્ર (૨) રેલગાડીનો ડબો:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ધાતુનું એક પાત્ર; દાખડો;
ટીનનો ડબો (૨) રેલગાડીનો
ડબો (૩) ઘડિયાળનો ડબો
(૪) એક જાતનું કાનસ (૫)
હરાયાં ઢોર પૂરવાનો વાડો
(૬) ગોળ દડા જેવી અમદાવાદી
પાથડી.

કાકડ પું [અં ૧૦ ૫૦] (દિમાગ)=

મગજ; બુદ્ધિ (૨) [લાં]
ગર્વ; અહંકાર; અભિમાન]

ઠાક; રોફ; ભપકો.

૦દાર વિં [કાં ૧૦ ૫૦] (દિમાગ)=

દાર' ('દિમાગ' + કાં 'દાર' =
પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થસૂચક વિશેષણ
બનાવનાર) = અભિમાની; મગરૂર;
ગર્વિષ્ઠ; કંકાસ મારનાર; કાંકો
રાખનાર]

કાકડવાળું; બકાઈવાળું.

કાકડવાળુદાર વિં — ગું 'કાકડવાળુ'

+ કાં ૧૦ (દાર) = પ્રત્યય,
'વાળું' અર્થસૂચક વિશેષણ
બનાવનાર—

કાકડવાળુવાળું.

કંડાબાજ વિં — ગું 'કંડો' +

કાં ૧૦ (બાજ) = પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ,
બનાવનાર: એ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં બગડેલો ઉચ્ચાર 'બાજ':
એમ મળીને 'કંડાબાજ'—

કંડો વાપરવામાં કુશળ; કંડાથી
મારામારી કરે એવું.

-જી અં — 'કંડાબાજ' + ગું 'ઈ'

= પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ
બનાવનાર—

કંડાથી મારામારી.

કાકડમાઠ પું — 'કાકડ' ઉપરથી

ગુજરાતીમાં દ્વિરુક્તરૂપ: એ માટે
જુઓ 'કાકડ'—

ઠાકમાઠ; ભપકો; રોફ.

ડાકુગીરી સ્ત્રી—ગુન્ ‘ડાકુ’ + ક્ષાં

ડક (ગરી)—

નોંધ.—‘નદ્દગર’ ઉપરથી ‘નદ્દ-ગીરી’, ‘સોદાગર’ ઉપરથી ‘સોદાગીરી’ જેવા ‘ગરી’ પ્રત્યય લાગીને કારસીમાં બનેલા અને ગુજરાતીમાં ‘ગીરી’ પ્રત્યય થઈને પ્રચલિત પામેલા શબ્દોના સાદસ્યે એ ગુજરાતીમાં થકાયો છે.

લૂંટ; ધાડ.

“કેવા કેવા સદ્ગૃહસ્થો આ ડાકુગીરીમાં ભળેલા હતા તેના ઇતિહાસ દટાઈ ગયો છે.”

મેઘાણી, ‘માથુસાઈના દીવા’, પૃ. ૧૫૭

ડાગવું સં ક્રિં—ક્રાં ઇંડ (દાગ)

ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નોંધ.—ઈરાનમાં ઘોડાઓની નોંધ રાખવા માટે પાદશાહો તરફથી દરેક ઘોડાને તેના થાપા ઉપર નિશાન આપવામાં આવતું હતું અને તે માટે એક ખાસ મેદાનમાં ડાઘ દેવાની ક્રિયા કરવામાં આવતી હતી.

લખવું; નોંધવું; ટપકાવી કે લખી લેવું (કોર્ટમાં વપરાય છે).

ડાઘ પું જુઓ ‘દાઘ’.

“ડાઘ બય ઘોવાથી,
દયા આવે રોવાથી.”
(કહેવત)

—ધારૂઘી સ્ત્રી—‘ડાઘ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં દ્વિરુક્ત રૂપ—

ડાઘાડાઘા; ડાઘા પડીને થતી અસ્વચ્છતા; છેકાછેકા.

“ડાઘાફૂંટી ન દેખાએ,
ખરેખરી ખૂળ ખાપ.”
દલપતરામ (ગુ-ઈંડિં)

—ઘી(ધિયું) વિં [ક્રાં ઇંડ] ‘દાગી’
(‘દાગ’ + ક્રાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
વિશેષણ બનાવનાર) = ડાઘાવાળું]

[લાં] જેના અંતરમાં વેરનો ડાઘ લાગી રહેલો હોય એવું; વેર રાખે એવું; વેરીલું; ઝેરીલું; ખારીલું
(૨) [લાં] વિકરાળ; ફાડી ખાય તેવું; ભયંકર; ઘાતકી.

—ઘેલ વિં—‘ડાઘ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ડાઘાવાળું; જેના ઉપર નિશાન હોય એવું (૨) [લાં] બળેલું; દગાયેલું (૩) [લાં] ખારીલું; ઝેરીલું.

—ઘો પું — ‘ડાઘ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ડાઘ.

—ઘોડૂઘો પું—‘ડાઘ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં દ્વિરુક્ત રૂપ—

રડયો ખડયો એકાદ ડાઘો.

ડાળ પું જુઓ ‘દાળ’.

“હાથી ડાળ ઉતારી ઢાડી
કીધાં નીર સ્નાન.”

કાન્હડદેવપ્રબંધ (ભંગોભંગ)

ડાળડિયું વિ०;—ડી૦ સ્ત્રી૦;—ડો૦ પું૦

જુઓ ‘દાળડિયું’, ‘દાળડી’
અને ‘દાળડો’.

ડામણ ન૦ [જુઓ ‘દામન’]

અંગરખાનાં છેડાનું ઓટણુ.

ડાયરશાહી સ્ત્રી૦ — ‘ડાયર’ = એક

અંગ્રેજનું નામ + ફા૦ شاهی

(શાહી) = જુઓ ‘શાહી’ —

નોંધ.—ભારતમાં અંગ્રેજોના

શાસન દરમિયાન ડાયર નામનો

એક અંગ્રેજ સેનાપતિ થઈ ગયો.

તા. ૧૩-૪-૧૯૧૯ના રોજ તેણે

અમૃતસરમાં આવેલા જલિયાન-

વાલા બાગમાં સરકારના હુકમનો

ભંગ કરવા નિઃશસ્ત્ર માણસોની

ને જાહેર સભા મળેલી તે ઉપર

ભયંકર રીતે મશીનગન ચલાવીને

કાળો કેરવર્ત્તો બહોળો. તેના ઉપરથી

ગુજરાતીમાં આ શબ્દ ઘડાયેલો

છે; તે ઉપરથી તેનો લાક્ષણિક

અર્થ ત્રીજે મુજબનો થાય છે :

કાળો કેર; જુલમી સત્તા;
બેહુકમી.

ડાયરો પું૦ [અ૦ دایر ‘દાયર’]

(‘દાર’ = ફરવું; બ્રમણ ફરવું;

ગોળ ફરવું) = વર્તુળ; ફૂંડાણું]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત

એના અર્થ થાય છે મજલિસ;

મંડળી; ટાળી; સમુદાય : તે

ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

ઘરડા અને અનુભવી લોકોનો
સમુદાય; રાવણું; મિજલસ

(૨) નાત; જમણ (રજપૂતોમાં).

“કુંઘો ત્યાં ડાયરો,

મુલ્લાં ત્યાં મસીદ;

વગર સ્ત્રીનો લાયડો

ન્યાં બેઠો ત્યાં નચીત.”

કાંકડો (ગુ-ફા-અંકાં)

ડાહીનો ઘોડો પું૦ — ફા૦ داو

(દાવ) ઉપરથી : એ માટે

જુઓ ‘દાવ’ —

એ નામની એક જાતની બાલ-

રમત.

ડાહ્યું વિ० — ‘ડાહું’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ

‘ડાહું’ —

દોઢડાહું; ચાંપલું.

ડાહું વિ० [અ૦ داهی ‘દાહી’ (‘દહેય’

= શાણું હોવું; સમજુ હોવું;

ચાલાક હોવું) = શાણું; સમજુ;

હોશિયાર; બુદ્ધિમાન; ચતુર]

ડહાપણવાળું; સમજુ.

“ડાહીના ઘેલા, ને ઘેલીના ડાહ્યા.”

(કહેવત)

ડિમાક વિ० [જુઓ ‘ડમાક’]

ડામકી; દંલી; દાક; ડોળ;

તાલમેલ.

ડિલ ન૦ જુઓ ‘દિલ’.

ફૂમચી સ્ત્રી૦ (૧) [જુઓ 'ફૂમચી']

સાજ ખસી ન જાય એ
માટે ઘોડા ખચ્ચર વજેરેની
પૂંછડીમાં ભેરવવાની દોરી
(૨) હાથીના પૂંછડામાં પડેલીને
હોદ્દા સાથે બાંધવામાં આવતું
દોરડું.

(૨) [ભા૦કા૦માં ۴۳۵]

'ફૂમચી' (۴۳۵) 'ફૂમચી' = થાપો +

۴ 'ચી' = પ્રત્યય, લઘુતાવાચક

નામ બનાવનાર) = નાનો
થાપો; ઘોડાની પૂંઠ]

નોંધ.—ઈરાની ફારસીમાં 'ફૂમ-ચી' જેવો કોઈ શબ્દ વપરાતો નથી.

'ચી' પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં બનેલા જે શબ્દો ભારતીય ફારસી-માં પ્રચલિત છે તેમના સાદરથે 'ફૂમ-ચી' શબ્દ ભારતમાં ધડાયો હોય અને તે 'ફૂમચી' ઉચ્ચારથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામ્યો હોય એમ સંભવ છે.

ઘોડાનો થાપો; ઘોડાની પૂંઠ.

ફૂમળ ન૦ [અ૦ ۴۳ (ફૂમમલ) કે

(ફૂમલ) = ગૂમડું; દેડો; જખમ]

એક જાતનું ગૂમડું.

ડેહકાણી પું૦ [ફા૦ ۴۳ 'દેહ-ગાન'નું

અ૦ક૦ ۴۳ 'દેહ-કાન' : એ

ઉપરથી ۴۳ 'દેહ-કાની' :

'દેહ-ગાન' ('દેહ' = ગામ +

'ગાન' = પ્રત્યય, -ને યોગ્ય એવો અર્થસૂચક સંબંધવાચક) = ગ્રામવાસીઓના જેવો ભોળપણ અને અજ્ઞાનતાનો સ્વભાવ ધરાવનાર : ગ્રામવાસી ખેડૂત; કિસાન + 'ઈ' = પ્રત્યય, સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો : એમ 'દેહ-ગાની' ઉપરથી 'દેહ-કાની' = ગામનો નિવાસી; ગ્રામવાસી ખેડૂત; કિસાન]

ગામડિયો (૨) રાભો (૩) ગમાર; મૂરખો.

ડોરી [ભા૦કા૦ ۴۳ 'દો-તહી'

('દો' = 'દો' + 'તહી' = પડ :

એમ મળીને 'દો-તહી' + 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = દો પડવાળું; જેમાં એક પડમાં બીજું આવે તે; એક જાતનું કાપડ]

એક જાતનું જડું કાપડ.

ડોલ સ્ત્રી૦ [(૧) અ૦ ۴۳ (દલ્લ)

અથવા (૨) ۴۳ ઈંઉં (દૂલ) :

ભા૦ઉં (દોલ) = પાણીનું એક વાસણ; બાલદી (૨) વહાણનો કૂવાસ્થંભ]

બાલદી.

પું૦ વહાણનો કૂવાસ્થંભ.

"ડોલ ને વરેડું કૂવામાં પડયું." (કહેવત)

ડોલચી સ્ત્રી૦ [ફા૦ ۴۳ ઈંઉં

'દૂલ-એહ' : ભા૦ઉં 'દોલ-ચી' :

('ફૂલ' કે 'દોલ' = જુઓ
'ઝાલ' + 'ચેહ' કે 'ચઃ' =
પ્રત્યય, લઘુતાવાચક નામ બનાવ-
નાર) = નાની ઝાલ]

નોંધ.—લાઁફાંમાં 'દોલ-ચઃ'નો
અર્થ થાય છે ચામડાની ઝાલ :
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નાની ઝાલ; ચામડાની ઝાલ.

પુંઁ ઝાલ વડે વહાણમાંથી
પાણી ઉલેચનાર માણસ.

નોંધ.—ગુજરાતીમાં પ્રચલિત
'તબલચી', 'મશાલચી' જેવા
મૂળ ફારસી શબ્દોના સાદૃશ્યે
આ અર્થે ગુજરાતીમાં ઘડાયો
હોવાનું જણાય છે.

ઝાલચુ' નં [જુઓ 'ઝાલચી']

ઝાલ (૨) ચામડાની ઝાલ.

ઝાળદાર વિં—ગું 'ઝાળ' + ફાં
ڄاڻ (દાર)=પ્રત્યય, 'વાળુ'અર્થ-
સૂચક વિશેષણ બનાવનાર.

ઘાટવાળું; ઘાટીલું; દેખાવકું.

ઢગ(-લા)બાળ સ્ત્રીં—ગું 'ઢગ(-લો)
+ ફાં ڄڻ (બાળી) = જુઓ
'બાળ'.

પત્તાની એક બાળ.

ઢળદાર વિં—ગું 'ઢળ' + ફાં ڄاڻ
(દાર)=પ્રત્યય, 'વાળુ'અર્થસૂચક
વિશેષણ બનાવનાર.

ઢળવાળું; સુંદર; દેખાવકું
(૨) છટાદાર.

ઢાલગર પુંઁ—ગું 'ઢાલ' + ફાં
گر (ગર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર.

ઢાલ બનાવનાર.

ંવાડો પુંઁ—'ઢાલગર' + ગું
'વાડો'.

ઢાલગર લોકોનો મહોલ્લો.

ઢાળગર પુંઁ—ગું 'ઢાળ' + ફાં
گر (ગર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર.

ઢાળુ ઢાળવાનું કામ કરનાર
કારીગર; 'મોલ્ડર'.

ઢાળદાર વિં—ગું 'ઢાળ' + ફાં
ڄاڻ (દાર)=પ્રત્યય, 'વાળુ'અર્થ-
સૂચક વિશેષણ બનાવનાર.

ઢાળ-ઢોળાવવાળું.

ઢેડકંજેતી સ્ત્રીં; ંકંજેતો પુંઁ—

ગું 'ઢેડ' + અં فضیحت

(ફદીહત) ઉપરથી ગુજરાતીમાં
'કંજેતી': એ ઉપરથી 'કંજેતો':
એ માટે જુઓ 'કંજેતી'.

બહેર કંજેતી; ખરાબમાં
ખરાબ કંજેતી; બહેર અપમાન;
નામોશી.

દોલ

દોલ પુંઃ નં [ફાં ડલ (દુલ્લ)]
= એક વાદ્ય; નગારું]

એક વાદ્ય; નગારું.

“દોલ વાગ્યું ઢાંક્યું ન રહે.”
(કહેવત)

૦ક નં; ૦કી સ્ત્રીં—‘દોલ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નાનું દોલ; પખાજ.

૦કું નં — ‘દોલ’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં—

દોલ.

—લી પું — ‘દોલ’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં—

દોલ વગાડવાનો ધંધો કર-
નાર; દોલ વગાડનારો.

તકતી સ્ત્રીં જુઓ 'તખ્તી'

તકતો પું જુઓ 'તખ્તો'

તકદીર નં [અં ٲٲٲٲ 'તકદીર'

('કદર' = નિર્માણ કરવું; નક્કી

કરવું) = અલ્લાહે અગાઉથી સર્વ

માટે જે કંઈ હિસ્સો નક્કી

કરી દીધો હોય તે; નિર્માણ

(૨) ભાવિ; ભાગ્ય; કિસ્મત]

નોંધ.—અલ્લાહના નિર્માણ વિના

વિશ્વમાં કંઈ બની શકતું નથી.

કુરાને શરીફમાં નિર્માણ અંગેની

જે આયતો છે તેમની પ્રાથમ

અલ્લાહ સર્વશક્તિમાન હોવાનો

ભાવ છે. માણસ તેની શક્તિની

હદ સુધી તેનાં કર્મો માટે

જવાબદાર છે, પરંતુ અલ્લાહની

ઇચ્છા અને તેની શક્તિને આધીન

મનુષ્યની ઇચ્છા અને તેના

શક્તિ છે.

ભાવિ; ભાગ્ય; નસીબ;

કિસ્મત.

"ભરમ મારો જુદો છે

બંધ મુઠ્ઠી રાખનારાથી,

મને મારા ઉઘાડા હાથમાં

તકદીર લાગે છે."

બરકત વીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૩૯

તકબ્બુર નં [અં ٲٲٲٲ 'તકબ્બુર'

('કબ્બર' = જીએ સ્થાને લઈ

જવું (૨) પોતાની મહેતા

વધારવી; પોતાને મોટા ગણાવવું)

= પોતાને મોટા સમજવું તે;

અભિમાન કરવું તે; હુંપદ;

અહંકાર; અહંભાવ; ગર્વ;

અભિમાન]

અહંકાર; અહંભાવ; ગર્વ;

અભિમાન.

"દોલતખાનાના તકબ્બુરને

તોડવાની પહેલી જરૂરત છે."

ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકોં)

તકમરિયાં નં ૫૦૫૦ જુઓ

'તુકમરિયાં'.

તકરાર સ્ત્રીં [અં ٲٲٲٲ 'તકરાર'

('કરર' = ફરી ફરીને થવું કે

કરવું; વારંવાર કહેવું કે ફરી

આવવું) = એક ને એક વાત

ફરી ફરીને કહેવી તે]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત

એના અર્થ થાય છે ચર્ચા;

વિવાદ (૨) ઝઘડો; કબ્જો;

ટંટો : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ઝઘડો; કબ્જો; ટંટો (૨)

વાંધો; ખાંચો.

"એવી કંઈ છું તકરાર

ખુલ્લું પછી થાશે દ્વાર."

(કંકેં પૃ. ૩૫૯)

—રિયું વિં — 'તકરાર' ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

તકરાર કરવાની ટેવવાળું;

(૨) તકરારવાળું; તકરાર કરવી

પડે તેવું.

-રી વિ० [અન્કાં ۞ ۞ 'તકરારી'

('તકરાર' + કાં 'ઈ' = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = ફરી ફરીને થયેલું
કે કરેલું; વારંવાર કહેલું]

નોંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં એ
શબ્દ ઉપરના અર્થમાં વપરાતો
નથી અને તેમાં એના અર્થ થાય
છે તકરાર કરનારું; ઝઘડો
કરનારું; વાંધો લેનારું; જાક્ષી :
એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

તકરારને લગતું; તકરારનો
વિષય બનેલું; તકરારવાળું
(૨) કબ્જિયાબોર.

તકરીર સ્ત્રી० [અન્ ۞ ۞ 'તકરીર'

('કરીર' = ખ્યાન કરવું;
હેવાલ જાહેર કરવો; ઉકીકત
કહેવી) = ખ્યાન; હેવાલ; વર્ણન;
કથન (૨) મોઢે બોલી જવું તે]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે વાતચીત;
ભાષણ (૨) ચર્ચા; વિવેચન;
દલીલ : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

વાતચીત; ભાષણ (૨) ચર્ચા;
વિવેચન; દલીલ.

તકલાદી વિ० જુઓ 'તકલીદી'.

“આ યતરૂપી હોડીઓ
તકલાદી છે.”

આંખાંધુ (ગુ-ઇન્કાંડિન્)

તકલીદી વિ० [અન્કાં ۞ ۞ 'તકલીદી'

('તકલીદી' ('કલ્લદ' = અનુસરવું;

નકલ કરવી : એ ઉપરથી
'તક્લીદ' = અનુસરવું તે; નકલ
કરવી તે + કાં 'ઈ' = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = અનુકૃત; નકલી;
બનાવટી]

અસલના જેવી નકલ ધરાવ-
નારું; મળખૂત અને ટકાઉ નહિ
તેવું; નાજુક.

“એવું તકલીદી કામ હરગીસ
કરવું નહિ.”

અંન્નન્ગ (ગુ-કા-અન્કાં)

તકલીફ સ્ત્રી० [અન્ ۞ ۞ 'તકલીફ'

('કલ્લફ' = -ને તેની શક્તિ
કરતાં ભારે કામ સોંપવું; -ના
ઉપર ભારરૂપ કામ મૂકવું;
-ને માથે કામ નાખવું) = -ને
ભારે કામ સોંપવું તે; -ને માથે
ભારે કામ નાખવું તે (૨)
ભારરૂપ કામ; વેક]

અમ; તરુદી; કષ્ટ; વિપત્તિ;
મુસીબત.

“હુંથી થયું ના, ના થતું,

યા ના થશે કાંઈ અહીં;

તકલીફ તો આખર તમારે

ને તમારે છે સનમ.”

કલાપી. 'ગુજરાતની ગઝલો'.

તકલેદી વિ० જુઓ 'તકલીદી'.

તકસીમ સ્ત્રી० [અન્ ۞ ۞ 'તકસીમ'

('કરસમ' = ઘણા વચ્ચે એક

વસ્તુની વહેંચણી કરવી; વિલા-
જન કરવું) = વહેંચવું તે;
વિલાજન કરવું તે (૨) [લાં]
ભાગ; હિસ્સો]

વહેંચણી; વિલાજન.

દાર વિં—‘તકસીમ’ + ફાં દાર
(દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ-
સૂચક વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. ‘દાર’
પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં બનેલા
અને ગુજરાતીમાં પ્રચાર પામેલા
‘અમલદાર’ અને ‘ઇનામદાર’ જેવા
શબ્દોના સાદસ્યે એ ગુજરાતીમાં
ધડાચેલો છે.

ભાગીદાર.

તકસીર સીં [અં *تقصير* ‘તક્સીર’

(‘કસીર’ = ટૂંકું પડવું;

ચૂકવું) = ટૂંકું પડવું તે (૨)

કમી; ભૂલ; ચૂક; ભૂલચૂક; ગફલત.

ફારસીમાં અર્થ:- ગુનો;

અપરાધ; દોષ]

ભૂલ; કસીર; ગફલત (૨)

ગુનો; અપરાધ; દોષ.

“નથી આવ્યો હજી પણ

અંત માનવજાતના જગનો,
બહુ મોટી ઓ આદમ,

આપની તકસીર લાગે છે.”
બરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૩૯

વાર વિં [ભારતીય ફારસીમાં અં ફાં

تقصير وار ‘તક્સીર-વાર’

(‘તક્સીર’ + ફાં *وار* (વાર) =

પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થસૂચક = તક-
સીરવાળું) = અપરાધી; ગુનેગાર]

તકસીર કરનારું; અપરાધી;

ગુનેગાર; દોષિત.

તકાદો પું જુઓ ‘તકાદો’.

તકાદો પું [અં *تقاضی* ‘તકાદો’

(‘કાદો’ = કરજ અદા

કરવું) = કરજ વસૂલ કરવું

તે; કરજની માગણી કરવી તે.

ફાંમાં *تقاضا* તકાદા =

માગણી કરવી તે; વિનંતીપૂર્વકની

માગણી]

તકાદો; ચાંપતી ઉધરાણી;

દબાણપૂર્વકની ઉધરાણી.

“હોતો તકાદો પ્રણયનો

કે ત્રાસ યૌવનનો,

કરી રહ્યું મને કોણ

તંગ યાદ નથી.”

અમૃત ધાયલ, ‘રંગ’, પૃ. ૬૭

તકાવી સીં [ફાં *تکاو* ‘તકાવી’

(‘કવેય’ = મજબૂત કરવું;

બળવાળું કરવું) = એકબીજાને

શક્તિ આપવી; જે પૈસા ગરીબ

ખેડૂતોને ખી તથા ઓઝાર

ખરીદવા આગળથી સરકાર
આપે છે તે]

સરકાર તરફથી ખેડૂતને
ધીરવામાં આવતાં નાણાં.

તકિયો પું [અં تَكِي 'તકયઃ'
('વકા' = કોઈ વસ્તુ ઉપર
પીઠ ટેકવવી; ટેકા દેવો; —ને
અઢેલો દેવો) = કોઈ વસ્તુ
ઉપર પીઠ ટેકવવી તે; ટેકા દેવો
તે (૨) ટેકા; આધાર; આશ્રય.

ફારસીમાં અર્થઃ-ફકીરોને રહેવાનું
સ્થળ (૨) આસરો; ભરોસો.]

પાછળ અઢેલવાનું મોટું
ઝોશીકું (૨) ઓટલી પર
કરાતું ઝોશીકા ઘાટનું ચણતર;
અઢેલવાની જગા (૩) ફકીરને
રહેવાનું (કબ્રસ્તાન જેવું)
સ્થાન; ફકીરને પડી રહેવાનું
સ્થાન.

“ગામ બહાર ફકિરના તકિયામાં
કે મસીદમાં પહો રહે.”

ટ. ૧૦૦ વાતો (ગુ-ફા-અંકો ૦)

—યા કલામ [ફાં تَكِي کلام 'તકિયઃ-
કલામ' (અં 'તકયઃ' +
અં 'કલામ' = જુઓ 'કલામ')
= ખોલવામાં વચ્ચે વચ્ચે વધારાનો
નંખાતો નકામે શબ્દ]

ખોલવામાં વચ્ચે વચ્ચે નકામે
ખોલાતો શબ્દ; ખોલવામાં વચ્ચે

વારે વારે વધારાનો નંખાતો
શબ્દ (જેમ કે 'સમન્ધા';
'કહું છું' વગેરે).

તકેદારી સ્ત્રીં—અં تَكِي دَار (તાકીદ)

= જુઓ 'તાકીદ' + ફાં دَار
'દારી' (દાર = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર + ફાં 'ઈ' =
પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામને લાગીને
ભાવવાચક બનાવનાર)

નોંધ.—'તાકીદ-દારી' જેવો કોઈ
શબ્દ ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં
વપરાતો નથી; એ મૂળ ફારસીમાંથી
આવીને ગુજરાતીમાં પ્રચલિત
થયેલા 'જવાબદારી', 'ખબરદારી',
'ખાતરદારી' વગેરે શબ્દોના
સાદૃશ્યે 'તાકીદ' ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં ધકાયેલો છે.

ચાંપ; ભપતો; દેખરેખ.

તકોળરી સ્ત્રીં [ભાંફાંમાં تَكِي
'તકબ્બુરી' ('તકબ્બુર' = જુઓ
'તકબ્બુર' + ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય,
સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો) = અહંકાર;
અહંભાવ; ગર્વ; અભિમાન]

અહંકાર; હુંપદ; ગર્વ; અભિમાન.

તકતી સ્ત્રીં જુઓ 'તખતી'.

તખત નં જુઓ 'તખ્ત'.

તખતી સ્ત્રીં જુઓ 'તખ્તી'.

તખતો પું [જુઓ તખ્તો]

તખ્તો (૨) 'પ્લેટફોર્મ'.

સાથે સંબંધ રાખનારું;
મોરવાળું) — મોરવાળું તખ્ત;
તખ્ત જેનો શણગાર (હીરા
માણેક મોતી વગેરે કીમતી
ઝવેરાત વડે) મોરનો આકાર
આપી કરવામાં આવ્યો હોય]

માંધ. — મોગલ શહેનશાહ
શાહજહાને લાખો (કેટલાક
મુજબ છ કરોડ) રૂપિયા ખર્ચાને
તેના પાયતખ્ત શાહજહાનાબાદ-
(નવી દિલ્લી શહેર)માં મોરની
આકૃતિનું સુંદર અને કીમતી
સિંહાસન તૈયાર કરાવ્યું હતું.
એ આલમની અભયળીઓ પૈકીનો
એક નમૂનો હતો. રત્નજડિત બાર
સ્થંભો ઉપર એ આધારિત હતું.
તેના સર્વ લાગો મીનાકારીથી
વિભૂષિત હતા. છેક છતથી માંડી
તેના પાયા સુધી શુદ્ધ કુંદન અને
ચમકદાર હીરા મોતીથી તે મઢેલું
હતું. ઉપરનો ભાગ મોર પક્ષી પાંખ
ફેલાવીને નીચે ખેડેલા બાદશાહના
માથા ઉપર છત રૂપે હોય એવો
દેખાતો હતો.

ઈરાનના બાદશાહ નાદિરશાહે
(મૃ. ઈ.સ. ૧૭૪૭) હિંદુસ્તાન ઉપર
ઈ.સ. ૧૭૩૯માં આક્રમણ કર્યું
અને શાહજહાનાબાદના કિલ્લામાં-
નાં ઝવેરાત અને ખજાના તેમ જ
સુંદર બિજેલ્ડી તે સર્વ ઈરાન લઈ
ગયા તેમાં આ રત્નજડિત 'તખ્તે-
તાજિસી' પણ હતું. હિંદીમાં એનો
ઉચ્ચાર 'તખ્તે તાજિસ' છે :
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

મોગલ શહેનશાહ શાહજહાને
મોરના આકારનું બનાવડાવેલું

સિંહાસન; મોગલ શહેનશાહનું
મથૂરાસન.

તખ્તેશ પુંઁ — (તખ્ત) =

જુઓ 'તખ્ત' + પુંઁ 'ઈશ'.

રાખ.

તખ્તો પુંઁ [કાંઁ 'તખ્ત':

('તખ્ત' = જુઓ 'તખ્ત' +
વિસર્ગ ઉચ્ચરિત કારસી વર્ણ
'હે' = પ્રત્યય, મળતાપણું બતાવ-
નાર) = પાટિયું; લાકડાની પાટ
જેના ઉપર મૂતદેહને નવડાવવામાં
આવે છે; 'ખોડ' (૨) ટેબલ;
'સ્ટૂલ'; બેન્ચ (૩) કાગળનો
તાવ]

તકતો (૨) મંચ; રંગભૂમિ;
'પ્લેટફોર્મ' (૩) દર્ખણ; અરીસો
(૪) મઢેલું ચિત્ર કે ફોટો
(૫) પાતળું ચોખ્ખું પાટિયું.

તગદીર નં જુઓ 'તકદીર'.

તગાદો પુંઁ જુઓ 'તકાલો'.

“રૂપલા પાસે પાણુકાઈ આપવા
તગાદો કરતા હતા.”

ટ. ૧૦૦ વાતો (શુ-કા-અંકાં)

તગારુ નં [કાંઁ (તગાર) =
માટીનું ફુંકું; વસ્તુઓ ગૂંદવાનું
ફુંકું]

માંધ. — ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે જે બાટમાં

માટીની ગાર અથવા ચૂનાનો કેલ
બનાવવામાં આવે છે (૨)
પશુઓનો ધાસચારો આપવા
માટેનું માટીનું કે ધાતુનું ગોળ
ઊંડું અને પહોળું વાસણુ:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

માટીની ગાર અથવા ચૂનાનો
કેલ ભરવાનું કડાઈ જેવું લોખંડનું
વાસણુ; છાખડા ધાતુનું લોઢાનું
એક પાત્ર; તળાહરું (૨) [લાં]
પેટ (તિરસ્કારમાં).

“જમ્યા જમાયું જેટલું,
જદુરામ ભટ નેટ,
વધ્યું તગારું દેખીને
હસતાં દુખે પેટ.”
ખુલાખી (ભંગોભંગ)

“નવાળનું નગારું ત્યાં
પુંજિયાતું તગારું.”
(કહેવત)

તગાવી સ્ત્રીં જુઓ ‘તકાવી’.

“તગાવી આપવાનો રિવાજ
અસલથી ચાલ્યો આવતો હતો.”
અંબંગંગ (ગુ-ફા-અંકોંગ)

તલ્લખ (-ગ) પું [તું મૂળ قتلخ
(કુતલુગ) ઉપરથી تغلى
(તુગલુક) = પહાડી (૨) સરદાર
(૩) મધ્યયુગીન ભારતમાં દિલ્હી
સલ્તનત દરમિયાન થઈ ગયેલા
સુલતાનોના વંશો પૈકીના (ઈસ
૧૩૨૦-૧૪૧૪માં થયેલા) એકનું
નામ]

નોંધ.—‘તલ્લખ(-ગ)’ શબ્દ મૂળ
તુર્કી શબ્દ ‘કુતલુગ’માંથી નીક-
ળેલો છે. એમ લાગે છે કે જલની
ખરાદ ઉપર ‘કુતલુગ’નું ‘તુ.ગલુક’
થયું. મૂળમાં એનો શબ્દાર્થ
‘પહાડી’ થાય છે (મોહમ્મદ
કાસિમ ફિરિસ્તા, જિલ્દ ૧, પૃ.
૨૩૧, લિથો પ્રત, ગુજરાત વિદ્યા
સભા, અમદાવાદ). એમ કહેવાય
છે કે માતા ભારતીય અને બાપ
તાતારીના સંતાનથી ચાલુ થયેલો
વંશ એ નામથી ઓળખાતો હતો.
(Cordier, Travels of
Marco Polo, Pt. 1, P, 95).

દિલ્હીના બાદશાહોમાં થયેલો
એ નામનો એક વંશ (ઈસ
૧૩૨૦-૧૪૧૪).

તજગરો પું [અંગ્રેજી ‘તજ્જીર:’
(‘જકર’=કોઈ વસ્તુનો ઉલ્લેખ
કરવો; યાદ રાખવું; કોઈ બાબત
યાદ કરવી; કોઈનો હક્ક યાદ
રાખવો) = ઉલ્લેખ; યાદગાર;
યાદ આપનારી વસ્તુ; સંભારણું
(૨) નોંધ; ‘પાસપોર્ટ’; ‘ટિકટ’]

નોંધ.—હ્ર્માં એનો અર્થ
‘ચર્ચા’ પણ થાય છે.

તપાસ; તજવીજ (૨)
હિસાબની તપાસ.

“થશે તારા તજગરામાં
પતીલનીય જિંક બ્યારે.”
પતીલ.

—જગારવું સં ક્રિ०—‘તજગારો’

ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ગણકારવું; ધ્યાનમાં લેવું.

તજવીજ સ્ત્રી० [અં ۛۛۛ ‘તજ-

વીજ’ (‘જવ્વજ’ = સંમતિ

આપવી; પરવાનગી આપવી;

છૂટ આપવી)=સંમતિ; મંજૂરી;

પરવાનગી (૨) ભલામણ (૩)

નિયમ મુજબ હોવાનું જાહેર

કરવું તે; અભિપ્રાય આપવો તે;

કેંસલો; નિર્ણય; વિચાર; ખ્યાલ]

નાંધ.—ઉર્દૂમાં એના અર્થ થાય

છે અભિપ્રાય; કેંસલો; નિર્ણય

(૨) તદખીર (૩) પ્રયંધ;

વ્યવસ્થા (૪) કોશિશ; પ્રયત્ન

(૫) તપાસ; શોધ (૬) વિચાર;

ખ્યાલ : એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

યુક્તિ; કરામત (૨) તદખીર

(૩) સંભાળ; પ્રયંધ; વ્યવસ્થા;

ખંદોળસ્ત; જોગવાઈ (૪) કોશિશ;

પ્રયત્ન (૫) તપાસ; શોધ (૬)

વિચાર; ખ્યાલ.

“જેમ તારી વધે તજવીજ,

તું આતુર થાય અતીસ.”

(નર્મ કવિતા, પૃ. ૮૦૦)

ંદાર પું०—‘તજવીજ’ + ક્રિ० ۛۛۛ

(ંદાર)=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ

બનાવનાર—

નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ

ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. ‘ંદાર’

પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં બનેલા

અને ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા

એવા ‘અમલદાર’, ‘ઇનામદાર’

તેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ

ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

તજવીજ-તપાસ રાખનાર

અમલદાર.

ંદારી સ્ત્રી०—‘તજવીજદાર’ +

ગું ‘ઈ’—

તજવીજદારનું કામ.

—જિયું વિં०—‘તજવીજ’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

તજવીજ કરનારું; સર્વપ્રકાર-

ની તજવીજ કરવાની શક્તિવાળું.

તજગરમી સ્ત્રી०—ગું ‘તજ’ + ક્રિ०

ۛۛۛ (ગરમી)=જુઓ ‘ગરમી’—

ચામડીની ગરમી; ચામડી ઉપર

ગરમીની અસર દેખાવી તે;

ચામડીનો એક રોગ.

તડખૂચ નં० [ક્રિ० ۛۛۛ ‘તર-ખુઝ’

કે ۛۛۛ ‘તર-ખુઝ’ (‘તર’=

તાજું; રસદાર + ‘ખુઝ’ કે ‘ખુઝ’

=એક પ્રકારનું સુગંધીવાળું ફળ)

= એક જાતનું મીઠા પ્રવાહીથી

ભરપૂર ગરવાળું ફળ]

એક ફળ.

—ચી સ્ત્રી०—‘તડખૂચ’ ઉપરથી ગુજ-

રાતીમાં—

તડખૂચનો વેલો.

તડાકાખોર વિ०—અં ‘તડાકા’ +
خور (ખોર) = પ્રત્યય, કર્ત્વ-
વાચક નામ બનાવનાર.

તડાકા મારનારું.

તડાતૂમ અં [અં طم 'તલાતુમ'
(‘લલમ’ = મારવું) = સમુદ્રમાં
મોભનું માંહોમાંહે અથડાવું;
સમુદ્રનું જોશમાં આવવું તે;
સમુદ્રમાંનું તોફાન (૨) સમુદ્રના
તરંગ સમાન ગતિ કે દેખાવ]

ફૂલીને તૂટું તૂટું થાય-તસ
તસે એમ; અંદરના ભરાવાથી
તંગ થઈ બળ તેમ.

તતખીર સ્ત્રીં જુઓ ‘તદખીર’.

તદખીર સ્ત્રીં [અં تدبير 'તદખીર’

(‘દખ્ખર’ = પ્રયોજવું; યોજના
ધડવી; વ્યવસ્થા કરવી (૨)
શાસન ચલાવવું; વહીવટ કરવો)
= યુક્તિ; યોજના; પ્રબંધ; રીત
(૨) ઊંડી વિચારણા; ડહાપણ
(૩) પદ્ધતિ; વ્યવસ્થા; ગોઠવણ]

માંધ. — ઉદ્દેમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે ઉપચાર; ઉપાય
(૨) પ્રયત્ન; કોશિશ : એ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

યુક્તિ; યોજના; રીત (૨)

ઉપાય (૩) યત્ન.

“લાગટ આ રીતે નહિ તો
ન ધસે બેફામ સજદામાં,
કે એ તકદીર ભૂંસવાની
કોઈ તદખીર લાગે છે.”
બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૩૯
“તકદીર આગળ તદખીર નહિ
ચાલે.” (કહેવત)

તનખો પું [ફાંફાં تنخواه ‘તન-
ખાહ’ (‘તન’ = જુઓ ‘તન’
+ ‘ખાહ’ અર્થાત્ ઇચ્છા રાખ;
માંગ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે
આચાર્યશ્પમાં હોય છે) = શરીર
પોતાની મહેનતના બદલા તરીકે
ઇચ્છતું વેતન; કોઈ નિશ્ચિત
કાર્ય અર્થે અલગ રાખી મૂકવું
નાણાનું લડોળ; પગાર; પોતાના
કામ પેટે કર્મચારી જે ઇચ્છે તે
વેતન; મજૂરી; મહેનતાણું]

પગાર (૨) [લાં] તુકી ચલાણી
સિલ્કો.

“લોકો કહે તનખો ગમે
તેટલો મજો.”

૮.૧૦૦ વાતો (અ-ફા-અંકોં)

તનજેળ નં [લાંફાંમાં ફાંફાં
تزيب ‘તન-ઝેખ’ (‘તન’ =
જુઓ ‘તન’ + ‘ઝેખ’ = જુઓ
‘જેખ’) = તનનો જેળ શરીરનો
અલંકાર; શરીરની શોભા (૨)
ભારતમાં એક જાતના ખારીક
કાપડનું નામ]

ભારતમાં બનતા એક જાતના
ખારીક કાપડનું નામ.

તનબદન વિ०—કાં० تَن (તન) =

જુઓ 'તન' + અં० بَدَن (બદન) =

જુઓ 'બદન' —

નાંધ. — એ શબ્દનો ઉપયોગ કારસીમાં થતો નથી. એ હૃદ્માં ઘડાયેલો છે અને તેમાં તેનો અર્થ થાય છે આખું શરીર; એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

જીવજનન; અતિ પ્રિય (૨)

વિશ્વાસુ; વફાદાર.

“સાકી અમે જ, જામ અમે,
મયસદન અમે,
કૌસરની ઘૂંટથી જ ઘડ્યું
તનબદન હતું.”

મહેન્દ્ર (સમીર), 'નજરાણું', પૃ. ૧૯૧

તનહા વિ० જુઓ 'તનહા'.

“મગર તનહા લજન કરવા
પધારો પાદરી બાબા.”
ચુગાં (ચુ-કા-અંકોં)

ઠઈ સ્ત્રીં જુઓ 'તનહા'માં.

“તનહાઈ મારી એક
તમાશો જ છે, મગર,
દુનિયા વિમુખ છે એટલે
નેવા નહિ મળે.”

ખરકતવીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૧૦૧

તનૂર પું० જુઓ 'તનૂર'.

તનહા વિ० [કાં० تَن (તનહા) =
જેની સાથે કોઈ ન હોય; એક
જ; એકલું (૨) માત્ર; ફક્ત]

સાથ વગરનું; એકલું.

અં० માત્ર; ફક્ત.

ઠઈ સ્ત્રીં [કાં० تَن 'તનહાઈ'
('તનહા' + 'ઈ' = પ્રત્યય, લાવ-
વાચક નામ બનાવનાર) = એકલા-
પણું; એકાંતપણું]

એકલાપણું; એકાકીપણું;
એકાંત.

તપસીલ સ્ત્રીં જુઓ 'તક્સીલ'.

“અબજ્યા આરોપની તપસીલ
કદાચ,
પ્રથમ માણસને વિરુદ્ધ પમાડે.”
અં० નં० (ચુ-કા-અંકોં)

તપાસ, ઠણી સ્ત્રીં [અં० تَفْحَص
'તફહુસ' ('ફહસ' = પારી-
કાઈથી તપાસવું; એકસાઈથી
છણાવટ કરવી) = તપાસ કરવી
તે; જાંચ કરવી તે (૨) તપાસ;
જાંચ; નિરીક્ષણ; અન્વેષણ]
તપાસવું તે; અન્વેષણ.

ઠનીશ(-સ) વિ०—'તપાસ' + કાં०

نُوش (નવીસ) અર્થાત્ 'લાખ':
એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્માર્થ-
રૂપમાં હોય છે અને તે નામને
લાગીને કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે—

નાંધ.—આ શબ્દ કારસી રચનાનો
છે. પરંતુ કારસી તેમ જ હૃદ્માં
એ વપરાતો નથી; ગુજરાતીમાં

ફારસીની અસરથી બનેલા
'ચિટનીસ', 'મદદનીસ' જેવા
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
થડાયેલો છે.

તપાસનાર અધિકારી.

વિં તપાસનાર.

તકડંચી સ્ત્રીં જુઓ 'તકરકે'.

બાળ સ્ત્રીં—'તકડંચી' + بازی
બાળી)=જુઓ 'બાળ'—

પારકાના માલ કે પારકાની
કૃતિની ઉચાપત; ચોરી.

તકરકે અં [અં فرق 'તક્રિક':
('ક્રિક' = જુદું કરવું; છૂટું
પાડવું; —ની વચ્ચે ભેદ પાડવો) =
જુદાઈ; અંતર (૨) અવ્યવસ્થિત
કરવું તે; ગૂંચવવું તે; વેરવિખેર
કરવું તે]

ચોરાઈ વેરાઈ કે ઉચાપત
થયું હોય એમ.

“તેમાંથી ઢેટલાક તકરકે
કરવાનું બની શકશે.”

અંનંગાં (ગુ-ફા-અંકો)

તક્સીલ સ્ત્રીં [અં تفصيل 'તક્સીલ'
('ક્સીલ' = પૃથક્કરણ કરવું;
વિગતથી કંઈ વર્ણવવું; સ્પષ્ટ
કરવું) = જુદું કરવું તે; વિગત
આપવી તે; સવિસ્તર વર્ણવવું
તે (૨) અલગતા; વિગત;
સવિસ્તર વર્ણન; સ્પષ્ટતા]

જુદી જુદી હકીકતનો ફેડ;
વૃત્તાંત; વિગત (૨) કેફિયત;
નિવેદન.

વાર અં [અં فصلوار
'તક્સીલ-વાર' ('તક્સીલ' + ફાં
'વાર' = પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થ
સૂચક) = તક્સીલવાળું; વિગતવાળું]
જેમાં દરેક બાબતનું બયાન
હોય એવું; વિગતવાર; વિગતે.

તક્કારીક વિં [અં قارى 'તક્કારીક'
('તક્કારીક' નું અંબંબં :
'તક્કારીક' એ 'ક્રીક' ઉપરથી
છે—'ક્રીક' = વહેંચવું; વિતરણ
કરવું; જુદું કરવું; છૂટું
પાડવું; —ની વચ્ચે ભેદ
પાડવો—'તક્કારીક' = જુદું પાડવું
તે; અલગ કરવું તે; ભિન્નતા
કરવી તે (૨) ભેદ; તક્ષાવત
(૩) અંતર; ગાળો) = ભેદ
(૨) અંતરો; ગાળાઓ]

વધારાનું; ફાલનું; નકામું;
ઉપલક્ષ; અધિક.

તખ્લીલ વિં [અં خلیل 'તખ્લીલ'
('ખ્લીલ' = ખદલવું; ફેરફાર કરવો)
= ખદલવું તે; એક ચીજને એક
સ્થાન ઉપરથી બીજા સ્થાને લઈ
જવું તે; એક વસ્તુ આપી બીજી
લેવી તે; ફેરફાર કરવો તે (૨)
ફેરફાર; પરિવર્તન]
ખદલાયેલું; ફેરેલું.

“ સરકારી તરજુમામાં તળદીલી
સરખો શબ્દ વાપર્યો છે; તેમાં
ટાન્સફરનો ખરોખર અર્થ આવી
જતો નથી.”

સિંસાં (ગુ-ફા-અંકાં)

-લી સ્ત્રીં [અંકાં تبدیل ‘તળદીલી’

(‘તળદીલ’ + ફાં ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = તળદીલ
સંબંધી; બદલેલું; ફેરફાર કરેલું
(૨) ફેરફાર, બદલી; પરિવર્તન]

ફેરબદલી; ફેરફાર.

તળરક પું [અંકાં تَرَک ‘તળરક’ ફાંમાં

‘તળરક’ (‘બારક’ = આશીર્વાદ
આપવા; દુવા માંગી) = બરકત
લેવી તે; બરકત તરીકે રાખવું તે;
મુબારક ગણવું તે (૨) બરકત
આપે એવી ગણાતી ભેટ કે
બક્ષિસ; જે વસ્તુથી બરકત
મેળવાય તે; જે વસ્તુમાં
બરકત હોવાની શ્રદ્ધા હોય તે]

દરગાહ — ધર્મકથા વગેરેમાં
વહેંચાતો પ્રસાદ.

તળલચી પું — ઉર્દૂ طَلحی ‘તળલચી’

(અં ‘તળલ’ = જુઓ ‘તળલું’
+ તું ‘ચી’ = પ્રત્યય, કર્ત્વ-
વાચક નામ બનાવનાર) —

નોંધ. — આ શબ્દ ઉર્દૂમાં ઘડા-
ચેલો છે અને તેમાં એનો અર્થ
ધાય છે તળસું વગાડનાર :

તળલાં-નરધાં વગાડનાર
માણસ.

“ તળલચી વગેરે મડબને અગ્ર
લાગ ઝુલતી.”

સંચં ભા. ૧ (ગુ-ફા-અંકાં)
પરિશિષ્ટ)

તળલી સ્ત્રીં [અંકાં طَلی ‘તળલી’
(‘તળલ’ = જુઓ ‘તળલું’ +
‘ઈ’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક
વિશેષણ બનાવનાર) = તળલાંને
લગતું કે તેના જેવું; ઢોલ કે
નગારાને લગતું કે તેના જેવું]

વાદના તુંબડા ઉપરનો સપાટ
લાકડાનો ભાગ.

તળલીધ સ્ત્રીં [અંકાં تبلیغ ‘તળલીધ’
(‘બદલશ’ = ફેલાવવું (૨) અહિંરાત
કરવી; માહિતી આપવી; જણાવવું)
= મજબૂતનો પ્રચાર; મજબૂત
કે ફિરકાને વિસ્તારવું તે]

ધર્મપ્રચાર; પંથ વિસ્તારવો
તે (૨) શુદ્ધિ; ધર્માંતર.

તળસું નં [(૧) અંકાં طبل (તળસું) =
ઢોલ; નગારું; પડધમ.

(૨) طبل ‘તળસું’

(‘તળલ’ + વિસર્ગ
ઉચ્ચરિત કારત્તી
વર્ણ ‘હે’ = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = નાનું
ઢોલ; નાનું નગારું]

એક વાદ્ય; નરવું.

તળસ્તુમ નં [અં ٭٭٭ 'તળસ્તુમ'

(‘તળસ્તુમ’ = મંદ હાસ્ય કરવું;

સ્મિત કરવું) = મંદ હાસ્ય;

સ્મિત]

મંદ હાસ્ય; મુસ્કાવું તે.

તળા; ૦હ વિં [ફાં ٭٭ (તળાહ)

= તળ; બરબાદ; પાયમાલ (૨)

નકામું; ખરાબ]

તળ; બરબાદ; પાયમાલ.

૦હી સ્ત્રીં [ફાં ٭٭ ٭٭ 'તળાહી'

(‘તળાહ’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,

ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =

વિનાશ; બરબાદ; પાયમાલી;

ખરાબી; બગાડો]

વિનાશ; બરબાદ; પાયમાલી.

“જવાબ મારી તળાહીનો

માથું છું સઘળે,

ન એવું થાય કે તમને

સવાલ થઈ જાય.”

બરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૭૫

તળિયત સ્ત્રીં [અં ٭٭٭ 'તળીઅત'

(‘તળઅ’ = છાપ પાડવી;

આકાર આપવો; અસર પાડવી)

= સ્વભાવ; મનની અવસ્થા

(૨) પ્રકૃતિ; બંધારણ; કુદરતી

હાલત]

સ્વભાવ; મનની અવસ્થા

(૨) પ્રકૃતિ; બંધારણ; કુદરતી

હાલત (૩) મન અને દેહની

હાલત (તંદુરસ્તી કે માંદગી

બાબતની)

“પુત્રની તળિયતની ચિન્તામાં
પડ્યા છો”

કલાપીના પત્રો

“ચાહું છું એટલું રંગીન

જીવન થઈ જાય,

વેદીઆ મારી તળીઅતને

ગુલાબી કહી છે.”

ગની દહીંવાલા, ‘નજરાણું’, પૃ. ૮૫

—તી વિં—‘તળિયત’ + ગું ‘ઈ’—

ઘડીએ ઘડીએ તળિયત કે

મિનજમાં ફેરફાર થતો હોય

એવું; તરંગી; ઠેકાણા વગરનું;

ધૂની; મિનજ.

તળીળ પું [અં ٭٭٭ 'તળીળ'

(‘તળીળ’ = ધલાજ કરવો; સારવાર

કરવી; દવાદાર કરવાં) = યુક્તિ-

શાળી; દાનો (૨) ધલાજ કરનાર.

ફાં ધલાજ કરનાર;

દાકતર; ચિકિત્સક]

દાકતર; ચિકિત્સક; વૈદ;

હકીમ.

“મુંબઈના જાણીતા તળીળ

ડો. ધનજીશાહ પારેખ એમના

પુત્ર થાય.”

નંચં (ગુ-ફા-અંકાં)

૦ળી વિં [અં ٭٭ ٭٭ 'તળીળી'

(‘તળીળ’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,

સંબંધવાચક વિશેષણ કે નામ

બનાવનાર) = તળીળને લગતું;

(૨) તખીબને લગતી આબત; તખી-
બનો ધંધો; દાકતરનો વ્યવસાય.]

તખીબને લગતું.
ત્રીં વૈદું.

“ પુનૈજ ખળ ખેત પછાડયા,
તણુરી નહિ તખીબી;
કંત તણે દખ ભાંગીએ કાંકણુ,
ખૂમ કરે મુખ ખીબી.”

રાંભાં (ગુ-દા-અંદાં)

નામ)=વધારે પડતું રાંધનારો;
રસોઈઓ; ખાવરચી; લકિયારો.]

થાળીઓ લઈ જનારો ચાકર;
રસોઈઓ; રાંધનારો (૨) તોકર.

“ રાંધ્યા ધાન ચાલતાં ખાઈ
લકિયારા તખખાક.”
પદ્મનાભ (ગુ-ઇં-ડાં)

તમન્ના ત્રાં [અં ٲٲٲ ‘તમન્ના’:

દાં ٲٲٲ ‘તમન્ના’ (‘મન્નય’
=દોઈ પાસે ઇચ્છા કરાવવી)=
ઇચ્છા કરવી તે (૨) વિનંતી;
યાચના.]

ઇચ્છા; સ્પૃહા; આતુરતા.

“ કોઈ આ વાતને સંજોગેના
સ્વીકાર ના માને,
જગતની સૌ ખુશી મારી
તમન્નામાં નથી હોતી.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૩૦

તમચો પું [તું ٲٲٲ (તપાંચે):

ઇંદાં ٲٲٲ (તપાંચે)=એક
જાતનું હથિયાર; ‘પિસ્તોલ’]
નોંધ.—ભારતીય ફારસી અને
ઉર્દૂમાં ઉપરનો ઉચ્ચાર ٲٲٲ
‘તમચ’માં પરિવર્તન પામ્યો:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.
એક જાતની નાની બંદૂક;
‘પિસ્તોલ’.

“ તલવાર, કટાર ને તમચો
સાથે લીધાં.”

ખાંખાં (ગુ-દા-અંદાં)

તખેલો પું [અં ٲٲٲ ‘તવીલ’
(‘લાલ’=લાંબું હોવું; લાંબું કરવું:
એ ઉપરથી ‘તવીલ’=લાંબું: એ
ઉપરથી અરબીમાં નારીજાતિનું
રૂપ ‘તવીલત’ અને ફારસીમાં
‘તવીલ’=લાંબું દોરકું જેના
વડે ફેટલાંક જનવરોના પગ
બાંધવામાં આવે છે) =
લાંબું દોરકું જેના વડે ફેટલાંક
જનવરોના પગ બાંધવામાં આવે
(૨) [લાં] પશુઓને સુરક્ષિત
રાખવામાં આવે એવું મકાન
કે સ્થળ જેની લાંબાઈ મોટે
ભાગે વધારે હોય છે; ઘોડાર]
ઘોડા, બળદ કે ગાડી રાખવાનું
ડેહું કે મકાન.

તખેહ (પાંચું) [અં ٲٲٲ (તખ્ખ)
=ટેવ; સ્વભાવ; પ્રકૃતિ]
ટેવ; સ્વભાવ; પ્રકૃતિ.

તખખાક પું [અં ٲٲٲ ‘તખખાખ’
(‘તખખ’ = લાણું પકવવું: એ
ઉપરથી અતિરેક દર્શાવવું કર્તવાચક

તમા સ્ત્રીં [અં طمع (તમ્અ)
= લોભ; લાલસા; લાલચ (૨)
આશા; ઉમેદ]

પરવા; દરકાર; ગરજ; કાળજી
(૨) [લાં] કયાશ; ખામી; ખોટ.
“એમને કયાં તમા જમાનાની?
રંગમાં મસ્તરામ બેઠા છે.”

અમૃત ઘાયલ, ‘રંગ’, પૃ ૩૬
“તમા જ કશી સ્થૂલની?
ચિતસ્વરૂપ, ચિત્તાન્તરે,
દિશોદિશ થકી સ્ફુરત
અણુઆથમ્યા રહે શ્રીલી.”
ઉમાશંકર બેશી, ‘ગંગોત્રી’.

તમાય સ્ત્રીં જુઓ ‘તમાયો’.

તમાયો પું [તું اچھا (તપાંચેહ):
ઈંદ્રાં اچھا (તપાંચેહ):લાંદ્રાં
اچھا (તમાય:)=એક જતનું
હુથિયાર (૨) થપડ; લપડાક]
નોંધ. — ઉર્દૂમાં એનો ઉચ્ચાર
‘તમાયા’માં પરિવર્તન પામીને
તેનો અર્થ ઉપર મુજબના પંક્તિમાંના
(૨) માં લટાવવામાં આવેલો છે:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

થપડ; લપડાક (૨) [લાં]
યોગ્ય વખતે લગાવવામાં આવતો
સપાટો; વચનથી, કાર્યથી કે
યુક્તિથી એક માણસને તેના
આગ્રહી કાર્યથી અટકાવી દેવો
પાછો પાડી નાખવો તે;

પ્રસંગે લાગણી થાય તેવો બોલ
મારવો તે.

“સરદેજદારના મજબૂત પંખનાં
એક તમાચાએ ઝાલા પાટણુ-
વાડિયાને પીર સાથેની ગોઠીમાંથી
સલાન બનાવ્યો.”

મેઘાણી, ‘માણુસાઈના દીવા’, પૃ. ૬૭

તમામ વિં; અં [અં تمام
‘તમામ’ (‘તમમ’=પૂરું થવું;
સંપૂર્ણ થવું)=આખું; પૂરું;
બધું; સંપૂર્ણ; ખતમ; સમસ્ત;
સમગ્ર]

આખું; પૂરું; બધું; સંપૂર્ણ;
ખતમ; સમસ્ત; સમગ્ર.

“જેળ ગાયબનાં, દીન દુનિયાનાં,
ખોલી દક્તર તમામ બેઠા છે.”
અમૃત ઘાયલ, ‘રંગ’, પૃ. ૩૬

-મી સ્ત્રીં [અંદ્રાં اچھا ‘તમામી’
(‘તમામ’ + દ્રાં ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, લાવવાયક નામ બનાવ-
નાર) = અખંડતા; સંપૂર્ણતા
(૨) આખું; સમગ્ર]

નોંધ. — ઉર્દૂમાં એનો [લાં]
અર્થ ‘ધાય છે પૂર્ણપણે રેશમ
અને કસબ હોય એવું કાપડ:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

જેમાં પૂર્ણપણે રેશમ અને
કસબ હોય એવી સાડી.

(૨) તખીખને લગતી ખાખત; તખી-
ખનો ધંધો; દાકતરનો વ્યવસાય]

તખીખને લગતું.

સ્ત્રી૦ વૈદ્ય.

“ પુંજેજી ખખ ખેત પછાડયા,

તણુરી નહિ તખીખી;

કંત તણે દખ ભાંગીએ કાંકણુ,

ખૂસ કરે મુખ ખીખી.”

રા૦ મા૦ (ગુ-૧-અ૦ કો૦)

નામ) = વધારે પડતું રાંધનારો;
રસોઈઓ; ખાવરચી; લકિયારો]

થાળીઓ લઈ જનારો ચાકર;
રસોઈઓ; રાંધનારો (૨) નોકર.

“ રાંધ્યા ધાન ચાલતાં ખાઈ
લકિયારા તખખાક.”

પદ્મનાભ (ગુ-ઈ૦ કો૦)

તમન્ના સ્ત્રી૦ [અ૦ طمننا ‘તમન્ના’ :

ફા૦ طمن ‘તમન્ના’ (‘મન્નય’
= કોઈ પાસે ઇચ્છા કરાવવી) =
ઇચ્છા કરવી તે (૨) વિનંતી;
યાચના]

ઇચ્છા; સ્પૃહા; આતુરતા.

“ કોઈ આ વાતને સંજોગેના
સ્વીકાર ના માને,
જગતની સૌ ખુશી મારી
તમન્નામાં નથી હોતી.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૩૦

તમચો પું૦ [તુ૦ تمچو (તપાંચેહ):

ઈ૦ ફા૦ تمچو (તપાંચેહ) = એક
જાતનું હથિયાર; ‘ પિસ્તોલ ’]

નોંધ. — ભારતીય ફારસી અને

ઉર્દૂમાં ઉપરનો ઉચ્ચાર تمچو
‘તમચ’ માં પરિવર્તન પામ્યો:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

એક જાતની નાની બંદૂક;
‘ પિસ્તોલ ’.

“ તલવાર, કટાર ને તમચો
સાથે લીધાં.”

ખા૦ ખા૦ (ગુ-૧-અ૦ કો૦)

તખેલો પું૦ [અ૦ طويل ‘તવીલ’ :

(‘લાલ’ = લાંબું હોવું; લાંબું કરવું :

એ ઉપરથી ‘તવીલ’ = લાંબું : એ

ઉપરથી અરખીમાં નારીજાતિનું

રૂપ ‘તવીલત’ અને ફારસીમાં

‘તવીલ’ = લાંબું દોરકું જેના

વડે કેટલાંક જાનવરોના પગ

બાંધવામાં આવે છે) =

લાંબું દોરકું જેના વડે કેટલાંક

જાનવરોના પગ બાંધવામાં આવે

(૨) [લા૦] પશુઓને સુરક્ષિત

રાખવામાં આવે એવું મકાન

કે સ્થળ જેની લંબાઈ મોટી

ભાગે વધારે હોય છે; ઘોડાર]

ઘોડા, બળદ કે ગાડી રાખવાનું

ઠેલું કે મકાન.

તખેહ (પા૦ ગુ૦) [અ૦ طبع (તખ્અ)

= ટેવ; સ્વભાવ; પ્રકૃતિ]

ટેવ; સ્વભાવ; પ્રકૃતિ.

તખખાક પું૦ [અ૦ طباخ ‘તખખાખ’

(‘ તખખ ’ = ભાણું પકવવું; એ

ઉપરથી અતિરેક દર્શાવતું કટૃવાચક

તમા સ્ત્રી૦ [અ૦ طمع (તમઅ)
= લોભ; લાલસા; લાલચ (૨)
આશા; ઉમેદ]

પરવા; દરકાર; ગરજ; કાળજી
(૨) [લા૦] કયાશ; ખામી; ખોટ.

“એમને કયાં તમા જમાનાની?
રંગમાં મસ્તરામ બેઠા છે.”

અમૃત ધાયલ, ‘રંગ’, પૃ. ૩૬

“તમા જ કશી સ્થૂલની?
ચિતસ્વરૂપ, ચિત્તાન્તરે,
દિશેદિશ થકી સ્ફુરત
અણુઆથમ્યા રહે ઝીલી.”
ઉમાશંકર જોશી, ‘ગંગોત્રી’.

તમાય સ્ત્રી૦ જુઓ ‘તમાયો’.

તમાયો પું૦ [તુ૦ ۞ ط (તપાંચેહ):

ઈ૦ફા૦ ۞ ط (તપાંચેહ):લા૦ફા૦

۞ ط (તમાય:)=એક જાતનું

હથિયાર (૨) થપડ; લપડાક]

નોંધ. — ઉર્દૂમાં એનો ઉચ્ચાર
‘તમાયા’માં પરિવર્તન પામીને
તેનો અર્થ ઉપર મુજબના પંક્તીમાંના
(૨) માં લટાવવામાં આવેલો છે:
તે ઉપરથી શુભસતીમાં.

થપડ; લપડાક (૨) [લા૦]
યોગ્ય વખતે લગાવવામાં આવતો
સપાટો; વચનથી, કાર્યથી કે
યુક્તિથી એક માણસને તેના
આગ્રહી કાર્યથી અટકાવી દેવો
પાછો પાડી નાખવો તે;

પ્રસંગે લાગણી થાય તેવો ખોલ
મારવો તે.

“સરફોજદારના મજબૂત પંબનાં
એક તમાયાએ ઝાલા પાટણ-
વાડિયાને પીર સાથેની ગોષ્ઠીમાંથી
સલાન બનાવ્યો.”

મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’, પૃ. ૬૭

તમામ વિ૦; અ૦ [અ૦ تمام

‘તમામ’ (‘તમમ’=પૂરું થવું;
સંપૂર્ણ થવું)=આખું; પૂરું;
બધું; સંપૂર્ણ; ખતમ; સમસ્ત;
સમગ્ર]

આખું; પૂરું; બધું; સંપૂર્ણ;
ખતમ; સમસ્ત; સમગ્ર.

“જેળ ગાયબનાં, દીન દુનિયાનાં,
ખોલી દક્તર તમામ બેઠા છે.”
અમૃત ધાયલ, ‘રંગ’, પૃ. ૩૬

-મી સ્ત્રી૦ [અ૦ફા૦ ۞ ط ‘તમામી’

(‘તમામ’ + ફા૦ ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, લાવવાયક નામ બનાવ-
નાર) = અખંડતા; સંપૂર્ણતા
(૨) આખું; સમગ્ર]

નોંધ. — ઉર્દૂમાં એનો [લા૦]
અર્થ ‘યાય છે પૂર્ણપણે રેશમ
અને કસબ હોય એવું લપડ:
તે ઉપરથી શુભસતીમાં.

જેમાં પૂર્ણપણે રેશમ અને
કસબ હોય એવી સાડી.

તમાશો(-સો) પું૦ [અંશી
'તમાશી' ('મશા' = ચાલવું;
આગળ વધવું; રસ્તે ચાલવું કે
ફરવું) = ઘણા લોકોનું સાથે
એકઠાં થઈને ચાલવું; હવા ખાવા
કે સહેલ કરવા કે શોખથી જોવા
વગેરે માટે પડે ચાલીને જવું તે.

કાંશા કં૦
(તમાશા) = કોઈ જોવા લાયક
વસ્તુ; આનંદ અને શોખથી
જોવાની વસ્તુ; મનોરંજક દ્રશ્ય]
નોંધ.—હિંદીમાં ઉપરના ઉપરાંત એના
અર્થ થાય છે ક્રીડા; રમત; ખેલ :
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

ઘણા લોકો જોવા મળે એવો
ખેલ કે એવી રમત; ખેલ
(૨) [લાં.] ફજેતી જેમ કે
તમાશો કરવો કે જોવો તે.

“તમાશાનું તેડું નહિ,
ને ધશ્કવું મૂલ્ય નહિ.”
(કહેવત)

“નયન બહેલાવવા જગના
તમાશા પણુ જરૂરી છે,
વિરહની રાતથી થાકું તો
એ કુદરત ઉપા દેજે.”
બરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૨૧

-શ(-સ)ગીર પું૦ [કાંશી
'તમાશા-ગર' ('તમાશા' +
'ગર' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર) = તમાશો કરનાર;
તમાશો જોનાર]

ખેલ કે તમાશો વગેરે જોનાર;
પ્રેક્ષક (૨) તમાશો કરનાર
માણસ; મદારી.

“તમાશગીર લોકો તે દહાડાની
હકીકતની વાતો કરતા.”

કંઘે૦ (ગુ-ફા-અંકો૦)

-શ(-સ)ગીરી [કાંશી
'તમાશાગરી' ('તમાશાગર'
+ 'ઈ' = પ્રત્યય, લાવવાચક
નામ બનાવનાર) = તમાશગીરનું
કામ]

તમાશગીરનું કામ.

-શ(-સ)ખીન પું૦ [લાંકાંમાં અંકાં
‘તમાશા-ખીન’ (‘તમાશા’
+ કાં ‘ખીન’ અર્થાત્ ‘જો’;
નજર કર : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ
જો આગ્રાર્થે પમાં હોય છે તે
નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ
બનાવે છે) = તમાશો જોનાર;
ચારિત્રહીન માણસ; દુરાચારી
માણસ; લંપટ માણસ]

તમાશો જોનાર; પ્રેક્ષક.

-શ(-સ)ખીની સ્ત્રી૦ [લાંકાંમાં
અંકાંકાં ‘તમાશા-
ખીની’ (‘તમાશા-ખીન’ + ‘ઈ’
= પ્રત્યય, નામને છેડે લાગીને
લાવવાચક નામ બનાવનાર) =
તમાશખીનનું કામ; દુરાચારી-
પણું; નિરંકુશતા; લંપટપણું]

તમાશગીરનું કામ (૨)
તમાશો કે મોજ બેવાની વૃત્તિ
(૩) દુરાચારપણું; લંપટપણું.

તમીજ સ્ત્રીં [અં ٢٢ 'તમીજ']

(‘મયજ’ = -ની વચ્ચે ભેદ
પાડવો કે દર્શાવવો; પારખવું;
ઓળખવું) = ભેદ કે તફાવત
પાડવો તે; ભેદભાવ; ગુણદોષની
પરીક્ષા; પરખશક્તિ (૨)
સારાનરસા વિષેની વિવેકશક્તિ]
નાંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે શિષ્ટતા;
સભ્યતા.

સારાનરસા વિષેની વિવેકશક્તિ
(૨) શિષ્ટતા; સભ્યતા; વિનય-
વિવેક; અદબ; આમન્યા.

“આપની સાથે કેવી રીતે
બોલવું તેની પણ તમીજ નથી.”
ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકેશં)

તર વિં [ફાં ٢ (તર) = તાજું;
ભેજવાળું; ભીનું; પ્રકૃત્વ; પવિત્ર;
લીલું; સુકાયેલું નહિ એવું]

નાંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ છે ધનવાન; માલ-
દાર; તવંગર; ખુશહાલ : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

રસકસથી ભરેલું; તાજું
(૨) ધરાયેલું; તૃપ્ત (૩)
પૈસાદાર (૪) મસ્ત; ચકચૂર.

“વિદાય આપો,
ન રોકો વિદાય વેળાએ,
નકામી આંખ અશ્રુઓથી
તર નથી કરવી.”

જમિયત પંડયા, ‘ગુજરાતની ગઝલો.

-રી સ્ત્રીં [ફાં ٢ 'તરી' ('તર'
+ ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય, વિશેષણ
ઉપરથી ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = રસદાર હોવાપણું;
તાબપણું (૨) ભીનાશ; ભેજ]
નાંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે સમુદ્ર;
પાણી : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.
દરિયાઈ માર્ગ; જળમાર્ગ.

તરક પું [અં ٢ (તુર્ક) =
જુઓ ‘તુર્ક’]
મુસલમાન.

૦૩ પું—‘તરક’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં—

હલકી જાતિનો મુસલમાન
(તિરસ્કારથી બોલાય છે).

“પણ તારી બેન તો તરકડાને
જવા બેઠી છે.”

મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’
(પૃ. ૫૫૧)

તરકટખોર વિં—ગું ‘તરકટ’ + ફાં
٢ (ખોર) = પ્રત્યય, કર્ત્વ-
વાચક વિશેષણ બનાવનાર—
તરકટ કરે એવું; પ્રપંચી.

તરકડિયો પું—‘તરક’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં: એ માટે જુઓ ‘તરક’—

લવાઈમાં મશ્કરાનો વેશ
લેનારો અને તરકડાની માફક
એલફેલ બોલનારો માણસ; ભાંડ;
વિદૂષક; રંગલો.

“તરત છુદ્ધિ તરકડિયો મુક્કા
મારે ભમ.” = હાજરજવાબી
મશ્કરો પોતાની કરાયેલી મશ્કરીનો
તરત જવાબ આપે છે.

તરકડો પું જુઓ ‘તરક’માં.
“તરકડો રૂપાળો હતો”
સંચં ભા. ૧ (ગુ-ફા-અંકોં
પરિશિષ્ટ)

તરકસ નં [કાં ترکش ‘તર-કશ’
(‘તીર’ = જુઓ ‘તીર’ +
‘કશ’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર) = જેમાંથી તીર
ખેંચી કાઢવામાં આવે તે; તીરનું
ભાથું]

તીરનું ભાથું.

“ભોગળ, મુદ્દગર ને તરવાર,
રથ પાસે જઈ કરતા માર,
ભાલા, ખડગને વળ નિશાળ,
ખપૂવા, તરકસ, તીર અમૂલ.”
સુભદ્રાહરણ (ગુ-ફા-અંકોં)

તરકાણું નં [તુન્કાં ترکڑ ‘તુરકાન’
(‘તુરક’ = જુઓ ‘તુક’ +

‘આન’ = પ્રત્યય, સાદૃશ્યસૂચક)
= તુર્કોની જેમ; તુર્કોની પેઠે]
નોંધ.—તુર્ક સૈનિકોની ટેવ
આચિંતા દુકડી બાંધીને દુસ્મન
ઉપર તૂટી પડવાની હતી તે ઉપરથી.
તુર્ક; મુસલમાન (૨) તુર્ક
સિપાઈઓની દુકડી.

“ઓઘાણું તરકાણું.”
(કહેવત)

તરકીબ સ્ત્રીં [અં ترکیب ‘તરકીબ’
(‘રકીબ’ = રચવું; ધડવું; નિર્માણ
કરવું) (૨) એકત્રિત કરવું;
ભેળું કરવાની ક્રિયા કરવી) =
રચના; બનાવટ; રીત]

નોંધ.—ઉપરના ઉપરાંત ઉર્દૂમાં
એનો અર્થ થાય છે તદખીર:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

તદખીર; યુક્તિ.

તરક્કી સ્ત્રીં [અં ترکڑ ‘તરક્કી’
(‘રકેય’ = ચઢવું) = ઉન્નતિ;
ચઢતી; ઉત્થાન; વૃદ્ધિ; પ્રગતિ;
બઢતી]

ઉન્નતિ; ચઢતી; ઉત્થાન;
આબાદી; વૃદ્ધિ; પ્રગતિ; બઢતી.

“ઈશ, મારા પંથ પર
પથરાવજો એનો પ્રકાશ,
જોઈને મારી તરક્કી
જેઓ બળતા હોય છે.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૫૭

તરજ સ્ત્રીં જુઓ ‘તર્જ’.

તરજુમો પું [મૂળ ફાં ترتيب]

‘તર-અબાન’ (‘તર’=જુઓ
‘તર’ + ‘અબાન’ = જુઓ
‘જબાન’) = સુંદર બોલનાર;
છટાથી બોલનાર; સુવક્તા : એ
ઉપરથી અંકંક ‘તરજુમાન’=
કોઈ બાબત એક લાપામાંથી
ખીજી લાપામાં બદલનાર વ્યક્તિ;
એક લાપાને ખીજી લાપામાં
ભિતારનાર; લાપાંતરકાર : એ
ઉપરથી અરખીમાં ‘તરજુમ’
= એક લાપામાં કહેલી બાબત
ખીજી લાપામાં કહેવી તે કે દેરવવી
તે; લાપાંતર; અનુવાદ (૨) અર્થ-
ઘટન]

લાપાંતર; અનુવાદ.

“આપણે કંઈ બરાબર તરજુમો
કરવો નથી.”

‘કલાખીના પત્રો.’

“તરજુમો કરતા ને તે પણ
જેમ તેમ, કિન્તુ જર્નાલિસ્ટ
થઈને મહાલતા.”

મસ્ત હખીળ, (ગની દહીંવાલા

‘નજરાણું’, પૃ. ૧૯૪)

-મિયું વિં — ‘તરજુમો’ ઉપરથી
જુજરાતીમાં—

લાપાની છટા કે લાવ વિનાનું
માત્ર શાબ્દિક સમાનતાવાળું
(લાપાંતર).

તરતીળ સ્ત્રીં [અં ترتيب ‘તરતીળ’

(‘રતતળ’ = ક્રમ પ્રમાણે ગોઠવવું;

વ્યવસ્થિત કરવું) = ક્રમ પ્રમાણે
ગોઠવણી; ઉચિત વ્યવસ્થા;
પ્રબંધ (૨) પદ્ધતિ; રીતભાત
(૩) યોજના; યોજનાની રૂપ-
રેખા]

વ્યવસ્થા; ગોઠવણ (૨) [લાં]
સંભાળ; માવજત (૩) [લાં]
આચાર; રીતભાત વગેરેનું
શિક્ષણ; ચારિત્રનું શિક્ષણ.

“સિંહાસન બગીચી તરતીળ
જ કીધી તેણે.”

જુગ્યુવાંબાં પૃ. ૭૫
(ગુ-કા-અંકોં)

તરતીળતર વિં — ترتیب

(તરતીળ) = જુઓ ‘તરતીળ’
+ ગું ‘તર’ —

વ્યવસ્થા રાખી શકાય એવું;
માફક આવે એવું; યોગ્ય (૨)
સારું; સરસ; ઉત્તમ (૩) હોશિ-
યાર; ધણું તેજસ્વી.

અં ઘણી યુક્તિથી.

તરતોફાન નં — ‘તોફાન’ ઉપરથી
અનુપ્રાસયુક્ત : એ માટે જુઓ
‘તોફાન’ —

નાનું મોટું તોફાનબોફાન;
તોફાન જેવું કંઈ.

તરફ સ્ત્રીં [અં طرف (તરફ) :

ફાં મહદ અંશે (તરફ)
= બાજુ; દિશા, (૨) પક્ષ]

બાબુ; પક્ષ.

અં બાબુ; બાબુએ; લાણી;
ગમ; મેર.

“ નહીં જો પ્યારથી તો કોધથી
પણ હમ તરફ જોશો ?
ભૂકુટી કોધનીમાં બાણની
હરકત તો છે કે નહીં ? ”
દીવાનો, ‘શુજરાતની ગઝલ’.

ઠદાર વિં [અંકશં طرفدار ‘તરફ-
દાર’ (‘તરફ’ + ‘દાર’ = પ્રત્યય,
‘વાળું’ અર્થસૂચક) = પક્ષપાતી;
પક્ષવાળું; તરફેણ કરતું]

પક્ષપાતી; પક્ષવાળું; તરફેણ
કરતું (૨) હિમાયતી; સમર્થક;
ટેકદાર; પક્ષકાર.

તરફદારી સ્ત્રીં [અંકશંકશં طرفدارى
‘તરફ-દારી’ (‘તરફ-દાર’ +
‘ઈ’ = પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ
બનાવનાર) = પક્ષપાત; ઉપરાણું
(૨) હિમાયત]

પક્ષપાત; ઉપરાણું; તરફેણ
(૨) હિમાયત.

“ અમે મગર મનને મારી
લાચારી કરી લીધી,
કરી લીધી જીવન,
તારી તરફદારી કરી લીધી.”
અમૃત ધાયલ, ‘રંગ’, પૃ. ૫૦

—ફી વિં—‘તરફ’ + શું ‘ઈ’—
તરફતું (સમાસમાં વપરાય
છે; જેમ કે ‘એકતરફી’).

તરફેણ(—ફે) સ્ત્રીં [અં طرفین
‘તરફેન’ (‘તરફ’ + અં ‘એન’
= પ્રત્યય, દ્વિવચન બનાવનાર) =
બંને તરફ; બંને બાબુ; બંને
પક્ષ]

બાબુ; પક્ષ; તરફ (૨) તરફ-
દારી; અમુક એકાદો પક્ષ લેવો
તે; એકાદ પક્ષમાં રહેલું તે.

“કટલાક તો શાસ્ત્રોમાંના
ઉદ્ધરણને અનુસંધાનથી અલાહેદા
કરી પ્રાયશ્ચિતની વિરદ કિંવા
તરફેણમાં મત આપતા”

નંઅં (શુ-કશં-અંકશં)

તરબતર વિં [કશં ترسّر ‘તર-બ-તર’

(‘તર’ = જુઓ ‘તર’ + ‘બ’ =
અવ્યય, સંયોજક + ‘તર’ = જુઓ
‘તર’) = સંપૂર્ણપણે લીનું;
સંપૂર્ણપણે તરબોળ]

ખૂમતર; બહુ જ લીનું;
પ્રવાહીથી ભરેલું; તરબોળ;
ભરપૂર.

“હોય છે જ્યારે વસંતી
ઘેનમાં ઘેલું ચમન,
તરબતર થૈ પુષ્પ કહે છે;
કંખ દે માદક ભ્રમર.”
મનહર મોદી (ગની દહીંવાલા
‘નજરાણું’, પૃં ૨૦૩)

તરબિયત સ્ત્રીં [અં تربیت ‘તર-
બિયત’ (‘રબત’ = પાળવું;
પરવરિશ કરવી; પોષવું; પાલણુ-

પોષણ કરવું) = પાલણપોષણ;
પરવરિશ (૨) તાલીમ; કેળવણી;
શિક્ષણ (૩) સભ્યતા]

તાલીમ; કેળવણી; શિક્ષણ.

તરખૂય નં જુઓ 'તડખૂય'.

-ચી જુઓ 'તડખૂચી'.

તરખોળ વિં—ફાં (તર)+
ગું 'ખોળ'—

તદન પક્ષણી ગયેલું.

“તરખોળ આંખડીથી

જ્યાં જ્યાં નજર કરું છું,
કણકણને જાણે નવલાં

માનવ સ્વપ્ન ધરું છું.”

સમીર (ગની દહીંવાલા

‘નજરાણું’, પૃ. ૧૯૦)

તરવારખાજ વિં—ગું ‘તર(-લ)વાર’

+ ફાં (ખાજ) = પ્રત્યય,

કર્ત્વાચક વિશેષણ બનાવનાર :

એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘ખાજ’—

તલવાર વાપરી જાણે એવું;

તલવાર ચલાવવામાં પ્રવીણ.

-છ સ્ત્રીં—‘તર(-લ)વારખાજ’ +
ગું ‘ઈ’—

તરવારની રમત; તરવાર
ચલાવવાની ક્રિયા.

તરંતરાં અં—ફાં (તર) ઉપરથી

ગુજરાતીમાં દ્વિરુક્તરૂપ : ‘તર’
= જુઓ ‘તર’—

તરખતર; ખૂખતર.

તરાજવું નં જુઓ ‘ત્રાજવું’.

તરાણા; તરાનો પું [ફાં અંત્ર

(તરાનઃ) = એક પ્રકારનો રાગ
કે ગીત કે ગાયન (૨) મધુર
સંગીત]

નોંધ. — સમા (સૂક્ષ્મ સંગીત)

માટે રુખાઈ નામનો કાવ્ય પ્રકાર
ફારસીમાં વપરાતો હતો. લલ-
કારવા માટે તેવું માપ યોગ્ય
હતું. ઈરાનમાં બેરાં, છાકરાં,
ફાંકડા લોકો રુખાઈ જ ગાતાં.
એનો ઢાળ સૌને પસંદ પડે એવો
હતો. ઈસવી નવમી અને દશમી
સદીમાં લલકારવા માટે એ સિવાય
બીજો કોઈ ઢાળ ત્યાં ન હતો. એ
ગવાતો હોવાથી સૂક્ષ્મ એને
લલકારવામાં પણ એ ઠીક પડ્યો
અને તેમણે એમાં ભક્તિ ગાવા
માંડી. એ રુખાઈને જ ‘તરાનઃ’
(તરાણો) કહેતા.

કહેવાય છે કે ‘તૃપદ’ માં
પ્રેમની બહુઈ શક્તિ અને દિલ
ઉપર તેની અત્કારિક અસરનો
વિષય હોય છે. આ કાવ્ય જ્ઞેનપુર-
માં ‘ચુટકલા’, દિલ્હીમાં ‘કોલ’
થા ‘તરાણો’, લાહોર અને તેની
આજુબાજુમાં ‘છંદ’ અને ગુજ-
રાતમાં ‘જક્કી’ કહેવાય છે.
(અબ્લકજલ, ‘આઈને અકબરી’,
ભા. ૨, પૃ. ૧૩૮-૩૯, ફારસી) :
એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

એક તરેહનું ગાયન.

“અંગેજનો તરાનો સૌથી
લાંબો વખત પહોંચ્યો.”

નં અં (ગુ-ફા-અંકાં)

તરાવટ સ્ત્રીં [અં طراوت 'તરાવટ'

('તરાવ' = નાજુક હોવું; નરમ હોવું (૨) તાજું હોવું) = નાજુકતા; નરમપણું (૨) તાજપણું; તાજગી]

શોભા; રોનક.

તરી સ્ત્રીં જુઓ 'તર'માં.

તરીકે અં— طریق (તરીક)

ઉપરથી ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ 'તરીકા'—

—ની માફક; પ્રમાણે; પેઠે; રૂપે.

તરીકા પું [અં طريقة 'તરીકત' =

'તરીક' ઉપરથી અરબીમાં નારી-જાતિનું રૂપ : એ ઉપરથી ફારસીમાં 'તરીક' : 'તરીક' ('તરક' = ટીપવું) = પગવડે ચાલવાથી ત્યાંની જગ્યા ટીપાય છે : તે ઉપરથી ટીપાતી વસ્તુ; રસ્તો; માર્ગ (૨) રીત; રિવાજ; ઢંગ (૩) પરંપરા; પ્રણાલી; પદ્ધતિ; શૈલી]

રસ્તો; માર્ગ (૨) રીત; રિવાજ (૩) પરંપરા; પદ્ધતિ; પ્રણાલી; શૈલી,

“કચ્છમાં આવતાંની સાથે જ સપક્ષ પ્રધાનપદનો તરીકો પોતે દૂર કર્યો.”

નંચાં (ગુ-ફા-અંકોં)

તરીમતરાક સ્ત્રીં [ફા طمراک

'તમ-તરાક' ('તમ' = જિંચું

ચઢવું તે; જિંચું જવું તે + 'તરાક'

= આનંદ-પુણી વ્યક્ત થતાં ઉત્પન્ન થતો અવાજ) = ધામ-ધૂમ; ભવ્યતા; ભપકો; ઠાક : દળદબો]

ધામધૂમ; ઠાક; દળદબો (૨)

(પાંગુ) સુધડ; સાફસફ.

તરેહ સ્ત્રીં [અં طرح (તરહ) =

પ્રકાર; ઢંગ (૨) રીત; શૈલી; પદ્ધતિ (૩) રચના; બાંધો; યોજનાની રૂપરેખા]

પ્રકાર; ઢંગ (૨) રીત (૩)

ભાત; ભત.

“સર્વ જાતના લેક્ષિને માટે એક જ તરેહના કાપદા હતા.”

હંદાંકાં (ગુ-ઈંકિં)

ંદાર(-વાર) વિં [લાંકાંમાં

અં ફા طرحدار 'તરહ-દાર' ('તરહ' + 'દાર' = પ્રત્યય, કર્ત્વાચક નામ બનાવનાર) = પદ્ધતિ ધરાવનાર (૨) [લાં] સુંદર પદ્ધતિનું; સુંદર બનાવટનું; ખૂબસૂરત]

ભાતભાતનું; વિવિધ પ્રકારનું (૨) અમુક એક જ ભાત, પ્રકાર કે ધારણનું નહિ એવું; વિવિધ; વિચિત્ર.

“તેજમાં તરેહદાર સેર પડે ચંદની રે લોલ.”

ભીંભોંદીં (ગુ-ઈંકિં)

તરો પું— طرح (તરહ) ઉપરથી

ગુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ
'તરેહ'—

નોંધ. — ગુજરાતીમાં 'તરેહ' સ્ત્રીલિંગમાં છે અને 'તરો' પુર્લિંગમાં છે. છતાં આ એક સંભાવના તરીકે સૂચવવામાં આવે છે.

માર્ગ; મોકળાશ.

તરોતાજ (પાંચુ) વિં— ફાંફાંફાંફાં

تر و تاز 'તર વ તાજ:' કૃ

'તરોતાજ:' ('તર' = જુઓ
'તર' + 'વ' = અને + 'તાજ:' =
જુઓ 'તાજુ') = તાજુ અને
લીલું; તદ્દન તાજુ; પ્રકુલ્લ;
સ્ફૂર્તિમય + ગું 'ઈ'—

તાજ.

તરોદત સ્ત્રીં [અં تر دست 'તર-

દસ્ત' ('તર' = ચાલાક + 'દસ્ત' =
જુઓ 'દસ્ત') = હસ્તકૌશલ્ય
ધરાવનાર; હાથની કારીગરીમાં
કુશળ; ચાલાક; ચપળ]

નોંધ. — આ શબ્દની ઉપર 'તરો-
દદ' શબ્દની અસર પડી લાગે છે:
એ માટે જુઓ 'તરોદદ'.

કળા; હિંકમત; યુક્તિ.

તરોદદ સ્ત્રીં [અં تر دد 'તરદદ

('રદ' = પાછા ફરવું) = આવળ
કરવી તે; આમતેમ ફરવું તે.

લાંફાંમાં અર્થ:— મહેનત

અને શ્રમ; મહેનત અને યોગના
(૨) ખેડ; ખેતી]

નોંધ. — આ શબ્દની ઉપર 'તરો-
દત' શબ્દની અસર પડી લાગે છે.

ખેતીવાડી મુધારવા માટે ખાતર,
ખેડ વગેરે મહેનત કરવી તે.

તર્કબાજ વિં— ગું 'તર્ક' + ફાંફાંફાં

(બાજ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક વિશેષણ
બનાવનાર—

તર્ક કરનાર; તર્કમાં કુશળ;
વિચાર ચલાવવામાં હેશિયાર;
ચતુર.

— જ સ્ત્રીં — 'તર્કબાજ' + ગું 'ઈ'—

તર્ક કરવામાં કુશળ હોવું તે;
વિચાર ચલાવવામાં હેશિયાર
હોવું તે.

તર્જ સ્ત્રીં [અં تر ج (તર્જ) =

તરેહ; ઢળ; રૂઢિ; શૈલી; રીતિ]

[લાં] તરજ; ગાવાની ઢળ.

“ત્યારે લખનૌવાસીઓએ
એની તર્જની મસ્ખરી કરેલી.”

નંચં (ગુ-ફા-અંકેાં)

તલખ વિં [ફાં تَلَخ (તલખ)

= કડવું; કટુ (૨) ખેસ્વાદ;
અરુચકર (૩) જલદ; તેજ;
તીવ્ર; ઉગ્ર]

તેજ; તીવ્ર; તીખું; આકરું.

તલપ સ્ત્રીં જુઓ 'તલપ'.

તલક સ્ત્રીં જુઓ 'તલપ'.

તલપ સ્ત્રીં [અં طلب (તલપ) =
ધરજા; ચાહ (૨) માગણી;
યાચના (૩) તલાશ; શોધ;
ખોજ]

તલપ; ઉત્કટ ધરજા; તાલાવેલી.
“હકીમ કે તખીયની તલપ
નથી મને”

કલાપી (ગુ-ઇન્ડિં)

ંગાર વિન્ [અં نگار 'તલપ-
ગાર' ('તલપ' + 'ગાર' =
પ્રત્યય, કર્તૃવાચક વિશેષણ
બનાવનાર) = ધરજા કરનાર;
માંગનાર; યાચનાર]

માંગનાર; યાચનાર (૨) ધરજુક;
અલિલાપી.

“અગર હું હું તું જ શિકાર,
કતલનાય તલપગાર,
યારની અમર કટાર”
સાગર, 'ગુજરાતની ગઝલો.'

તલમીજ પું [અં અને શામી ભાષામાં
تلمیذ 'તિલમીજ': ફાંમાં 'તલ્મીજ':

'તિલ્મીજ' ('તલ્મજ' = શાગિર્દ
તરીકે માન્ય રાખવું; -ના વિદ્યાર્થી
કે શિષ્ય થવું) = શાગિર્દ; શિષ્ય;
વિદ્યાર્થી]

શિષ્ય; વિદ્યાર્થી.

“તલમીજ હું હું આલમે,
માશુક મુશિદ મારી છે.”
ગુંગ-ગુ (ગુ-ફા-અન્કો)

તલવારખાજ વિન્ જુઓ 'તરવારખાજ

-શ સ્ત્રીં જુઓ 'તરવારખાજ'માં.

તલાક સ્ત્રીં [અં طلاق 'તલાક'
('તલ્લક' = છૂટાછેડા લેવા કે
દેવા; લગ્નવિરોધ કરવો; ફારગતી
આપવી) = છૂટાછેડા; લગ્નવિરોધ;
ફારગતી]

નાંધ. — જુદી જુદી ત્રણ વખત
તલાક આપ્યા બાદ જ તેનો પૂરો
અમલ થયેલો ગણાય છે. એક
તલાક અને બીજી તલાક વચ્ચે
એક મહિનાનો ગાળો પડવો
જોઈએ. દરમિયાન પતિ પત્નીને
પાછી સ્વીકારી શકે છે અને તેમ
કરવામાં નિકાહ કરવાની જરૂર
રહેતી નથી પરંતુ ત્રીજી તલાક
પછી તે તેમ ફરી શકતો નથી. તે
પછી સ્ત્રી પોતાની ધરજા મુજબ
પોતાનો રાહ લઈ શકે છે.

વિવાહવિરોધ; છૂટાછેડા,
લગ્નવિરોધ; ફારગતી.

તલાશ(-શી) સ્ત્રીં [ફાં تلاش

(તલાશ) = શોધ; તપાસ; ખોજ]

નાંધ. — હદ્દમાં એનો અર્થ થાય છે
ગેરકાયદેસર વસ્તુની તપાસ.

શોધ; તપાસ; ખોજ.

“થાક્યો ફરી ફરી બધે
તમારી હું તલાશમાં.”

તલો પું [કાં] (તિલા) : અંકં

ટ (તિલા) = સોનું]

નોંધ.—હિંદીમાં ‘તિલ્લા’નો અર્થ થાય છે ભરતકામ; પાઘડી વગેરેનો જે ભાગ ભરતકામવાળો હોય તે; ખેસ, પાઘડી વગેરેનો કસખી પટ્ટો; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

પાઘડીનો કસખી છેડો.

તલ્લાક સ્ત્રીં જુઓ ‘તલ્લાક’.

“જણતી પર તલ્લાક.”

નર્મદ (ગુ-કા-અંકાં)

તવક્કલ પું જુઓ ‘તોક્કલ’.

“ખુદા પર વિશ્વાસને તવક્કલ પર આધાર રાખી હું ત્યાં જવાને તૈયાર છું.”

બાંબાં (ગુ-કા-અંકાં)

તવંગર વિં [કાં] ‘તવાંગર’

(‘તવાં’=શક્તિ; બળ; સત્તા; પ્રાબલ્ય; જોર + કાં ‘ગર’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક વિશેષણ બનાવનાર)=સમર્થ; શક્તિશાળી (૨) માલદાર; ધનવાન; દોલતમંદ]

ધનવાન; પૈસાદાર; તાલેવંત; શ્રીમંત (૨) બોધપ્રદ; અસરકારક.

“અઢી વર્ષની ઉંમરમાં અનેક તવંગર અનુભવો જેને થઈ ગયા છે.”

વસંત, ‘બાળશિક્ષણ’, (ભંગોભંગ)

-રી સ્ત્રીં [કાં] ‘તવાંગરી’

(‘તવાંગર’ + કાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી ભાવવાચક નામ બનાવનાર)=સમૃદ્ધિ; દોલત; ધન-સંપત્તિ]

સમૃદ્ધિ; દોલત; ધનસંપત્તિ (૨) માલદારી; શેકાઈ.

તવાઈ સ્ત્રીં [કાં] ‘તબાઈ’

(‘તબાઈ’=જુઓ ‘તબા’ + ‘ઈ’=પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ બનાવનાર)=ખરબાદી; પાચ-માલી; વિનાશ; ખરાબી; આપત્તિ (૨) દરિદ્રતા]

વિપત્તિ; આકૃત (૨) કમ-બખ્તી (૩) તાકીદ; ધમકી (૪) ધસારો; હુમલો; ધાડ (૫) ભીડ; સંકટ; પીડા.

“તવાઈ ને ગુરાનો અવતાર ન થવો.” (કહેવત)

તવાળો પું; સ્ત્રીં [અં] ‘તવાલ’

‘તવાલ’ (‘વલ’=વિનયી હોવું; વિનમ્ર હોવું)=વિનય; વિનમ્રતા; દીનતા; વિવેક; શિષ્ટાચાર]

નોંધ.—હિંદીમાં ‘તવાલ’નો અર્થ થાય છે આતિથ્ય (૨) મહેમાનગીરી; ખાતરદારી.

આતિથ્ય; મહેમાનગીરી; પરાણ્યાકરી.

તવાયક સ્ત્રી૦ [અ૦ طواف 'તવા-
યિક્' ('તાયિક્':નું અ૦બ૦વ૦: એ
માટે જુઓ 'તાયિક્')=ટાળીઓ;
મંડળીઓ; જૂથો; સમૂહા]

નાંધ. — ઉર્દૂમાં 'તાયિક્': નો
અર્થ થાય છે નર્તકી સમાજ;
ગાવાનો ધંધો કરનારી સ્ત્રીઓની
મંડળી; અને 'તવાયક' નો અર્થ
થાય છે નાચવા તથા ગાવાનો
ધંધો કરનારી છોકરી; નર્તકી (૨)
વેશ્યા; રંડી: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં

રામજણી; નર્તકી (૨)
ગુણકા; વેશ્યા: રંડી.

તવારીખ સ્ત્રી૦ [અ૦ توارىخ 'તવા-
રીખ' ('તારીખ'નું અ૦બ૦વ૦:
એ માટે જુઓ 'તારીખ')=
તારીખો]

તારીખો; ઇતિહાસ.

“અસ્કીન સાહેબ તવા-
રીખના શોખીન હતા.”

તંબ૦ (ગુ-ફા-અઠકા૦)

ઠકાર પું૦—‘તવારીખ’+ગુ૦ ‘કાર’—

તવારીખ લખનારો; ઇતિહાસ
લખનારો; ઇતિહાસવેત્તા;
ઇતિહાસકાર.

ઠનવીસ પું૦—‘તવારીખ’+ફા૦ نویس
(નવીસ)=પ્રત્યય, નામને લાગીને

કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર—

નાંધ. — આ શબ્દનો પ્રયોગ
ફારસી, ઉર્દૂ તેમ જ હિંદીમાં થતો
નથી. એ ગુજરાતીમાં જ ધડાયેલો
છે.

તવારીખ લખનારો; ઇતિહાસ
લખનારો; ઇતિહાસવેત્તા; ઇતિ-
હાસકાર.

તશરીફ સ્ત્રી૦ [અ૦ تشریف 'તશરીફ'
(‘શર્ફ’ = સન્માનિત કરવું;
મોટા ગણાવવું; ઉચ્ચ પદે લઈ
જવું; —નું બહુમાન કરવું) =
સન્માન કરવું તે; —નું બહુમાન
કરવું તે (૨) પ્રતિષ્ઠા (૩) —ને
ત્યાં જઈને માન આપવું તે]

નાંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપસંત
એનો અર્થ થાય છે શુભાગમન:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

મોટાઈ; મહિમા; શ્રેષ્ઠતા.

નાંધ.—મોટા માણસને ‘પધારો’
એમ કહેવામાં ‘લાવવું’ જેડે એનો
શબ્દ પ્રયોગ થાય છે; જેમકે
‘તશરીફ લાવો’.

તત્તરી સ્ત્રી૦ [ફા૦ تشترى 'તત્તરી’

(‘તત્ત’ = થાળ; તાસક; ટાટ
(૨) મોટી રકાબી + ‘ક’ =
પ્રત્યય, લઘુતાવાચક નામ બનાવ-
નાર : એમ મળીને ‘તત્તક’ =
નાની થાળી + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
ફારસી અનિશ્ચિતતાદર્શક)=એક
થાળી; એક ‘પ્લેટ’ (૨) એક
નાની રકાબી]

નાંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં ઉપરના
ઉપરથી ‘તત્તરી’ શબ્દ વપરાય
છે જેનો અર્થ ઉપર મુજબનો જ
છે : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

રકાબી કે તાસક જેવું પાત્ર.

તસ (પાઠગુ) સ્ત્રી ૦ [૧૦ تاس (તાસ)

= ટાટ; થાળ (૨) નહાવા તથા
ધોવાના કામમાં આવતું પહેળા
મોઢાનું વાસણ]

થૂંકદાની; હાથ ધોવાનું વાસણ.

તસખી (-વી) સ્ત્રી ૦ [૨૦ تسخى

‘તસખીહ’ (‘સખખહ’ = તારીફ
કરવી; લખવું; પ્રાર્થના કરવી;
પવિત્ર રહીને યાદ કરવું; ખુદા
તાલાનું નામ અને તેની સિક્કોનાં
રટન કરવું; ‘સુખ્હાનલ્લાહ’
કહેવું) = ‘સુખ્હાનલ્લાહ’ કહેવું
તે (૨) પવિત્ર થઈ અલ્લાહની
આરાધના કરવી તે (૩) [લા૦]
મુસલમાનો વજીફા (એટલે કે
પ્રાર્થના) પઢવાની સંખ્યા ગણવા
માટે સો દાણાની જે માળાનો
ઉપયોગ કરે છે તે; પ્રાર્થનાઓ
ગણવાની માળા; જપવા માટેની
(મણિકાની) માળા (૨) વજીફા;
જપ; પ્રાર્થના]

નોંધ.—અલ્લાહની સિક્કોનાં ધરાવ-
નારાં નવ્વાણું નામો પઢવા માટે
એમાં નવ્વાણું દાણા હોય છે.
એને મથાળે એક સૌથી મોટો
દાણો હોય છે, જેને મુસલમાનો
માનારો ‘ઇમામ’ કહે છે. આમ
બધા મળી સો દાણા થાય છે.
મુખ્યત્વે કરીને એ ઉપર ‘સુખ્હા-
નલ્લાહ’ અર્થાત્ (‘અલ્લાહ પાક
છ’ એટલે કે અલ્લાહ સંસારી
જીવનથી વિરક્ત છે) એવા ઉદ્ગાર-

થી મુસલમાનો આરાધના કરે છે.
‘અલ્લહુમ્મહોલિલ્લાહ’ (અલ્લાહની
તારીફ હો) કે ‘અલ્લાહો અઝ્ઝર’
(અલ્લાહ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે) જેવા
ઉદ્ગારોનું પણ એ ઉપર તેઓ
રટન કરે છે.

તસખી સામાન્ય રીતે નમાઝ
પછી પઢવામાં આવે છે. પરંતુ
ખાસ કરીને અસર અને મગરિબ-
ની નમાઝ વચ્ચેના ગાળામાં તે
વધુ પઢાય છે.

આ પદ્ધતિનો આરંભ હજરત
મોહમ્મદ પેગમ્બરના સૂચનથી
થયો ન હતો. આરંભમાં આ
રટન માટે કાંકરાનો કે આંગળીનો
ઉપયોગ થતો હતો. પરંતુ કેટલાક
મુજબ બૌદ્ધો પાસેથી કેટલાક
મુસ્લિમ સંતાએ પાછળથી તસખીનો
ઉપયોગ અપનાવ્યો હતો તે
ઉપરથી એ પ્રથા ચાલુ થઈ હતી.

સુખ્હાનલ્લાહ જેવાં પ્રાર્થનાનાં
વાક્યો ફરી ફરીને બોલીને
અલ્લાહની સ્તુતિ કરવાની ક્રિયા
(૨) મુસલમાનોએ બંદગી
કરતી વખતે ફેરવવાની માળા;
મુસલમાનોની જપમાળા; જપ-
વાની માળા; બેરખો.

તસખીહ સ્ત્રી ૦ જુઓ ‘તસખી’.

તસમે પું ૦ [૧૦ تسمه (તસ્મ:) =

કાચું ચામડું (૨) ચામડાનો
લાંબો ટુકડો; ચામડાનો પટ્ટો]

ચામડાનો પટ્ટો; તંગ.

તસલમાત સ્ત્રી૦ [અ० تسلیمات 'તસલીમ']

(તસલીમાત) = 'તસલીમ'નું
અ०અ०વ૦: 'તસલીમ' ('સલ્લમ'
= સ્વીકાર કરવો; તાબે થવું;
સંમતિ આપવી (૨) સોંપવું
(૩) અગાઉથી કિંમત ચૂકવી
દેવી; બહાનામાં અવેજ આપવો;
પૈસા 'એડવાન્સ' આપવા)
= સ્વીકાર કરવો તે; સંમતિ
આપવી તે; -નો કબજો સોંપવો
તે; નિકાલ ઉપર રાજ રહેવું
તે; માન્ય રાખવું તે; સ્વીકૃતિ]

તાબો; કબજો; ભોગવટો;
ઉપભોગ; અધિકાર.

પું० અગાઉથી આપેલું નાણું;
બહાનામાં આપેલો અવેજ;
'એડવાન્સ'.

વિ० તાબાનું; અધિકારનું
(૨) વચગાળાનું; ઉપલકિયું
(જેમ કે 'તસલમાત' = ઉપલક
ખાતું).

તસલ્લી સ્ત્રી૦ [અ० تسللی 'તસલ્લી']

('સલ્લા' = દિલાસો આપવો;
સાંત્વન કરવું) = દિલાસો;
સાંત્વન; આશ્વાસન]

દિલાસો; સાંત્વન; આશ્વાસન.

“મેં કેં જ શંકા ના કરી
યા કંઈ તસલ્લી ના થઈ,
મળી માહિતી મુજને હવે
ખાતલ જહાંથી હું થયો.”
(કંકે૦ પૃ. ૮૨)

તસવી સ્ત્રી૦ જુઓ 'તસવી'.

તસવીર સ્ત્રી૦ [અ० تصویر 'તસવીર']

('સવ્વર' = ચિત્ર દોરવું; -ની
છબી ચીતરવી (૨) રંગવું) =
ચિત્ર દોરવું તે; -ની છબી
ચીતરવી તે; રંગવું તે.

ફાંચિત્રકામ; દોરેલું
ચિત્ર (૨) છબી; ચિત્ર; પ્રતિકૃતિ
(૩) પ્રતિમા; પૂતળું]

ચિત્ર; છબી.

“ત્યાં મહારાજે સ્વ. દાકારની
તસવીર જોઈ પોતાને એમની
સાથે પડેલા પ્રસંગનો ઉલ્લેખ
કર્યો.”

ગેદાણી, 'માણસાઈના દીવા',
પૃ. ૨૦૫

તસુ પું० [ફાંચિત્ર (તસુ)
= ગજનો ચોવીસમો ભાગ]

નોંધ. — અફધાનો એ માપનો
વિશેષ પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરે છે;
તેઓ એ માપ લગભગ આંગળીના
એક વેઠા જેટલું ગણે છે.

ગજનો ચોવીસમો ભાગ; ઇંચ
જેટલું માપ.

“એને તસુ લોંચ એ સૂઝતી નથી.”
(ગુ-ઇંડિં)

તસ્ત ન૦ [ફાંચિત્ર (તસ્ત) =
થાળ; તાસક; ટાટ (૨) મોટી
રકાખી]

મળમૂત્ર ઝીલવાનું વાસણ.

૦૩ નં—‘તસ્તરી’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં તિરસ્કારયુક્ત શબ્દ :
એ માટે જુઓ ‘તસ્તરી’—

મળમૂત્ર ઝીલવાનું વાસણ.

—સ્તાનું નં — ‘તસ્ત’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

મળમૂત્ર ઝીલવાનું વાસણ.

તસ્દી સ્ત્રીં [અં ٢٠٠٠ تاسدي]
(‘તસદ’=અમ આપવો; મહેનત
આપવી; તકલીફ આપવી; ફિકર
કરાવવી; દુઃખ આપવું; પજવણી
કરવી) = અમ; અગવડ; તકલીફ;
મહેનત; ફિકર; દુઃખ; પજવણી;
અડચણ]

અમ; મહેનત; તકલીફ.

તસ્ખી સ્ત્રીં જુઓ ‘તસખી’

“મંદિર, કાળા, કુસ, આગ,
તસ્ખી, લભૂત છાપ તે,
દિલથી યકી દારય સનમનું
એ નિશાન દે ન દે.”
મણિલાલ દિવેદી, ‘ગુજરાતની
ગઝલો.’

તસ્લીમ સ્ત્રીં [અં تسلیم] ‘તસ્લીમ’
(‘સલ્લમ’=અસસલામ અલય કુમ
કહેવું; સલામ કરવી) = અસસલામ
અલય કુમ કહેવું તે; સલામ
કરવી તે; પ્રણામ કરવું તે
(૨) સલામ; પ્રણામ]

સલમ; પ્રણામ;

તહ પું; સ્ત્રીં ૧. [ફાં ૪ (તહ) =
તળિયું; તળ; અંદર-
નો ભાગ]

તળિયું; તળ;
નીચેની સપાટી.

૨. — ‘તહકૂળી’ ઉપરથી

ટૂંકું રૂપ : એ માટે
જુઓ ‘તહકૂળ’—

નાંધ.— ‘તહકૂળી’ ઉપરથી તેના
અર્થમાં તેનું ટૂંકું રૂપ સુલેહ,
સંધિ જેવા અર્થમાં કોઈકે
વાપર્યું હોય એવી એક સંભાવના
જણાય છે.

સુલેહ; સંધિ.

તહકીળ વિં [અં ٢٠٠٠ تھکیل] ‘તહકીક’

(‘હકક’ = સરચાઈ સહિત
વિજયમેળવવો; યોગ્ય અને સાચું
કરવું; યોગ્ય સમજવું; કાઈને
સત્યના રાહ ઉપર રાખવું) =
સાચું હોવાની ખાતરી કરવી તે;
ખરાઈ]

ચોક્કસ; નક્કી.

તહકું(-કું)ળ વિં [અં توقف]

‘તવકૂકૂકૂ’ (‘વકકૂ’ = અટકવું;
થંલવું; થોભી જવું (૨)
થોભાવી દેવું; થંભાવવું; રોકવું)
= સ્થગિતતા; ચાલુ કામમાં
ક્ષણિક વિરામ; અટકવું તે;
વિલંબ; ઢીલ; આનાકાની]

મોડકૂ; મુલતવી; બંધ.

-ખી સ્ત્રી—‘તહકુ(-કુ)ખ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

તહકુખ ‘રાખવું’ તે; મોકૂફી.

તહખાનું નં [ફાં ૦ ૦ ૦ ૦] ‘તહ-ખાન:’

(‘તહ’ = તળિયું; અંદરનો
ભાગ+‘એ’=છટ્ટો વિલકિતનો
સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા
+‘ખાન:’=જુઓ ‘ખાનું’)
=ભોંયરું; તલગૃહ (૨) કોતર;
ગુફા]

ભોંયરું; તલગૃહ.

“જોખીપુરામાં એક ખંડિયેર-
ના તહખાનામાં પોતાનો તખ્ત
મોકૂફા.”

નંચં (ગુ-ફા-અંકાં)

તહજખ સ્ત્રી [અં ૦ ૦ ૦ ૦] ‘તહજખ’

(‘હજખ’=ખજૂરીની હાલના
રેશા દૂર કરવા; એ ઉપરથી શુદ્ધ
અને સાફ કરવું; કાપીને ઠીક
કરવું; શિક્ષણ આપવું; સંસ્કાર
આપવા; ઉછેરવું)=શુદ્ધ અને
સાફ કરવું તે; સુધારો કરવો
તે (૨) મનુષ્યને યોગ્ય શિક્ષણ
અને સારી કેળવણી આપતાં
તેની પ્રકૃતિમાં થતો ફેરફાર;
સંસ્કાર; શિક્ષણ; કેળવણી]

શિષ્ટાચાર (૨) સભ્યતા;
સંસ્કૃતિ.

તહનામું નં — ‘તહ’ = જુઓ

‘તહ’ + નામ (નામ:) = જુઓ
‘નામું’.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તથા
હિંદીમાં વપરાતો નથી. મૂળ
ફારસીમાં ધડાયેલા અને ગુજ-
રાતીમાં પ્રવેશીને પ્રચાર પામેલા
‘ફારનામું’, ‘વસિયતનામું’
જેવા શબ્દોના સાદર્યે એ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

સુલેહનો કોલકરાર કે લેખ;
સંધિનો દસ્તાવેજ; સંધિપત્ર.

તહસીલ સ્ત્રી; નં [અં ૦ ૦ ૦ ૦]

‘તહસીલ’ (‘હસીલ’=હાંસિલ
કરવું; મેળવવું) = મેળવવું તે;
વસૂલ કરવું તે; એકત્ર કરવાની
ક્રિયા; પ્રાપ્તિ (૨) એકત્ર થયેલું
કે કરેલું લાંબાણ.

લાંકાંમાં અર્થ=

જમીન મહેસૂલ ઉઘરાવવું તે]

સરકાર તરફથી જમીન ઉપર
લેવાતો કર; જમીન-મહેસૂલ
(૨) જમીનનો આકાર નક્કી
કરીને બનાવેલો પ્રદેશનો નાનો
ભાગ; તાલુકો.

દાર પું [અં ૦ ૦ ૦ ૦] ‘તહસીલ-દાર’

(‘તહસીલ-દાર’ (‘તહસીલ’+
ફાં ‘દાર’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર) = એકત્ર
કરનાર (૨) [લાં ૦] કર

એકત્ર કરનાર કર્મચારી; મહેસૂલ
વસૂલ કરનાર કર્મચારી]

તાલુકાનું મહેસૂલ વસૂલ કરનાર
અમલદાર; મહાલકારી.

ઠદારી સ્ત્રીં [અંકાંકારી تحصيلداری
'તહસીલ-દારી' ('તહસીલ-દાર'
+ ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય, ભાવવાચક
નામ બનાવનાર) = તહસીલદારનું
કર્તવ્ય કે પદ]

તહસીલદારનું કર્તવ્ય કે પદ.

ઠનામું નં—'તહસીલ' + ક્ષાં ૪૦:ાં
(નામ:) = જુઓ 'નામું'.

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી;
મૂળ ફારસીમાં ધડાયેલા અને
ગુજરાતીમાં પ્રવેશીને પ્રચાર
પામેલા 'વસિયતનામું', 'કરાર-
નામું' જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે
એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

જમાબંધીનો ચોપડો.

તહેખાનું (તહ) નં જુઓ 'તહેખાનું'.

તહેનાત (તહે) સ્ત્રીં [અંકાંકારી تعينات
'તઅય્યુનાત' ('તઅય્યુન'નું
અંબંધ: 'તઅય્યુન' =
નિમાવું તે; નિમણૂક): એ ઉપરથી
ફારસીમાં બગડેલો ઉચ્ચાર 'તઅ-
નાત' = નિમણૂકો (૨) [લાં]
સેવા; ફરજ]

સેવાચારી કરવા માટેની
હાજરી (૨) સેવાચારી;
તાબેદારી.

“લાહોરમાં તેમની તહેનાતમાં
રહેવાનો વિચાર છે કે કેમ?”
નંબર (ગુ-ફા-અંકાંકારી)

—તી વિં [અંકાંકારી تعينات 'તઅય્યુ-
નાતી' ('તઅય્યુનાત' + ક્ષાં
'ઈ' = પ્રત્યય, સ્વાર્થે ઉમેરા-
યેલો): એ ઉપરથી ફારસીમાં
બગડેલો ઉચ્ચાર 'તઅનાત' =
નિમણૂકો; નિયુક્તિઓ (૨)
[લાં] સેવા; ફરજ + ક્ષાં 'ઈ' =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ
બનાવનાર]

તહેનાતમાં રહેનારું; તહેનાત
કરનારું.

તહોમત (તહો) નં [અંકાંકારી تہمت
'તુહમ્મત' ('વહમ' = ના
વિષે ખોટા ખ્યાલ કરવો; વિચાર
આવવો; કલ્પના કરવી) =
વહેમ; ગુનાનો આરોપ; દોષા-
રોપણ]

આરોપ; આળ.

ઠદાર વિં—'તહોમત' + ક્ષાં ૭:ાં
'દાર' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર.

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી.
પરંતુ 'દાર' પ્રત્યય લાગીને
ફારસીમાં બનેલા અને ગુજરાતીમાં
પ્રચલિત પામેલા 'તહસીલદાર',

‘અમલદાર’ જેવા શબ્દોના સાદશ્યે એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

આરોપી; ગુનેગાર; અપરાધી; દોષિત.

નામું નં — ‘તહોમત’ + ક્ષાં

નામ: ‘નામ:’ = જુઓ ‘નામું’.

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી. ‘નામ:’ પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં બનેલાં અને ગુજરાતીમાં પ્રચલિત પામેલાં ‘વસિયતનામું’, ‘કરારનામું’ જેવા શબ્દોના સાદશ્યે એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

આરોપ મૂક્યા બાબતનું લખાણ.

-તી વિં [અંક ૧૦ تہمتی ‘તુહમ્મતી’

(‘તુહમ્મત’ = જુઓ ‘તહોમત’ + ક્ષાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = તહોમત મૂકનાર (૨) નિંદા-ખોર (૩) વહેમી; જૂઠાં આળ ચઢાવનાર (૪) નિંદા; શરમજનક]

આરોપી; ગુનેગાર (૨) દોષ મુકાય એવું.

તંગ વિં [ક્ષાં تگ (તંગ) = સાંકડું; લીડાતું; ચપસીને આવી રહેલું (૨) તાણેલું; કસેલું; ખેંચાતું (૩) ટૂંકું અને પરાણે પહોંચી રહે એવું; અપર્યાપ્ત (૪) સખત; સબજડ; દબ (૫) મુશ્કેલીમાં (૬) અસંતોષી (૭) હેરાન; પરેશાન.

લાંકામાં અર્થ : ઘોડાની પીડ ઉપરનો સામાન, ખોગીર, જીન વગેરે ખસી નહિ જાય તે માટે તેની છાતી અને પેટ વચ્ચે ખેંચીને બાંધવામાં આવતો બંધ; ઘોડાને પેટે બાંધવાનો પટો (૨) સામાન બાંધવાનો પટો]

સાંકડું; લિડાતું; ચપસીને આવી રહેલું (૨) તાણેલું; કસેલું; ખેંચાતું; તડિંગતુમ; તણાતું :

“આ તંગ અંગે અંગ પ્રભુપદ પંકજે પ્રભુમાય ના; કયાં ચિત્ર લવલયલીડલંજન લાવથી ય લજ્જય ના.”

વિહારી (લંગો ૦ મં ૦)

(૩) ટૂંકું અને પરાણે પહોંચી રહે એવું; અપર્યાપ્ત.

“આહ જુદાઈની સનમ! કેવી તું સંગદિલથી શું? હું તંગ-દુશ્મન બધે! દિલ ખેઈમાન દે ન દે!”

અભેદોર્મિ (લંગો ૦ મં ૦)

(૪) [લાં ૦] કાયર; કંટાળેલું (૫) હેરાન; દુઃખી (૬) મન ભંચું થાય એવું (૭) [લાં ૦] કંજૂસ; અનુદાર; સંકુચિત.

પું ઘોડાનું જીન ખસી ન જાય તે માટે તેના પેટને કસીને બાંધેલો પટો.

તંગડી સ્ત્રી—تنگ (તંગિયો) ઉપરથી

ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
'તંગિયો'.

તંગ હોય એવું વસ્ત્ર; ટૂંકી
ચોરણી; સૂંથણી; ચફી; જાંઘિયો.

તંગદિલ વિ० [ફા० تنگدل 'તંગ-દિલ']

('તંગ' = જુઓ 'તંગ' + 'દિલ'
= જુઓ 'દિલ') = દિલ તંગ
હોય એવું; તંગ દિલ ધરાવનારું

(૨) નાખુશ; નિરાશ]

માંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં ઉપરના
ઉપરાંત એના અર્થ થાય છે
કૃપણ; કંજૂસ : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

દિલ તંગ હોય એવું (૨)

કૃપણ; કંજૂસ; (૩) વૈમનસ્યવાળું.

-લી સ્ત્રી [ફા० تنگلی 'તંગ-દિલી']

('તંગ-દિલ' + ફા० 'ઈ' = પ્રત્યય,
વિશેષણ ઉપરથી ભાવવાચક
નામ બનાવનાર) = નિરાશા
(૨) ગમગીની]

કંજૂસાઈ; લોભ (૨) [લા०]
વૈમનસ્ય.

“શ્વાં ખડાં કરે તેવી વિગતો
ધીમે ધીમે એક પછી એક
આવતી ગઈ તેમ તેમ તે જાણીને
ચાલુ તંગદિલીમાં વધારો થતો
જતો હતો.”

‘હરિજન જાંઘુ’ (ભગોભાંભં)

તંગાશ સ્ત્રી—تنگ (તંગ) ઉપરથી

ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
'તંગ'.

તંગી; અછત.

તંગિયો પું०—تنگ (તંગ) ઉપરથી

ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
'તંગ'.

તંગ હોય એવું વસ્ત્ર;
જાંઘિયો; ચફી.

તંગી સ્ત્રી [ફા० تنگی 'તંગી']

('તંગ' + ફા० 'ઈ' = પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
તંગપણું; અછત; ન્યૂનતા; તાણુ]

તંગપણું; અછત; ન્યૂનતા;
તાણુ.

તંગીમ સ્ત્રી [અ० تنظیم 'તંગીમ']

('નઝમ' = વ્યવસ્થા કરવી;
પ્રબંધ કરવો; બંદોબસ્ત કરવો)
= વ્યવસ્થા કરવી તે; પ્રબંધ
કરવો તે; બંદોબસ્ત કરવો તે;
એક સૂત્ર કરવું તે; સંગઠન કરવું
તે]

એક સૂત્ર થવું કે કરવું તે;
સંગઠન.

તંદુરસ્ત વિ० [ફા० تندرست

'તન-દુરુસ્ત' ('તન' = જુઓ
'તન' + 'દુરુસ્ત' = જુઓ

‘દુરસ્ત’=આરોગ્યપ્રદ; નીરોગી;
સ્વસ્થ]

આરોગ્યપ્રદ; નીરોગી; સ્વસ્થ.

-સ્તી સ્ત્રીં [કાં સ્તી ‘તન-

દુરસ્તી’ (‘તન-દુરસ્ત’ +
કાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, લાવવાયક
નામ બનાવનાર)= આરોગ્ય;
સ્વાસ્થ્ય; નીરોગીપણું]

આરોગ્ય.

“જાણીતા દાકતરોએ કહ્યું છે
કે તંદુરસ્તી માટે માથા દીઠ
૧૨ શેર મીઠું વરસે વપરાવું
જોઈએ.”

‘હરિજન બંધુ’ (ભંગોભં)

તંદૂર પું [કાં તંદૂર (તંદૂર)

કે (તંદૂર) = એક જાતની
ભટ્ટી; ચૂલો]

એક જાતનો ભટ્ટી જેવો ચૂલો.

-રી વિં—‘તંદૂર’+શું ‘ઈ’—

તંદૂર સંબંધી; તંદૂરનું.

તંદૂર પું [કાં તંદૂર (તંદૂર)=

રાંધવા પકાવવાની નાની ભટ્ટી;
ચૂલો.]

ભટ્ટી; ચૂલો.

“જગર તંદૂરમાં દાઝે,

પડે ના એક ફેરું ત્યાં.”

કલાપી (શુ-કા-અંક્રાં)

તંબૂ સ્ત્રીં [ભાંકાં માં કાં તંબૂ
(તંબૂ)= એક જાતનો શામિ-
યાનો; એક જાતનો ડેરો]

એક જાતનો શામિયાનો; એક
જાતનો ડેરો.

તંબૂર પું (૧) જુઓ ‘તંબૂરો’.

(૨) [કાં તંબૂર (તંબૂર):

એ ઉપરથી અંક્રાં

તંબૂર (તંબૂર)=ઢોલ;
નગારું]

એક પ્રકારનો ઢોલ;
નાનો ઢોલ; નગારું.

તંબૂરી સ્ત્રીં—અંક્રાં તંબૂર (તંબૂર):નું

શબ્દરાત્રીમાં લઘુ ૩૫.

નાનો તંબૂરો.

તંબૂરો પું [કાં તંબૂર (તંબૂર) કે

તંબૂર (તંબૂર:) ઉપરથી

અંક્રાં તંબૂર (તંબૂર) કે

તંબૂર (તંબૂર): ‘તંબૂર’ કે

‘તંબૂર’=એક પ્રકારનું તંતુવાદ્ય:

એની વ્યુત્પત્તિ વિશે એ મત છે:

(૧) એક મત એવો છે કે
હિંદીમાંના ‘તુંબી’ શબ્દ સાથે
એને સંબંધ હોવાનો સંભવ છે
જે ઉપરથી ફારસીમાં અને અતિ
અરબીમાં એ પ્રવેશ પામ્યો હોય.

જેવાં નામોના સાદસ્યે એ
શુજરાતીમાં ધરાયેલો છે.

તાજીસ નામનું વાજિંત્ર
વગાડનાર માણસ; તાજીસ વગાડી
બાજીનાર આદમી.

-સી વિન્—‘તાજીસ’ + ઉર્દૂ ‘ઈ’

=પ્રત્યય, સંબંધવાચક—

નાંધ.—એ શબ્દનો ઉપયોગ ઉર્દૂમાં
ધાય છે અને તેમાં એનો અર્થ
ધાય છે તાજીસ સંબંધી; મોર
જેલું; મોરના રંગનું.

મોરના રંગનું (૨) તાજીસ-
બાજ.

તાંકંડં જુઓ ‘તાજી કલમ’.

તાકત સ્ત્રીન્ [અન્ ٬٬٬٬ ‘તાકત’

(٬٬٬٬ =સહન કરવું; નભા-

વવું)=સહનશક્તિ; મનોબળ

(૨) સામર્થ્ય; જોર; બળ]

શક્તિ; બળ; સામર્થ્ય;

મગદૂર.

“તાકત નહિ જો મચ્છને,

તો તું સુખિયો થાત.”

સામળ (શુ-ઈન્ડિન્)

“છવતો રહીને પોહું

ઝોલી કબરની આદર,

કે ના શકે સત્તાવી

દુનિયાની કોઈ તાકત.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૬૨

તાકતવ(-વા)૨ વિન્ [અન્ ٬٬٬٬

٬٬٬٬ ‘તાકત-વર’ (‘તાકત’

+ફાન્ ‘વર’=પ્રત્યય, ‘વાળું’અર્થ
સૂચક વિશેષણ બનાવનાર)=
શક્તિવાળું; જોરાવર; બળવાન]

શક્તિવાળું; જોરાવર; બળવાન.

તાકાત જુઓ ‘તાકત’.

તાકીદ સ્ત્રીન્ [અન્ ٬٬٬٬ ‘તાકીદ’
(‘અકફદ’=મજબૂત કરવું;
સાબૂત કરવું; માન્ય રાખવું)
=મજબૂત કરવું તે; બાબત
પાકી કરવી તે; જોરથી કોઈ
વાતની આજ્ઞા યા તેનો અનુરોધ;
નિશ્ચિત હકીકત]

ઉતાવળ; અર્થભાવ વગેરે
રૂપે કરવા માટે બોલવામાં
શબ્દ ઉપર મુકાતો ખાસ ભાર;
અમુક મુદ્દાને આપેલું ખાસ
મહત્ત્વ (૨) આજ્ઞા; ફરમાન (૩)
તરત કરવાની જરૂરિયાત (૪)
ચેતવાણી; ધમકી.

-દી વિન્ [અન્ ٬٬٬٬ ‘તાકીદી’

(‘તાકીદ’ + ફાન્ ‘ઈ’ =

પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ

બનાવનાર)=તાકીદનું; તાકીદ-

વાળું (૨) જરૂરી; ઉતાવળનું;

અતિ આવશ્યક]

તાકીદવાળું; તાકીદનું (જેમ
કે પત્ર).

તાકું નન્ [ફાન્ ٬٬٬٬ ‘તાક’ :

અન્ ٬٬٬٬ ‘તાક’ (‘તા’=પડ;

થર+‘ક’=પ્રત્યય, મૂળ અર્થમાં ફેર
કરનાર) = પડવાળું બાંધકામ;
કમાનવાળું બાંધકામ; મહેરાબ;
ઇમારતની દીવાલમાં બનાવેલી
કમાન; કમાન જેવો વળાંક]

નોંધ. — ઉર્દૂમાં એનો અર્થ થાય
છે ચીજો મૂકવા માટે મહેરાબ કે
કમાનના આકારનું દીવાલમાં
રાખેલું ખાલી સ્થાન; ભીંતમાંનો
ગોખલો : એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

ગોખલો; ભીંતમાં કરેલો ખારણા-
વાળો કબાટ; હાટિયું; હટારિયું.

“ ધરની અંદર ખારણાની ડાળી
ગમ એક તાકું છે તે ખેલજો. ”

મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’, પૃ. ૧૧૧

તાકો પું [મૂળ ક્ષાં ૮ (‘ તા ’)

ઉપરથી અંકઃ : એ માટે જુઓ

‘ તા ’ : અને એ ઉપરથી કાઠ

(તાકઃ) = કાપડનું થાન]

કાપડનું થાન.

“ તાકો ઘડી કરવો. ”

તાખત (-તિ) સ્ત્રી [ક્ષાં ૮ (તાખત)

(તાખત) = ક્રિયાપદના સામાન્ય-

રૂપ ‘ તાખતન ’ ઉપરથી ભૂતકાળ

ત્રીજા પુરુષ એક વચનનું કેટલીક

વાર નામ તરીકે વપરાતું રૂપ :

‘ તાખતન ’ = હુમલો કરવો;

આક્રમણ કરવું) = હુમલો; આક્રમણ;
લૂટ; ધાડ]

લૂટ; ધાડ.

તાજ પું [અં ૮ (તાજ) =

મુગટ; રાજમુગટ; શાસકનું માથે
પહેરવાનું રતનજડિત સુવર્ણનું
આભૂષણ]

નોંધ. — ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં
આગ્રાના તાજમહાલ માટે વપ-
રાતો સંક્ષિપ્ત શબ્દ ‘ તાજ ’ છે :
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં,

મુગટ; રાજમુગટ (૨) ગંજશા-
માં રાજચિહ્નવાળું પાનું (૩)
ટોચ; શિખર (૪) (આગ્રાના)
તાજમહાલનું સંક્ષિપ્ત નામ.

“ પ્રેમની કવિતા કેરો ?

કે એ જહોજલાલીનો ?

સૌંદર્યનો ? કલાનો ?

કે તાજ આ મોગલાઈનો ? ”

કવિ નાનાલાલ

ખાનું નં [અંકશાં ૮ (તાજખાનું)

‘ તહારત-ખાન : ’ (‘ તહારત ’

— ‘ તહાર ’ અર્થાત્ પવિત્ર થવું;

સાફ થવું; શુદ્ધ થવું : એ ઉપરથી

‘ તહારત ’ = પવિત્રતા; શુદ્ધતા;

નમાજ પઢવા અગાઉ હાથ, પગ,

મોં વગેરે ધોઈ પવિત્ર થવું તે;

જબજ ગયા પછી હાથ, પગ,

મોં વગેરે ધોઈ શુદ્ધ થવું તે

+ ‘ ખાન : ’ = જુઓ ‘ ખાનું ’) =

ને સ્થળે ગયા પછી ‘લહારત’
કરવાની એટલે કે પવિત્ર કે
શુદ્ધ થવાનું જરૂરી હોય તે;
જનજર; સંડાસ; પાયખાનું.]

જનજર; સંડાસ; પાયખાનું.

૦પોશી સ્ત્રી૦ — ક્ષા૦ جات (તાજ) =

જુઓ ‘તાજ’ + پوش ૧૦૦૦

‘પૂશ’ : લા૦૦૦ ‘પોશ’ અર્થાત્

પહેર; અંગ ઉપર ધારણ કર: એમ

મળીને ‘તાજ-પૂશ’ કે ‘તાજ-પોશ’

+ હિંદીમાં ‘ઈ’ —

નોંધ. — હિંદીમાં એનો અર્થ

થાય છે તાજ પહેરવાની કે તખ્ત

ઉપર બેસવાની ક્રિયા (૨) રાજચા-

લિષેક : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

તાજ પહેરવાની કે તખ્ત ઉપર

બેસવાની ક્રિયા (૨) રાજચાલિષેક.

૦મહાલ પું૦ જુઓ ‘તાજમહાલ’

તાજગી સ્ત્રી૦ [ક્ષા૦ تاجگی ‘તાજગી’

(‘તાજ:’ = જુઓ ‘તાજુ’ +

‘ગી’ = શબ્દના અંતે આવતા

“તાજગી તાકાત આપે,
તાનમાં હીં તાજ થાપે,
તારણથી તાપ કાપે;
તાલમાં હિતંગ છે.”

કાવ્યરસિકા (લ૦ગો૦મં૦)

“વહે સરિત કાલની,
યુગ અનંત ચાલ્યા ગયા,

ઉપા! પણ હજી રહી
શી તવ દેહની તાજગી.”

ઉમાશંકર જોષી, ‘ગંગોત્રી’.

તાજપોશી સ્ત્રી૦ જુઓ ‘તાજ’ માં.

તાજમ સ્ત્રી૦ જુઓ ‘તાજમ’

—મી વિ૦—અ૦ عظیم ‘તઝ્ઝીમ’

+ હિં. ‘ઈ’ —

નોંધ. — આ શબ્દ હિંદીમાં

પ્રચલિતયેલો છે અને તેમાં એનો

અર્થ થાય છે માન-મોટાઈ આપેલી

હોય તેવું; માનવંત; આબરદાર :

તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

માન-મોટાઈ આપેલી હોય

તેવું; માનવંત; આબરદાર.

તાજમી સરદાર = માન અથવા

મુલકાળ આપવામાં આવેલ હોય

એવો સરદાર: જે સરદારને

‘મહલ્લ’ = જુઓ ‘મહેલ’—

નોંધ. — મોગલ શહેનશાહ શાહજહાને ચોતાની મલેકા અર્જમંદબાનૂ ઉફે મુમતાઝ-મહાલના મૃત્યુ પછી તેની યાદગીરી કાયમ રાખવા માટે આગ્રામાં જમના નદીના કિનારે આરસ-પાડાણના પથ્થરથી તૈયાર કરાવેલો એ અત્તેડ અને અદ્દલુત શિલ્પ-કળાનો નમૂનો છે જે દુનિયાની સાત અજાયબીઓમાંની એક તરીકે લેખાતો આવ્યો છે. અર્જમંદબાનૂની ઈરાની શૈલીની કબર તાજના મુખ્ય ઓરડામાં છે. તે સંગેમરમરના છે અને મૂલ્યવાન પથ્થરથી જડિત છે. તેની જમણી બાજુએ શાહજહાનની કબર છે. ‘તાજમહાલ’નું એવું નામ પડ્યા બાબતની નીચેની સંભાવના લાગે છે :

(૧) **تاج بر روضه محل خاص ૬૧૦**

‘તાજ પર રોડએ મહલ્લે ખાસ’
—‘તાજ’=જુઓ ‘તાજ’+‘પર’
= ઉપર + ‘રોડ’ = જુઓ
‘રોડે’ + ‘એ’ = છટ્ટી
વિલકિતનો સંબંધ દર્શાવનાર
ફારસી સંજ્ઞા + ‘મહલ્લે ખાસ’
(‘મહલ્લ’નો લાઠાંશમાં અર્થ:—
બીબી; પત્ની; બેગમ+‘ખાસ’
કે ‘ખાસ’=જુઓ ‘ખાસ’)=
મુખ્ય બેગમ—=મુખ્ય બેગમના
રોજ ઉપરનો તાજ : એ
ઉપરથી જનતામાં ટૂંકમાં રહી
ગયેલું એ નામ.

(૨) એમ પણ કહેવાય છે કે અર્જ-

મંદબાનૂનું લગ્ન શાહજહાન શાહ-
જહાન સાથે થયું. તે પછી
જહાંગીરે તેનું નામ ‘મુમતાઝ-

મહલ્લ’ (‘મુમતાઝ’=સંમાનિત;
વિશિષ્ટ; ખાસ વ્યક્તિ + ‘એ’=
છટ્ટી વિલકિતનો સંબંધ દર્શાવનાર
ફારસી સંજ્ઞા + ‘મહલ્લ’=બીબી;
બેગમ; પત્ની; જુઓ ‘મહેલ’)
રાખ્યું હતું (ઈ.સ. ૧૬૧૨).
તે ઉપરથી આ બાંધકામનું નામ

تاج بر روضه محل ‘તાજ

પર રોડએ મુમતાઝે મહલ્લ’
રાખવામાં આવ્યું હશે—‘તાજ’
=જુઓ ‘તાજ’+‘પર’=ઉપર
+‘રોડ’=જુઓ ‘રોડે’+‘એ’
=છટ્ટી વિલકિતનો સંબંધ દર્શાવ-
નાર ફારસી સંજ્ઞા- ‘મુમતાઝે
મહલ્લ’ (કે મુમતાઝ મહલ્લ)=
મુમતાઝ મહેલના રોજ ઉપરનો
તાજ : એ ઉપરથી જનતામાં
ટૂંકમાં રહી ગયેલું નામ.

(૩) મિ. પી. એન. ઓકે નોંધ્યું છે કે
આગ્રાના એ લાગમાં ‘તેજમહા-
લય’ નામની ઈ.સ. ૧૧૫૫-૫૬
માં બંધાયેલી પુરાણી હિંદુ ઇમારત
હતી તે સ્થાનનો ઉપયોગ
અર્જમંદબાનૂની કબર માટે
કરવામાં આવ્યો હતો. (The
Taj Mahal is a Hindu
Palace). પરંતુ આ માન્યતામાં
તથ્ય હોવાની સંભાવના નથી.

આગ્રાની સુપ્રસિદ્ધ ઇમારત.

તાજમી વિં જુઓ ‘તાજમ’માં.

તાજવું નં જુઓ ‘તાજવું’.

તાજી કલમ (ટુંકમાં તાંકાં) સ્ત્રી૦

[લાંકાંમાં કાંચાં قلم کوزه

‘તાજ: કલમ’ (‘તાજ:’=જુઓ

‘તાજુ’ + ‘કલમ’=જુઓ

‘કલમ’)=તાજુ લખાણ

કરવું તે; તાજુ કરેલું લખાણ

(૨) પત્રને અંતે કરવામાં આવે

છે તે ટુંકી સહી (૩) પત્રમાં

મુખ્ય લખાણ પૂરું કર્યા પછી

લખેલું વધારાનું લખાણ; ઉમેરો]

મુખ્ય લખાણ પૂરું થયા પછી

તેની નીચે ઉમેરેલું લખાણ;

પત્રને છેડે કરેલો વધારો.

તાજીતવાના વિ૦ [કાંઠા و تاجه

‘તાજ: વ તવાના’ (‘તાજ:’

= જુઓ ‘તાજુ’ + ‘વ’=

અને + ‘તવાના’=શક્તિવાન;

બળવાન)=તાજુ અને શક્તિવાન]

તાજુ અને શક્તિવાન.

“તાજીતવાના થાઓ, ને

પુરતો આરામ લો.”

બાળ્યાં (સુ-કા-અંકાં)

તાજિયો પું૦ [અંક ۲۰۰ ‘તઅજિયત’

કે કાંમાં ઉચ્ચાર ۲۰۰ ‘તઅજિય:’

(‘અજિય’=દિલસો આપવો;

આશ્વાસન આપવું; મરેલાના

સંબંધીઓને ધીરજ આપવી;

અન્યના દુ:ખમાં સહાનુભૂતિ

દાખવવી; સાંત્વન આપવું)=

સહાનુભૂતિ દાખવવાની પ્રક્રિયા;

શોકપ્રદર્શન (૨) મરેલાની પડેલી

ખોટનો વિલાપ કરવો તે; મરેલાની

પાછળ રડવું તે (૩) હજરત

મોહમ્મદ પેગંબરના દોહિત્ર

હજરત ઇમામ હુસૈન કરબલાના

મેદાનમાં મજહબના રક્ષણાર્થે

શહીદ થયા હતા તે પ્રસંગની

યાદગીરીમાં શિયા મુસલમાનો

મોહરમના મહિનાના પ્રથમ દસ

દિવસ સુધી શોક પાળી તે અંગેનો

ક્રાંતિયો પદવા માટે તેમની કબર

ઉપરના રોજના ઘાટનો જે

મંડપ બનાવે છે તે]

નોંધ.—એમ કહેવાય છે કે એ દિવસ

ધામધૂમથી ઉજવવાનો આરંભ

હિંસા ૪૦૦માં ખિલાફત દ્વરી

એ અરસામાં થયો હતો.

તાજિયા કાદવાની પ્રથા અંગે

એવી વાત નાણીતી છે કે તીમૂર લંગ

(ઈસ ૧૩૩૬-૧૪૦૫)નો નિયમ

બગદાદ પાસે નંઝૂલમાં કરબલાના

મેદાનમાં આવેલા હજરત ઇમામ

હુસૈનના રોજની જિયારતે દર

વરસે જવાનો હતો. તે જમાનાની

મથ્ય એશિયાની ડામાડોળ રાજ-

કીય પરિસ્થિતિને લઈ ને પોતાનાં

સમરકંદ અને બુખારાનાં રાજ્યો

છોડી દર વરસે નિયમિત રીતે ત્યાં

જવાનું તેનાથી બની શકે એમ ન

હતું. તેથી તેણે પોતાના આત્મ-

સંતોષને માટે તે રોજની પ્રતિકૃતિ

તરીકે તાજિયો તૈયાર કરાવ્યો

હતો અને ત્યાંથી તે દરબલાના

શહીદો અંગેનાં જે કંઈ ચિહ્નો

લાઓ હતો તેમને તે પોતાની ફાજની આગળ ને આગળ કબ્બામાં રાખતો હતો. આ જ કારણથી તાજિયાનો આકાર કબ્બાના જેવો હોય છે.

એ અંગે એમ પણ કહેવાય છે કે તીમૂર લંગને ધામધૂમથી ઉત્સવો ઊજવવાનો ધણો શોખ હતો તેથી તેણે હજરત ઇમામ હુસૈનની કબર ઉપરના રોજનના ઘાટની નાની નકલ બનાવડાવી મહોરમના પહેલા દસ દિવસોમાં શોકની ખીજ વિધિઓમાં તેનો ઉમેરો કર્યો હતો.

મુસલમાનોની મોટી વસ્તી ધરાવનારાં શહેરોમાં મુસલમાનો વાંસની સળીઓ, રંગબેરંગી કાગળ, અખરખ વગેરે ચોરીને મકબરાના જેવા ધુમ્મટદાર આકારના મંડપ બનાવે છે અને હજરત મોહમ્મદ પેગમ્બરના દોહિત્ર ઇમામ હુસૈનની કબરનો આકારદર્શક નમૂનો મોહરમની નવમીએ રાત્રે તેને બહાર કાઢી સરઘસરૂપે ફેરવે છે (જુઓ 'કતલની રાત'). તેના ખીબ દિવસે એટલે કે મોહરમની દશમીએ ખીજુ સરઘસ હજરત ઇમામ હુસૈનના મરણનો શોક (જુઓ 'કરબલા') કરતા કરતા તેને જલ્દેર રસ્તાઓ ઉપર ફેરવે છે અને નદી કે તળાવ જેવા નિયત સ્થળે લઈ જઈને તેને ડુબાવી દે છે. એ માટે શુજરાતના મુસલમાનોમાં 'તાજિયાટાઠાકરવા' એવો પ્રયોગ વપરાય છે. કેટલાંક સ્થળોમાં કીમતી તાજૂતો લવિષ્ય-

ના ઉપયોગ માટે મસ્જિદોમાં સુરક્ષિત રીતે રાખી મૂકવામાં આવે છે.

કતલની રાતે (જુઓ 'કતલની રાત') હજરત ઇમામ હુસૈન પોતાનાં માણસોને ઉપદેશ કર્યો હતો અને લડવાની તૈયારી કરી હતી તે તેનો નિર્દેશ કરે છે. દશમી તારીખે ઠેકઠેકાણે સળીલ (મંડપ) બાંધી બાંધતું સરળત પાવાની વ્યવસ્થા હોય છે તે હજરત ઇમામ હુસૈન (૨૬૦)ને પાણીની વ્થા પડેલી તેનો નિર્દેશ કરે છે.

તાજિયા સાથે નાવ હોય છે તે પાણીના પેગમ્બર જે ચિરંજીવી રહેલા ગણાય છે તે ખાત ખિજરની સાથેના સંબંધનો નિર્દેશ કરે છે. એક ઝંડા ઉપર ઘોડાની નાળતું પ્રતીક હોય છે તે ઇમામ હુસૈનના ઝડપી ઘોડાની યાદ આપે છે.

તાજિયામાં ઊંચા વાંસ ઉપર મથાળે એક વાંસનો દુકડો બાંધી તેની બંને બાજુએ કૃત્રિમ તલવારો લટકાવવામાં આવે છે તે ઇમામ હુસૈન (૨૬૦)ની 'જલ્લિકાર' નામની તલવાર જે તેમના દાદા હજરત મોહમ્મદ પેગમ્બર (સલો) તરફથી તેમના પિતા હજરત અલી (એટલે કે પેગમ્બરના જમાઈ)ને ભેટ તરીકે મળી હતી અને જે તે પછી તેમના પોતાના કબજામાં આવી હતી તેનો નિર્દેશ કરે છે.

તાજિયા આગળ શિયા મુસલમાનો માતમ કરે છે તે હજરત ઇમામ હુસૈનના મૃત્યુ પાછળના વિલાંખનો નિર્દેશ કરે છે.

તાજીર હંડા દરવાનો વખત તે
 હમામ હુસેની શહાદતનો સમય
 છે; પરંતુ બધે ઠેકાણે જિ સમય
 એકસરખો સચવાતો નથી. તેનો
 ખરો સમય બપોર પછી થોડો
 દિન હત્યા પછીનો હતો એટલે
 કે લગભગ સૂર્યાસ્ત થવાના
 અરસાનો હતો.

હિંદુસ્તાનમાં તાજિયા
 કાઢવાની પ્રથા મોગલ સલ્તનત
 દરમિયાન જહાંગીરના જમાના-
 માં તૂરજહાનની સૂચનાથી ચાલુ
 થઈ હતી.

તાજિર પું [અં ۛ ۛ ۛ 'તાજિર'
 ('તજર' = વેપાર કરવો; ખરીદ-
 વેચાણ કરવું) = તિજરત કરનાર;
 વેપારી; સોદાગર]

વેપારી; સોદાગર.

“હુસેની જામ પી એવું,
 થયો તાજિર તરંગી તું.”
 ગુંગાં (ગુ-ફા-અં કાં)

તાજી વિં [(૧) ફાં. ۛ ۛ ۛ 'તાજી'
 ('તાજ' = હુમલો કરવો તે;
 આક્રમણ કરવું તે + 'ઈ' = પ્રત્યય,
 સંબંધવાચક) = હુમલો કરનાર;
 આક્રમણ કરનાર; હસ્લામના
 આરંભ કાળમાં અરબોએ ઈરાન
 ઉપર મોટા પ્રમાણમાં આક્રમણો
 કર્યાં હતાં અને જૂટો ચલાવી ત્યાં
 વિનાશ નોતર્યો હતો તે ઉપરથી
 અરબ નિવાસી માટે ઈરાની-

ઓએ વાપરેલી સંજ્ઞા; અરબ-
 સ્તાનનો આદમી; અરબ.

(૨) અં ۛ ۛ ۛ 'તાજી' [ۛ ۛ ۛ
 (તાજ) = એક કથા મુજબ એ
 નામનો પેશદાદી વંશના
 ગયોમર્સના પૌત્ર સિયામકનો
 પૌત્ર જે તમામ અરબોનો
 વડવો ગણાતો હતો અને જેના
 સુધી તમામ અરબોની વંશાવળી
 પહોંચે છે + 'ઈ' = પ્રત્યય,
 સંબંધવાચક) = અરબી; અરબનું]

અરબ સંબંધી; અરબનું;
 અરબી (૨) અરબી લાપા
 (૩) અરબી થોડો.

“મિરાતે અહમદી પ્રમાણે
 અસલ રકમ ઉપરાંત ચાળીસ
 લાખ તુંકયા, એક સો હાથી,
 બસે થોડા તાજી, ચારસે શુલામ
 વધારે આપવા અજ્ કરી હતી.”

રાંબાં (ગુ-ફા-અં કાં)

તાજીક પું [(૧) ۛ ۛ ۛ 'તાજીક'
 ઉપરથી પરિવર્તન પામેલું;
 'તાજીક' ('તાજી' = 'અરબ' +
 'ક' = પ્રત્યય, તુરજહાદર્શક).

નાંધ — તરાનના રહેવાસીઓ
 ઈરાનમાં એવા તો શક્તિશાળી
 થઈ ગયા હતા કે તેમની નજરે
 ઈરાનના સ્થાનિક લોકો જે
 ચોતાના માલિકો માટે જમીન
 એડતા હતા અને તેમના કાયદા
 માટે શ્રમ કરતા હતા તેમને તેઓ
 હલકા અને તુચ્છ ગણતા હતા.

આથી ઈરાન ઉપર વિજય મેળવનાર અરબો ને ‘તાઝી’ (ગુજરાતીમાં ‘તાજી’) નામથી ઓળખાતા હતા તેમની સાથે તેઓ તેમને પણ ‘તાઝીક’ (અબ્દયો) અને તે ઉપરથી બગડેલા ઉચ્ચાર ‘તાજીક’ થી ઓળખતા થયા હતા. આ ઉપરથી એનો અર્થ થાય છે ગુલામીમાંથી મુક્ત થયેલા ઈરાનના રહેવાસીઓ જેઓ ખેતીનું કામ કરતા હતા.

(૨) تاجیک ‘તાજીક’ (‘તાજ’ = એક ઈરાની કબીલાનું નામ + ‘ઈક’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = તાજ કબીલા સાથે સંબંધ ધરાવનાર; ઈરાની નસલ ધરાવનાર તુર્કસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાનમાંના કારસીલાખી લોકો; અરબસ્તાન સિવાયનો દેશ જે ન તો અરબ હોય અને ન તો તુર્ક; ઈરાની; મધ્ય એશિયાના જે લોકો રખડુ જાતિના હોય છે તેમનાથી ભિન્ન એવા સુધરેલા નાગરિકો; મોંગલો કે તાર્તરોને આર્ય ખાસિયતો ધરાવનારા તુર્કસ્તાનના નિવાસીઓથી જુદા પાડવા વપરાતો શબ્દ.

નોંધ. — તાજીક લોકો લાખોની સંખ્યામાં ઈરાનની પૂર્વમાંના અને અફઘાનિસ્તાનની ઉત્તરના પ્રદેશોમાં તથા તુર્કસ્તાન અને રશિયામાં પથરાયેલા છે. મૂળ તે

શુદ્ધ ઈરાની નસલના છે. ઈરાન અને અફઘાનિસ્તાનમાં તેઓ ખેતી કરે છે અને તુર્કસ્તાનમાં તેઓ વેપાર કરે છે.]

જે માણસ અરબસ્તાનમાં જન્મ્યો હોય અને ઈરાનમાં ઊછરીને મોટા થયો હોય એવા લોકો મોટે ભાગે વેપાર કરતા તેથી તાજીકનો અર્થ વેપારી; સોદાગર.

સ્ત્રી૦ એ નામની એક અફઘાન જાતિ.

ન૦ એ નામની જાતિનું માણસ.

વિ૦ એ નામની જાતિનું.

તાજીમ સ્ત્રી૦ [અ૦ عظیم ‘તસ્મઝીમ’ (‘અઝ્ઝમ’ = મોટું કરવું; મોટા ગણવું; માન આપવું) = મોટું કરવું તે; માન આપવું તે; પૂજ્યભાવ દર્શાવે તે (૨) આધીનતા કે સંનિશ્ચાનું નિદર્શન (૩) પૂજ્યભાવ; ઉચ્ચ આદરભાવ (૪) કુર્નિશ; અદ્વય]

મોટા માણસને વિવેકસર માન આપવાની રીત; માન-આવકાર આપવાની રીતિ (૨) વિવેક; અદ્વય.

“તાજીમ ન માશકે લીધી,
મોહતાજી હું તે કાં બન્યો ?
કલાપી (ગુ-ફા-અઠકા૦)

તાજુબ વિં [અં જબ 'તઅ-
જુબ' ('અજેબ' = આશ્ચર્ય
પામવું; વિસ્મય પામવું; નવાઈ
લાગવી) = આશ્ચર્ય; વિસ્મય;
નવાઈ; અચંબો]

આશ્ચર્યચકિત; દંગ.

—બી સ્ત્રીં—'તઅજુબ' + શું 'ઈ'—
આશ્ચર્ય; વિસ્મયતા; નવાઈ;
અચંબો.

તાજુમતવાજ (પાંશું) [અં
تعظيم و تواضع 'તઅઝીમ વ
તવાદુઅ' કે 'તઅઝીમો તવાદુઅ'
('તઅઝીમ' = જુઓ 'તાજુમ' +
'વ' = અને + 'તવાદુઅ' = જુઓ
'તવાજે') = આદરભાવ અને
વિનય]

ખૂબ આદરસત્કાર.

તાજુ' વિં [કાં ۛۛ (તાઝ) =
જે સૂકું યા કરમાયેલું ન હોય
એવું; વપરાયેલું ન હોય એવું;
નવું]

નોંધ. — હિંદીમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ છે પ્રકુલિત; સ્ફૂર્તિભૂં;
સ્વસ્થ : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

કરમાયેલું નહિ એવું (૨)
નવું (૩) તરતનું; વાસી નહિ તેવું
(૪) થાકે ઊતરી જઈને સ્ફૂર્તિમાં

આવેલું; પ્રકુલિત (૫) પૈસાથી
ભરેલું; તર.

“ તાજે તે તો તરતનો,
તાજે હોકા થાય,
તાજે થાય થાકે ઊતર્યે;
તાજે ખાઈ પી થાય.”

લોકસાહિત્ય (લંગોામં)

“ તું મળવાનું વચન નહિ દેને,
મળવાની દુઆ દેને,
એ તારૂં દર્દ તાજુ' રાખવાની
એક યુક્તિ છે.”

બરકત વીરાણી, 'માનસર', પૃ ૨૧

૦તમ વિં—'તાજુ' + શું 'તમ'—
એકદમ તાજુ'.

તાજૂડી સ્ત્રીં જુઓ 'ત્રાજુક' માં.
“ અંદર જઈ તાજૂડી પોતાના
હાથમાં લીધી ”

હૃદયકાં (ગુ-ઈંડિં)

તાજેકલમ સ્ત્રીં જુઓ 'તાજકલમ'.

તાજેતર વિં [કાં ۛۛ 'તાઝ:-

તર' ('તાઝ' = જુઓ 'તાજુ' +
કાં 'તર' = પ્રત્યય, અધિકતા-
વાચક) = —ના કરતાં વધારે
તાજુ'; —ના કરતાં વધારે નવું]

નોંધ. — કાં 'તાઝ : વ તર'
('તાઝ : ' = જુઓ 'તાજુ' +
'વ' = અને + 'તર' = જુઓ
'તર') ઉપરથી પણ એ બન્ને હોય
એવી સંભાવના છે; પરંતુ એ
માટે કારસીમાં 'તરતાઝ :

('તર' = જુઓ 'તર' + 'વ' કે 'ઓ' = અને + 'તાઝ' = જુઓ 'તાજી') નો પ્રચલિત પ્રયોગ છે. તેથી વધારે શક્યતા ઉપર મુજબ જણાવેલ 'તાઝ-તર' ઉપરથી હોવાની છે.

જેને બિલકુલ વખત લાગ્યો ન હોય એવું; તાજેતાજી; તરતજ; નવું.

તાઝીમ સ્ત્રીં જુઓ 'તાઝમ'.

“ ત્યાં લગી કોઈ વડીલને તાઝીમ નથી કરતા.”

નંબર (ગુ-ફા-અંકો)

તાજો નં જુઓ 'તાનો'

“ એમના કોઈ ટોળીઆ મિત્રે તાજો માર્યો.”

નંબર (ગુ-ફા-અંકો)

તાતાર [અં તર (તતર) : ફાં

تاतर (તાતાર) = મંગૂલખાનના ભાઈ તાતારખાનના વંશજો જે તુર્કીમાં મોટી સંખ્યામાં છે; એ નામની પ્રજા (૨) મધ્ય એશિયાનો એક પ્રદેશ; તુર્કસ્તાનનો એક પ્રદેશ જેમાં તાતારી લોકો રહે છે (૩) તાર્તરી; તાર્તર દેશનો નિવાસી; તાર્તર] નોંધ. — જે લોકો મૂળ તાતારિસ્તાનમાં રહેતા હતા અને ત્યાંથી ઉતર, પશ્ચિમ એશિયા અને પૂર્વ યુરોપમાં પથરાયા હતા :

હવે મધ્ય એશિયાના જે લોકો કાસ્પિયન સમુદ્રથી માંડી ઈરાનના પૂર્વ છેડા સુધી વસેલા છે તે તાતાર કહેવાય છે.

મધ્ય એશિયાના એક દેશનું નામ (૨) તાતાર દેશનો વતની.

વિં તાતાર દેશનું.

તાનાજની (પાંચ) [અંકોફાં

تاچ 'તચ્ચન-ઝની' ('તચ્ચન' = જુઓ 'ટાજો' + 'ઝન' અર્થાત્ માર; પ્રહાર કર = એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્મ-રૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે; એમ મળીને 'તચ્ચન-ઝન' = ટાજો મારનાર; મહેણું મારનાર; આક્ષેપનું વાક્ય બોલનાર + ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામમાંથી ભાવવાચક નામ બનાવનાર) = ટાજો મારવો તે; મહેણું મારવું તે; આક્ષેપનું વાક્ય બોલવું તે] મહેણુંટાજી.

તાનાબાજી સ્ત્રીં—અં ફાં (તચ્ચન :)

= જુઓ 'ટાજો' + ફાં تاچ (બાજ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર : એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં 'બાજ' નું 'ઈ' —

નોંધ. — 'બાજ' લાગીને 'દગ્ગલબાજ' 'દગ્ગાબાજ', 'શમશીર-બાજ' જેવાં ફારસીમાં બનેલાં જે કર્તૃવાચક નામો ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલાં છે

તેમના સાદશ્યે એ શબ્દ ગુજ-
રાતીમાં ધડાયેલો છે.

મહેણું ટાણું.

“કમરપારાની તાનાખાજી
સાંભળીને આલમખાને વિચાર
થયો.”

ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકોં)

તાનાશાહી સ્ત્રીં — ફાં شاهی

‘તાનાશાહી’ — ‘તાનાશાહ’ =
(‘તાના’ = હિંદી ‘તાન’ ઉપરથી
+ ફાં ‘શાહ’ = તાનમાં આવી
જનાર શાહ + હિંદી ‘ફે’ =
અબુલ્ફઝસન ગોવળકાંડાના કુતબ-
શાહી વંશનો સુલતાન (ઈ.સ.
૧૬૭૨-૧૬૮૪) જે સ્વચ્છંદી
અને લંપટ હતો અને લલિતકળાને
ઉત્તેજન આપનારો હતો.
સંગીતનો તે ભારે શોખીન હતો
જેથી તે તાનાશાહ (તાનમાં
આવી જનાર શાહ) કહેવાતો
(૨) [લાં] પોતાની સત્તાનો
મનમાન્યો ઉપયોગ કરનાર +
ફાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, નામ ઉપરથી
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
પોતાની સત્તાનો મનમાન્યો
ઉપયોગ કરવો તે; રાજ્ય-
વ્યવસ્થામાં તમામ સત્તા એક
વ્યક્તિના હાથમાં હોવી તે.

આપખુદ; સરમુખત્યારી;
‘ડિક્ટેટરશિપ’.

તાનો પું [અં ٲٲٲ ‘લઅન:’

(‘લઅન’ = (શબ્દો વડે) ધા
ઠરવો-ધાયલ ઠરવું; મહેણું મારવું;
ઠપકો આપવો + ‘ત’ = પ્રત્યય,
નારી જાતનો : એ ઉપરથી
ફારસીમાં વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ‘હે’)
= ભાલાનું ભોંકાવું તે (૨) મહેણું;
ઠપકો; મર્મવચન]

મહેણું; મર્મવચનનો ઠોક.

“પશુપાળ તેડાવ્યા રાધે,
ભૂપતિને લાગ્યો તાનો.”
પ્રેમાનંદ (ગુ-ઈંડિં)

તાકતો પું [ફાં ٲٲٲ ‘તાકત:’

(‘તાકતન’ = વણવું; અમુક
તાંતણા વણાટમાં સામેલ કરવા
(૨) ચમકવું; ચળકવું; ચઢચકવું
(૩) રોશની ફેંકવી; અબૂકવું :
એ ક્રિયાપદનું સામાન્ય રૂપ છે;
તે ઉપરથી ભૂતકૃદંત) = વણવું;
અમુક તાંતણા વણાટમાં સામેલ
કરેલા (૨) પ્રદાશમાં ગોઠવેલું
(૩) ચમકદાર (૪) જે ચીજ
પ્રકાશ, સૂર્યનો તડકો, અગ્નિ
વગેરેને લઈને ચળકાટ મારે
તે (૫) ચમક સહિતનું બારીક
રેશમી વણાટકામ; ચમકદાર
રેશમી પોત (૬) એક પ્રકારનું
રેશમી કપડું; ‘ટાફેટો’]

એક જાતનું રેશમી કપડું;
‘ટાફેટો’.

તાખૂત નં [અં અં 'તાખૂત'

(‘તવ્વખ’=—ની તરફ પાછા ફરવું;

—ની તરફ વારંવાર જવું)=

એક સાધન જેમાં રાખવામાં

આવેલી ચીજોની હમેશાં માલિકને

જરૂર પડતી રહે છે તેથી તેમાંથી

તે કાઢવા વારંવાર જે તરફ તે ફર્યા

કરે છે; પેટી (૨) [લાં] શખ

મુકવાની પેટી; જનાજો.

લાંકામાં અર્થ : હજરત

ઇમામ હુસૈનના મકબરાની પ્રતિ-

કૃતિ જેવું સરવસ શિયા મુસલ-

માનો મોહરમ મહિનામાં કાઢે

છે; તાજિયો]

નાંધ.—જુઓ ‘તાજિયા’માં.

ઇસ્લામના ઉત્પત્તિસ્થાન અરબ-

સ્તાન, ખિલાફતના કેન્દ્રસ્થાન

તુર્કસ્તાન વગેરે મુસલમાન

દેશોમાં તાખૂત કાઢવાનો રિવાજ

નથી.

તાખૂતની માનતાઓ ભારતના

મુસલમાનો માને છે. હિન્દુઓમાંથી

કેટલાકે ઇસ્લામ સ્વીકારેલો હોવાથી

અને ખાસ કરીને હિન્દુઓની

વધુ પડતી વસ્તીમાં રહી તેમના

સંસ્કારોથી આચ્છાદિત હોવાથી

આ રીતની મૂર્તિપૂજા તેમનામાં

સહેજ યા સ્વાભાવિક જેવી

બનેલી છે. નહિ તો મૂર્તિપૂજાના

ઇસ્લામમાં શરિયતથી મનાઈ છે.

મડદા-પેટી; જનાજો; (ખાસ

કરીબ હજરત ઇમામ હુસૈનની

યાદગીરીમાં મહોરમના દિવસોમાં

કબર જેવા ઘાટનો કઢાતો)

તાજિયો (૨) [લાં] ખાધું કે

શદ્દમૂઢ થયેલું માણસ (૨)

શખરૂપ એટલે કે ન હાલે ન

ખોલે તેવું પૂતળા જેવું માણસ.

“હડો ઓ નીતિના તાખૂત,

જગતના ઠગ બધા હડધૂત.”

દીવાને સાગર, પૃ. ૨૬

“તાખૂત ઘેલાં તરકડાં,

વિવાહ ઘેલી નાર.”

(કહેવત)

‘તાખૂત જેવું’=જડ; ચૈતન્ય

રહિત.

તાખે અં [અં અં ‘તાખેઅ’

(‘તખઅ’=—ની પાછળ જવું;

—ના હુકમ મુજબ વર્તવું;

આરા પાળવી)=—ના હુકમ

મુજબ વર્તનાર; આરા પાળ-

નાર (૨) સત્તા નીચે; હાથ

હેંકળવું; આધીન]

સત્તા નીચે; હાથ હેંકળવું;

આધીન (૨) અમલમાં.

ઠદાર વિં [લાંકામાં અંકાં

‘તાખિઅ-દાર’ (‘તાખિઅ’

+ ‘દાર’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક)

=હુકમમાં કે સત્તામાં રહેનારું;

આચારકિત]

નાંધ.—આ શબ્દ ખોટી રીતે ઘડા-

યેલો છે; કારણ કે એ શબ્દમાં

જે અર્થનો નિર્દેશ છે તે જ અર્થ

તેમના સાદસ્યે એ શબ્દ ગુજ-
રાતીમાં ધડાયેલો છે.

મહેણું ટોણું.

“કમરપારાની તાનાખાણ
સાંભળીને આલમખાને વિચાર
થયો.”

ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકોં)

તાનાશાહી સ્ત્રીં — ફાં شاهی

‘તાનાશાહી’ — ‘તાનાશાહ’ =
(‘તાના’ = હિંદી ‘તાન્’ ઉપરથી
+ ફાં ‘શાહ’ = તાનમાં આવી
જનાર શાહ + હિંદી ‘ફી’ =
અણુલહસન ગોવળકાંડાના કુત્ખ-
શાહી વંશનો સુલતાન (ઈ.સ.
૧૬૭૨-૧૬૮૪) જે સ્વચ્છંદી
અને લંપટ હતો અને લલિતકળાને
ઉત્તેજન આપનારો હતો.
સંગીતનો તે ભારે શોખીન હતો.
જેથી તે તાનાશાહ (તાનમાં
આવી જનાર શાહ) કહેવાતો
(૨) [લાં] પોતાની સત્તાનો
મનમાન્યો ઉપયોગ કરનાર +
ફાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, નામ ઉપરથી
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
પોતાની સત્તાનો મનમાન્યો
ઉપયોગ કરવો તે; રાજ્ય-
વ્યવસ્થામાં તમામ સત્તા એક
વ્યક્તિના હાથમાં હોવી તે.

આપખુદી; સરમુખત્યારી;
‘ડિક્ટેટરશિપ’.

તાનો પું [અં ٲٲٲ ‘તઅન:’

(‘તઅન’ = (શબ્દો વડે) ધા-
કરવો-ધાયલ કરવું; મહેણું મારવું;
ઠપકો આપવો + ‘ત’ = પ્રત્યય,
નારી જાતિનો: એ ઉપરથી
ફારસીમાં વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ‘હે’)
= ભાલાનું ભોંકાવું તે (૨) મહેણું;
ઠપકો; મર્મવચન]

મહેણું; મર્મવચનનો ઠોક.

“પશુપાળ તેડાવ્યા રાયે,
ભૂપતિને લાગ્યો તાનો.”
પ્રેમાનંદ (ગુ-ઈંકોં)

તાકતો પું [ફાં ٲٲٲ ‘તાકૂત:’

(‘તાકૂતન’ = વણવું; અમુક
તાંતણા વણાટમાં સામેલ કરવા
(૨) ચમકવું; ચળકવું; ચઢચઢવું
(૩) રેશની ફેંકવી; ઝબૂકવું :
એ ક્રિયાપદનું સામાન્ય રૂપ છે;
તે ઉપરથી ભૂતકૃદંત) = વણવું;
અમુક તાંતણા વણાટમાં સામેલ
કરેલા (૨) પ્રકાશમાં ગોઠવેલું
(૩) ચમકદાર (૪) જે ચીજ
પ્રકાશ, સૂર્યનો તડકો, અગ્નિ
વગેરેને લઈને ચળકાટ મારે
તે (૫) ચમક સહિતનું ખારીક
રેશમી વણાટકામ; ચમકદાર
રેશમી પોત (૬) એક પ્રકારનું
રેશમી કપડું; ‘ટાફેટો’]

એક જાતનું રેશમી કપડું;
‘ટાફેટો’.

તાખૂત નં [અં ٣٥] 'તાખૂત'

(‘તવ્વખ’=—ની તરફ પાછા ફરવું;
—ની તરફ વારંવાર જવું)=
એક સાધન જેમાં રાખવામાં
આવેલી ચીજોની હિમેશાં માલિકને
જરૂર પડતી રહે છે તેથી તેમાંથી
તે કાઢવા વારંવાર જે તરફ તે ફર્યા
કરે છે; પેટી (૨) [લાં] શખ
મૂકવાની પેટી; જનાજો.

લાંકાંમાં અર્થ : હજરત
ઇમામ હુસૈનના મકબરાની પ્રતિ-
કૃતિ જેવું સરઘસ શિયા મુસલ-
માનો મોહરમ મહિનામાં કાઢે
છે; તાજિયો.]

નોંધ.—જુઓ ‘તાજિયા’માં.

ઇસ્લામના ઉત્પત્તિસ્થાન અરબ-
સ્તાન, ખિલાફતના કેન્દ્રસ્થાન
તુર્કસ્તાન વગેરે મુસલમાન
દેશોમાં તાખૂત કાઢવાનો રિવાજ
નથી.

તાખૂતની માનતાઓ ભારતના
મુસલમાનો માને છે. હિન્દુઓમાંથી
કેટલાકે ઇસ્લામ સ્વીકારેલો હોવાથી
અને ખાસ કરીને હિન્દુઓની
વધુ પડતી વસ્તીમાં રહી તેમના
સંસ્કારોથી આચ્છાદિત હોવાથી
આ રીતની મૂર્તિપૂજા તેમનામાં
સહેજ મા સ્વાભાવિક જેવી
બનેલી છે. નહિ તો મૂર્તિપૂજાના
ઇસ્લામમાં શરિયતથી મનાઈ છે.

મડદા-પેટી; જનાજો; (ખાસ
કરીને હજરત ઇમામ હુસૈનની
યાદગીરીમાં મહોરમના દિવસોમાં

કબર જેવા ઘાટનો કઢાતો)
તાજિયો (૨) [લાં] ખાધું કે
શદ્મૂઢ થયેલું માણસ (૨)
શખરૂપ એટલે કે ન હાલે ન
બોલે તેવું પૂતળા જેવું માણસ.

“હઠો ઓ નીતિના તાખૂત,
જગતના કગ બધા હડધૂત.”
દીવાને સાગર, પૃ. ૨૬

“તાખૂત ઘેલાં તરકડાં,
વિવાહ ઘેલી નાર.”
(કહેવત)

‘તાખૂત જેવું’=જડ; ચૈતન્ય
રહિત.

તાખે અં [અં ٣٦] ‘તાખેઅ’

(‘તખઅ’=—ની પાછળ જવું;
—ના હુકમ મુજબ વર્તવું;
આરા પાળવી)=—ના હુકમ
મુજબ વર્તનાર; આરા પાળ-
નાર (૨) સત્તા નીચે; હાથ
હેડળવું; આધીન]

સત્તા નીચે; હાથ હેડળવું;
આધીન (૨). અમલમાં.

ંદાર વિં [લાંકાંમાં અંકાં

٣٧] ‘તાખિઅ-દાર’ (‘તાખિઅ’
+ ‘દાર’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક)
=હુકમમાં કે સત્તામાં રહેનારું;
આચાંકિત]

નોંધ.—આ શબ્દ ખોટી રીતે ઘડા-
યેલો છે; કારણ કે એ શબ્દમાં
જે અર્થનો નિર્દેશ છે તે જ અર્થ

માત્ર ‘તાબેઅ’ શબ્દનો પણ થાય છે એટલે કે ‘દાર’ નિરર્થક ઉમેરાયેલો છે. ‘તાબેઅ-દાર’ (‘તાબેઅ’ = ની પાછળ જવું તે; -ના હુકમ મુજબ ચાલવું તે + ‘દાર’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક)નું ઉચ્ચારણ ભારતમાં ‘તાબેઅ-દાર’માં પરિવર્તન પામી ગયું હોય એમ સંભવ છે. ઉર્દૂમાં એ સ્ત્રીઓની ભાષામાં વપરાય છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય છે હુકમમાં રહેનારું; આજ્ઞાપ્રિત : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

હુકમમાં રહેનારું; આજ્ઞાપ્રિત
(૨) પરાધીન.

● દારી સ્ત્રી — ‘તાબેદાર’ + ઉર્દૂ
તથા હિંદી ‘ફે’ —

નોંધ. — આ શબ્દનો ઉપયોગ ફારસીમાં થતો નથી; પરંતુ ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં થાય છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય છે તાબે હોવાપણું; ફરમાનખરદારી; આજ્ઞાપાલન; સેવા; આધીનતા; નોકરી : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

તાબેદારપણું; ફરમાનખરદારી;
આજ્ઞાપાલન; આધીનતા.

“ માની મઝા એ સાથ
તાબેદારીમાં જીવનાર છું,
કાળિલ ! કરો સિતમ ! મગર

ગરદન ન ઈચકનાર છું.”

મસ્તાન, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

તાબે પું — ‘તાબે’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં; એ માટેજુઓ ‘તાબે’ —

કળને; હવાલો; અધિકાર;
સત્તા.

‘તાબાનું માણસ’ = કળનનું
માણસ; નોકર; સેવક.

તામીલ સ્ત્રી — [અં ઉચ્ચિલ ‘તામ્મીલ’

(‘અમેલ’ = અમલ કરવો;
કામ કરવું; બળવવું) (૨)
હુકમનો અમલ કરવો) = કામ
કરવું તે; અમલ કરવો તે]

હુકમનો અમલ; આજ્ઞાપ્રિતપણું.

“ સિપાઈઓ તેના હુકમની
તામીલ કરવા ચાલતા થયા.”

બાળ્યાં (ગુ-ફા-અંકાં)

તાયફે પું — [અં ઉચ્ચિલ ‘તાયફે’

(‘તાફે’ = -ના ઉપર કરવું;
પરિભ્રમણ કરવું; પ્રદક્ષિણા કરવી
(૨) એક ટેકાણેથી બીજે
ટેકાણે જવું) = જમાત; લેકિણું
ટાળું; લેકિણો સમૂહ; મંડળ;
દળ; લેકિણો સમુદાય]

નોંધ. — ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં
ઉપરના ઉપરાંત એના અર્થ થાય
છે વેસ્થા; વેસ્થા તથા તેના
સાથીઓનો સમૂહ; ગાવાનો
ધંધો કરનાર સ્ત્રીઓની મંડળી :
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

ટાળી; સમૂહ; મંડળ (૨)
ગાવા બળવવાનું કામ કરનાર
રામજણી તથા તેના સાથીઓનો
સમૂહ (૩) [લાં] તાયફા

જેવું નાટકીય વર્તન કે તેવો દેખાવ કરવો કે દૃશ્ય ભજવવું તે.

“ગુણિકને તેના સાથી અજમેરથી આવી પડેલા તાચક્રને પોતાના તરફનો કરી લીધો.”
અ'નંંગ (ગુ-ક્રા-અંગે)

તાર પું [ક્રાં ગ (તાર) = તંતુ; તાંતણો; રેસો; દોરો; ધાતુને ધડી અથવા ખેંચીને બનાવેલો આકાર; તંતુવાદમાં વપરાતો ધાતુનો વાળો]

તંતુ; રેસો; દોરો.

“કહું હું શું અહીં? મુજ દિલતણો હર તારજુદો છે,
અને ફરિયાદનો હર તારમાં પોકાર જુદો છે.”
ફકીર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

૦કસ પું [ભા. ૦ ક્રાંમાં ક્રાં તારકશ
‘ તાર-કશ ’ (‘ તાર ’ + ‘ કશ ’
અર્થાત્ ખેંચ; તાણુ; એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આસાર્થરૂપમાં હોય છે અને તે નામને લાગીને કર્તૃ-વાચક નામ બનાવે છે) = તાર ખેંચનારું]

નાંધ. — એ શબ્દ ઈરાનમાં વપરાતો નથી. ભારતીય ફારસીમાં વપરાય છે અને તે ઉપરથી ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં એનો ઉપયોગ થાય છે. તેમાં એના અર્થ થાય છે સોના-ચાંદીના તારોને બારીક અને લાંબા કરનાર આદમી : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

ધાતુના તાર ખેંચનારો (૨)
સોનાચાંદીનો કસળ કરનારો.

૦કસળ પું — ક્રાં ગ (તાર) +

અ. ૦ قصب (કસળ) = જુઓ
‘ કસળ ’ —

નાંધ — આ શબ્દ ગુજરાતીમાં પ્રચલિત છે. અમદાવાદ, સુરત, બનારસ વગેરે શહેરોમાં કસળ તૈયાર કરનારા તારકસોની વસ્તી મોટી છે.

સોનાચાંદીનો તાર તથા કસળ.

૦કીટ પું — ‘ તાર ’ + ગુ. ‘ કીટ ’ —
એક ભતનો વાળો જેવો કીટો.

૦દાન નં [ક્રાં ગાંડાં ‘ તાર-દાન ’

(‘ તાર ’ + ‘ દાન ’ = પ્રત્યય, સ્થળવાચક કે પાત્રવાચક) = તારોને રાખવાનું સ્થળ; તંબૂરા તથા સિતાર માટે જરૂર પડે ત્યારે ઉપયોગ કરવા માટે તારો સાચવી રાખવાનું પાત્ર]

તંતુવાદનો ખૂંટીએ વીંટેલો તાર કાણામાં થઈને જે પટી ઉપરથી પસાર થાય છે તે પટી; તંબૂરામાં તુંબાની ખૂંટીઓ પાસેની પટી.

તારકસ પું; તારકસળ પું જુઓ
‘ તાર ’ માં.

તારકીટ પું જુઓ ‘ તાર ’ માં.

તારાજ વિં [ફાં જા] (તારાજ)

=ધાડ; હુમલો (૨) લશ્કરે જીતેલા
શહેર કે ગામને લૂંટવું કે ખેદાન-
મેદાન કરવું તે; લૂંટફાટ (૩)
વિધ્વંસ]

ખેદાનમેદાન; પાયમાલ; ધૂળ-
ધાણી; જમીનદોસ્ત; ફના.

“ તે છાવણીને મારીને લશ્કર
તારાજ કરી નાંખ્યું.”

અં નં ગં (ગુ-ફા-અંકો)

-જ સ્ત્રીં — ‘તારાજ’ + ગું ‘ઈ’ —

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસી. ઉર્દૂ
તથા હિંદીમાં વપરાતો નથી. એ
ગુજરાતીમાં પ્રયોજાયેલો છે.
ફારસીમાં ‘તારાજ-ગરી’ શબ્દ
એ અર્થમાં વપરાય છે.

પાયમાલી; ખરાબી.

તારીખ સ્ત્રીં [અં تاریخ] ‘તારીખ’

(‘અર્-ખ’ = મિતિ લખવી (૨)
છતિહાસ લખવો; દિનાંક લખવો)
= દિનાંક; મિતિ (૨) છતિહાસ;
તારીખવાર બનાવેલું પત્રક કે
કોષ્ટક; વર્ષાનુક્રમે ગોઠવેલી રાજ-
કીય વિગત; સમયાનુક્રમ અનુસાર
રાખ્યોની કારકિર્દીના હેવાલ]

એક આખો દિવસ કે તેનો
ક્રમિક આંકડો; રોજ; ‘ઝેહટ’
(૨) કોઈ કામને માટે નક્કી
કરેલો દિવસ (૩) છતિહાસ.

-ખિયું નં — ‘તારીખ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

તારીખ જાપવા માટેનું પત્રક;
તારીખનો સિલ્લો (૨) તારીખ
બજાવા કરેલી યોજના; ‘કેલેન્ડર’.

તારીજ સ્ત્રીં [અં تعرض] ‘તઅરીફ’

(‘અર્-ફ’ = ની સામે કોઈ
વસ્તુ મૂકવી; માલને બદલે માલ
આપવો (૨) સમજાવવું; ને
કોઈ બાબતમાં માહિતી આપવી)
= સહેલાઈથી નજરે ચઢે એમ
કરવું તે]

ટૂંકમાં બતાવવું તે (૨) [લાં]
જમા-ઉધારનું સારરૂપ તારણ;
જમેઉધારનો હિસાબ તારવી
કાઢી ટૂંકામાં બતાવેલો આંકડો;
એકંદર સરવાળો.

તારીફ સ્ત્રીં [અં تعريف] ‘તઅરીફ’

(‘અર્-ફ’ = વ્યાખ્યા કરવી;
અર્થ સમજાવવો (૨) ઓળ-
ખાણ કરાવવી; પરિચય આપવો)
= વ્યાખ્યા કરવી તે; પરિચય
આપવો તે (૩) વ્યાખ્યા;
પરિચય; બજાકારી.

ફારસીમાં ઉપરના ઉપરાંત એના
અર્થ છે વર્ણન (૨) પ્રશંસા;
યશોગાન]

પ્રશંસા; વખાણ; સ્તુતિ;
યશોગાન.

“ દિલદારનું મુખ જોઈને
સલામ હું કરું,
અસ્લાહની તારીફ કરું,
નસીખ આજ રાત.”
મસ્તાન, ‘ગુજરાતની ગઝલો’
“ જે જે અંગ્રેજ લોકો જાય છે,
તેઓ તેની ઘણી જ તારીફ કરે છે.”
કંઠે (ગુ-ફા-અંકો ૦)

તાલમખાજ વિં જુઓ તાલીમખાજ

“ ઠેક મુંબઈના ચીમેડ અને
ભાંડી બજારના જુગારી તથા
તાલમખાજોથી માંડીને ૨૦૦
ધરના નાના ગામડાના કોણી કે
શાહુકાર સુધી જે ધોરણુ પ્રવર્તે
છે તે એકનું એક જ છે.”
સિંસાં (ગુ-ફા-અંકો ૦)

તાલિખ વિં [અંક ૭] ‘તાલિખ’
(‘તલંખ’ = શોધવું; જોવું
(૨) ધ્રુષ્ટ કરવી; માંગવું)
= શોધનાર (૩, અરજદાર;
ઉમેદવાર; માંગનાર; ધ્રુષ્ટનાર;
વાચક]

. ધ્રુષ્ટનારો; ધ્રુષ્ટ રાખનાર.

“ તાલિખ તસવુર યારનો,
ગમજબરી અદર બહારનો.”
ગુંગ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

તાલીમ સ્ત્રીં [અંક ૭] ‘તઅલીમ’
(‘અસ્લમ’ = કેળવણી આપવી;
શિક્ષણ આપવું; શીખવવું) =
કેળવણી આપવી તે; શિક્ષણ
આપવું તે; શીખવવું તે (૨)
કેળવણી; શિક્ષણ; અધ્યાપનકળા]

કેળવણી; શિક્ષણ (૨)
શીખવવું તે; અધ્યાપન-કળા
(૩) [લાં] અંગકસરતનું
શિક્ષણ (૪) શિસ્ત.
“ સેવાની તેં મુજથી
તાલીમ કિન્તુ લીધી,
ઉસ્તાદના જિગરમાંય
કટાર દીધી.”
કંકે ૦ પૃ. ૨૪૪

ખાનું નં [અંક ૧૦] تعليم خان
‘તઅલીમ-ખાન:’ (‘તઅલીમ’
+ ફાં ખાન: = પ્રત્યય, સ્થળ-
વાચક) = તાલીમ આપવાનું
ઠેકાણું; નિશાળ]

તાલીમ આપવાનું સ્થાન;
નિશાળ (૨) અખાડો; કસરત
શાળા.

ખાજ વિં — ‘તાલીમ’ + ફાં
ખાજ (ખાજ) = પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક નામ બતાવનાર —

નોંધ.—ફારસીમાં ‘ખાજ’ લાગીને
બનેલા અને ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા ‘દગલ-ખાજ’, ‘દગા-ખાજ’
અને ‘શમશેર-ખાજ’ના સાદૃશ્યે
એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલા છે.

કસરત જાણનાર; કસરતી
(૨) [લાં] ધૂર્ત; ખેલાડી; કા.

ખાજ સ્ત્રીં — ‘તાલીમખાજ’ + ગું
‘ઈ’ —

કસરતની આવડત; ધૂર્તપણું;
કળાખાજ.

-મી વિ० [અંકાં ૦ ૧૦ 'તઅલીમી' ('તઅલીમ' + ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવનાર) = તાલીમ સંબંધી; તાલીમને લગતું (૨) બોધક; ઉપદેશ કરનારું]

તાલીમ સંબંધી; તાલીમને લગતું કે તાલીમવાળું કે તાલીમ લેનારું.

તાલુક પું (અ) [૦ ૧૦ 'તઅલુક' (અલેક = વળગવું; -ની સાથે સંબંધિત હોવું; -ની સાથે લાગતાવળગતા હોવું) = સંબંધ; લાગતાવળગતા હોવું તે.

લાંકાંમાં અર્થ : કબજે હોવો તે; આનુષંગી વસ્તુ; સંલગ્ન વસ્તુ; મિલકતના અંગ તરીકે રહેલો હક્ક; અધિકાર]

(બ) [લાંકાંમાં અંકાં ૦ ૧૦ 'તઅલુક' ('તઅલુક' = જુઓ 'તાલુક' + વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ફારસી વર્ણ 'હે' = પ્રત્યય, સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો) = સંબંધ; માલિકા; મિલકત; જમીનનો કબજો; જગીર; જાયદાદ; ધણુંગામોની જમીનદારી]

સંબંધ; લાગતુંવળગતું હોવું તે (૨) ગરાસ; માલમિલકત (૩) જમાબંદી અને મહેસૂલની

ઉધરાતની સગવડ માટે સરકારે પાડેલા દેશના નાના નાના ભાગો માંહેનો દરેક ભાગ; જિલ્લાનો નાનો ભાગ; પરગણું.

ંદાર પું (લાંકાંમાં અંકાં ૦ ૧૦ ૦ ૧૦ 'તઅલુક-ંદાર' ('તઅલુક' + 'ંદાર' અર્થાત્ 'રાખ' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર) = સ્થાવર જંગમ-મિલકત ધરાવનાર; જગીરનો માલિક; જગીરદાર; સામંત]

નાંધ. — આગલા વખતમાં જમાબંદી માથે લેનારા લોકો ઇનરદાર હતા; તેઓ વખત જતાં તાલુકાના ધણી થઈ પડતા હતા. દેસાઈઓ દરેક ગામનો વહીવટ તાલુકદારોની મારફત કરતા હતા. તે દેસાઈઓ જિલ્લા માટે મહેસૂલ ઉધરાવનાર એજન્ટો હતા અને એક ગામ કે અનેક ગામોના જૂથના વહીવટદાર તરીકે દેસાઈને પણ 'તાલુકદાર' તરીકે ઓળખવામાં આવતા હતા.

નાના ગરાસનો ધણી (૨) તાલુકાનો-ગામનો વહીવટ કરનાર સરકારી અમલદાર.

ંદારી વિ० — 'તાલુકદાર' + 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક —

નાંધ. — એ શબ્દ ઉર્દૂમાં ધડાયો છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય છે તાલુકદારને લગતું (૨) તાલુકદાર હોવું તે; મોટા જમીનદાર હોવું તે; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

તાલુકદારને લગતું.

સ્ત્રીં તાલુકદારવું કામ કે પદ.

તાલુકો પું જુઓ 'તાલુક' માં.

મહેસૂલની ઉધરાતની સગવડ
માટે સરકારે પાડેલા પ્રદેશના
નાના ભાગોમાંનો દરેક ભાગ;
જિલ્લાનો નાનો ભાગ; પરગણું.

તાલે નં [અં ط 'તાલેઅ'
('તાલઅ' = ભિગવું; દેખાવું;
ઉપર આવવું)

અંમાં અર્થ = ભિગનાર;
દેખાનાર; ઉપર આવનાર.

ફાંમાં અર્થ = જ્યોતિષ-
શાસ્ત્રની પરિભાષામાં રાશિ કે જે
જન્મ સમયે અથવા પ્રશ્ન સમયે
પ્રવર્તતી હોય (૨) નસીબ;
પ્રારબ્ધ; ભાગ્ય; તકદીર]

નસીબ; પ્રારબ્ધ.

“ઢેરાં ચારી ખાનારને તેનું
તાલ જોર ક્યેથી રાજગાદી પ્રાપ્ત
થાય છે.”

અંનંગં (શુ-ફા-અંકાં)

વર વિં ['તાલે' + ફાં ('વર' =
પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થસૂચક) =
નસીબદાર; ભાગ્યશાળી]

નસીબદાર; ભાગ્યશાળી (૨)
ચૈસાદાર; તવંગર.

વંત વિં — 'તાલે' + શું 'વંત' —
નસીબદાર; ભાગ્યશાળી (૨)
ચૈસાદાર; તવંગર.

વાન વિં — 'તાલે' + શું 'વાન' —
નસીબદાર; ભાગ્યશાળી (૨)
ચૈસાદાર; તવંગર.

તાલેમ સ્ત્રીં જુઓ 'તાલીમ'

તાવ પું [ફાં ાં (તા) = જુઓ
'તા']

આખા ધાર્માંથી એક કાગળ.

તાવદાન નં (૧) [ફાં ાં ાં 'તાવ-
દાન' ('તાવ' = તેજ;
પ્રકાશ; રોશની +
'દાન' = પ્રત્યય, પાત્ર-
વાચક) = દીવાલમાં
પ્રકાશ માટે મૂકવા-
માં આવતી બારી;
ઘરની છત નજીક
આવતું મોડું ટાંકું
જે બંને તરફથી
ઉઘાડી શકાય છે.

(૨) મકાનમાં છાપરા
નજીક ભીંતમાં જોયે
રાખવામાં આવેલી
વાળાં; મકાનમાં
સૂર્યનો પ્રકાશ

આવવા માટે મૂકવા-
માં આવતી બારી;
અજવાળિયું]

બારીનો કાચ.

(૨) — 'તાવ' = જુઓ 'તાવ'
+ ફાં ાં (દાન) =

પ્રત્યય, પાત્રવાચક —
કાગળપત્ર રાખવાની
ખાનાંવાળી પેટી.

(૩) — શું 'તાવ' = એક
જાતનો રોગ; જ્વર +
ફાં 'દાન' = પ્રત્યય,
પાત્રવાચક -

નોંધ. — પુરાણા જમાનામાં ગામડાઓમાં કાચા રસ્તા ઉપર વાહન ફરી શકતાં નહિ ત્યારે વિશેષે ફરીને મેલેસિયા કે ઇન્ડો-એશિયા જેવા તાવથી પીડાતા દરદીઓને ડોક્ટર કે વેદને ત્યાં પાલખીમાં લઈ જવું પડતું હતું : તે ઉપરથી એ ઉપયોગ માટેની પાલખીનું પડેલું નામ.

ખુરસી ઘાટની પાલખી.

તાવીજ નં [અં ٧٠٠ 'તઅવીજ' ('અવજ' = -ના ઉપર (અલાહનું) રક્ષણ મંગવું; સહાય માટે પ્રાર્થના કરવી; જંતરમંતર કરવું) = રક્ષણ અપવું તે; રક્ષણમાં લાવવું તે (૨) [લાં] રોગ પીડા કે બીજી પીડાને દૂર કરવા તથા લવિધ્યમાં થનારી ખરાબ અસર અટકાવવા રક્ષણ અર્થે કાગળ કે ધાતુના પતરા ઉપર મંત્ર લખી કે આકૃતિઓ દોરી તેને કમર ઉપર કે ગળામાં કે શરીરના કોઈ અન્ય સ્થળે બાંધવામાં કે રાખવામાં આવે છે તે; દર્દ કે અનિષ્ટ સામે રક્ષણરૂપે અંગ ઉપર પહેરવામાં આવતું મંતરેલું માદળિયું]

મંતરજંતરનો દોરો અથવા માદળિયું.

“જેણે આ માદળિયું મારે ગળે બાંધ્યું છે તેણે તો એક તાવીજ બાણીને બાંધ્યું છે.”

ગુંસિં (ગુ-ફા-અંકો)

તાવીજ નં જુઓ 'તાવીજ'

તાસ સ્ત્રી (૧) [ફાં ٧٠٠ (તાસ) :

અંકં ٧٠٠ (તાસ)

= એક પ્રકારનું કસબી કપડું; એક પ્રકારનું જરદોળ કાપડ; એક પ્રકારનું રેશમી જરીનું કાપડ]

એક જાતનું રેશમી કાપડ; ઓપવાળો કસબ

(૨) [ફાં ٧٠٠ (તાસ) :

અંકં ٧٠٠ (તાસ)

= તાસક; તાટ]

તાસક; તાટ.

૦ક સ્ત્રી [ફાં ٧٠٠ 'તાસક'

('તાસ + ફાં 'ક') = પ્રત્યય, લઘુતાવાચક]

નોંધ. — ٧٠٠ (તાસક) એ તાસ ઉપરથી લઘુતાવાચક રૂપ છે.

ધાતુના પતરાની છીછરી થાળી (૨) રકાબી; તબકડી.

“તાસક અને ચીનાઈ રકાબીઓ મલેકને ત્યાં પાછી ન મોકલવી.”

મિંસિં (ગુ-ફા-અંકો પરિશિષ્ટ)

૦ડી, — ફી સ્ત્રી — 'તાસક' ઉપરથી ગુજરાતીમાં —

નાની તાસક; તબકડી.

તાસતો પું—‘તાસ’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં: એ માટે જુઓ ‘તાસ’—

એક જતનું રેશમી કાપડ.

“એક તાસતો બાસતો,
ગાય ગધેડી એક,
ગોળ ખોળ સરખા ગણે,
જે જન વિના વિવેક.”

ક૦૬૦૩૧૦ (ગુ-ફા-અ૦કા૦)

તાસવીસ (પા૦ગુ૦) [અ૦ توش ‘તશ્વીશ’ (‘શવ્વશ’=અવ્યવસ્થિત
કરવું; બેબાકળા કરવું; ગભરાટમાં
નાખવું; તકલીફ આપવી; ચિંતામાં
નાખવું; બેચેન કરવું; પરેશાન
કરવું) = બેબાકળા કરવું તે;
તકલીફ આપવી તે (૨) ચિંતા;
ફિકર; બેચેની; પરેશાની]

વેદના-ગભરામણ; વ્યાકુળતા.

તાસીર સ્ત્રી૦ [અ૦ تائير ‘તાશીર’
(‘અશ્શર’=અસર કરવી;
લાગણીને સ્પર્શવું; છાપ પાડવી;
અસર પેદા કરવી) = અસર
કરવી તે; છાપ પાડવી તે (૨)
અસર; છાપ; પ્રભાવ]

લક્ષણ; ગુણ; અસર; છાપ;
પ્રભાવ (૨) રૂપ; સિકલ; ઘાટ.

“એના મહકતા કેશની
તાસીર શું કહું,
પ્રુશખૂથી મારી કલ્પનાઓ
તર છે આજકાલ.”

દીપક બારડોલીકર, ‘નજરાણું’,

પૃ. ૧૨૨

—રો પું—‘તાસીર’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં—

નોંધ.— એ શબ્દનો પ્રયોગ
સૌરાષ્ટ્રમાં થાય છે.

તાલ; ઘાટ; મળ; લહેજત.

“બેવાનો તાસીરો આવ્યો છે.”

(ગુ-ફા-અ૦કા૦)

તાસુખી સ્ત્રી૦—અ૦ تاصوب ‘તઅસુખ’

(‘અસુખ’ = લપેટવું; બાંધવું

(૨) વર્તુળ કરવું; પક્ષપાત કરવો)

=સર્ગાસંબંધીઓ સાથેનો સંબંધ

ચાલુ રાખવો; સાળિતી મળ્યા

પછી પણ અસત્યનો સ્વીકાર

ન કરવો (૨) પક્ષપાત; ધર્માધતા;

ધર્મઅનુન; ધર્મમાં અસહિષ્ણુતા;

કોઈ કામમાં વિશેષે કરીને ધર્મના

કાર્યો ઉપર દૃઢતાથી અડી રહી

અને બુદ્ધિ અને ઇન્સાફને નેવે

મૂકી પોતાનો અભિપ્રાય બાંધવો

અને અમલ કરવો + ગુ૦ ‘છ’

=પ્રત્યય, સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો—

ધર્માધતા; ધર્માધપણું; ધાર્મિક

અનુન.

તાસું ન૦ [લા૦ کاس; અ૦ طاس

‘લાસ’ (‘લાસ’=જુઓ ‘તાસ’

+વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ફારસી વર્ણ ‘હે’

=પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = તાસ

ઉપર મઢીને તૈયાર કરેલું વાજું;

તાસક જેવા મટોડીના કે ધાતુના

વાસણને મેંએ તંગ ચામડું મઢીને

બનાવેલું એક જાતનું નગારું;
એક જાતનું તબલું કે નગારું]
એક જાતનું નગારું; નાનું નગારું.

તાંબામહોર સ્ત્રી૦—ગુ૦ ‘તાંબુ’

+ ફા૦ جملہ (મુહર) = જુઓ

‘મહોર’—

તાંબાની સીલ.

તાંસળિયું ન૦ — ‘તાસ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
‘તાસ’ (૧).

એક જાતનું ત્રીણું રેશમ; તાસતો.

તાંસળી સ્ત્રી૦—‘તાંસળું’ ઉપરથી :
એ માટે જુઓ ‘તાંસળું’ (૨).

નાનું તાંસળું; કાંસાનો વાટકો.

-ળું, -સિયું ન૦—‘તાસ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
‘તાસ’—

કાંસાનો મોટો છાછરો પહોળો
વાટકો.

તાંસિયો પું૦—‘તાંસળું’ ઉપરથી :
એ માટે જુઓ ‘તાંસળું’—

કાંસાનો પહોળો મોટો છાછરો
વાટકો.

તિજરત સ્ત્રી૦ [અ૦ تجرت ‘તિજરત’
(‘તજર’ = વેપાર કરવો;
ખરીદવેચાણ કરવું) = વેપાર-
રોજગાર; વાણિજ્ય; ધંધો]

વાણિજ્ય; વ્યવસાય; વેપાર-
રોજગાર.

“કોમી માસિકના અલમખરદાર
આ તંત્રી હતા, જેમણે ખિદમત-
રૂપે નોખી તિજરત આદરી.”
મસ્ત હખીબ સારોદી, ‘નજરાણુ’,
પૃ. ૧૯૪

તિલસ્મ પું૦ [અ૦ تلسم (તિલિસ્મ)

= જંતરમંતર; જાદુ; વશીકરણ
(૨) ઘાટેલા ધન વગેરે ઉપર
બનાવેલી સાપ વગેરેની ભયંકર
આકૃતિ (૩) જાદુ વડે રક્ષવું;
વશીકરણ કરવું (૪) મુઝબ કરવું]
નોંધ. — એ મૂળ યૂનાની એટલે
કે ગ્રીક શબ્દ telesma ઉપરથી
અરબીમાં આવેલો છે.

અદ્દભુત કે અલૌકિક કામ;
ચમત્કાર; અચાની વાત (૨)
જાદુ.

-સ્ત્રી૦ વિ૦ [અ૦ ٴسما تلسمી
‘તિલિસ્મા’ (‘તિલિસ્મ’ +
ફા૦ ‘ઈ’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક
વિશેષણ બનાવનાર) = તિલસ્મ
સંબંધી; તિલસ્મવાળું; જાદુઈ;
ચમત્કારિક]

અલૌકિક; ચમત્કારિક; અદ્દ-
ભુત; જાદુઈ.

-સ્માતી વિ૦ [લા૦ ٴسما تلسماتی
‘તિલિસ્માતી’
(‘તિલિસ્માત’ = ‘તિલિસ્મ’નું

તિલાવત

અં ૫૦ વં + ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
વિશેષણ (અનાવનાર) = તિલસ્મ
સંબંધી; તિલસ્મવાળું; બદ્ધ;
લેદલયું; રહસ્યમય; ગહન]

તિલસ્મવાળું; ચમત્કારિક;
બદ્ધ.

તિલાવત સ્ત્રીં [અં ۞ ‘તિલા-
વત’] (‘તલા’ = વાંચવું; પઠન
કરવું) = વાંચવું તે; (કુરાને
શરીફ) વાંચવું તે]

વાંચવું તે; (કુરાન) પઠવું તે.

“ઝેબનો કંઠ એટલો બધો
મધુર હતો કે જ્યારે તે કુરાનની
તિલાવત (પાઠ) કરતી ત્યારે
શ્રોતાઓની આંખમાંથી અશ્રુ
ટપકતાં.”

સુવર્ણમાળા.

તિસમારખાં વિં—‘તિસ-માર’ =
એક સાથે ત્રીસને મારી નાખે
એવો બહાદુર + ۞ (ખાન)
કે (ખાં) = જુઓ ‘ખાન’ :
એ ઉપરથી ત્રીસને માર્યા હોવાનો
દાવો કરનાર—

નાંધ. — અમુક પરાક્રમ કર્યાને
કારણે બહાદુર તરીકે જાણીતા
થયેલા કેટલાક સરદારો મોંગલ
હુલાકૂખાન, મોંગલ ચિંગીઝખાન,
ગુજરાતના નાઝિમ અફરખાન
તથા રાસ્તીખાનના નામને છેડે
‘ખાન’ હોવાથી તેવા શબ્દોના
અનુકરણમાં બનેલો શબ્દ.

મોટાં પરાક્રમેની બકાશો માર-
નાર; ગરમ મિઝજનું; તુંડમિઝજ
(૨) બકાઈખોર; કુલણજી.

પું મોટાં પરાક્રમેની બકાશો
મારનાર આદમી; આડંબરી
માણસ (૨) શરાતનનો ઢોંગ
કરનારો.

“ધરમાં ટકાનાં ત્રણ શેર બને,
બહાર તિસમારખાં.”

લોકાકિત

તી(ટી)કરી ગેપ (પાંચુ) — તી(ટી)

કરી + غیب (ગેબ) = જુઓ

‘ગેબ’ —

દૃષ્ટિની ખામી.

તીફા (પાંચુ) — ચું ‘તે’ + طرف

(તરફ) = જુઓ ‘તરફ’ —

ત્યાં.

હતીર નં [ફાં ۞ (તીર) = એક

પ્રકારનું હથિયાર જે કમાનમાંથી
છોડવામાં આવે છે; બાણ]

નાંધ. — ફારસી શાયરો માશકની
પાંખણને તીરની ઉપમા આપે છે.

બાણ (૨) [લાં] (છાપરાનો)

ભોલો ટેકો (૩) જરથોસ્તી વર્ષનો

ચોથો મહિનો (૪) વહાણનો

એક ભાગ (જેના ઉપર સદ

બાંધવામાં આવે તે લાકડું)

(૫) તીરના જેવું નાનું ચિહ્ન
જે લખાણમાં વપરાય છે.

“વાઝું તો તીર
નહિ તો તુલ્લો.”

“ખાળુડાંને રમત રમવા
તીરને કામઠી રે;

ખાળુડાંને ફરસી ખરછીને
અસિ ઢાલ દેજે.”

વીરસી (લંગોભંબં)

૦કશ પું [ફાં ٲیرکش ‘તીર-કશ’
(‘તીર’ + ‘કશ’ = ખેંચી કાઢ;
તાણુ) = જે ક્ષાથળીમાંથી શિકાર
કરતી વખતે જરૂર પડતાં તીર
ખેંચી કાઢી કમાન ઉપર ચઢા-
વવામાં આવે છે; ખાણુનો
લાથો]

ખાણુનો લાથો.

૦ગર પું [ફાં ٲیرگر ‘તીર-ગર’
(‘તીર’ + ‘ગર’ = પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક નામ બનાવનાર) = તીર
બનાવનારો]

તીર બનાવનારો; ખાણુ
બનાવનાર કારીગર.

-રંદાજ વિં [ફાં ٲیرانداز ‘તીર-
અંદાજ’ (‘તીર’ = જુઓ ‘તીર’
+ ‘અંદાજ’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર) = તીર ફેંકનાર;
તીરથી શિકાર કરનાર]

તીર મારનાર; તીરથી શિકાર
કરનાર (૨) તીર મારવામાં કુશળ;
નિશાનખાજ.

“ખાપે ન મારી પેંજણી ને
ખેટા તીરંદાજ.” (કહેવત)

-જી સ્ત્રીં [ફાં ٲیراندازی ‘તીર-
અંદાઝી’ (‘તીર-અંદાઝ’ + ‘ઈ’
= પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ ઉપરથી
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
તીરંદાજખાણું; તીર ચલાવવાની
ક્રિયા; તીર મારવાની વિદ્યા;
તીર ફેંકવાનો હુન્નર]

તીરંદાજખાણું; ખાણુ ચલાવ-
વાની ક્રિયા; ખાણુ મારવાની
વિદ્યા; ખાણુ ફેંકવાનો હુન્નર.

“હવે તીરંદાજીમાં આપણે
વિજય મેળવીએ.”

મહીપાળદેવ (લંગોભંબં)

તીરવાઅં — ٲیر (તીર) = જુઓ

‘તીર’ + શું ‘વા’ —

ખાણુ જન્ય એટલે અંતરે
(૨) ખાણુ જેટલું લાંબું કે ઊંચું.

“તીરવા સૂરજ આકાશમાં
જાઓ આવ્યો.”

કેંહંધું (શુ-ઈંડિં)

-વો પું — ٲیر (તીર) = જુઓ

‘તીર’ + શું ‘વો’ —

તીર જઈ શકે તેટલું અંતર.

તીરંગાજ વિ० — ‘તીર’ જુઓ
 ‘તીર’+કાં ૩ (ખાજ) = પ્રત્યય,
 કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર —
 નાંધ. — ફારસીમાં, ઉર્દૂમાં કે
 હિન્દીમાં ‘તીરંગાજ’ શબ્દ નથી.
 ગુજરાતીમાં ‘તીરંગાજ’ થઈને
 ‘તીરંગાજ’ ના સાદર્યે એને
 ઉચ્ચાર એ રીતે બન્યો હોવાનું
 સંભવ છે.

તીર મારવામાં હોશિયાર.

—૭ સ્ત્રી० — ‘તીરંગાજ’ ઉપરથી
 ગુજરાતીમાં —

નાંધ. — અગાઉના વખતમાં
 રાગ્યદ્રોહ કે લોકદ્રોહને ગુને
 કરનારને વસ્તીવાળી જાહેર
 જગ્યાએ જમીનમાં અડધો દાટ-
 વામાં આવતો તે પછી જે કોઈ
 ત્યાંથી પસાર થાય તેણે તેને
 તીર મારવાનું હતું. આમ થતાં
 ગુનેગાર તીરેથી વિંધાઈ જતો
 અને રિખાઈ રિખાઈને મરણ
 પામતો ; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

તીરથી નિશાન પાળવાની
 કળા કે ચતુરાઈ; તીર મારવાની
 વિદ્યા (૨) અપરાધીને થોડો
 જમીનમાં દાટીને તીરથી મારવા-
 ની એક કૂર શિક્ષા.

“જે તારે કહેવાનું હોય તે
 જલદીથી ટુંકાવી નાખી આ
 સંશયાત્મક તીરંગાજ મટાડ.”

કાંતા (લંગોળમં०)

તુકમ નં જુઓ ‘તુખમ’

તુકમરિયાં નં ૦૫૦૫૦ [કાં ૩ (ખાજ) =
 ‘તુખમે રૈહાન’] (‘તુખમ’ =

જુઓ ‘તુખમ’ + ‘એ’ =
 છટ્ટી વિભક્તિનો સંબંધ દર્શા-
 વનાર ફારસી સંજ્ઞા + ‘રૈહાન’
 = તુળસીના પ્રકારનો એક સુગંધી-
 દાર છેડ]

નાંધ. — રેહાનનાં પાંદરાં તુલસીનાં
 પાંદરાં જેવાં લંગોળાં અને અણી-
 વાળાં હોય છે. તેના ઉપર માંજરમાં
 કાળા દાણા હોય છે જે એસડ
 તરીકે વપરાય છે.

એક જાતના બિયાં; ઔષધિ.

તુક્કાખાજ વિ० — કાં ૩ ‘તુકઃ’ =

જુઓ ‘તુક્કો’ + કાં ૩ (ખાજ) =
 પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવ-
 નાર —

નાંધ. — ફારસીમાં કર્તૃવાચક
 પ્રત્યય ‘ખાજ’ લાગીને બનેલા અને
 ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા ‘દગલ-
 ખાજ’, ‘દગાખાજ’ વગેરે શબ્દોના
 સાદર્યે એ ગુજરાતીમાં ધડાચેલો છે.

તુક્કો રેંકવામાં કુશળ; તરંગી.

—૭ સ્ત્રી० — ‘તુક્કાખાજ’ + ગું ‘ઈ’ —

તુક્કાખાજપણું; તુક્કાખાજના
 જેવું વર્તન કરવું તે.

તુક્કો પું [કાં ૩ (તુકઃ) =
 અણી વિનાનું તીર]

ખૂટું તીર; ફળ વિનાનું આણું.

“વાચું તો તીર, નહિ તો તુક્કો.”
 (કહેવત)

તુખમ નં [કાં ૩ (તુખમ) =
 ખીજ; દાણો (૨) દરેક વસ્તુનું

મૂળ; જેમાંથી પ્રાણીની ઉત્પત્તિ થાય તે તત્ત્વ; વીર્ય] .

નાંધ. — હૃદમાં ઉપરના ઉપરાંત એનો અર્થ છે નસલ : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

ખીજ (૨) વીર્ય (૩) વંશ; કુળ.

“જે મારા તુખમમાં ફેર હશે તો આપની સાથે બેઠેમાની કરીશ.”

બાબા (ગુ-ફા-અંકો)

તુકંગ સ્ત્રી (ફાં) [ફાં] ‘તુકંગ’

(‘તુક’ = ‘તોપ’ નું પરિવર્તિત થયેલું રૂપ + ‘અંગ’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = બંધક]

બંધક.

“તુકંગો તીર તલવારો,
કટારો જખીઆ નશતર.”
ગુંગ (ગુ-ફા-અંકો)

તુકે (ફે) સ્ત્રી (અં) [અં]

તુકેલ (‘તુકેલ’ = પરાણે ધૂસવું; મજલિસમાં વગર નિમંત્રણે કે વિના સત્કારે જવું) = વગર નિમંત્રણે લગ્ન પ્રસંગના ભોજન-સમારંભમાં ઉપસ્થિત થનાર; મહેમાન સાથે વગર આમંત્રણે આવનાર]

નાંધ. — ફક્ત એક શાયરનું નામ તુકેલ પડી ગયું હતું. તે વગર નિમંત્રણે લગ્ન પ્રસંગના ભોજન સમારંભમાં ઉપસ્થિત થઈ જતા : તે ઉપરથી

ફારસીમાં એનો અર્થ મજલિસમાં વગર નિમંત્રણે જનાર; મહેમાન સાથે જે કોઈ વિના નિમંત્રણે આવે તે (૨) સહાય; મદદ; આશરો; વસીલો; મારફત : તે ઉપરથી હૃદમાં એનો અર્થ થાય છે આશરો; વસીલો (૨) દારો; મારફત : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

આશરો; વસીલો; મારફત.

“પણ આખરે તારા તુકેલે હર અય ! નસીહત મળી આજે મને.”

(કંકે ૫૦ ૮૪)

“મગર છું તારી તુકેલે
દાર પર ચડનાર છું,
માથક કરો હાસિલ હું
હકનો ફત્ત દાવાદાર છું.”
મસ્તાન, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

તુમાન સ્ત્રી (ફાં) [ફાં] (તુમાન)

= મોટી ઢીલી સુરવાળ; ઇનર; એક પ્રકારનો ઢીલો પાયખમો (૨) સુરવાળ નીચે પહેરવાનો ટુંકો બંગિયો]

નાંધ. — મોટી ઢીલી સુરવાળ જે ઈરાનમાં અગાહિના જમાનામાં ખેતીનું કામ કરનાર સ્ત્રીઓ પહેરતી.

મોટી ઢીલી સુરવાળ; ચોરણો.

“સાદાઈ અને ગરીબાઈનો ડોળ ભજવવામાં એણે જે તુમાન પહેર્યો હતો તે ખૂબ જડા લગડાનો રાખ્યો હતો.”

ગુન્સિં (ગુ-ફા-અંકો)

તુમાર પું [અં طومار 'તુમાર'

('તુમાર' = વીંટવું; વાળવું) =
કાગળ કે એવી નરમ ચીજનો
વીંટો; કાગળતું ભૂંગળું (૨)
જૂના ટીપણા ઘાટવું પુસ્તક
(૩) હિસાબતું પુસ્તક]

નોંધ.—હિંદીમાં એનો અર્થ થાય
છે લાંબો પત્ર : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

એ પક્ષે વચ્ચેનો અમલદારોની
નોંધવાળો લાંબો પત્રવ્યવહાર;
જુદી જુદી પાયરીના અધિકારી-
ઓએ આપેલા અભિપ્રાયના
ટાંચણ સાથે નિકાલ માટે
સરકાર આગળ રજૂ કરવામાં
આવેલ અરજ.

“તુમારોતું અને આ
વહીવટી ફારસ ન બદલાયું,
ધસાતું મોંઘવારીનું હજી
કાનસ ન બદલાયું.”
નટવરલાલ દેસાઈ, ‘નજરાણું’.

૦શાહી સ્ત્રી ૦ — ‘તુમાર’ + ક્ષા ૦ شاهی
(શાહી) = જુઓ ‘શાહી’ —

તુમાર પંર અવલંબીને ચાલતું
કારભારું; ‘રેડ-ટેપિઝમ.’

—રી વિં [અં ૦ طوماری 'તુમારી'
('તુમાર' + ક્ષા ૦ 'ઈ' = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવ-
નાર) = તુમારને લગતું]

તુમારને લગતું.

તુરક પું જુઓ ‘તુરક’

“બ્રાહ્મણી વટલાય તો તુરકને
બચ.”

“હરી ગઈ દિલથી ધીરજ યાર,
તુરક જયમ લૂંટ લૂંટાવે.”
બાલાશંકર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’

તુરખત સ્ત્રી ૦ [અં تربت 'તુરખત'

('તુરખ' = માટી સાથે મળી ગયેલા
હોવું; ધૂળમય હોવું; માટીથી
ખરડાયેલા હોવું) = ધૂળ; માટી
(૨) કબરસ્તાન (૩) કબર;
ઘોર; સમાધિ]

કબર; ઘોર; સમાધિ.

“તું વહદતની વહી દે,
યા કહું તયારી તુરખત પર.”
ગુગંગ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

“કેટલો આઝાદ ફિતરત છે
જગતનો માનવી ?

એની મૃત કાયાય તુરખતની
ભીતર રહેતી નથી.”

ખરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૫૮

તુરંગખાનું નં — ગુ ૦ ‘તુરંગ’ + ક્ષા ૦
کاخ (ખાન :) = પ્રત્યય, સ્થળ-
વાચક નામ બનાવનાર —

કેદખાનું; ‘જેલ’ (૨) ઘોડાનો
તખેલો.

તુરાન નં જુઓ ‘તૂરાન’

—ની વિં જુઓ ‘તૂરાન’માં.

તુર્ક પું [તુર્ક 'તુર્ક' ('તૂર' = તુરાન + 'ક' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = તુરાનના રહેવાસીઓ; તુર્કસ્તાનની એક કોમનું નામ જેમાંથી તમામ તુર્કો, મોગલો અને તાર્તરો ઊતરી આવેલા છે. ખ્વારિઝ્મ (ખાવા)થી માંડી ચીન સુધીમાં રહેતા તાર્તરો જેઓ સામાન્ય રીતે મોટી કાળા આંખવાળા અને દેખાવે સુંદર હોય છે (૨) તુર્કસ્તાનનો નિવાસી (૩) તાર્તર (૪) [લાં.] સૈનિક; યોદ્ધો (૫) [લાં.] માણક]

નોંધ. — કહેવાય છે કે હજરત પેગમ્બર નૂહના પુત્ર ચાફસના પુત્રનું નામ તુર્ક હું. તુર્કો તેના વંશજો છે. ખ્વારિઝ્મ અને ચીન વચ્ચે રહેનારા તાર્તરોની અનેક જાતોના તુર્ક જાતિમાં સમાવેશ થાય છે. એ લોકોની આંખો સામાન્ય રીતે મોટી અને કાળા હોય છે અને તેઓ દેખાવે ખૂબસૂરત અને ફાંકડા હોવાથી ફારસી શાયરો ગઝલોમાં માણક માટે તુર્ક શબ્દનો ઉપયોગ ઉપમાઓ અને રૂપકોમાં કરે છે. તુર્કોની બે મુખ્ય વિશિષ્ટતાઓ છે ખૂબસૂરતી અને ટૂંકતા; અને માણકમાં પણ એ બે ખાસિયતો હોવાનું તેઓ ધર્મ છે, તેથી તેને તુર્ક કહે છે.

એ નામની તુર્કસ્તાનમાં રહેલી જાત (૨) તુર્કસ્તાનનો વતની; મુસલમાન.

—સ્તાન પું; નં [તુર્કીસ્તાન 'તુર્કિસ્તાન' ('તુર્ક' + ક્ષાં 'ઇસ્તાન' = પ્રત્યય, સ્થળવાચક) = તુર્ક લોકોનો દેશ]

તુર્ક લોકોનો દેશ.

—કી વિં [તુર્કી 'તુર્કી' ('તુર્ક' + ક્ષાં 'ઇ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = તુર્ક સંબંધી; તુર્કોને લગતું; તુર્કોના જેવું; તુર્ક લોકોનું (૨) તુર્કી ભાષા]

તુર્કનું; તુર્કને લગતું; તુર્કના જેવું.

નં તુર્કસ્તાન.

સ્ત્રીં તુર્કી ભાષા.

તુલોતવીલ (પાંશુ) [અંઅં
طول و طویل 'તુલોતવીલ'
('તૂલ' એ 'તાલ' અર્થાત્
લાંબુ હોવું ઉપરથી = લંબાઈ +
'તવીલ' એ 'તાલ' અર્થાત્
લાંબુ હોવું ઉપરથી = લાંબુ) =
લંબાઈ અને લાંબુ.

લાંક્ષાંમાં અંઅં

طول و طویل (તૂલ-તવીલ) =
ધણું લાંબું]

નોંધ. — લાંક્ષાંમાં એ પર્યાય સમાસ (Synonymous compound) છે તે ઉપરથી એ શબ્દ-સમૂહ ઉર્દૂમાં પણ વપરાય છે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

સવિસ્તર; ધણું લાંબું;
વિસ્તીર્ણ.

તુંથું વિં [ફાં تَنگ (તુંગ) =
ગુલાબ, શરાબ વગેરે જેવાં
પ્રવાહીઓ ભરવાનું સાંકડા મોં-
વાળું વાસણ; જેનું મોં સાંકડું,
પેટ મોટું અને ગર્દન નાની હોય
એવું વાસણ; લાંબી અને સાંકડી
ડોકવાળું વાસણ]

ભડું; ભરાઉ; સ્થૂલ.

નં કૂલેલું પેટ (૨) [લાં]
રીસથી ચડેલું મોં.

તુંડ (-કું, -દ, -દુ) વિં જુઓ 'તુંદ'
૦ (-દ) મિનજ વિં [ફાં અં
جندم 'તુંદ-મિજાળ' ('તુંદ'
+ 'મિજાળ' = જુઓ 'મિનજ')
= તુંદ મિનજવાળું; ગરમ
પ્રકૃતિવાળું; ઉગ્ર સ્વભાવવાળું;
ઉતાવળિયું]

ધણે મિનજ કરનારું; ઉદ્ધત
સ્વભાવવાળું.

નોંખ. - ઉપરમાં ફારસી રચના મુજબ-
નો શબ્દસમૂહ છે અને ગુજરાતીમાં
વિશેષણ પછી વિશેષ્ય આવે છે.
તે મુજબ એ શબ્દસમૂહનો
નીચેનો અર્થ થાય છે :

પું તુંડ મિનજ; ગરમ
સ્વભાવ; ચડાઉ મિનજ.

૦ (-દ) મિનજ વિં [ફાં અં ફાં
جندم 'તુંદ-મિજાળ' ('તુંદ-
મિજાળ' + ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય,

વિશેષણને છેડે લાગીને ભાવવાચક
નામ બનાવનાર) = મિનજ તુંદ
હોવો તે (૨) ઉતાવળિયો સ્વભાવ]

તુંડ મિનજવાળું (૨) ખૂબ
મિનજ કરનારું; ઉદ્ધત
સ્વભાવવાળું.

-ડા (-દા) ઈ સ્ત્રીં — 'તુંદ' + ગું
'આઈ' —

ઉદ્ધતાઈ; તુમાખી.

-ડા (-દા) ઈ ખોર વિં — 'તુંદાઈ'
+ ફાં خور (ખોર) = પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર —
તુંડાઈની આદતવાળું; તુંડ-
મિનજ; ઉદ્ધત; તુમાખી.

તુંદ વિં [ફાં د (તુંદ) = ગરમ
સ્વભાવનું; ઉગ્ર; તીખું; આવેગ-
પૂર્ણ; મિનજ; તુમાખી (૨)
કડક; ઝવૂની (૩) ચડાઉ; ઉદ્ધત;
તોછડું]

મિનજ; તુમાખી (૨) ચડાઉ;
ઉદ્ધત; તોછડું.

“ ધાયલ છે તુંદ કેક
અતિ શાયરી તણો,
શાયર છું હું નવીન હવે
થાય તે ખરું.”

અમૃત ધાયલ, 'રંગ', પૃ. ૬૪

-દી સ્ત્રીં [ફાં د 'તુંદી' ('તુંદ'
+ ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય, ભાવવાચક
નામ બનાવનાર) = ત્વરા; વેગ;

અડપ; ગરમ સ્વભાવ (૨) ઉગ્રતા;
કઠોરતા (૩) હિંસા; જોરજુલમ;
સખતાઈ]

ચપળતા; અડપ (૨) જોર-
જુલમ; સખતાઈ.

તુંદ્રુ વિં [ફાંફાં ٲٲٲ 'તુંદ્ર-ખૂ'
('તુંદ્ર' = જુઓ 'તુંદ્ર' + 'ખૂ' =
સ્વભાવ; મનનું વલણ; પ્રકૃતિ; ટેવ)
= તામસી સ્વભાવનું; મિનજી;
કોધી (૨) ઉતાવળિયું]

ઉદ્ધત સ્વભાવનું (૨) ઉતાવળિયું.

“ પણ જ્યારે કેટલાક તુંદ્રુ
સરકારી અફસર આવતા હતા.”
ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકાં)

તુંદ્રી સ્ત્રીં જુઓ 'તુંદ્ર'માં.

તૂતી સ્ત્રીં [ફાં ٲٲٲ 'તૂતી':
અંકાં ٲٲٲ 'તૂતી' (ٲٲٲ
'તૂત' = શેતૂર નામે ઓળખાતું
એક પ્રકારનું ફળ + 'ઈ' = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક નામ બનાવનાર)
= તૂત સાથે સંબંધ ધરાવનાર
(૨) જેને તૂત ધણું લાવે છે
તે; પોપટ]

નાંધ. — એ પક્ષીનું નામ એ
પડયું તેનું કારણ એ છે કે તેને
તૂત એટલે કે શેતૂર બહુ લાવે
છે અને તેથી જે મોસમમાં તે પાકે
છે તે મોસમમાં તે વિશેષ પ્રમાણ-
માં જોવામાં આવે છે, અને તે
તેના ઝાડ ઉપર વારંવાર બેસે છે.

પોપટ કે તેની માદા (૨) મેના.
“જમાં, ક્યાં તૂતીનો નાદ.”
દંકાંભા. ૨ (ગુ-ફા-અંકાં
પરિશિષ્ટ)

તૂરા પું ૦ ૦૦૦ — 'તૂરા' નું ગુ ૦
૦૦૦: એ માટે જુઓ 'તૂરા' —
તોરા; છોગાં.

તૂરાન નં [ફાં ٲٲٲ 'તૂરાન'
('તૂર' = ઈરાનના પુરાણ જમાના-
માં થઈ ગયેલા પેશદાદી વંશના
ખાદશાહ ફરીદૂનનો વડો પુત્ર +
'આન' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક)
= ખાદશાહ ફરીદૂનના પુત્ર તૂરની
સાથે સંબંધ ધરાવનાર પ્રદેશ;
તુર્કસ્તાનનું પુરાણ નામ; તૂર
ઉપરથી તુર્કોમાંનિયા, તુર્કસ્તાન,
અને ટ્રાન્ઝાક્ષિયાના]

નાંધ. — ઈરાનના પુરાણ પેશદાદી
વંશના ખાદશાહ ફરીદૂને જે
પ્રદેશ વારસામાં તેના પુત્ર તૂરને
આપ્યો હતો તેનું નામ જેમાં
તુર્કસ્તાન, ટ્રાન્ઝાક્ષિયાના વગેરેનો
સમાવેશ થતો હતો.

મધ્ય એશિયામાં આવેલા એક
પ્રદેશનું પુરાણ નામ.

—ની વિં [ફાં ٲٲٲ 'તૂરાની'
('તૂરાન' + 'ઈ' = પ્રત્યય;
સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવ-
નાર) = તૂરાન દેશ કે તેને લગતું]
તૂરાન દેશનું કે તેને લગતું.

તૂરાવાળો પું — અં طره (તૂર:) :

= જુઓ 'તોરો' + ગું 'વાળો' —

નોંધ. — 'તૂરા' નો અર્થ લાવણી થતો નથી. પરંતુ કોઈક સમયે લાવણી ગાનારા તૂરો પહેરતા હશે તે ઉપરથી તેઓ આ નામથી ઓળખાયા હોય એમ સંભવ છે : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

લાવણી ગાનારો માણસ.

“ એ બેની તકરારમાંથી જ બહુ સંપ્રદાયો થયા છે. છેક હલકી લાવણી ગાનારા પણ બે ભાગ માને છે શાકત તે કલગી-વાળા, શૈવ તે તૂરાવાળા.”

સિંસાં (ગુ-કા-અંકાં)

તૂરો જુઓ 'તોરો'

તેગા સ્ત્રીં [કાં تیغ (ઈંઉં 'તીગ':

ભાંઉં 'તેગ': મૂળ 'તીગ' કે 'તેગ' ઉપરથી પરિવર્તન પામેલું રૂપ: 'તીગ' કે 'તેગ' = જુઓ 'તેજ') = તલવાર; ખડગ]

તલવાર; શમશેર; ખડગ.

“ એવો દોડે ભીમ લલો,
હસ્તમાં નહીં તેગ.”
પ્રેમાનંદ

“ વનરાને માથે દો તેગ
સમી ઝૂમતી,

અલિયાગતના રહું
પાવલિયા ઝૂમતી.”
ઉમાશંકર જોશી

તેગા સ્ત્રીં [કાં تیغ (ઈંઉં 'તીગ':

ભાંઉં 'તેગ':) ('તીગ' કે 'તેગ' + વિસર્ગ જેમ ઉચ્ચરિત ફારસી વર્ણ 'હે' = પ્રત્યય, સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો) = હર કોઈ હથિયાર કે ઓખરનો ધારદાર પહોળો ભાગ; પાનું]

નાની તલવાર; કટાર.

તેગાર પું [અં گار (તગાર) =

જીવિકા; રોજ]

ધન; વિત્ત.

તેજ વિં [ગું ઈંઉં (તીગ):

ભાંઉં (તેગ) = ધાર હોય એવું; તીક્ષ્ણ (૨) સ્ફૂર્તિવાળું; ચંચળ; ચાલાક (૩) ઉગ્ર; તીમ; આકરું; જલદ; જોશીલું (૪) શીઘ્ર; વેગવાન (૫) ઉત્કટ; આતુર]

તીક્ષ્ણ (૨) ચપળ; ચંચળ; સ્ફૂર્તિવાળું (૩) ઉગ્ર; જોશીલું; આકરું; તીખું.

ંડિયો પું — 'તેજ' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

તેજના બખરમાં વેપાર
ખેલનારો.

તેજદાર પું — ગું 'તેજ' + કાં گار

(દાર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવનાર—

તેજસ્વી; તેજવાળું; પ્રકાશિત.

૦હું વિ૦—‘તેજ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ચપળ; ચાલાક; હોશિયાર
(૨) તેજ; તીક્ષ્ણ; ધારવાળું.

તેડાગર વિ૦—‘તેડું’+કા૦ ડ (ગર)

=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક—

તેડી લાવનાર; તેડાં કરનાર.

તેરીખ સ્ત્રી૦ [અ૦ تارىخ (તારીખ)]

= જુઓ ‘તારીખ’]

વ્યાજ ગણવાનો દિવસ (૨)

વ્યાજનો દર (૩) [લા૦] વ્યાજ.

તેરીજ સ્ત્રી૦ જુઓ ‘તારીજ’

તૈયાર વિ૦ [અ૦ طيار ‘તય્યાર’

કે ફા૦ક૦ طيار ‘તય્યાર’ (અરબી-

માં ‘તાર’ અર્થાત્ ઊડવું ઉપરથી અતિશયતા દર્શાવતું કર્તૃવાચક નામ) = અતિશય ઊડનાર; ઝડપથી ઊડનાર; ફૂદનાર અને ઉછળનાર.

ફા૦માં અર્થ : ઊડી શકે તેવું; [લા૦] મોજૂદ; રજૂ કરવા કે ઉપયોગ લેવા યોગ્ય; પરિપૂર્ણતાએ પહોંચેલું; તરત હાજર કરાય કે કામ દે એવી સ્થિતિવાળું (૨) સજ્જ; તત્પર; કટિબદ્ધ]

નાંખ. — એ શિકાર અંગેના પારિભાષિક શબ્દ છે. અગાઉના જમાનાના શિકારીઓ શિકારી પક્ષીને શિકાર પકડવાને કટિબદ્ધ

કરતા તે માટે મૂળ એ શબ્દ વયસતો હતો.

રજૂ કરવા કે ઉપયોગ લેવા યોગ્ય; પરિપૂર્ણતાએ પહોંચેલું; તરત હાજર કરાય કે કામ દે એવી સ્થિતિવાળું (૨) સજ્જ; તત્પર; કટિબદ્ધ.

-રી સ્ત્રી૦ [અ૦ كاري ‘તય્યારી’

કે ફા૦ كاري ‘તય્યારી’ (‘તય્યાર +ઈ’=સામાન્ય નામને છેડે લાગીને લાવવાચક નામ બનાવનાર ફારસી પ્રત્યય)=સજ્જતા; તત્પરતા; કટિબદ્ધતા]

સજ્જતા; તત્પરતા; કટિબદ્ધતા.

તોક(તો) સ્ત્રી૦ [અ૦ طوق (લવ્ક)

=જે કંઈ કોઈ ચીજની આસપાસ વીંટાળી શકાય; જે કોઈ વસ્તુ ખીજી વસ્તુની આસપાસ હોય (૨) ગળાનો હાર; કંઠી]

ગળામાં નાખવાની વજનદાર ખેડી; જંજીર; ભારેહાંસડી.

તોકલ પું૦ [અ૦ توكل ‘તવક્કલ’

(‘વક્લ’=કોઈના ઉપર ભરોસો રાખી કામ સોંપી દેવું; (ખુદા ઉપર) —ના ઉપર આધાર રાખવો તે; —ના ઉપર ભરોસો કરવો તે (૨) ભરોસો; વિશ્વાસ (૩) [લા૦] અણાહમાં

અદા રાખવી તે; અદાહની ઇચ્છા-
ને તાબે રહેવું તે]

ઈશ્વર પરની આસ્થા (૨)

ઈશ્વર ઉપરનો ભરોસો કે વિશ્વાસ.

-લી વિં [અંકાં ٧٠٧ 'તવકુલી'
('તવકુલ' + કાં 'ઈ' =
પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ ઉપરથી
વિશેષણ બનાવનાર) = તોફલ
ઉપર આધારિત; અદાહ ઉપર
આસ્થા અને તેની ઇચ્છાને
સ્વાધીનપણા ઉપર આધારિત]

તોફલવાળું; આસ્તિક (૨)
ભોળું; ઉદાર; નિખાલસ.

તોફીર સ્ત્રીં [અં ٧٠٧ 'તૌફીર'
('વકફર' = માન આપવું; -ના
પ્રત્યે આદરભાવ ધરાવવો) =
માન આપવું તે; - ની પ્રતિજ્ઞાનો
ખ્યાલ રાખવો તે (૨) આદર-
ભાવ; પૂજ્યભાવ]

માન; આગર; ઇજ્જત;
પ્રતિજ્ઞા; મોટાઈ.

તોખમ નં, સ્ત્રીં જુઓ 'તુખમ'

તોજી સ્ત્રીં [અં ٧٠٧ 'તૌજી'
('વજી' = આંકવું; સંધાન કરવું)
કાંમાં અર્થ = નો

હિસાબ આપવો તે; હિસાબનો
પ્રબંધ (૨) કરવેરાની રકમ
આંકવી તે; નાણાંની રકમ; લાભની
આંકણી]

વિધેટી; સાંચ.

તોતાકહાણી સ્ત્રીં જુઓ 'તોતો' માં.

તોતાચશ્મી સ્ત્રીં — ઉર્દૂ ٧٠٧ 'તોતાચશ્મી'
('તોતાચશ્મી' (લાંકાં 'તોત':
ઉર્દૂ 'તોતા' + 'ચશ્મ' = જુઓ
'ચશ્મ': એમ મળીને ઉર્દૂમાં 'તોતા
ચશ્મ' = પોપટની માફક આંખ
ફેરવનાર (૨) [લાં] બેવકા;
નિમકહરામ + 'ઈ' = પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
પોપટની પેઠે આંખ ફેરવવી તે
(૨) બેવકાઈ —

પોપટની પેઠે આંખ ફેરવવી
તે; પોપટની આંખની જેમ
ફરી બેસવું તે (૨) ફરી બેસવું
તે; બદલાઈ જવું તે; સંબંધ
તોડી નાખવો તે; બેવકાઈ.

તોતો પું [કાં ٧٠٧ (તૂતી) ઉપરથી
અંકં ٧٠٧ (તૂતી) = જુઓ
'તૂતી']

નાંધ. — એ ઉપરથી ઉર્દૂમાં
નર ભતિમાં 'તોતા' યાચ છે અને
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

પોપટ.

“ એક મોલવીએ તોતાને પાળ્યો.”
ટ. ૧૦૦ વા.લા. ૪ (ગુ-ફા-અંકોં)

—તાકહાણી સ્ત્રીં — લાંકાં 'તોત':
ઉર્દૂ 'તોતા' + ગું 'કહાણી' —

પોપટની પેઠે શીખવ્યું કહી
જવું તે કે તેમ કહેલી વાત.

તોદરી સ્ત્રીં [કાં ٲٲٲ (તૂદરી)
= ઈરાનમાં થતો એક જાતનો
ફૂલવાળો છાંડ]

દીવાલ ઉપર ભિગતું એક
જાતનું ફૂલ.

તોપ સ્ત્રીં [ٲٲ ٲٲ (ઈંઉં
'તૂપ') : (લાંઉં 'તોપ')
= દારૂગોળા ફેંકવાનું સાધન]

દારૂગોળા ફેંકવાનું સાધન
(૨) [લાં] ખોટી મોટી વાત;
મોટી ગપ; ગપગોળા (૩) [લાં]
બહુ જ જડો માણસ.

“તોપને મોહડે મૂકવું.”
(કહેવત)

ખાનું નં [ٲٲ કાં ٲٲ
ઈંઉં 'તૂપ-ખાન': : લાંઉં
'તોપ-ખાન:' ('તૂપ' કે 'તોપ'
+ 'ખાન:' = પ્રત્યય, સ્થળ-
વાચક) = તોપો રાખવાનું સ્થાન]

તોપ તથા તેનો સરંજમ
રાખવાની જગા; તોપ અને તેનો
સરંજમ.

ગોળા પું—'તોપ' + ٲٲ (ઈંઉં
'ગૂલ:'): (લાંઉં 'ગોલ:')
= કાં 'ગુલૂલ:' ٲ ٲૂં ૩૫ =
ગોળા—

નાંધ. — ઈરાની ફારસીમાં
'ગૂલ' એ તૂપ' અને લાંકામાં
'ગોલ' એ તોપ' શબ્દસમૂહ એ
અર્થમાં વપરાય છે; પરંતુ ઉર્દૂ

તેમ જ હિન્દીમાં ઉપરનો શબ્દ-
સમૂહ નથી : એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.

તોપનો ગોળા (૨) [લાં]
મોટી ગપ.

ચી પું [ٲٲ ٲٲ ઈંઉં
'તૂપચી' : લાંઉં 'તોપચી'
('તૂપ' કે 'તોપ' + 'ચી' =
'તુકી' પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર) = તોપ ફેંકનારો
માણસ; તોપમાંથી ગોળા માર-
નાર માણસ; ગોલંદાજ]

તોપ ફેંકનારો માણસ; તોપ-
માંથી ગોળા મારનાર માણસ;
ગોલંદાજ (૨) [લાં] અફવા
હિંસાનાર માણસ; ગપ્પી માણસ;
ગપાટી.

તોફા પું [અં ٲٲ 'તુફ્ફ:'
('તુફ્ફ' = ક્રીમતી વસ્તુ ભેટ
આપવી તે; કોઈને ભેટ અપાય
એવી ઉત્તમ ક્રીમતી વસ્તુ; ભેટ
(૨) વિરલ ચીજ; અનોખી
વસ્તુ; દુઃપ્રાપ્ય ચીજ]

ભેટ; ઉપહાર.

નાંધ. — ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે સાફ; સુંદર;
ઉત્તમ; અનોખું; અસામાન્ય : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

વિં સારું; સુંદર; ઉત્તમ;
ક્રીમતી.

“ખીજના હાથમાં નાની
પણ તોફા બંદૂક આવી રહી
હતી.”

અંનંગાં (ગુ-કા-અંકાં)

પસ્તાવાનો શબ્દ; પસ્તાવો;
પશ્ચાત્તાપ (૨) માફીને માટે
કરેલી અરજ.

“ રૂડી રાત્રિને સવાર સાંજ
છે નક્કી ને,

પડે તાપ જ બપોરે તોળા
તે થકી ને.”
નવલરામ

અં હવે હદ થઈ એવો અર્થ
બતાવતો ત્રાસ કે કંટાળાનો
ઉદ્ગાર જેવો કે હાથ.

“ તારાથી તો તોળા ” =
તેં તો પજવવામાં કસર ન રાખી.

ખત નં — ‘ તોળા ’ + અં 𐤕𐤕

(ખત) = જુઓ ‘ખત’ —
નોંધ. — આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી; એ ગુજ-
રાતીમાં ઘડાયેલો છે.

માફીપત્ર (૨) નેરજુલમથી
કે બળજબરીથી લખાવી લીધેલું
ખત.

“ દયા પ્રીતમ મને કાયર
કરીને તોળાખત લખાવ્યું.”

દયારામ

૦૬ પું — અં 𐤕𐤕 (તોળા) = જુઓ

‘ તોળા ’ —

“ જીગર અશરાફ આ મહારે
ખતા તુ જ માફ કીધી છે,

હવે તોળાહ સદા કરજે,
ખુદ માફી તને બપ્શો.”

કલાપી

તોર(તો) પું [અં 𐤕𐤕 (તૌર) = ઢંગ;
પદ્ધતિ; રીત (૨) [લાં]
મિનજ; અહંકાર]

આવેશ; ઉત્સાહ.

“ કઠણ અમદાવાદ.

બઝાઈ કર તું તારી,
નાણાંનો છે તોર લીધાં નથી
જખમો ભારી.”
(લંગોભં)

“ ના! ના! શા સારુ! સાહેબ
જરા જુદા તોરમાં આવીને બોલી
ઊઠ્યા.”

મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’, પૃ. ૪૨

તોરાત નં [હિબ્રૂ 𐤕𐤕 (તૌરાત)

= હજરત મૂસા (અલ.) ઉપર
અલ્લાહ તરફથી ઊતરેલું ધર્મ-
પુસ્તક; યહૂદીઓનું ધર્મપુસ્તક;
બાઇબલનો ‘જૂનો કરાર’ (Old
Testament)]

નોંધ. — તોરાત અને ઈજલ-નવો
કરાર (New Testament)
મળીને આખું બાઇબલ થાય છે.

યહૂદીઓનું ધર્મપુસ્તક; બાઇ-
બલનો જૂનો કરાર.

“ વળી પેગંબર સાહેબે યાહૂદી
લોકોનું તોરાત કબુલ રાખ્યું છે,
અને આદમ, નુહ, મુસા વગેરેનો
પેગંબરી દાવો મંજૂર ગણેલો છે.”

કંઘેં (ગુ-ફા-અંકાં)

તોરાવાળો પું જુઓ ‘તૂરાવાળો’

પસ્તાવાનો શબ્દ; પસ્તાવો;
પશ્ચાત્તાપ (૨) માફીને માટે
કરેલી અરજ.

“ રૂડી રાત્રિને સવાર સાંજ
છે નક્કી જો,
પડે તાપ જ બપોરે તોળ્યા
તે થકી જો.”

નવલરામ

અં હવે હદ થઈ એવો અર્થ
બતાવતો ત્રાસ કે કંટાળાનો
ઉદ્ગાર જેવો કે હાથ.

“ તારાથી તો તોળ્યા ” =
તેં તો પંજવવામાં કસર ન રાખી.

ખત નં — ‘ તોળ્યા ’ + અં ખં

(ખત) = જુઓ ‘ ખત ’ —
નોંધ. — આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી; એ ગુજ-
રાતીમાં ધડાયેલો છે.

માફીપત્ર (૨) જોરજુલમથી
કે બળબળથી લખાવી લીધેલું
ખત.

“ દયા પ્રીતમ મને કાયર
કરીને તોળ્યાખત લખાવ્યું.”

દયારામ

૦૬ પું — અં ૦ ૫ ૭ (તૌબ:) = જુઓ
‘ તોળ્યા ’ —

“ જીગર અશરાફ આ મહારે
ખતા તુ જ માફ કીધી છે,
હવે તોળ્યાહ સદા કરજે,
ખુદા માફી તને બખ્શે.”

કલાપી

તોર(તો) પું [અં ૭ ૭ (તૌર)=ઠંગ;
પદ્ધતિ; રીત (૨) [લાં]
મિળજ; અહંકાર]

આવેશ; ઉત્સાહ.

“ કઠણ અમદાવાદ.

બકાઈ કર તું તારી,
નાણાંનો છે તોર લીધાં નથી
જખમે ભારી.”
(લંગોઠમં)

“ ના! ના! શા સારુ! સાહેબ
જરા જુદા તોરમાં આવીને બોલી
ઊઠ્યા.”

મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’, પૃ. ૪૨

તોરાત નં [હિબ્રૂ ٥ ٥ (તૌરાત)
= હજરત મૂસા (અલ.) ઉપર
અલ્લાહ તરફથી ઊતરેલું ધર્મ-
પુસ્તક; યહૂદીઓનું ધર્મપુસ્તક;
બાઇબલનો ‘જૂનો કરાર’ (Old
Testament)]

નોંધ. — તોરાત અને ઈજલ-નવો
કરાર (New Testament)
મળીને આખું બાઇબલ થાય છે.

યહૂદીઓનું ધર્મપુસ્તક; બાઇ-
બલનો જૂનો કરાર.

“ વળી પેગંબર સાહેબે યાહૂદી
લોકોનું તોરાત કબુલ રાખ્યું છે,
અને આદમ, નુહ, મુસા વગેરેનો
પેગંબરી દાવો મંજૂર ગણેલો છે.”

કંઠે (ગુ-ફા-અંકો)

તોરાવાળો પું જુઓ ‘તૂરાવાળો’

+ 'દાન' = પ્રત્યય, પાત્રવાચક)
 = સફર માટે ખોરાક રાખવાનું
 વાસણ; મુસાફરીમાં લાથું રાખ-
 વાનો થેલો (૨) ખિસ્સામાં
 રાખવાનો ખટવો; નાનાં હાથ-
 ઓળર રાખવાનું ચામડાનું
 પાકીટ (૩) વાંસે બાંધીને
 ઉપાડવાનો ચામડા કે કેનવાસનો
 થેલો (ખાસ કરીને સૈનિકનો)]

[લાં] વધારાનો દારૂગોળો
 રાખવાની સૈનિકની ખલેચી
 (૨) કારતૂસ રાખવાની કાથળા
 (૩) દક્ષતર; બેસતાન.

તોસ્તાન નં [જુઓ 'તોસદાન']

[લાં] કાંઈ પણ મોટી-
 તોતિંગ ચીજ.

તૌફીક સ્ત્રીં [અં توفيق 'તૌફીક'
 ('વફૂક' = બંધબેસતું બનાવવું;
 અનુકૂળ બનાવવું; યોગ્ય બનાવવું)
 = માફક કરવું તે; કોઈને કામમાં
 મદદ કરવી તે; કોઈ કામમાં
 (અલ્લાહની) મદદ મળવી તે;
 પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બાબત
 બનાવવી તે (૨) મહેરબાની;
 કૃપાદષ્ટિ; સદ્લાવ]

નાધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
 એના અર્થ યાચ છે બળ; શક્તિ :
 એ ઉપરથી શુજરાતીમાં.

બળ; શક્તિ; સામર્થ્ય (૨)
 બળબુદ્ધિ.

તોરાત મં જુઓ 'તોરાત'

તૌહીદ સ્ત્રીં [અં توحيد 'તૌહીદ'
 ('વહ્હીદ' = એક સમાન કરવું) =
 એક માનવું તે; એક તરીકે
 ઓળખવું તે; એમ માનવું
 કે 'અલ્લાહ એક છે']

અલ્લાહ એક છે એમ
 માનવું તે; (અલ્લાહનું) એકપણું
 (૨) એકેશ્વરવાદ.

ત્રાજવું નં [ફાં ترازو (તરાઝૂ) =
 તોલવાનું સાધન; માપવાનું
 ઓળર; કાંટો]

ત્રોખવાનું બે પલ્લાવાળું
 સાધન.

"અદાલતોનું ચિહ્ન ત્રાજવું છે."
 (લં ગાં મં)

ત્રાજૂકું—'ત્રાજવું' ઉપરથી શુજરાતીમાં:
 એ માટે જુઓ 'ત્રાજવું' + શું
 'કું' = પ્રત્યય, તુચ્છતાદર્શક—
 ત્રોખવાનું બે પલ્લાવાળું
 સાધન; ત્રાજવું; કાંટો:

-ડી સ્ત્રીં — 'ત્રાજવું' ઉપરથી
 શુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ
 'ત્રાજવું' + શું 'ડી' = પ્રત્યય,
 લઘુતાવાચક —

નાનું ત્રાજવું.

ત્રીમત્રાક પાં શું [ફાં مطراق
 (ત્રમ્-ત્રરાક) = કાઠ; શાનોશોકત;
 જુઓ 'ત્રીમત્રાક']

ટાપટીપવાળું.

થડબંધી સ્ત્રી—ગુઠ ‘થડ’ + ક્ષાં

ثَد (થંદ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક

નામ બનાવનાર—

નોંધ.—ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં આવેલા ‘કલમબંદી’, ‘જમાબંદી’ જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

ઝાડ દીઠ લેવાનો કર.

થાણેદાર પું—ગુઠ ‘થાણું’ + ક્ષાં

ثَالِد (દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળું’

અર્થસૂચક—

થાણુનો અમલદાર; થાણું સાચવનાર અમલદાર; થાણુદાર.

-રી સ્ત્રી—‘થાણેદાર’ + ગુઠ ‘ઈ’—

થાણુદારનું કામ—હોધો.

થૂંકદાની સ્ત્રી—ગુઠ ‘થૂંક’ +

ક્ષાં ‘દાન’ = પ્રત્યય, પાત્રવાચક—

નોંધ.—ફારસીમાં વપરાતા ‘ઇતર-દાન’, ‘કલમ-દાન’, ‘ચાચ-દાન’ વગેરે શબ્દોના સાદૃશ્યે ઉર્દૂમાં બનેલા ‘પાન-દાન’, ‘પિક-દાન’ વગેરે ઉપરથી ગુજરાતીમાં બનેલા ‘પાનદાની’, ‘પિકદાની’ વગેરેના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

થૂંક વગેરે ઝીલવાનું પાત્ર.

દખમું નં [ક્ષાં دھم (દખમ:)]

= જરથોસ્તીઓમાં શબ્દ ઠેકાણું

પાડવાનું સ્થળ; મોટા ગોળાકાર મકાન જેવું પથ્થરનું બનાવેલું બાંધકામ જે ઉપર જરથોસ્તીઓ તેમના મુડદાને મૂકે છે]

નોંધ.—જમીનથી ઘોડાં પશુધ્યાની ઊંચાઈએ લોઢાના દરવાજાની અંદર જતાં પથ્થરનો ગોળાકાર ઓટા હોય છે તેના મધ્ય ભાગમાં ગોળાકાર ફૂલો હોય છે.

પારસીઓનાં શબ્દને ઠેકાણું પાડવાનું સ્થળ.

“ મસાણુ, દખમું નામ છે

ત્રીજું કબરસ્તાન,

જોતાં શોકાતુર કરે,

નહિ મસ્તાની તાન”

કંદોડાં (ગુ-કાં-અંકાં)

દખલ સ્ત્રી [અં دل (દખલ)

= સંબંધ (ર) [લાં] દરમિયાનગીરી કરવી તે; વચ્ચે પડવું તે; હસ્તક્ષેપ]

નોંધ.— ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં ઉપરના ઉપરાંત તેના અર્થ થાય છે કબળે; અધિકાર : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

દરમિયાનગીરી કરવી તે; વચ્ચે પડવું તે; આડખીલી; નડતર; પજવણી; હેરાનમતિ; હસ્તક્ષેપ (ર) કબળે કરવો તે; અધિકાર જમાવવો તે.

“ શેઠને કોઈ દખલ ન થાય એવી ચરજ કરી.”

પૃ. ૧૦૦ વા.લા. ૪ (ગુ-કાં-અંકાં)

ગીરી સ્ત્રી૦ — ‘દમ્બલ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

નોંધ.—ફા૦ ‘કાર-ગર’ ઉપરથી
ફા૦ ‘કાર-ગરી’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘કારીગરી’, ફા૦ ‘નદ-ગર’
ઉપરથી ફા૦ ‘નદ-ગરી’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં ‘નદગીરી’ અને
અન્ફા૦ સોદા-ગર ઉપરથી અન્ફા૦
ફા૦ સોદા-ગરી ઉપરથી ગુજરાતીમાં
સોદાગ(રી)રી એવા શબ્દોના
સાદૃશ્યે ‘દમ્બલ’ ઉપરથી ‘દમ્બલ-
ગીરી’ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

કોઈ કામ કરનારની આડે
આવવું તે; આડખીલી રૂપ થવું તે.

લિયું વિ૦ — ‘દમ્બલ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

દમ્બલ કરનારું; દમ્બલ કરે
એવું; પંચાતિયું.

દગદગો પું૦ [ફા૦ દગ્-દગ્ (દગ્દગઃ) =
સંશય (૨) વસવસો; ભીતિ; ડર
(૩) મનની અસ્વસ્થ સ્થિતિ;
મનની મૂંઝવણ]

શક; થંકા; વહેમ; વસવસો
(૨) આનાકાની.

દગલખાજ વિ૦ [ફા૦ ફા૦ دگل-ખاج
‘દગલ-ખાજ’ (‘દગલ’=છેતરામણી;
છળકપટ; લુચ્ચાઈ; ઠગાઈ;
વિશ્વાસઘાત + ‘ખાજ’=પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક વિશેષણ બનાવનાર)
=ઠગાઈ ખેલનાર; છળકપટ
ખેલનાર; છેતરપિંડી કરનાર
(૨) કપટી; પ્રપંચી]

કપટી; આમ કહે ને તેમ
કરે એવું પ્રપંચી; ઠગાઈ કરનાર;
વિશ્વાસઘાતી.

“ધ્રુષ્ટે રાજ સમાજમાં,
લાજ આજ ને આજ;
કાજ કરે પતરાજથી,
દગલખાજ શિરતાજ.”
કન્દ૦ ૬૦૩૧ (ગુ-ફા૦-અન્ફા૦ ૩૧૦)

—છ સ્ત્રી૦ — ‘દગલખાજ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

દગો; કપટ; કહેવું કંઈ અને
કરવું બીજું એવું વિપરીત
વર્તન; ઠગાઈ; વિશ્વાસઘાત.

“અરે! શાને દગલખાજ પ્રીયા!
મુજથી કરી કહેને,
પ્રણયની લઈ પવન હસ્તે વચનથી
કાં ફરી કહેને.”
(ગઝલે રંજુર, પૃ. ૬૦)

દગાળુ વિ૦—ફા૦ دگا (દગા) ઉપરથી
ગુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ
‘દગો’—

દગાવાળું; દગલખાજ.

‘દગો પું૦ [ફા૦ دگا (દગા) = છળ;
કપટ; વિશ્વાસઘાત]

કહેવું કંઈ ને કરવું બીજું
તે; ઠગાળા; છળ; કપટ (૨)
વિશ્વાસઘાત.

“દગો કોઈનો સગો નથી.”
(કહેવત)

—ગાખોર વિ૦—ફા૦ ‘દગા’+ફા૦
خور (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક નામ બનાવ

થડબંધી સ્ત્રી—ગું ‘થડ’ + ફાં

بنڈ (બંદ)=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક

નામ બનાવનાર—

નોંધ.—ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં આવેલા ‘કલમબંદી’, ‘જમાબંદી’ જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

ઝાડ દીક લેવાનો કર.

થાણુદાર પું—ગું ‘થાણું’ + ફાં

دار (દાર)=પ્રત્યય, ‘વાળું’

અર્થસૂચક—

થાણુનો અમલદાર; થાણું સાચવનાર અમલદાર; થાણુદાર.

—રી સ્ત્રી—‘થાણુદાર’ + ગું ‘ઈ’—

થાણુદારનું કામ—હોધો.

થૂંકદાની સ્ત્રી—ગું ‘થૂંક’ + ફાં ‘દાન’=પ્રત્યય, પાત્રવાચક—

નોંધ.—ફારસીમાં વપરાતા ‘ઇત્ર-દાન’, ‘કલમ-દાન’, ‘ચાય-દાન’ વગેરે શબ્દોના સાદૃશ્યે ઉર્દૂમાં બનેલા ‘પાન-દાન’, ‘પિક-દાન’ વગેરે ઉપરથી ગુજરાતીમાં બનેલા ‘પાનદાની’, ‘પિકદાની’ વગેરેના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

થૂંક વગેરે ઝીલવાનું પાત્ર.

દખમું નં [ફાં دخم (દખ્ખમ:)]

=જરથોસ્તીઓમાં શબ ઠેકાણે

પાડવાનું સ્થળ; મોટા ગોળાકાર મકાન જેવું પથ્થરનું બનાવેલું બાંધકામ જે ઉપર જરથોસ્તીઓ તેમના મુડદાને મૂકે છે]

નોંધ.—જમીનથી થોડાં પગથિયાંની ઊંચાઈએ લોઢાના દરવાજાની અંદર જતાં પથ્થરનો ગોળાકાર ઓટા હોય છે તેના મધ્ય ભાગમાં ગોળાકાર દૂબો હોય છે.

પારસીઓનાં શબ્દને ઠેકાણે પાડવાનું સ્થળ.

“ મસાણુ, દખ્ખમું નામ છે

ત્રીજું કબ્જરસ્તાન,

જેતાં શોકાતુર કરે,

નહિ મસ્તાની તાન.”

કંઠકોડાં (ગુ-ફાં-અંકોડાં)

દખલ સ્ત્રી [અં دل (દખ્ખલ)

=સંબંધ (ર) [લાં] દરમિયાનગીરી કરવી તે; વચ્ચે પડવું તે; હસ્તક્ષેપ]

નોંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં ઉપરના ઉપરાંત તેના અર્થ થાય છે કબજો; અધિકાર : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

દરમિયાનગીરી કરવી તે; વચ્ચે પડવું તે; આડખીલી; નડતર; પજવણી; હેરાનગતિ; હસ્તક્ષેપ (ર) કબજો કરવો તે; અધિકાર જમાવવો તે.

“ શૂઠને કોઈ દખલ ન થાય એવી અરજ કરી.”

પૃ. ૧૦૦ વા.સા. ૪ (ગુ-ફાં-અંકોડાં)

ંગીરી સ્ત્રી૦ — ‘દખલ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

નોંધ.—ફા૦ ‘કાર-ગર’ ઉપરથી
ફા૦ ‘કાર-ગરી’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘કારીગરી’, ફા૦ ‘નદ્દ-ગર’
ઉપરથી ફા૦ ‘નદ્દ-ગરી’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં ‘નદ્દગીરી’ અને
અબ્દા૦ સોદા-ગર ઉપરથી અબ્દા૦
ફા૦ સોદા-ગરી ઉપરથી ગુજરાતીમાં
સોદાગ(-ગી)રી એવા રાખ્દોના
સાદરથે ‘દખલ’ ઉપરથી ‘દખલ-
ગીરી’ ગુજરાતીમાં ધડાયેલા છે.

કોઈ કામ કરનારની આડે
આવવું તે; આડખીલી રૂપ થવું તે.

૦લિયું વિ૦ — ‘દખલ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

દખલ કરનારું; દખલ કરે
એવું; પંચાતિયું.

દગદગો પું૦ [ફા૦ ۛۛۛۛ (દગ્દગઃ) =
સંશય (ર) વસવસો; ભીતિ; ડર
(૩) મનની અસ્વસ્થ સ્થિતિ;
મનની મૂંઝવણ]

શક; શંકા; વહેમ; વસવસો
(ર) આનાકાની.

દગલખાજ વિ૦ [ફા૦ ફા૦ ۛۛۛۛ
‘દગલ-ખાજ’ (‘દગલ’=છેતરામણી;
છળકપટ; લુચ્ચાઈ; ઠગાઈ;
વિશ્વાસઘાત + ‘ખાજ’=પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક વિશેષણ બનાવનાર)
=ઠગાઈ ખેલનાર; છળકપટ
ખેલનાર; છેતરપિંડી કરનાર
(ર) કપટી; પ્રપંચી]

કપટી; આમ કહે ને તેમ
કરે એવું પ્રપંચી; ઠગાઈ કરનાર;
વિશ્વાસઘાતી.

“છચ્છે રાજ સમાજમાં,
લાજ આજ ને આજ;
કાજ કરે પતરાજથી,
દગલખાજ શિરતાજ.”
ક૦દ૦ડા૦ (ગુ-ફા૦-અ૦ ટા૦)

—જી સ્ત્રી૦ — ‘દગલખાજ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

દગો; કપટ; કહેવું કંઈ અને
કરવું બીજું એવું વિપરીત
વર્તન; ઠગાઈ; વિશ્વાસઘાત.

“અરે! શાને દગલખાજ પ્રીયા!
મુજથી કરી કહેને,
પ્રણયની લઈ ધ્વજ હસ્તે વચનથી
કાં ફરી કહેને.”
(ગઝલે રંજુર, પૃ. ૬૦)

દગાળુ વિ૦—ફા૦ ۛۛۛ (દગા) ઉપરથી
ગુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ
‘દગો’—

દગાવાળું; દગલખાજ.

દગો પું૦ [ફા૦ ۛۛۛ (દગા) =છળ;
કપટ; વિશ્વાસઘાત]

કહેવું કંઈ ને કરવું બીજું
તે; ઠગાળા; છળ; કપટ (ર)
વિશ્વાસઘાત.

“દગો કોઈનો સગો નથી.”
(કહેવત)

—ગાખોર વિ૦—ફા૦ ‘દગા’+ફા૦
خور (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક નામ બનાવનાર—

૦ખાનું નં [અંક૧૦ دفترخانه
'દક્ષતર-ખાન:' ('દક્ષતર' + ક્ષાં
'ખાન:' = પ્રત્યય, સ્થળવાચક) =
સરકારી કાગળો રાખવા માટેનું
સુરક્ષિત મકાન યા ખાનું; વિશેષે
કરીને સાર્વજનિક બાબતોને લગતું
કાર્યાલય; પેન્શન, દાન, પુરાણી
ચીજો, લગન, છૂટાછેડા વગેરે
વિવિધ બાબતો નોંધવામાં આવે
તે જગા; 'રેકર્ડ' ઓફિસ']
દક્ષતરો રાખવાની જગા.

૦દાર પું [અંક૧૦ دفتردار 'દક્ષતર-
દાર' ('દક્ષતર' + ક્ષાં 'દાર' =
પ્રત્યય, 'વાળુ' અર્થસૂચક તેમજ
કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર) =
મુનીમ; વૈત્તમંત્રી; સરકારી
કાર્યાલયમાં દક્ષતર સાચવનાર
'રજિસ્ટ્રાર']

નોંધ.—ભારતમાં બ્રિટિશ સત્તા
દરમિયાન એ નામનો એક હોદ્દો
હતો. દેશાઓ માટે તે ધણો
જાણ્યો હોદ્દો ગણાતો હતો.

દક્ષતરી કામ કરનારાઓનો
ઉપરી અમલદાર (૨) જમા-
બંદોનો વહીવટદાર.

-દારી સ્ત્રી [ક્ષાં دفتردارી 'દક્ષતર-
દારી' ('દક્ષતર-દાર' + ક્ષાં 'ઈ'
= પ્રત્યય, સંબંધવાચક) =
દક્ષતરદારને લગતું (૨) દક્ષતરદારનું
પદ (૩) દક્ષતરદારના હોદ્દાને

લગતા કામકાજનો વહીવટ;
હિસાબના નિયમો અનુસાર
દક્ષતર લખવાનું અને સંભાળ-
વાનું કાર્ય; મુનીમનું કામ]
દક્ષતરદારનું પદ કે કામ.

૦નકલ સ્ત્રી—'દક્ષતર' + અં. نقل
(નક્લ) = જુઓ 'નકલ'—

દક્ષતરની નકલ (૨) દક્ષતર
ખાતે રખાતી કોઈ ખત કે
પત્ર વગેરેની નકલ 'ઓફિસકોપી'.

દક્ષતરી વિં [અંક૧૦ دفتر 'દક્ષતરી'
('દક્ષતર' = જુઓ 'દક્ષતર' + ક્ષાં
'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) =
દક્ષતરને લગતું; કાર્યાલયને લગતું
(૨) દક્ષતર રાખનાર; દક્ષતર
સાચવનાર કે લખનાર માણસ]
દક્ષતરને લગતું; કાર્યાલયને લગતું.

પું ૦ દક્ષતર લખનાર કે રાખનાર
(૨) દક્ષતરને લગતો હોદ્દો
ધરાવનાર વ્યક્તિનાં વંશજોએ
અપનાવેલી એક અટક.

દક્ષન નં [અં. ۛ (દક્ષન) =
જમીનમાં દાટવું તે]

મુઝદાને દાટવું તે; ભૂમિદાહ.

“અરે ! આત્માને શરીરની
કબરમાં દક્ષન કરીને રહેવું ?”
નંદશંકર (ગુ-ઈં ૦ ૩૦)

“આશા મરી છતાંય
હૃદયમાં સદા રહી,
એ શબ હેતું કહી ને
દક્ષન થઈ શકયું નહીં.”
બરકતવીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૯૮

—નાવલું સંક્રિં—‘દક્ષ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

ખોદીને જમીનમાં દાટવું.

દક્ષલી પું—دف (દક્ષ) ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

જે કક્ષ નામનું વાળું અબદાલી
વગાડે છે તે.

દક્ષે વિં (૧) دفع (દક્ષ) = વાળવું તે;

દૂર કરવું તે; હઠાવવું

તે; ધક્કેલવું તે (૨) ભરી

દેવું તે; પાછું વાળવું તે]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ‘દફ્ફ

કરના’ નો અર્થ થાય છે

નષ્ટ કરવું; ખરબાદ કરવું;

સમાપ્ત કરવું; તે ઉપરથી

ગુજરાતીમાં.

વિખેરી નાખેલું

(૨) નાશ કરેલું (૩)

માંડી વાળેલું; પતાવેલું.

(૨) [અં ۴۳۰ ‘દક્ષ્ઃ’

(‘દક્ષ્ઃ’+‘ત’=અરબીમાં

નારી. જાતિનો પ્રત્યય

જે ફારસીમાં વિસર્ગ

ઉચ્ચરિત ‘હે’માં પરિવર્તન

પામેલો હોય છે) =

હપતો (૨) વાર; વખત]

વાર; વખત.

“દક્ષે ખૂન કિલ દર્દકર્તા

દસ્ત લાઘુ ના મને.”

કલાપી (ગુ-ઇંડિં)

“રક્ષે કરવું” = અસ્તવ્યસ્ત

કરવું.

દક્ષેદાર પું [અં ۴۳۰] ۱۰۴۳ ‘દક્ષ્ઃ’—

દાર’ (‘દક્ષ્ઃ’ = ટુકડી; મંડળી

+ક્ષં ‘દાર’ = પ્રત્યય, સ્વામિત્વ-

વાચક) = ટુકડીનો માલિક;

ટુકડીનો અમલદાર; સિપાઈ-

ઓની ટુકડીનો સરદાર; નાની

ટુકડીનો ઉપરી]

લશ્કરની નાની ટુકડીનો

ઉપરી.

—રી સ્ત્રી—‘દક્ષેદાર’+ગું ‘ઈ’—

નોંધ.—આ શબ્દ લાંબાં તેમજ

ઉર્દૂમાં પણ વપરાતો નથી. એ

શબ્દ ‘જમાદારી’, ‘ફાજદારી’,

વગેરે શબ્દોના સાદરથે ગુજરાતી-

માં ધડાયેલો છે.

દક્ષેદારનું કામકાજ કે પદ.

દખદખો પું [અં ۴۳۰] (દખદખઃ)

= ઠાંઠમાંઠ; ભપકો; દમામ]

ઠાંઠમાંઠ; ભપકો; દમામ.

“કંકાનો અવાજ દખદખા

ભરેલો થાય છે.”

રાંમાં (ગુ-ફા-અંકોં)

દમ પું [ફાં ۴ (દમ) = શ્વાસ

(૨) ગ્રાણવાયુ; જીવ (૩) ક્ષણ;

પળ (૪) વાત. (૫) છેતરપિંડી;

ઠગાઈ; જીજ્ઞાસ (૬) અભિમાન]

શ્વાસ (૨) શ્વાસનો એક રોગ

(૩) ગ્રાણવાયુ; જીવ (૪) (ધૂમ્ર-

પાનનો) સડાકો (૫) [લાં]

સત્વ; શક્તિ; પાણી (ક) ધમકી;
સખની શેલ.

(૧) શ્વાસ.

“હવે આ દમ નથી દમમાં
કકીરી હાલ મ્હારો છે.”
(કંકે ૦ પૃ. ૧)

(૨) પ્રાણવાયુ; જીવ.

“અહીં શરાખે નીર ભેળ્યું
છે અમારા જાલિમે,
પીતાં ન ફાવે ધ્યાસમાં,
આ દમ લખે આવ્યો સનમ.”
કલાપી, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

૦કસી સ્ત્રી ૦ [કા ૦ دَم كَسِي ‘દમ-કસી’
(‘દમ’+‘કશ’=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર મળીને ‘દમ-કશ’
= દમ ખેંચનાર (૨) સૂમેળ-
રાખનાર; ખીજના અવાજમાં
સાથ આપનાર+‘ઈ’=પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર)=
દમ ખેંચવો તે; ખીજના
અવાજમાં સાથ આપવો તે]

શ્વાસ રૂધવો તે.

“હયાતીમાં વસી દરગાહ,
ખરાખર દમકસી કરીએ.”
ગુંગાં (ગુ-ફા-અંકે ૦)

દમકદાર વિ ૦—‘દમક’+કા ૦ دَار
(દાર)=પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ સૂચક—
દમકવાળું; તેજસ્વી.

દમકસી સ્ત્રી ૦ જુઓ ‘દમ’માં.

દમખદમ અ ૦ [કા ૦ دَم بِدَم ‘દમ-ખ-દમ’

(‘દમ’=જુઓ ‘દમ’+‘ખ’=તેના
તે જ ખે શબ્દો વચ્ચે ક્રિયા-
વિશેષણ બનાવવા મૂકવામાં
આવતો ‘ખ’+‘દમ’=જુઓ
‘દમ’)=ક્ષણેક્ષણે; દરેક ક્ષણે;
ઉપરાખપરી; વારંવાર; ધડી-
ધડી (૨) નિરંતર; અતૂટપણે]

દરેક શ્વાસની સાથે; ક્ષણેક્ષણે;
ઉપરાખપરી; વારંવાર; ધડીધડી.

“કયું છે દમખદમ નમવું
શરૂ મેં જયારથી કદમે,
અરે કાતિલ આ તહાઈ

ઉપાડયું સારથી તેં તેં.”
કંકે ૦ પૃ. ૧૭૨

દમખાજ વિ ૦—કા ૦ دَم (દમ)=જુઓ
‘દમ’; પરંતુ ગુ ૦માં અર્થ [લા ૦]
ધમકી; કરામણી+કા ૦ دَم (ખાજ)
= પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર—

નોંખ.—ફારસીમાં ‘દમ-ખાજ’
શબ્દનો અર્થ થાય છે છળકપટ
કરનાર; છેતરપિંડી કરનાર
(૨) ખુશામત કરનાર; ખુશામત
વડે રીઝવનાર : ગુજરાતીમાં એ
નીચેના અર્થમાં વપરાય છે.

દમદાટીથી કામ કઢાવી લેનાર.

—જી સ્ત્રી ૦ — ‘દમખાજ’ ઉપરથી
: ગુજરાતીમાં—

નોંધ:—ફારસીમાં ‘દમખાત્રી’નો અર્થ થાય છે છળકપટ; હેતર-પિંડી; હુચ્ચાર્ધ.

દમભરાવવાની—ધમકી આપવાની યુક્તિ.

મહું વિં—‘દમ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ ‘દમ’—દમના રોગવાળું; દમિયલ.

દમલેલ વિં—ફાં ૧૦ (દમ) ઉપરથી ગુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ ‘દમ’—દમના રોગવાળું; દમિયલ.

દમાક(-ગ) પું; નં [અં દં ૦] (દમાગ)=જુઓ ‘દમાગ’]

[લાં] રોક્ક; ભપકો; શેઠ પડે એવા દેખાવ.

-કી(-ગી) વિં—‘દમાક’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

[લાં] દંલી; ડોળી; આડંબરી.

“એવા પેટભરા પાખંડી, પરમેશ્વરને ન જાણે; દમાકી દેખી મોઢા માટે, લોક સહુ વખાણે.” સુંહં (ગુ-ફા-અંકો ૦)

દમામ પું [ફાં ૧૦ ૧૦ ૦] (દમામ)=નાનું નગારું; પડધમ (૨) રણશિંગું; તૂરી]
નોંધ.—બહુધા ઉપર જણાવેલ વાજિંત્ર સસ્તનતના યુગમાં

ઠાઠમાઠનો દેખાવ કરવા વધારતું હવું તે ઉપરથી ઉર્દૂમાં સ્ત્રીઓની ભાષામાં એનો અર્થ થાય છે રોનક; ભપકો; દેખાવ: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં. ભપકો; દબ્બો; રોક્ક.

“દોર પણુ ઓર દબ્બો યે ઓર, ઓર કંઈ છે દમામ બેઠા છે.” અમૃત ધાયલ, ‘રંગ’, પૃ. ૩૬

“ડોળ દમામ દેખાડવો”=આડંબર કરવો; ઠાઠ કરવો.

“ગઈ ઉઠી સસ્તનત સેંકડો, પડી ગઈ દુકાન દમામની, નહિ રહી નિશાની હયાતની કિશ્વર પર ફૂચ કરનારની.” પતીલ, ‘પ્રભાત નર્મદા’, પૃ. ૧૦૮

દમામ પું [ફાં ૧૦ ૧૦ ૦] (દમામ)=નાનું નગારું; પડધમ; ઢોલ; નોખત] ઢોલ; નોખત; એક રણવાદ્ય.

“ગાજનાદ ધણુકાર, તાંત અણુકારત વામા; ત્રહેક ત્રહેક ત્રંખાણું, ડહેક કરતાલ દમામા.” રાંમાં (ગુ-ફા-અંકો ૦)

દમામી વિં—‘દમામ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં: એ માટે જુઓ ‘દમામ’—

દમામવાળું; ઠાઠમાઠવાળું. ભપકાદાર;

“દમામી” દુનિયાની જતી ૨ જંદગાની.” લલિત (ગુ-છંડિ

= જુઓ 'કાર') = કાર્યમાં;

કામનું; ઉપયોગમાં; ઉપયોગી;

જરૂરી; અપેક્ષિત; વાંચિત;

અલિલખિત]

નોંધ.—એ ફારસી રચનાનો

શબ્દસમૂહ છે. પ્રથમ શબ્દયોગી

અવ્યય છે જે અહીં 'દર' છે

અને તે પછી જે નામની સાથે

તે સંબંધ ધરાવે છે તે અહીં

'કાર' છે.

પરવા; કાળજી; તમા; ગરજ.

“એની વધારે દરકાર

રાખવા એમ થતું હોય તો

મહારે અટકવું જ જોઈએ.”

(કંપ૦)

“અહીં બેકદર દુનિયા તણી

દરકાર નહિ હમ મસ્તને,

ફરીએ ચહે દિલ ત્યાં અને

દિલ ચહાય તે કરીએ અમે.”

બાલાશંકર, ‘યુજરાતની ગઝલો’.

દરખત નં જુઓ ‘દરખત’

“હવે દરખત પર ચઢવું,

બુલબુલ મારું હું હું હું.”

કલાપી (ગુ-ઈન્ડિયો)

દરખાસ્ત શ્રી૦ [درخواست

‘દર-ખાસ્ત’ (‘દર-ખાસ્તન’

—‘દર’=અંદર; માં+‘ખાસ્તન’

= ઇચ્છા કરવી; અલિલાષા

રાખવી; —ની પાસે અવ્યયના

કરવી—=વિનંતિ કરવી; યાચના

કરવી: એ ઉપરથી ફારસીમાં

ભૂતકૃદંતનું રૂપ ‘દરખાસ્ત:’

થાય છે: તેનું ટૂંકું રૂપ)=વિનંતી;

યાચના; અરજી; માગણી (૨)

મંજૂરી માટે અરજી; નમ્રતાથી

કહેવું તે]

રજૂ થતી સૂચના; પ્રસ્તાવ;

કરાવ.

દરકિનાર અ૦ [در کنار

‘દર-કિનાર’ (‘દર’=અંદર;

માં+‘કિનાર’=જુઓ ‘કિનાર’)

=કિનારમાં; બાજુમાં; પડખે

(૨) અલગ]

નોંધ.—એ ફારસી રચનાનો

શબ્દસમૂહ છે. પ્રથમ શબ્દયોગી

અવ્યય છે જે અહીં ‘દર’ છે

અને તે પછી જે નામની સાથે

તે સંબંધ ધરાવે છે તે આવે છે

તે અહીં ‘કિનાર’ છે.

એક તરફ; બાજુએ; અલગ;

આદે.

દરખત નં [درخت (દરખત)

=વૃક્ષ; ઝાડ]

વૃક્ષ; ઝાડ; તરુ.

“વસ્લથી આરામનું

દરખત ફાલિયું,

ફળ્યો ફૂલ્યો હું પલ્લુ ફરું,

નસીબ આજ રાત.”

મસ્તાન, ‘યુજરાતની ગઝલો’

દરગાહ શ્રી૦ [درگاه ‘દર-ગાહ’

(‘દર’=જુઓ ‘દર’+‘ગાહ’=

પ્રત્યય, સ્થળવાચક)=બારણાની

જગ્યા; ખારણાનો ઊમરો (૨)
દરબાર; મોટા માણસના ઘરની
આગળનો ભાગ]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના લાક્ષણિક અર્થ થાય છે
પીરની કબરની જગ્યા; શેરો : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

પીરની કબરની જગ્યા;
સિદ્ધ પુરુષનું સમાધિસ્થાન.

“દરગાહ બની કતલગાહ.”

ગુંગાં (ગુ-ફા-અંકોંગાં)

“જ્યાં આશંકોના આહ છે,
ભર અશક પર દરગાહ છે,
ત્યાં ખુદ ખુદ જ પ્રવાહ છે.”

સાગર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

દરગુજર વિં [ફાં ڊرڙ ۽ ‘દર-ગુજર’

(‘દર-ગુજસ્તન’—‘દર’=અંદર;
માં+‘ગુજસ્તન’=પસાર થવું;
અમુક ઠેકાણેથી આગળ વધવું—
= -થી આગળ નીકળી જવું;
-ને પાછળ રાખી દેવું; અમુક
ઠેકાણેથી આગળ વધવું : એ
ઉપરથી આગાર્થ(૩૫)=તું આગળ
નીકળી જા]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં આનો અર્થ થાય
છે આંખ આટા કાન કરવા;
દોષ લક્ષમાં ન લેવો; માફી
આપવી : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

માફ; માફ કરેલું; સાંખી
લીધેલું

“દરગુજર કર એ ખતા
દરગુજર કરવી ઘટે.”

કંકેડો, પૃ. ૮૩

દરધા સ્ત્રીં જુઓ ‘દરગાહ’

દરજી પું [ફાં ڊرڙ ۽ ‘દરજી’

(‘દરજનાન’=સોય વડે કપડાં
સીવવાનો દોરો : એવું ટૂંકું ૩૫
‘દરજ’+‘ઈ’=પ્રત્યય, સંબંધ-
વાચક)=કપડાં સીવવાનો ધંધો
કરનાર]

કપડાં સીવવાનો ધંધો કરનારો
માણસ.

“દરજી ધોખી કમાટિયો,

એ હાલે દેખાય,

કાલની તે કાલે થશે

આજે જીવ પિલાય.”

નર્મકવિતા, પૃ. ૨

નં પાંદડાં. સીવીને માળો
બનાવનાર ચકલીથી અર્ધા કદનું
એક જાતનું નાનું પણ્ય સુંદર પક્ષી.

નોંધ.—દરજી જે રીતે દોરાથી
સીવે છે તેમ એ પક્ષી ઝાડનાં
એક, બે અથવા ત્રણ પાનને
પરાળ અથવા ફરોળિયાનાં
નળાં વતી સીવી માળો તૈયાર
કરે છે. પોતાની અણીવાળી
આંચનો સોય તરીકે ઉપયોગ કરી
પાનને બરાબર સીવી માળાને
મજબૂત બનાવે છે. આ કારણે
એનું એ નામ પડેલું છે.

—જણ સ્ત્રીં—ફાં ‘દરજી’ ઉપરથી
ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં નારી જાતનું
૩૫—

દરજીની કે દરજી સ્ત્રી.

૦ડો પું — ‘દરજ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

કેટલીક જગ્યાએ દરજ પક્ષી
માટે વપરાતું નામ.

દરજ કૂદડી સ્ત્રી — ‘દરજ’ + ગુ
‘કૂદડી’—

દરજોડો પક્ષી.

દરજો(-જો) પું [અં ۛۛۛ ‘દરજ’

(‘દરજ’=ક્રમશઃ આગળ વધવું;
ક્રમશઃ ચઢવું)=પાયરી; પદ;
શ્રેણી; વર્ગ; પગથિયું (૨) કોટી;
કક્ષા (૩) હોદ્દો; પદવી]

પાયરી; પદ; શ્રેણી; વર્ગ
(૨) કોટી; કક્ષા (જેમ કે,
કેટલેક દરજજો; વાત એટલે
દરજજો ગઈ છે કે) (૩) હોદ્દો;
અધિકાર.

દરદ નં [જુઓ ‘દદ’]

દુઃખ; પીડા; વ્યથા; વ્યાધિ;
કષ્ટ.

“દરદ પર કરે છે
ઔષધી કાંઈ કાર,
જરૂર જરૂર એ તો
પૂર્વનું ઓળખાણ.”
કંકે, પૃ. ૨૨૩

-દી વિં [જુઓ ‘દદી’]

દદી; દરદવાળું; દરદથી
પીડાતું; માંદું.

નં માંદું માણસ.

“દરદ દિલ દરદીનું દરદી જ
બાણે.”

(ગુ-ફા-અંકોડો)

દરદાવો પું—ગુ ‘દર’+અં ۛۛۛ

‘દસ્વા’=જુઓ ‘દાવો’—

નોંધ.—‘દર’ એમાં અસ્પષ્ટ છે.
એના વિશે કંઈ માહિતી મળતી
નથી.

હક્ક; અધિકાર; ઇલાકા.

“ગરથ લાગતા સુધી આડ-
ગર દિણી મૂકે તૂ અમારો
દરદાવો નહિ.”

સં. ૧૭૨૪ ખતપત્ર
(લંગોઅંબં)

દરબદર અં [ફાં ۛۛۛ ‘દર બ-દર

(‘દર’=ખારણું; દરવાજો+‘બ’
=તેના તે જ બે શબ્દો વચ્ચે
ક્રિયાવિશેષણ બનાવવા મૂકવામાં
આવતો ‘બ’+‘દર’=ખારણું;
દરવાજો)=દરવાજો દરવાજો;
એક બારણેથી બીજો બારણે]

એક બારણેથી બીજો બારણે;
ઘેરઘેર; ઠેરઠેર; જ્યાં ત્યાં.

“કરે છે મારું કક્કસ દરબદર,
અરે ગરદિશ!

હું સ્થિર થયો તો હવે
આ નિવાસ આલે છે.”
બરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૭૭

દરબાન પું [ફાં ڊار ڊار 'દર-બાન'
(‘દર’=જુઓ ‘દર’+‘બાન’
=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર)
= દરવાજો સાચવનારો; દારપાળ]

દરવાજો સાચવનારો; દરવાજો
મેઠેલો પહેરેગીર; બારણે
ખેસનાર ચોકીદાર; દારપાળ.

“ઈસા દરબાન છે હઠીલો,
ન માત્રે તું મનાવી દે.”
ગુંગાં (ગુ-ફા-અંકાં)

-ની સ્ત્રી [ફાં ڊار ڊار 'દર-બાની'
(‘દર-બાન’+‘ઈ’=પ્રત્યય,
લાવવાચક નામ બનાવનાર)=
દરવાનનું કામ કરવું તે; દાર-
પાળનું કાર્ય]

દરબાનનું કામ કરવું તે;
દારપાળનું કાર્ય.

દરબાર પું; સ્ત્રી [ફાં ڊار ڊار
‘દર-બાર’ (‘દર’=દાર; બારણું+
‘એ’=છટ્ટી વિલક્ષિતનો સંબંધ
દર્શાવનાર દારસી સંજ્ઞા+‘બાર’
=પ્રવેશ; મોટા માણસે આપેલી
મુલાકાત)= રાજ્યનું કામકાજ
ચલાવવાનું ઠેકાણું; રાજસભા;
શાહી અદાલત; કચેરી]

રાજસભા; કચેરી (૨) મોટા
માણસ કે અમીર હિમરાવ પાસે
ભરાતો દાયરો.

પું [લાં] ઠાકોર; રાજ (૨)
[લાં] તાલુકદાર; ગરાસિયો (૩)
[લાં] રાજ જેવા સ્વભાવનો
ભોળિયો ઉદાર અને મોજ માણસ.

“હજારો બોધ મંદિરો મહી
નિત્યે ભલે થાજે,
અમે મસ્તાનના ઉસ્તાદનો
દરબાર જુદો છે.”
બાલાશંકર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

ગઢ પું—‘દરબાર’+ગું ‘ગઢ’—
રાજનો મહેલ (૨) રાજ્યનું
કામકાજ કરવાનું સ્થળ; કચેરી.

સાહેબ પું (સં)—‘દરબાર’+અં
صاحب ‘સાહેબ’ = જુઓ
‘સાહેબ’.

શિખ ધર્મગ્રંથ; (૨) રાજ;
ઠાકોર.

-રી વિં [ફાં ڊار ڊાર 'દર-બારી'
(‘દર-બાર’+‘ઈ’=પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = દરબારનું;
દરબારને લગતું (૨) દરબારમાં
ખેસનાર આદમી; દરબારનો
રાજપુરુષ]

દરબારનું; દરબારને લગતું.
પું દરબારનો રાજપુરુષ (૨)
રાજસભાનો સભ્ય.

-રી તોડી સ્ત્રી—‘દરબારી’+ગું
‘તોડી’.
એક રાગ (સંગીત).

દરમાયો પું—ઉર્દૂ مرماہ 'હર-માહઃ'

(‘હર’=જુઓ ‘હર’+‘માહ’
=જુઓ ‘માહ’+વિસર્ગ
ઉચ્ચરિત ફારસી વર્ણ ‘હે’=
પ્રત્યય, સંબંધવાચક)=દરેક
મહિનાનું મળનારું વેતન—

નોંધ.—‘હરમાહઃ’ ઉપરથી ઉર્દૂમાં
‘દરમાહઃ’ પણ બનેલો છે અને
તેનો અર્થ થાય છે મહિનાનું
મળનારું વેતન; માસિક પગાર;
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘દરમાયો’.

માસિક પગાર; માસિક વેતન.

“દરમાયો પણ સારો આપવા
માંજો.”

હંદાંકાં (ગુ-ઇંડિં)

દરમિયાન, દરમ્યાન અં [ફાં ۛۛۛۛ

‘દર-મિયાન’ (‘દર’=માં; અંદર
+‘મિયાન’=મધ્ય સ્થાન; મધ્ય
ખિંદુ; મધ્ય; આંતરિક ભાગ;
કેન્દ્ર; વચ્ચે ભાગ)=અંદરનું;]
વચ્ચે; વચ્ચે ગાળામાં]

મધ્યમાં (૨) વચ્ચે; વચ્ચે
ગાળામાં.

ંગીરી સ્ત્રી—‘દર-મિયાન’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નોંધ.—ફાં ‘ફાર-ગર’ ઉપરથી
ફાં ‘ફાર-ગરી’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
ફારીગરી, ફાં ‘નદ્દ-ગર’ ઉપરથી
ફાં ‘નદ્દ-ગરી’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘નદ્દગરી’ અને અંફાં ‘સોદા-ગર’
ઉપરથી અંફાં ‘સોદા-ગરી’

ઉપરથી ગુજરાતીમાં સોદાગરી—
એવા શબ્દોના સાદરથે ‘દર-
મિયાન’ ઉપરથી ‘દર-મિયાન-
ગરી’ ગુજરાતીમાં બનેલો છે.

વચમાં પડીને કામ કરવું તે;
વચ્ચે રહેવાપણું; વચ્ચે હોવા-
પણું; મારફત; મધ્યસ્થી.

ની સ્ત્રીં [ફાં ۛۛۛۛ ‘દર-મિયાની’

(‘દર-મિયાન’+‘ઈ’=પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર)=
દરમિયાન હોનાર વ્યક્તિ; વચમાં
પડનાર વ્યક્તિ; વચ્ચું; વચ્ચે
પડનારું; મધ્યસ્થી કરનાર]

ત્રીજો જણ; વચમાં પડનાર
વ્યક્તિ; મધ્યસ્થ.

દરરોજ અં [ફાં ۛۛۛۛ ‘હર-રોઝ’

(‘હર’=જુઓ ‘હર’+‘રોઝ’
=જુઓ ‘રોઝ’+વિસર્ગ
ઉચ્ચરિત ફારસી વર્ણ ‘હે’=
પ્રત્યય, સંબંધવાચક)=પ્રતિ
દિવસ; હંમેશા; રોજિંદું; રોજ-
રોજ; નિત્ય]

પ્રતિ દિવસ; હંમેશા; રોજ-
રોજ; નિત્ય.

દરવાળો પું [ફાં ۛۛۛۛ ‘દર-વાઝ’

(‘દર’=જુઓ ‘દર’+‘વાઝ’=
ખુલ્લું; ઉઘાડું+વિસર્ગ ઉચ્ચરિત
ફારસી વર્ણ ‘હે’=પ્રત્યય,
સંબંધવાચક)=મોડું બારણું;

શહેરમાં જવા-આવવા માટે
રાખેલું મોટું ખારણું]

મોટું ખારણું કે કાટક (૨)
મહેલનું કે ખંડલાનું મોટું
ખારણું.

“દરવાજાને મોંએ જાટ.”

(કહેવત)

દરવાન પું. જુઓ ‘દરવાન’

ગી સ્ત્રી—‘દરવાન’+ફાં ‘ગી’—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી.
‘બંદ’ ઉપરથી ‘બંદગી’, ‘માંદ’
ઉપરથી ‘માંદગી’ જેવા જે ફારસી
શબ્દો ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા
છે તેમના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલા છે.

દરવાનનું કામ કે ધંધો.

દરવાણી પું.—‘દરવાન’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

દરવાજા સાચવનાર માણસ;
દ્વારપાળ.

“દશે તે દરવાણી યાશે વેગળા.”
મોજો (ગુ-ઇ-ઇ-ઇ-ઇ)

દરવેશ પું (૧) ફાં درویش ઈ-ઇ-ઇ

‘દર-વીશ’: ભા-ઇ-ઇ

‘દર-વેશ’ એ درویش

(દર-વૂઝ) ઉપરથી

રૂપાંતર થયેલું રૂપ છે:

‘દર-વૂઝ’ એ ‘દર-વીઝ’

ઉપરથી અને એ ‘દર-
વીઝ’ મૂળ ‘દરાવીઝ’
ઉપરથી છે: ‘દરાવીઝ’
(‘દર’=જુઓ ‘દર’
+ ‘આવીઝ’=લટક;
એ ક્રિયાપદનું આસાર્ય-
રૂપ છે જે નામને
લાગીને કર્તૃવાચક
નામ બનાવે છે)=
મનુષ્યના ખારણા
ઉપર લીખ માટે જે
લટકી રહે છે તે;
લિખારી; લિખક;
જ રિયાત વાળો;
ગરીબ (૨) અલાહના
ખારણા ઉપર લટક-
નાર ફકીર; સૂફી;
બહેદ.

(૨) કેટલાક મુજબ નીચે
પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ છે
‘દુર-વીશ’ (‘દુર’=
મોતી + ‘વીશ’=
‘વશ’=પ્રત્યય, મળ-
તાપણું સૂચક)=જે
મોતી જેવા દિલનો
સાફ હોય તે; અલાહ-
નો સાચો અને સંતુષ્ટ
બંદો; ફકીર; સૂફી;
બહેદ.]

નોંધ.—વ્યુત્પત્તિ નં. ૨ ધણા-
ખરા શબ્દકોશોમાં હોય છે
પરંતુ તે યોગ્ય પ્રમાણમાં બંધ-
બેસતી લાગતી નથી.

ફકીર.

“બન્યો ફરવેશ તે તો ધક્કનો.”

કલાપી (ગુ-ઈંઠિંઠિં)

“હુમદારની જોહુમીથી

હું હવે લાયાર છું,

મુક્લેસ દિલ ફરવેશ દહીં

હું હવે ખેખર છું.”

મસ્તાન, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

દરહકીકત અં [ફાં در حقیقت

‘દર હકીકત’ (‘દર’=માં; અંદર

+‘હકીકત’=જુઓ ‘હકીકત’)

=હકીકતમાં; વાસ્તવમાં; ખરે-

ખર; વસ્તુતઃ]

હકીકત જોતાં; વાસ્તવમાં;

ખરેખર; વસ્તુતઃ.

દરાજ અં [ફાં در آواز

‘દરફૂઝ’ (‘દર’=ફાડવું તે;

ચીરવું તે+ફારસી વર્ણ ‘અલેફ’

=ખે ક્રિયાવાચક નામને જોડી

સંયુક્ત નામ બનાવનાર+‘ફૂઝ’

=સીવવું તે; સાંધવું તે મળીને

‘દરફૂઝ’+ફારસી વર્ણ ‘હે’=

પ્રત્યય, સાંધન સૂચક નામ બનાવ-

નાર)=ચીરવા અને સાંધવાના

કામમાં આવે એવું સુતારનું

હથિયાર]

નોંધ.—આ એક સંભાવના તરીકે

બતાવવામાં આવ્યું છે. સુતાર

લોકોનું લાકડામાં ખોલણ પાડવા-

નું રંદા જેવું ઓખર (એમાં

રંદાથી નાનું ટાંકણું હોય છે.)

લાકડામાં ખોલણ પાડવાનો

સુતારનો રંદા.

દરિયાઈ વિં [ફાં دریا ‘દરિયાઈ’

(‘દરિયા’=જુઓ ‘દરિયો’+‘ઈ’

=પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ

બનાવનાર)=દરિયાનું; દરિયાને

લગતું; સમુદ્રને લગતું]

દરિયાનું; -ને લગતું.

નોંધ.—હિંદી તથા હિંદીમાં એ

શબ્દનો લાક્ષણિક અર્થ થાય છે

‘એક જાતનું રેશમી કાપડ’; તે

ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

અં દરિયાનાં મોખાં જેવો

દેખાવ જણાતો હોય તેવું

કાપડ; એક જાતનું રેશમી કાપડ.

“મશરૂ જણઆણી દરિયાઈ
લખો થાન પંચાસ.”

પ્રેમાનંદ (ગુ-ઈંઠિંઠિં)

“ચંદ્રકળાને મોરલી શોભે,

દરિયાઈમાં દોરજી.”

પ્રેમાનંદ

દરિયાદિલ; -લી જુઓ ‘દરિયો’માં.

દરિયાફ(-ફત) અં [ફાં دریا

‘દર-યાફત’ (‘દર-યાફતન’—

‘દર’=માં; અંદર+‘યાફતન’

=મેળવવું; પ્રાપ્ત કરવું—=જેવું

અને જાણવું; સમજવું; ચિત્તમાં

ઉતારવું; એ ઉપરથી ફારસીમાં

ખૂતકૃદંતનું રૂપ ‘દર-યાફત’ થાય

છે: ‘દર-યાકૂત’ તેનું ટૂંકું રૂપ
છે) = જોયેલું અને જાણેલું;
સમજેલું; ચિત્તમાં ઉતારેલું (૨)
શોધખોળ; તપાસ; સૂઝ; સમજ;
શક્તિ; સમજણ]

ધ્યાન; વિવેક; વિચાર.

“એ કરારનામું કબૂલીને
દરિયાકી કર દિલદાર છું,
શામિલ કરો મસ્તાન મિસ્કીનને,
સનમ ! હકદાર છું.”
મસ્તાન, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

-કી બીઠ [કાઠ] دریافتگی ‘દર-યાકૂતગી’
(‘દર-યાકૂત’ = જુઓ ‘દરયાકૂત’
માં + ‘ગી’ = ભાવવાચક નામ
બનાવવાને બૂતકૃદંતના છેડેના
વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ‘હે’ ને બદલી
લંગાડવામાં આવતો પ્રત્યય) =
શોધખોળ; તપાસ; સૂઝ; સમજ-
શક્તિ; સમજણ (૨) તીવ્ર
અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ; શાણપણ]
તપાસ; તજવીજ.

નોંધ.—જૂની જોડણી દરીઆકી
છે જેનું દર્ષાત નીચે મુજબ છે.

“આપ દરીઆકી તો કરી
જુઓ.”

અંબંગ (ગુ-કા-અંબંગ)

દરિયાલાલ પું—કાઠ دریالال ‘દર્યા’
+ ગું ‘લાલ’—

દરિયો (મમતા અને હેત-
વાચક); દરિયાનો દેવ.

દરિયાવ પું—કાઠ دریای ‘દર્યા’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

દરિયો; સાગર (૨) [લાઠી]
દરયાના જેટલું વિશાળ; મોટું;
ઉદાર.

“દિયર દિલનો દરિયાવ
ઈશ્વર આપોને,
દેરાણી રાણીરાવ,
કુંબડાં કાપોને.”
કંઈકાં (લંગોભંગ)

ઠંદિલ ઠંદિલી જુઓ ‘દરિયો’

“દરિયાવદિલ મોતી અર્ધા,
રે ધરકા! યા શું કરું બધાં?
જુગ જુગ ભમ્યાં દિલનાં વડાં.”
સાગર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

દરિયા સારંગ પું—કાઠ دریاسارنگ
(દર્યા) = જુઓ ‘દરિયો’ +
سرنگ (સરહંગ) = જુઓ
‘સરંગ’—

નોંધ.—બંને શબ્દો ફારસી છે.
ગુજરાતના કિનારા ઉપરના વહાણ-
વટીઓ અને ઈરાની વહાણવટી-
ઓના સંપર્કને લઈને ઘડાયે
હોવાની સંભાવના છે.

કુશળ વહાણવટી; નૌકાકાવિદ.

દરિયો પું [કાઠ دریای (દર્યા) =
સમુદ્ર; સાગર (૨) મોટી નદી]

સમુદ્ર (૨) [લાં] ખૂબ
વિસ્તાર કે ઊંડાણવાળું કાંઈ પણ.
“દરિયો કાંઈથી ઊભાતો નથી.”
(કહેવત)

વિં ધણું; પુષ્કળ.
“જેને પરપંચ ઉપર પ્રિત
એને દુઃખ દરિયા રે.”
ઋષિ (લગ્નોગ્મં)

—યાદિલ વિં [ફાંફાં] ۱۰۰
‘દર્યા-દિલ’ (‘દરિયા’+‘દિલ’
=જુઓ ‘દિલ’)=દરિયાના
જેવા દિલવાળું; દરિયાના જેવા
ઉદાર દિલવાળું; ખૂબ દાન-
પ્રદાન દેનારું કે કરનારું; ઉદાર
મનવાળું; ઉદાર.

—યાદિલી ખીં—‘દર્યા-દિલ’+‘ઈ’—
નાંધ.—એ શબ્દ ફારસીમાં
વપરાતો નથી; પરંતુ ઉર્દૂ તથા
હિંદીમાં એનો ઉપયોગ થાય છે
અને તેમાં એના અર્થ થાય છે
મનની વિશાળતા; ઉદારતા; તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં.
મનની વિશાળતા; ઉદારતા.

“કેટલાં વર્તુળ મને ડૂળાવવા
માટે બિઠ્યાં?
તોય હું તો દોસ્તની
દરિયાદિલી જોતો રહ્યો.”
બરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૬૪

—યા મહેલ પું—‘દરિયા’+અં ۱۰
(મહેલ)=જુઓ ‘મહેલ’—

નાંધ.—એ શબ્દ ગુજરાતીમાં
ધડાચો છે.

નદી કે દરિયાકિનારે બાંધેલો
મહેલ.

દરીખાન પું [લાંફાં] ۱۰
‘દર-ખાન:’ (‘દર’=દરખારનું
ટૂંકું રૂપ: એ માટે જુઓ
‘દરખાર’+‘ખાન:’=ઘર; મકાન)
=જે મકાનમાં દરખાર ભરાય
તે; મુલતાન કે અમીરનું મકાન;
શાહી દરખાર; શાહી મહેલ]

નાંધ.—ઉર્દૂમાં વપરાતા ‘દરી-
ખાન:’ ઉપરથી હિંદીમાં ઉચ્ચારમાં
પરિવર્તન પામેલો ‘દરીખાના’
શબ્દ છે. તે ઉપરના અર્થમાં
સ્ત્રીઓની ભાષામાં વપરાય છે.
હિંદીમાં ‘દરીખાના’ શબ્દ ‘દર’
એટલે કે ‘ખારણું’ ઉપરથી ધણું
દારવાળું ઘર કે મહેલ એવા
અર્થમાં વપરાય છે: તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

ધણું બારણુંવાળો મહેલ;
ધણું બારણુંવાળો બંગલો.

દરેક વિં [ફાંફાં] ۱۰ (હરયક)
=જુઓ ‘હરેક’]
પ્રત્યેક; એકેએક.

દરેકદરેક વિં—ગું ‘દરેક’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં ભાર દર્શાવનાર
દ્વિરુક્ત રૂપ—
એકેએક; પ્રત્યેક (૨) તમામ.

દરોગો પું જુઓ ‘દારોગો’
“મુકયા ઘણા માંડવીએ દરોગા.”
રતનેશ્વર (ગુ-ઈંડિં)

દરોબસ્ત વિં [ફાં ٠ در٠ ب٠ ست] ‘દર-બસ્ત’

(‘દર-બસ્તન’—‘દર’=અંદર;
માં+‘બસ્તન’=બાંધવું; છટી
છટી વસ્તુઓને એકસાથે બાંધવી)
=બાંધવું; એકસાથે જોડવું; મંલમ
કરવું; એ ઉપરથી ફારસીમાં
ભૂતકૃદંત ‘દર-બસ્તન’ થાય છે તેનું
ટુંકું રૂપ લાંબામાં ‘દરો-બસ્ત’
=બાંધેલું; એકસાથે જોડેલું;
મંલમ કરેલું (૨) અન્યતા
કળબ સિવાય; તમામ; આખું;
અખંડ; સંપૂર્ણ]

નોંધ.—ભારતીય ફારસીમાંના
‘દરો-બસ્ત’ ઉપરથી દર્દીમાં અને
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

અખંડ; સંપૂર્ણ (૨) ખોડ-
ખાંપણ વિનાનું; બરાબર.

દર્દી નં [ફાં ٠ درد] (દર્દ)=દુઃખ;
પીડા; વ્યથા; તકલીફ; કષ્ટ
(૨) લાગણી (૩) [લાં] (અણાહ
પ્રત્યેના) પ્રેમને લઈને સૂક્ષ્મતા
દિલની ખેંચારારીની હાલત]

દુઃખ; વ્યથા; તકલીફ (૨)
લાગણી (૩) પ્રેમ.

“દર્દી ને મળે તે કે’,
દર્દની વાતથી મળે,
દર્દીની જા કથામાં તો,
દર્શનો પ્રભુનાં જડે.”
કલાપી (લંગોળમં)

નાક વિં [ફાં ٠ ناک] ‘દર્દ-નાક’

(‘દર્દ’+‘નાક’=પ્રત્યય, પૂર્ણતા-
વાચક વિશેષણ બનાવનાર)=
દર્દથી ભરેલું; લાગણી ઉત્પન્ન
થાય એવું; કરુણાળનક]

દુઃખથી ભરેલું.

—દર્દી વિં—‘દર્દ’+‘દી’=પ્રત્યય—

નોંધ.—એ શબ્દ હિંદીમાં વપ-
રાય છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય
છે દુઃખી; પીડિત; તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

દુઃખી; પીડિત (૨) દર્દવાળું;
દર્દથી પીડાતું; માંદું; રોગી.

“સનમ! સન્દેશ નિજ દિલનો
આ દર્દી દિલને દેશે કે?
વસે છે કાણ હવે દિલ તખ્ત પર
તે તો તું કહેશે કે?”
ગઝલેરંજુર, ૫. ૭૦.

દર્દાફ, —ફત આં, —ફી સ્ત્રીં જુઓ
‘દરિયાફ’માં.

દલ નં જુઓ ‘દિલ’

“મેમાનું ને માન,
દલ ભરી દીધાં નહિ,
મંદિર નહિ મસાણ,
સાયું સોરઠિયો ભાણે.”
દુહા (લંગોળમં)

ંગીર વિં જુઓ ‘દિલ’માં.

દલાલ પું [અં ૫૫૫ ‘દલાલ’
 (‘દલ્લ’=દિશા કે માર્ગ દેખાડવું;
 માર્ગદર્શન આપવું: એ ઉપરથી
 અતિરેક દર્શાવવું કર્તૃવાચક નામ)
 =જે સૌથી વિશેષ માર્ગદર્શન
 આપે તે; વેચનાર અને ખરીદ-
 નારને એકઠા કરનાર; વેચનાર
 અને ખરીદનાર વચ્ચે રહી સોદ્દો
 ગોઠવી આપનાર; મધ્યસ્થ;
 આડતિયો; ‘એજન્ટ’]

નોંધ.—મુસલમાન શાસન દર-
 મિયાન ખરીદ-વેચાણની પ્રવૃત્તિ-
 વાળો મૂલ્ય ઠરાવનાર મધ્યસ્થ
 એ નામથી ઓળખાતો.

સાડું; સોદ્દો કે કામકાજ ગોઠવી
 આપનાર મારફતિયો; આડતિયો;
 ‘એજન્ટ’ (૨) [લાં] ભડવો; કૂટણો.

“અધીં સોપારી ને
 હીરો દલાલ વેપારી.”

૦.૭ સ્ત્રીં — ‘દલાલ’ ઉપરથી
 ગુજરાતીમાં—

દલાલીનું; દલાલને લગતું (૨)
 દલાલી કરનારું; દલાલી પર
 જીવનારું.

—લિયો પું — ‘દલાલ’ ઉપરથી
 ગુજરાતીમાં—

દલાલ; મારફતિયો.

—લી સ્ત્રીં [અં ૫૫૫ ‘દલાલી’
 (‘દલાલ’ + ફીં ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
 સંબંધવાચક નામ કે વિશેષણ

બનાવનાર) = દલાલનું કામ;
 મારફત (૨) દલાલ તરીકેનું
 મહેનતાણું; આડત; ‘કમિશન’]

દલાલનું કામ; મારફત (૨)
 દલાલ તરીકેનું મહેનતાણું;
 આડત; ‘કમિશન’.

“કાયલાની દલાલીમાં

હાથ કાળા.”

(ગુ-ઈં ૦૩૦)

—હું નં — ‘દલાલી’ ઉપરથી તુચ્છતા-
 વાચક રૂપ—

દલાલનું કામ

દલીલ સ્ત્રીં [અં ૫૫૫ ‘દલીલ’
 (‘દલ્લ’=દિશા કે માર્ગ દેખાડવું;
 માર્ગદર્શન આપવું)=રસ્તો ચીંધ-
 નાર; માર્ગદર્શક; દિગ્દર્શક (૨)
 અમુક બાબત આમ હોવાથી
 આમ પુરવાર થાય છે એમ બતાવવું
 તે; સાબિતી કે સમજાવટ માટે
 આગળ ધરવામાં આવતું કારણ;
 સાબિતી; પ્રયોજન]

(વાતના ટેકામાં દર્શાવેલો)
 સબબ.

૦.ખોર વિં — ‘દલીલ’ + ફીં ૫૫૫

(ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
 કે વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
 હિંદીમાં વપરાતો નથી. ફારસીમાંથી
 ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા ‘આદમ-
 ખોર’, ‘હરામખોર’ વગેરે જેવા

રાખ્દોના સાદસ્યે એ ગુજરાતીમાં
પડાયેલો છે.

દલીલ કર્યા કરવાની ટેવવાળું.

ખાજ વિ० — ‘દલીલ’ + ક્ષાં 𐤎𐤁

(ખાજ) = પ્રત્યય. કર્તૃવાચક નામ
કે વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.—એ રાખ્દ કારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. કારસીમાંથી
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા ‘દલા-
ખાજ’, ‘દલખાજ’ વગેરે જેવા
રાખ્દોના સાદસ્યે એ ગુજરાતીમાં
પડાયેલો છે.

દલીલ કરવામાં કુશળ; દલીલ
કરે એવું.

ખાજ સ્ત્રી० — ‘દલીલખાજ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

સામસામી દલીલોની ફેંકાફેંકી.

દવા, ૦ઈ સ્ત્રી० [અ० 𐤃𐤕𐤁
‘દવાઅ’ (‘દવેઅ’ = ખીમાર
થવું; માંદા પડવું) = જે વસ્તુ રોગ
દૂર કરવા રોગીને આપવામાં
આવે તે; ઔષધ; ઔસડ]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત એના
અર્થ થાય છે ચિકિત્સા; ઉપાય;
હલાજ; ઉપચાર : એ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

ઔષધ; ઔસડ (૨) ચિકિત્સા
(૩) [લાં] ઉપાય; હલાજ;
ઉપચાર.

“દરદ હોય ત્યાં દવા હોય.”

(કહેવત)

“જ્યાં હોય પ્રેમ ત્યાં
પેશવાઈ આપની,
જ્યાં હોય દર્દ ત્યાં છે
દવાઈ આપની.”

પતીત, ‘પ્રલાતનર્મદા’, પૃ. ૧

ખાનું નં [અ० 𐤃𐤕𐤁 𐤃𐤕𐤁
‘દવા-ખાન’ (‘દવા’ + ક્ષાં 𐤃𐤕𐤁
‘ખાન’ = પ્રત્યય, સ્થળવાચક) =
જ્યાં વિવિધ પ્રકારની ઔષધિઓ
અને શરીરની પુષ્ટિ માટે અવલેહો,
લસ્મો વગેરે તૈયાર થતાં હોય તે
સ્થળ; ઔષધાલય; દરદીને
આપવા માટે જ્યાં દવાનું મિશ્રણ
તૈયાર થાય છે તે સ્થાન; દવા
મેળવવાનું ઠેકાણું]

ઔષધાલય; દવા મેળવવાનું
ઠેકાણું.

દાર નં ૧૦૫૦ [અ० 𐤃𐤕𐤁 𐤃𐤕𐤁
‘દવાઅ વ દાર’ (‘દવા’
+ ‘વ’ = અને + ક્ષાં 𐤃𐤕𐤁 ‘દાર’ =
ઔષધ; ઔસડ) = ઔષધ અને
ઔસડ]

નોંધ.—મોગલ બાદશાહ અકબર-
ના જમાનામાં થઈ ગયેલા
તેના વિદ્વાન વડા વહુર
‘અબ્દુલકદુર’ સમાનાર્થ રાખ્દોનું
‘નેડકુ’ મૂળી બાપાને બતકદાર
બનાવવાની શેલી રાત્રી કરી હતી
અને તે લાંબો સમય ચાલુ રહી
હતી. તે સીતે એ સંયુક્ત રાખ્દ
બનેલો છે.

ઔસડવેસડ; સારવાર.

બજાર — ‘દવા’ + ફારસી بازار
(બાઝાર) = જુઓ ‘બજાર’ —
દવાઓનું બજાર.

દવાઈ સ્ત્રી ૦ જુઓ ‘દવા’માં.

દવાખાનું નં જુઓ ‘દવા’માં.

દવાત પું ૦ [અં ۛ دوات (દવાત)
= (શાહીના) ખડિયો; શાહી
રાખવાનું પાત્ર]
(શાહીના) ખડિયો.

“તેમને પ્રધાન કરાવી રીતિ
પ્રમાણે પાઘડી બંધાવી, ને રૂપાનો
દવાત તેમની કમરે બંધાવ્યો.”
રાંમાં ૦ (ગુ-ફાં-અંકાં ૦)

-તી પું ૦ — ‘દવાત’ + ગું ‘ઈ’ —
ખડિયો કલમ રાખનાર
માણસ; લહિયો; કારકુન.

દવાદાર નં જુઓ ‘દવા’માં.

દવાબજાર નં જુઓ ‘દવા’માં.

દસ્કત પું ૦ [ફારસી دستک ‘દસ્ત-
ખત’ (‘દસ્ત’ = જુઓ ‘દસ્ત’
+ ‘ખત’ = જુઓ ‘ખત’) =
હાથનું લખાણ; હસ્તાક્ષર;
પોતાના હાથના અક્ષરની લખા-
વટ; વ્યક્તિના પોતાના હસ્તા-
ક્ષર — ખાસ કરીને તેની સહી]
દસ્કત; અક્ષર; હરફ (૨)
અક્ષરની લખાવટ (હાથની)

(૩) સહી (ટૂંકમાં એ ‘દા.’
લખાય છે); મતું.

“દસ્કત આ છે
દલપતરામના રે,
વાંચી કરજો સરળ વિચાર
હો લાલ.”
દલપતરામ (લંગોભં ૦)

દસ્કત પું ૦ જુઓ ‘દસ્કત’.

દસ્ત પું ૦ [ફારસી دست (દસ્ત) =
હાથ; બાહુ.

લાંફાંમાં અર્થ : હાથ
(૨) ઝાડો (૩) જુલાબ; રેય]
નાંધ. — ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં પણ
એ ઉપરના અર્થમાં વપરાય છે :
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

હાથ; બાહુ (૨) [લાં] સત્તા;
અધિકાર.

“એક તને આપું અનુપમ વસ્તુ,
નથી જેની ઉપર કોઈનો દસ્ત.”

દયારામ (ગુ-ઈ-ડિં ૦)
(૩) ઝાડો; મળ (૪) જુલાબ; રેય.

ઠકારી સ્ત્રી ૦ [ફારસી دستکاری ‘દસ્ત-
કારી’ (‘દસ્ત’ + ‘કાર’ = જુઓ
‘કાર’ : એ બંને મળીને ‘દસ્ત-
કાર’ = હાથથી કારીગરી કરનાર
માણસ; હસ્તકળા કરનાર +
ફારસી ‘ઈ’ = પ્રત્યય, લાવવાયક
નામ બનાવનાર) = હાથનું કાર્ય;
હાથ કારીગરી; હસ્તકળા]

હાથની કારીગરી; હાથકામ.

ગીર વિ० [ક્ષા० دستگیر 'દસ્ત-

ગીર' ('દસ્ત' + 'ગીર' = પ્રત્યય,

કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર)

= હાથ જાલનાર; હાથ પકડીને

સહાઈ આપનાર; રક્ષણ આપ-

નાર; મદદગાર; સહાયક]

હાથ જાલનાર; સહાયક.

દરાઝી આં० [ક્ષા० دسترازی

'દસ્ત-દરાઝી' ('દસ્ત' + 'દરાઝ')

= જુઓ 'દરાઝ': એમ મળીને

'દસ્ત-દરાઝ' = લાંગા હાથવાળો;

મારી બેસે એવી ટેવવાળો + 'ઈ'

= પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ

બનાવનાર) = હાથ લાંબો કરવો

તે; મારપીટ; સત્તામણી; જુલમ;

અત્યાચાર (૨) ઉદ્ઘાટ]

સત્તામણી; જુલમ.

ગસ્તા અં० [ક્ષા० دستاسته 'દસ્ત-

ગસ્તા:' ('દસ્ત' + 'ગસ્તા:'

= 'ગસ્તાન' અર્થાત્ પાંધિયું

નું ભૂતકૃદન્તનું રૂપ) = હાથ પાધેલો;

નમાજમાં રોકાયેલો; જાતી ઉપર

હાથ મૂકીને નમ્રતા સાથે નમાજ

પઢનાર]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે હાથ
લેડીને; અતિ નમ્રતા સાથે :

તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

અદબવી; ઘણી નમ્રતા સાથે;
માનસર.

પું० અનુચર; સેવક; ચાકર.

“ગુલામ દસ્તખસ્તા હાજર
હતા.”

ખાંગાં (ગુ-ફા-અંકાં)

દસ્તરખાન નં० [ક્ષા० دسترخوان

'દસ્તર-ખાન' = ('દસ્તાર-ખાન' નું

સંક્ષિપ્ત રૂપ: 'દસ્તાર' = ટુવાલ;

'નેફિકત' + 'એ' = છટ્ટી વિલકિતનો

સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા +

'ખાન' = ખાણાનું ટેબલ; જમવા

માટેનું ટેબલ (૨) મોટી પરાત;

મોટો લાકડાનો ઘાળ) = જમવાના

લાણા નીચે પાથરવામાં આવતું

કપડું, જમવાના ટેબલ ઉપર

પાથરવાનો કાપડનો ટુકડો]

નોંધ.—ભારતીય ફારસીમાં 'દસ્તર-

ખાન' શબ્દ વપરાયો છે: તે

ઉપરથી એ ઉર્દૂમાં અને તે ઉપરથી

ગુજરાતીમાં પણ વપરાય છે.

'દસ્તરખાન' ભોજનની યાજ્ઞી ઉપર

ઢાંકવા માટે પણ વપરાય છે.

જમવા માટે પાથરેલું

પાથરણું; લાણું મૂકવા માટેનું

પાથરણું (મુસલમાનો વગેરેમાં)

(૨) લાણું.

“જેમનું દસ્તરખાન તે સારી
આલમ.”

નંબર ૦ (ગુ-ફા-અંકાં)

દસ્તરાજી સ્ત્રીં [ક્ષાં دستدراژی
(દસ્ત-દરાઝી) = જુઓ 'દસ્ત'માં]

પારકાની સીમમાં પ્રવેશ કરવો
તે; સાપરાધ પ્રવેશ.

દસ્તાના પું ૦ બંવં [ક્ષાં دستانا]

'દસ્તાનઃ' ('દસ્ત' = જુઓ
'દસ્ત' + ક્ષાં 'આનઃ' = પ્રલય,
સાદશ્ય સ્વયંક) = હાથમાં પહેર-
વાનું ગૂંથેલું કાપડ; હાથમોળાં]

નોંધ.—મૂળ એ લડાઈમાં સૈનિકા-
એ હાથ ઉપર સંરક્ષણ માટે
પહેરવાની વસ્તુ હતી, જેનાથી
કોણી સુધીનો ભાગ સુરક્ષિત
રહેતો હતો.

હાથનાં મોળાં.

દસ્તાનું નં—લાંકાંમાં ક્ષાં دست

(દસ્ત) = ઝાડો; એ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
'દસ્ત'—

ઝાડો ઝીલવાનું વાસણ;
'ખેડપેન'.

દસ્તાવેજ પું ૦ [ક્ષાં دستاويز]

ઈંઉં 'દસ્તાવીઝ' : લાંઉં
'દસ્તાવેઝ' ('દસ્ત' = જુઓ
'દસ્ત' + 'આવીઝ' અર્થાત્
લટકાવ; ટાંગ : એ ક્રિયાપદનો
ધાતુ જે આસાર્થ રૂપમાં હોય છે
તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક
નામ બનાવે છે) = માગણીના

હક્કની સાબિતી રૂપે જે કંઈ
હોય તે; સાબિતી માટે હાથ
ઉપર રાખવા માટેની યોગ્ય
વસ્તુ; માગણીની સાબિતી કે
પુરાવો આપે એવું લખાણ;
આધારભૂત એવું કોઈ પ્રમાણપત્ર]

લેણદેણ મંબંધી લખત (૨)
આધારભૂત એવું કોઈ પત્ર લખત
(૩) સરકારી સનદ અને લખાણ.

—જી વિં—'દસ્તાવેજ' + ગું ૦ 'ઈ'—

નોંધ.—ફારસી તથા હિંદીમાં આ
શબ્દનો પ્રયોગ થતો નથી.

દસ્તાવેજનું; દસ્તાવેજને લગતું
કે તેના આધારવાળું (૨) લેખિત.

દસ્તૂર પું ૦ [ક્ષાં دستور 'દસ્તૂર'

મૂળ 'દસ્ત-વર' ('દસ્ત' = જુઓ
'દસ્ત' + 'વર' = સ્વામિત્વવાચક
ફારસી પ્રત્યય) : એ ઉપરથી
અંકં 'દસ્તૂર' = જે માણસમાં
હુકમો બહાર પાડવા બાબતમાં
શ્રદ્ધા રાખવામાં આવે તે.

ક્ષાંમાં અર્થ : —કાયદો;
નિયમ; ધારો (૨) રિવાજ; ચાલ;
પ્રથા; રીત (૩) પારસીઓના
ધર્મગુરુ (૪) પરવાનો; હક્ક.

લાંકાંમાં અર્થ : —વેરો;
કર; દાપું; 'કમિશન']

કાયદો; નિયમ; ધારો (૨)
રિવાજ; ચાલ; પ્રથા; રીત (૩)

વેરા; કર; દાપું; ‘કમિશન’
(૪) પારસીઓના ધર્મગુરુ.

“ધરમની જેમ મારા પ્રેમનો

દસ્તૂર એક જ છે,

ખુદા પણ એક છે, છુત પણ

મને મંજૂર એક જ છે.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૨૫

(૩) ઝૂડો (૪) માણસોની
ટુકડી કે સિપાઈઓની ટુકડી
(૫) (સાથે ફરતું) પશુઓનું ટાણું]

(ચાક્ર, કુહાડી વગેરેનો) હાથો

(૨) ખાંડણીમાં ખાંડવાનો દડો;

પરાઈ (૩) ચોનીસ કાગળની

થોકડી; ઘા (૪) સિપાઈઓની

અમુક સંખ્યાની ટુકડી.

—રી વિં [અંકાં ۱۰ دستوری

‘દસ્તૂરી’ (‘દસ્તૂર’+ફાં ‘ઈ’

=પ્રત્યય, સંબંધવાચક નામ કે

વિશેષણ બનાવનાર) = દસ્તૂર

સંબંધી; દસ્તૂરને લગતું (૨)

એક રબ; એક પરવાનગી]

દસ્તૂરને લગતું.

સ્ત્રીં દસ્તૂરપદ્ધ (૨) હકસાઈ;

[લાં] દાપું; સુખડી.

“પગાર ઉપરાંત દસ્તૂરી ઠીક
મળતી.”

નંચં (ગુ-ફા-અંકાં ૧૦)

દસ્તો પું [ફાં ۱۰ دست ‘દસ્ત:’

(‘દસ્ત’=જુઓ ‘દસ્ત’+વિસર્ગ

ઉચ્ચરેત ફારસી વર્ણ ‘હે’=

પ્રત્યય, સંબંધ કે મળતાપણું

દર્શાવનાર)=જે કંઈ હાથને લગતું

કે હાથ જેવું હોય તે; ચાક્ર, છરી

વગેરે લોખંડના હથિયારમાં જે

કંઈ હાથ જેવું કે જેવડું પકડવા

માટે નાખેલું હોય તે; હાથો;

મૂઠ (૨) (ફોનો) ગુચ્છો; તોરો

દહર નં [અં ۱۰ دهر (દહર)=કાળ;

લાંબો સમય; એક હબર સાલનો

વખત; યુગ.

ફાંમાં અર્થ:- જગત;

દુનિયા]

કાળ; જમાનો (૨) જગત;

દુનિયા.

“બદલ કર આ દહર કે

કર દહન કબરે દીવાનાને.”

દીંસાં (ગુ-ફાંઅંકાં ૧૦)

દહેજ નં જુઓ ‘જહેજ’

દહેશત (દહે) સ્ત્રીં [અં ۱۰ دهشت

‘દહેશત’ (‘દહેશ’=હેરાનપરેશાન

હોવું; ગભરાઈ જવું; ખી જવું)

= પરેશાની; ડર; ખીક; ભય;

ધાસ્તી]

ખીક; ભય.

ખોર વિં—‘દહેશત’+ફાં خور

(ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક

વિશેષણ બનાવનાર.

નાંધ. — આ શબ્દનો પ્રયોગ ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં થતો નથી. ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા ‘દગાખોર’, ‘દગલખોર’ વગેરે જેવા શબ્દોના સાદસ્યે એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

ખીકણુ; લડકણુ.

દળદરખાનું નં — ગું ‘દળદર’ + ફાં કાં ‘ખાન:’ = પ્રત્યય, સ્થળવાચક —

ઘોલકા જેવું દળદરનું ઘર કે એવા ઘરનો પ્રદેશ; ‘સ્લમ’.

દળદાર વિં — ગું ‘દળ’ + ફાં દાર (દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળુ’ અર્થ-સૂચક —

દળવાળું; બહુ (૨) ભારે.

દંગ વિં [ફાં દંગ (દંગ) = દિફ્-મૂઢ; ચકિત; સ્તબ્ધ; વિસ્મિત; બેખાકળું; બાવરું]

[દિફ્-મૂઢ; ચકિત; સ્તબ્ધ; વિસ્મિત; બેખાકળું; બાવરું.

દંગાખોર વિં — ગું ‘દંગો’ + ફાં

ખોર (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવનાર.

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા ‘હરામખોર’, ‘આદમખોર’ વગેરે જેવા શબ્દોના સાદસ્યે ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

બખેડાખોર; બંડખોર

બખાજ વિં — ગું ‘દંગો’ + ફાં

ખાજ (ખાજ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવનાર.

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા ‘હરામખોર’, ‘આદમખોર’ વગેરે જેવા શબ્દોના સાદસ્યે ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

બખેડાખોર; બંડખોર.

દક્ષિણ પું — ગું ‘દંગો’ + ફાં

ફાં (દક્ષિણ) = જુઓ ‘દક્ષિણ’ —

લડાઈટંટો; હુલ્લડ; ફિતૂર.

દંડાખાજ વિં — ગું ‘દંડો’ + ફાં

ખાજ ‘ખાજ’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક

નામ કે વિશેષણ બનાવનાર.

નાંધ. — ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા ‘દગાખાજ’, ‘દગલખાજ’ વગેરે જેવા શબ્દોના સાદસ્યે એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

દંડાખાજ કરવાની ટેવવાળું.

— જુઓ — ‘દંડાખાજ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં —

દંડા કે લાડીથી કરેલી મારા-મારી; ડાંગો વડે મારામારી કરતી તે.

દા પું જુઓ ‘દાવ’

“શાંત કરે વદી વેળુ.

દા ન પડે પાધરા.”

વલ્લભ (ગુ-ઈંડિં)

દાઘયાણુ, દાઘયાણી સ્ત્રી—જુઓ
'દાઈ'.

નોંધ. — ક્ષાં 'દાયઃ' ઉપરથી
'આણુ' અને 'આણી' પ્રત્યયો
લાગીને નારીવ્રતિના બનેલા
'વાણિયાણુ', 'ભઠિયારણુ', 'ધાંચણુ',
'મોચણુ' તથા 'ધણિયાણી',
'ગોરાણી', 'પટલાણી' વગેરે શબ્દો-
ના સાદરથે ગુજરાતીમાં 'દાઘયાણુ'
અને 'દાઘયાણી' બનેલા છે.

દાઈ સ્ત્રી(૧)— ક્ષાં 'દાયાઃ' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

સુયાણી; પ્રસવ
કરાવનારી બાઈ; ધાવ.
“દાઈની આગળ પેટ
છુપાવવું.”

(રઠિપ્રયોગ)

(૨) [અં ડાઈ 'દાઆ' ('દદઆ'
= હક્ક-અધિકાર તરીકે
કોઈ વસ્તુની માગણી
કરવી; હક્ક દર્શાવવો) =
હક્ક-અધિકાર તરીકે કોઈ
વસ્તુની માગણી કરનાર;
હક્ક દર્શાવનાર]

હક્ક-અધિકાર તરીકે કોઈ
વસ્તુની માગણી કરનાર.

(૩) [અં ડાઈ 'દાઆ' ('દદઆ'
= ખોલાવવું; વિનંતિ કરવી;
આમંત્રણ આપવું) = ખોલા-
વનાર; એક મળહળ તરફ

(ખીખઓને) આમંત્રણ
આપનાર]

ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર
માણસ; ધર્મનો પ્રચારક
પુરુષ.

દુશ્મન પું— ડાઈ (દાઆ) + ક્ષાં

'દુશ્મન' = જુઓ 'દુશ્મન'—

વારસામાં ભાગીદાર અને
દુશ્મન (૨) કોઈ પણ કારણથી
થયેલો વેરી.

નો ઘોડો પું— 'દાઈ' (૨) ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

એ નામની એક રમત.

દાઘિદખાની વિં— મૂળ સુરિયાની

ભાષાનો શબ્દ ડાઈ (દાવૂદ) =

જુઓ નીચેની નોંધ (૧) +

ડાઈ (ખાન) = જુઓ 'ખાન'

મળીને 'દાવૂદ-ખાન' = નોંધ (૨)

+ ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક

વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.— 'દાવૂદ-ખાની' ઉપરથી
'દાઘિદ-ખાની' શબ્દ ઉદ્ભૂ તથા
હિંદીમાં વપરાય છે.

(૧) અં 'દાવૂદ' અને ઉદ્ભૂમાં 'દાઘિદ'

= હજારત દાઘિદ ઇસ્માઈલ

ચઢ્ઢી લોકોના બાદશાહ

અને પેગમ્બર હતા.

જખર નામનું ધર્મપુસ્તક

તેમના ઉપર લિખ્યું હતું.

તેમનો કંઠ મધુર હતો.

કહેવાય છે કે તે પ્રાર્થના
ગાતા ત્યારે તેમને સાંભળવા
માટે જંગલી પશુ પક્ષીઓ
થંભી જતાં, પાણી વહેતું
અટકી જતું અને લોહું
મીણુ જેવું થઈ જતું. મૃત્યુ
સમયે તેમની ઉમર ચારસો
વરસની હતી.

- (૨) 'દાઝિદખાન' = શાહઆલમ
ખાદશાહ (ઈસ ૧૭૬૦-
૧૮૦૬)ના જમાનામાં
દાઝિદખાન નામનો માણસ
એક પ્રકારના સફેદ ઘઉં
મિસરમાંથી ભારતમાં લાવ્યો
હતો તે સમયથી તે પ્રકારના
ઘઉંનું નામ દાઝિદખાની
પડ્યું.

એ નામની જાતના
(ઘઉં અથવા ચોખા).

દાઝિદી (૧) જીં [અં ۱۰۵] 'દાવૂદી'
('દાવૂદ' = જુઓ 'દાઝિદ-
ખાની'માં નો. ૧. + ફાં
'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધ-
વાચક નામ અને વિશેષણ
બનાવનાર) = એ નામની
વનસ્પતિ જેના ઉપર લાલ,
પીળા અને સફેદ રંગનાં
ફૂલો પાનખરત્કણના મધ્ય-
ભાગમાં આવે છે જેને
'ગુલદાઝિદી' (એ માટે જુઓ
'ગુલ'માં) પણ કહે છે.
એમાં પાંખડીઓ પુષ્કળ
હોય છે.

નોંધ.—દાઝિદખાની ઉપરથી
હિંદમાં દૂંકમાં 'દાઝિદી' ઘઉં
પણ કહેવાય છે. એનો રંગ
સફેદ પડતો હોય છે.

એક ફૂલઝાડ; ગુલદાવરી.

(૨) જીં [ભાંફાં ۱۰۵] ۱۰

'દાવૂદી' ('દાવૂદ' + ફાં
'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક)
= દાઝિદને લગતું; દાઝિદ
સંબંધી]

નોંધ.—ગુજરાતના વહોરા
મુસ્લાઈતું ૧૫૮૮માં અવસાન
થયું તે પછી અહીંયાંના
વહોરાઓએ દાઝિદ બિન
કુળશાહને મુસ્લાઈ તરીકે
પસંદ કરી તે બખર યમન
મોકલી આપી. તે દરમિયાન
યમનના ઇસ્માઈલીઓએ કોઈ
એક સુલેમાનને વડા મુસ્લાઈ
તરીકે નીમી તેમને ગુજરાત
મોકલ્યા હતા. ગુજરાતના
વહોરાઓમાંથી જે જુજ
મુસલમાનોએ સુલેમાનનો
સ્વીકાર કર્યો, તેઓ સુલેમાની
વહોરા કહેવાયા અને બાકીના
જેમણે દાઝિદ બિન કુળશાહ-
નો પક્ષ લીધો તે દાઝિદી
વહોરા કહેવાયા.

મુસલમાનોમાં વહોરાની એક
જાત (૨) શિયા વહોરાઓમાં
સૌથી મોટી એ નામની કામ
જેઓ લોટાના તળિયાના
આકારની પાઘડી પહેરતા હોવાથી
'લોટિયા વહોરા' પણ કહેવાય છે.

નોંધ.—કેટલાકનું મંતવ્ય એવું છે કે કાગડી વહોરાઓ માથે લોટાના તળિયા એવું તોલું કરાવતા હોવાથી લોટિયા વહોરા કહેવાય છે અને કેટલાક એમ પણ માને છે કે તેમનો વેપાર ‘લોટટ’ એટલે કે લોટાનો હોવાથી તેઓ લોટિયા વહોરા કહેવાય છે.

દાખલ વિં [અં ۞] ‘દાખિલ’
(‘દખલ’=અંદર આવવું; દાખલ થવું)=અંદર આવનાર (૨)
અંદરનું; આંતરિક; સામેલ]
અંદર ગયેલું હોય તેવું;
અંદર પેઠેલું હોય એવું.

અં બદલે; માટે; પેટે; તરીકે.

દાખલો પું [અં ۞] ‘દાખિલ’
(‘દખલ’=અંદર આવવું; દાખલ થવું)=ઉપરથી ‘દાખિલ’=જુઓ ‘દાખિલ’+નારીજાતિનું નામ બનાવનાર અરબી વર્ણ ‘તે’ નો ફારસીમાં પરિવર્તન પામેલો વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ‘હે’ : એમ મળીને ‘દાખિલ’=અંદરનો લાગ; મન; ધરાદો (૨) પહોંચ; માલની પહોંચ; પૈસાની પહોંચ]
નોંધ.—હિંદી તથા હિંદીમાં ઉપરના ઉપરાંત એના અર્થ થાય છે. પ્રવેશ; સંસ્થા આદિમાં સામેલ કરવાનું કે કરાવવાનું કાર્ય અદા કરવું તે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

અનુભવ (૨) પાઠ; શિક્ષા
(૩) માલ કે પૈસાની રસીદ;

પુરાવો; આધાર; પ્રમાણ;
‘સર્ટિફિકેટ’ (૪) રીત પ્રમાણે ગણવાની રકમ-હિસાબ (ગણિત); ગણિતની વિશિષ્ટ રીતનું ઉદાહરણ; દર્શાવ.

દાધ પું [કાં ۞] (દાગ)=ડામ;

દાઝવાથી પડેલો ડાઘ; ધબ્બો; ડાઘો; નિશાની; ચિહ્ન; ચાકું
(૨) [લાં] કાઈના મૃત્યુથી નીપજેલી ખોટ; સંતાપ; દુઃખ; ગમ]

(ગંદો દેખાય એવો) કપકો; ડાઘો (૨) ખેદ; સંતાપ; દુઃખ; ગમ (૩) [લાં] કલંક; બટ્ટો; નામેશી; બદનામી; કાળી ટીલી.

“દાધ લાગે છે છતાં
જે ડાધ દેખાતો નથી,
ધરકની એવી નજરનું નર
થાતો જઈ છું.”
વેણીલાઈ પુરંહિત,
‘ગુજરાતની ગઝલો’.

દાણાદાણા સ્ત્રીં [કાં ۞] (કાં ۞)
‘દાન:-દાન:-’ (‘દાન:-’=જુઓ ‘દાણો’+‘દાન:-’=જુઓ ‘દાણો’)
=દાણોદાણો; એક એક દાણો; વેરેલું; વિખરાયેલું; ખાખાવીખી; છિન્નલિન્ન]

દાણો દાણો છૂટો થઈ જાય તેમ કરવું કે થવું તે.

વિશેષણ બનાવે છે) = દાદ
માંગનારું; ન્યાય ચાહનારું;
ફરિયાદી; દાવો કરનાર; વાદી]

દાદ માંગનારું; ન્યાય માગનાર;
ફરિયાદી; દાવો કરનાર; વાદી.

ઠકરિયાદ સ્ત્રી ૦ [દાદ و فریاد ૧૦]
'દાદો ફર્યાદ' ('દાદ' + 'વ' =
'ઓ' = અને + 'ફર્યાદ' = જુઓ
'ફરિયાદ') = ન્યાયની માગણી અને
શિકાયત]

નોંધ.—આ શબ્દસમૂહ ભારતીય
ફારસીમાં મળે છે. તે ઉપરથી
ઉર્દૂમાં અને તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

કોઈ પણ જાતની ફરિયાદ;
દાદ મેળવવા માટેની કોઈ પણ
પ્રકારની અરજ.

ઠકરિયાદી વિ ૦—'દાદ' + 'ફરિયાદ'
+ યુ ૦ 'ઈ'.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી કે
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. એ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

દાદ માગનાર; ફરિયાદી.

દાદગર પું ૦ [દાદ و گر ૧૦] 'દાદ-ગર'
('દાદ' = જુઓ 'દાદ' + દા ૦
'ગર' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર) = ઇ-સાફ કરનાર;
ન્યાય આપનાર; ન્યાયાધીશ]

ન્યાય કરનાર માણસ;
ન્યાયાધીશ.

દાદાગીરી સ્ત્રી ૦ જુઓ 'દાદો'માં.

દાદાર (પા ૦ યુ ૦) [દાદ و دار ૧૦] 'દાદાર'
('દાદ' = તેણે આપ્યું; મૂળ એ
'દાદન' = આપવું; દેવું : એ
ઉપરથી ભૂતકાળ ત્રીજા પુરુષ એક-
વચનનું રૂપ 'દાદ' + 'આર' = પ્રત્યય,
કર્તૃવાચક નામનો અર્થ આપનાર)
= ન્યાય આપનાર; અલ્લાહનું
તેની સિક્ત સૂચવતું નામ]

ન્યાય આપનાર; સરજનહાર.

દાદી સ્ત્રી ૦—દાદ و داد (દાદ) ઉપરથી
ગુજરાતીમાં. એ માટે જુઓ
'દાદ'.

વાદી; ફરિયાદી; ફરિયાદ
કરનાર; જવાબ લેનાર.

“કોર્ટની વખતે દાદી ફર્યાદી
હાજર થયાં.”

અં ૦ ન ૦ ગ ૦ (ગુ-દા-અ ૦ કો ૦)

દાદો (પા ૦ યુ ૦) પું ૦ [દાદ و دو ૧૦]

(દાદ) = જૂનો નોકર; જે
યુવાનીથી એક જ શેઠને ત્યાં
નોકરી કરતો આવ્યો હોય
(૨) માર્ગદર્શક ઉસ્તાદ]

નોંધ.—નોકર કે ઉસ્તાદ ઉપરથી
બળજબરીથી કામ કરાવી લેવામાં
રીઠો થઈ ગયેલો માણસ : એ
ઉપરથી સાક્ષણિક અર્થ.

યુ ૦ ડા; જબરદસ્તી કરવાની
ટેવવાળો માણસ; બદમાશ; મવાલી.

—દાગીરી સ્ત્રી—‘દાદો’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

નોંધ.—ફાં ‘કાર-ગર’ ઉપરથી
ફાં ‘કાર-ગરી’ ઉપરથી ગુજરાતી
‘કારીગીરી’, ફાં ‘બદ્દ-ગર’ ઉપરથી
ફાં ‘બદ્દ-ગરી’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘બદ્દગીરી’ અને અંફાં ‘સોદા-ગર’
ઉપરથી અંફાંફાં, ‘સોદા-ગરી’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘સોદાગીરી’
એવા શબ્દોના સાદસ્યે આ
શબ્દ ગુજરાતીમાં ઘડાયો છે.

જબરદસ્તી; બળબેરી; ગુંડા-
ગીરી; બેહુકમી.

દાન અં [(૧) ફાં ڊاڻ (દાન) =
પ્રત્યય, પાત્રવાચક]

નોંધ.—જેમ કે ફાં
‘ગુલાબ’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં ‘ગુલાબદાન’
અં ‘ચિત્ર’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં ‘ચિત્રદાન’
વગેરે શબ્દો છે. ‘અત્તર-
દાન’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં ‘અત્તરદાની’
શબ્દનો પણ ઉપયોગ
થાય છે.

(૨) ફાં ڊاڻ (દાન) =

પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર—

નોંધ.—જેમ કે ગુજ-
રાતીમાં ‘કદરદાન’.

દાનત સ્ત્રી [અં ڊاڻاڻ ‘દિયાનત’

(‘દાન’ = દીન અપનાવવો;
મજબૂબનું પાલન કરવું; મજબૂબ
મુજબ ચાલવું) = મજબૂબ; સત્ય-
નિષ્ઠા; દીનદાર હોવું તે; ધાર્મિકતા;

પવિત્રતા (૨) પ્રમાણિકપણ;
સચ્ચાર્થ; ઈમાનદારી]

મનનું વલણ; મનોભાવ;
વૃત્તિ; નિષ્ઠા.

“દાનત તેવી બરકત.”

(કહેવત)

દાનસ્તું વિં [ફાં ڊاڻاڻ ‘દાનિસ્ત’;
(‘દાનિસ્તન’ = બળવું; સમજવું;
એ ઉપરથી ભૂતકૃદંતનું ૩૫) =
બળવું; સમજવું; જ્ઞાત; ડાહ્યું;
સમજ; બુદ્ધિમાન; અક્કલમંદ]

નોંધ.—તીચેના અર્થો શબ્દકોશો-
માં નોંધવામાં આવેલા છે.
સંભવિત છે કે ‘દાનત’ સાથે
સંબંધ કરવાથી એ ગૂંચવાડો
થયો હોય.

સારી દાનતવાળું; પ્રમાણિક.

—સ્તાઈ સ્ત્રી—‘દાનસ્તુ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

દાનસ્તાપણું.

દાનાઈ સ્ત્રી [ફાં ڊاڻاڻ ‘દાનાઈ’

(‘દાના’ = જુઓ ‘દાનો’માં
+ ફાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, ભાવ-
વાચક નામ બનાવનાર) =
દાનાપણું; જ્ઞાન; ડહાપણું;
બુદ્ધિમત્તા; સમજદારી]

દાનાપણું; જ્ઞાન; ડહાપણું;

વિવેક (૨) લલમનસાઈ;
પ્રમાણિકતા; ઈમાનદારી.

“એ માફ કર એ માફ કર
દાનાઈથી હેવાનને.”

(કંકે પૃ. ૮૩)

દાનાવ વિ० — ‘દાનો’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં: એ માટેજુઓ ‘દાનો’.

હાલું; વિવેકી; સમજુ;
(૨) ઉદાર.

દાનિયત સ્ત્રી० — ‘દાના’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

નોંધ.—અં ‘દનસાન’ ઉપરથી અં
‘દનસાનિયત’ અને એ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં ‘દનસાનિયત’ અને અં
‘દામેલ’ ઉપરથી અં ‘દામેલિયત’
અને એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘દામેલિયત’ એના સાદરથે ‘દાના’
ઉપરથી ‘દાનિયત’ ગુજરાતીમાં
ધડાયો છે.

દાનાપણું; હાપણું; અક્કલમંદી.

“ભરી મીજલસ દીવાનાની,
કહી ત્યાં દાનિયત ક્યાંથી.”
દીંસાં (ગુ-ફા-અંકેશ)

દાનિશ સ્ત્રી० [ફાં دانش ‘દાનિશ’
(‘દાન’=જાણુ; સમજ : એ
ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આસાર્થ-
રૂપમાં હોય છે+‘દશ’=પ્રત્યય,
ક્રિયાપદના આસાર્થરૂપને લાગીને
ક્રિયામૂલક નામ બનાવનાર)=
જાણુકારી; જ્ઞાન; હાપણું; બુદ્ધિ]
હાપણું; બુદ્ધિ; વિવેક.

મંદ વિ० [ફાં داند ‘દાનિશ-
મંદ’ (‘દાનિશ’+ફાં ‘મંદ’
=પ્રત્યય, પૂર્ણતાવાચક વિશેષણ
બનાવનાર)=દાનિશવાળું; જ્ઞાની;
સમજુ; બુદ્ધિમાન; અક્કલમંદ;
હાલું]

હાલું; સમજુ; વિવેકી.

મંદી સ્ત્રી० [લાંકાં داندی
‘દાનિશ-મંદી’ (‘દાનિશમંદ’
+‘ઈ’=પ્રત્યય, લાવવાચક નામ
બનાવનાર) = દાનિશમંદ હોવું
તે; બુદ્ધિમત્તા; હાપણું]

નોંધ.—આ શબ્દ ઈરાનમાં વપરાતો
નથી અને લાંકાંમાં એ વપ-
રાયેલો છે : તે ઉપરથી એ ઉર્દૂમાં
વપરાય છે : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

બુદ્ધિમત્તા; હાપણું (૨) વિદ્વત્તા.

દાનો વિ० પું० [ફાં دان ‘દાના’
(‘દાન’=જાણુ; સમજ એ
ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આસાર્થ-
રૂપમાં હોય છે+‘આ’=પ્રત્યય,
ક્રિયાપદના આસાર્થરૂપને લાગીને
ક્રિયામૂલક નામ બનાવનાર)=
જાણુનારો; જ્ઞાતા (૨) બુદ્ધિમાન;
હાલો; અક્કલમંદ; હોશિયાર
(૩) સમજદાર]

હાલો; સમજુ; વિવેકી.

“નાદાન દોસ્ત કરતાં
દાનો દુશ્મન ભલો.”

(કહેવત)

(ગુ-ફા-અંકેશ)

દાળ પું० [ફાં دال (દાળ)=શાનો-
શોકત; રોફ; વૈલવ; રુઆળ;
દબાવેલો; પ્રભાવ]

અંકુશ; ધાક; શેહ (૨) આગ્રહ;
દબાવણ.

“બની કુકીર નિરંકુશ
બની ગયા બંદા,
લગીર દીન કે દુનિયા
તણો ન દાખ રહ્યો.”
અમૃતધાયલ, ‘રંગ’, પૃ. ૫૩

દાખડી સ્ત્રી — ‘દાખડો’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં નારીબલિતનું રૂપ :
એ માટે જુઓ ‘દાખડો’ —
નાનો દાખડો; ડખી.

—ડો પું — કાં (દખખ) ઉપરથી
ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
‘ડખો’.
ઢાંકણવાળું એક બલિતનું
ધાતુનું પાત્ર; ડખો.

દામન નં [કાં دامن (દામન) =
પુરુષના કોટનો કેડ નીચેનો
લટકતો રહેતો ઘેરાવાનો ભાગ;
ફરાકનો ઘેર; છેડો; પાલવ]

અંગરખા વગેરેની ચાળ
(૨) છેડો; પાલવ.

“તમારી ખીખીના દામન
પર ધખ્યો તો તથી લાગ્યો.”

ખાંખાં (ગુ-કા-અંકાં)

દામાદ પું [કાં داماد (દામાદ) =
જમાઈ]
જમાઈ.

દાયણ સ્ત્રી જુઓ ‘દાઈ’માં.

દાયરો પું [અં દાયર : ‘દાયર :’
(‘દાર’ = ફરવું; ભ્રમણ કરવું)
= વર્તુળની ફરતી રેખા; પરિઘ.

ભાંકાંમાં અર્થ : — [લાં]
મજલિસ (૨) ખાનકાહ (૩)
ખાવણી; શિખર]

નાંખ. — ઉપરના ઉપરાંત હૃદમાં
એના અર્થ થાય છે ટોળું; મંડળ;
જથ્થો : એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

કોઈ વલી એકાંતમાં બંદગી
કરવા કોઈ ગોળાકાર જગ્યા
નક્કી કરે તે (૨) ડાયરો; રાવણું
(૩) ચોટે અગર ડેલીએ એકઠા
થયેલા નાના મોટા દરબારોની
સભા (૪) સમુદાય; ટોળું;
મંડળ; જથ્થો.

“કુંગો ત્યાં દાયરો,
મુલ્લાં ત્યાં મસીદ;
વગર સ્ત્રીનો ભાયડો,
જ્યાં બેઠો ત્યાં નચિંત.”

કાંકં (ગુ-કા-અંકાં)

દાય સ્ત્રી [કાં دای (દાય) =
ખાળકની પરવરિશ કરનાર નોકર
ખાઈ; ધવરાવીને કોઈ ખાળકને
ઉછેરનારી ખાઈ; ધાત્રી; ધાવ]

ખાળકની દેખરેખ કરનાર
નોકરખાઈ; ધવરાવીને ખાળકને
ઉછેરનારી ખાઈ; ધાત્રી; ધાવ (૨)
સૂચણી; પ્રસવ કરાવનારી ખાઈ.

—દાર કાં دار (દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળું
અર્થ સૂચક જેમ કે કાં ‘દાન-દાર’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘દાણાદાર’;
કાં ‘દિયાનત-દાર’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં ‘દાનતદાર’; ‘માલ-
દાર’ વગેરે (૨) પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ યા વિશેષણ બનાવનાર
‘ખખર-દાર’, ‘રિકાળ-દાર’, ‘રાહ-
દાર’ વગેરે : એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

દારાશાહ પું [ફાં ۰ دارا 'દારાશાહ'
('દારા' = ઈરાનમાં થઈ ગયેલા
હખામની વંશના બાણીતા
બાદશાહ મહાન દારયૂશ (દરાયસ
હિસ્તારપે) ઉદે પ્રથમ દારા
(ઈસ ૦ પૂ. ૫૨૧-૪૮૫ +
'શાહ' = જુઓ 'શાહ') =
દારા નામનો શાહ]

ઈરાનનો એ નામનો બાદશાહ
જેણે ઈ.સ. પૂ. ૫૨૧થી ઈ.સ પૂ.
૪૮૫ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું.

“દળનારીના દીકરાનું નામ
દારાશાહ” = નામ મોટાં દર્શન
ખોટાં.

(પારસી ગુજરાતી કહેવત)

દાર પું [ફાં ۰ دار (દાર) = દવા;
ઓષધ; ઓસડ (૨) સરકો (૩)
બંદૂક, તોપ વગેરેમાં વપરાતો
એક પદાર્થ]

નોંધ.—હિંદીમાં ઉપરના ઉપરાંત
એનો અર્થ થાય છે શરાબ :
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

બંદૂક, તોપ વગેરેમાં વપરાતો
એક પદાર્થ; અગ્નિનો સ્પર્શ
થતાં એકદમ સળગી ઊઠે એવું
એક મિશ્રણ (૨) મદિરા.

“ફૂળ્યું દારૂએ રોમન રાજ,
અફિણે વેક્યું રજપુત રાજ,
ગયું કુસપે મોગલ રાજ,
હંપદથી શ્રીમંતનું રાજ.”
(નર્મકવિતા, પૃ. ૩)

ખાનું નં—‘દાર’ + ફાં ۰ خان
(ખાન:) = પ્રત્યય, સ્થળવાચક—

નોંધ.—(૧) ફારસીમાં આ શબ્દ-
ના અર્થ થાય છે દવા
ખનાવવાનું સ્થળ;
દવાની દુકાન; દવા-
ખાનું; ‘ફાર્મસી’;
‘ડિસ્પેન્સરી’.

(૨) ‘દાર’ના ઉપર બાણા-
વેલા ફારસીમાંના
અર્થો પૈકીનો નં. (૩)
+ ‘ખાન:’ ઉપરથી :
એ માટે જુઓ ‘ખાનું’:
એમ મળીને બનેલો
‘દારખાનું’ શબ્દ
ફારસીમાં ‘ખાન:’
લાગીને બનેલા જે
કેટલાક શબ્દો
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા છે તેમના
સાદસ્યે ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે અને તે
ઉપરથી તેના અર્થ
નીચે મુજબ થાય છે :

દાર ખનાવવાનું
કારખાનું (૨) [લાં]]
આતશખાબનીચીજ;
જુદીજુદીરીતે અને
જુદા જુદા રંગમાં
ઊડે એવી બંદૂકના
દારની ખનાવટ.

ગઢો—‘દાર’ ઉપરથી ‘દારગઢો’નું
સ્થાનિક ઉચ્ચારણ હોવાનો
સંભવ છે—

દારખાનું ખનાવનાર.

ંગાળણી—‘દાર’+અં ‘ગાળણી’—

દાર ગાળવો તે કે તેવું
કારખાનું; દારની ભઠ્ઠી.

ંગાળો પું—‘દાર’+લાંકાં ګول

(ગાલ:)=ગુઓ ‘ગોલ’દાઝ’માં—

દારગાળા વગેરે યુક્તો સામાન.

ંડિયો પું—‘દાર’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

દારનો વ્યસની.

ંબ’ધી સ્ત્રી—‘દાર’+અં બ’ધી—

દારની બ’ધી; દાર પીવાની
મનાઈ; ‘પ્રોહિબિશન’.

ંબાજ વિ—‘દાર’+ફાં ډڙ

(બાઝ)=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
હિંદીમાં વપરાતો નથી અને
ફારસીમાં ‘બાઝ’ પ્રત્યય લાગીને
બનેલાં કર્તૃવાચક નામો જેવાં કે
ફારસીમાં ‘દગ્લા-બાઝ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં ‘દગ્લાબાજ’, ફારસી-
માં ‘દગ્લ-બાઝ’ ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં ‘દગ્લબાજ’ના સાદૃશ્યે
એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

શરાબખોર; દારડિયો.

ંબાજ સ્ત્રી—‘દારબાજ’ +
અં ‘ઈ’—

શરાબખોરી; દારડિયાપણું

(૨) દારની મિજલસ.

દારબ’ધી સ્ત્રી; દારબાજ વિ;

દારબાજ સ્ત્રી ગુઓ ‘દાર’માં.

દારોગો પું [ڌارو ڄو ڌوڻو

(દારોગ): ભાંઉં (દારોગ:)

= નિરીક્ષણ કરનાર મુખ્ય

અધિકારી ‘સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ’]

નિરીક્ષણ કરનાર મુખ્ય

અધિકારી; ‘સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ’.

“બંદરમાં પેસવાને ત્યાંના
કુરખના દારોગા તરફથી પર-
વાનો મળશે નહિ.”

કંઠે (અ-ફા-અંકાં)

દારબીની સ્ત્રી [ڌار ڄي

‘દાર-બીની’: મૂળ ‘દારેબીની’

ઉપરથી: દારેબીની (‘દાર’=લાકડું;

કાઠ + ‘એ’=છઠી વિભક્તિનો

સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા

+ ‘બીની’ = એ નામનો દેશ

+ ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, સંબંધવાચક)

= ‘બીનતું’ લાકડું; બીનમાંથી

આવતું એક ખુશબોદાર લાકડું

(૨) એક પ્રકારના ઝાડની સુગંધી

છાલ (૩) એક પ્રકારની તળ]

નોંધ.—પુરાણા જમાનામાં

ઈરાનમાં અને તે પછી ભારત,

અરબસ્તાન વગેરે દેશોમાં આ

વસ્તુ ચીનમાંથી આયાત થતી હતી.

તળ અને દારબીનીનાં ઝાડ

જુદાં હોય છે છતાં તેને એક જ

ગણવામાં આવે છે.

તેજનાની એક વસ્તુ; તળ.

દાલાન પું [ڌالان (દાલાન)=

મકાનની અંદરનો જુદો જુદો

સ્વતંત્ર ઓરડીઓમાં જવાનો
રસ્તો; ધમારતમાં અંદરના
ભાગમાં આવેલી લાંબી ચાલી
જેમાં ઘણાં ખડોનાં બારણાં
પડતાં હોય; રસ્તાવાળી પરસાળ
(૨) પ્રવેશખંડ; વિશાળખંડ;
દારમંડપ]

નોંધ.—પશ્ચિમ અને મધ્ય એશિયા-
માં ઘરની રચનામાં પ્રવેશખંડ આગળ
એક ખૂબસૂરત કમાન હોય છે
જેમાં યદીને તેમાં દાખલ થવાય
છે. તેમાંથી પસાર થતાં મહે-
માનખાનું અને અન્ય ઓરડાઓ
આવે છે.

ઘરનો મોટો ઓરડો; દીવાન-
ખાનું (૨) ઘર માંહેનો ચોક્ક
(૩) આંગણું.

દાવ પું [ફાં داو (દાવ)=રમતમાં
આવતો વારો; રમતની ચાલ.

લાંફાંમાં અર્થ:—[લાં
છળ; કપટ]

નોંધ.—ભારતીય ફારસીના અર્થ
ઉપરથી ઉર્દૂમાં પણ એના અર્થ
થાય છે છળ; કપટ. એ સર્વ
ઉપરથી શુજરાતીમાં.

રમતમાં આવતો વારો; દાવ;
પાસામાં પડતા દાણા (૨)
પાસા નાખવાનો અનુકૂળ વખત;
લાગ (૩) યુક્તિ; પેચ.

“ગંધમાદનથી ગાંજીવ આપ્યા,
રૂડો સાધી દાવ.”
પ્રેમાનંદ (શુ-ઈન્ડિયો)

પેચ પું — ‘દાવ’ + ફાં
ઈન્ડિયો (પીચ) : લાન્ડિયો
(પેચ)=જુઓ ‘પેચ’ —

યુક્તિપ્રયુક્તિ; કાવાદાવા;
પ્રપંચ; કપટકળા.

દાવત જીં [અં داوت ‘દઆવત’
(‘દઆ’=બોલાવવું; આમંત્રણ
આપવું)=બોલાવવું તે (લોજન
માટે); આમંત્રણ આપવું તે;
નિમંત્રણ]

નોતરું; નિમંત્રણ; ઇજન.

દાઉદી જીં જુઓ ‘દાઉદી’
દાવપેચ પું જુઓ ‘દાવ’માં.

દાવર પું [ફાં داو ‘દાવર’
(‘દાદ’=જુઓ ‘દાદ’ + ‘વર’ =
પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ સૂચક)
= દાદવાળો; ન્યાય કરનારો;
ન્યાયાધીશ; લવાદ]

ન્યાયી માણસ (૨) પારસી
લેક્ષિમાં એ નામની એક અટક.

દાવલશા પું [અં داو الملك
‘દાવરુલ્મુલક’ (‘દાવર’=જુઓ
‘દાવર’; મુનસિક; હકિમ; શાસક
+ ‘અલ્’=નિશ્ચયાત્મક ઉપસર્ગ
+ ‘મુલક’=જુઓ ‘મુલક’)=
પ્રદેશનો હકિમ]

નોંધ.—સુલતાન મહમૂદશાહ
બગડાના સમયમાં મલેક અબ્દુલ-

દાવો માંડવો; મુકદ્દમો માંડવો;
દાયદેસર પગલાં લેવાં) = હક;
અધિકાર; હક-અધિકાર તરીકે
કોઈ વસ્તુની માંગણી કરવી તે;
હક દર્શાવવો તે; અદાલતી
મુકદ્દમો; ફરિયાદ]

હક; અધિકાર; માલિકી
(૨) હક મેળવવા સારુ સરકારમાં
ફરિયાદ.

“વસીને મારા અંતરમાં
પુરાવો તે જ દઈ દીધો,
મને દાવો હતો કે હું
તને આહું છું અંતરથી.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૨૬

-વાઅરજી સ્ત્રી—دعوى (દઆવા)

+ عرضی (અરદી) = જુઓ

‘અરજી’—

દાવો કરવા કરેલી અરજી;
દાવાની અરજી; ફરિયાદનામું.

“ખોતાના ઇતિહાસને તત્ત્વ-
જ્ઞાનના અભ્યાસથી એમાં જે દોષ
જણાયો, તે દૂર કરી લોકમતરૂપી
ન્યાયાસન આગળ સુધારાના
કેસની દાવાઅરજી દાખલ
કરનાર મણિલાલ હતા.”

સુગંગ (ગુ-ફા-અન્કો)

દાસ્તાન સ્ત્રી—[ફાન્સા (દાસ્તાન)]

= દિસ્સો; કહાણી (૨) વાર્તા;
કથા (૩) ઇતિહાસ]

નાંધ.—હિન્દીમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ થાય છે હાલ; વર્ણન :
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

અહેવાલ; વર્ણન.

“હું તે દાસ્તાન અત્યારે જ
આપને સંભળાવું છું.”

બાન્બાન્ (ગુ-ફા-અન્કો)

દાંડીકૃત્ય સ્ત્રી—ગુન્ ‘દાંડી’ + કૃન્

کړ (કૃત્ય) = જુઓ ‘કૃત્ય’—

ઈ.સ. ૧૯૩૦માં મહાત્મા
ગાંધીજીએ દાંડી ગામે (મીઠાના
સત્યાગ્રહ માટે) કરેલી કૃત્ય.

દિક્કત સ્ત્રી [અન્ دقت ‘દિક્કત’

(‘દક્ક’=પારીક હોવું; સમજવું
મુશ્કેલ હોવું)=પારીક હોવું તે;
પારીકાઈ (૨) મુશ્કેલી; તકલીફ]

મુશ્કેલ; હરકત.

“જેહમતો ને દિક્કતો વિના
આરામ મળતો જ નથી.”

બાન્બાન્ (ગુ-ફા-અન્કો)

દિગર વિન્ જુઓ ‘દીગર’

દિમાક, પું [અન્ دماک (દિમાક)]

=મગજ; સ્મૃતિ; ભેજ.

ફાન્માં અર્થ:—[લાન્]

ગર્વ; અહંકાર; અલિમાન]

મગજ; યુદ્ધિ (૨) ગર્વ; અહં-
કાર; અલિમાન.

“ ધરમાં કાંઈક, બહાર કાંઈક.
એવા આકારના અનેક દિમાક
કુલીનતા, શ્રેષ્ઠતા આદિના દિમાક-
ને સર્વ સાચવવું પડે છે.”

આંનિં (ગુ-ફા-અંકો)

દિમાગ પું જુઓ ‘દિમાક’.

“ દિમાગથી ન ગઈ મીઠી
મહેક જુલફાની,
મિળજી ઓર રહ્યો,
ઓર કંઈ રુવાબ રહ્યો.”
અમૃત ધાયલ, ‘રંગ’, પૃ. ૫૩

દિલ નં [ફાં ٭ (દિલ)=હૃદય;

મન; ચિત્ત; અંતઃકરણ (૨)

ધ્યાન (૩) હિંમત]

નોંધ. — ઉપરના ઉપરાંત ઉર્દૂ
તથા હિંદીમાં એનો અર્થ થાય
છે ઇચ્છા : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

હૃદય; મન; ચિત્ત (૨) ઇચ્છા

(૩) ચાહના.

“ બનાવ્યું છેલું દિલ દિલ્લર !

નયન દારેથી દઈ દર્શન,

સમરણ ના તે ચતું ઝાંખું

હવે તુજ રૂપ કરી દેને.”

ગઝલે રંજુર, પૃ. ૪

૦કશ(-સ) વિં [ફાં دلکش ‘દિલ-

કશ’ (‘દિલ’+ફાં ‘કશ’=પ્રત્યય,

કર્તૃવાચક નામ તેમ જ વિશેષણ

બનાવનાર)=દિલને આકર્ષનાર;

મનને પસંદ પડે એવી વસ્તુ;

મનોહર]

મનને આકર્ષે એવું; મનોહર.

“ અગર દિલકશ દુલારા દિલ,
મને આરામ મળશે કે ?”

ગુંગાં (ગુ-ફાંઅંકો)

ંગાર વિં—‘દિલ’+ગું ‘ગાર’—

નોંધ. — આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. એ ફારસી-
માંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામીને
પ્રચલિત થયેલા “ખિદમતગાર”;
‘ગુનેગાર’; ‘પરવરદિગાર’ વગેરે
શબ્દોના સાદસ્યે ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલા છે.

હેતાળ; પ્રેમાળ.

ંગારી સ્ત્રી—‘દિલગાર’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

પ્રેમ; હેત; સ્નેહ; પ્રીત.

ંગીર વિં [ફાં دلگیر ‘દિલ-ગીર’

(‘દિલ’+‘ગીર’=પ્રત્યય, કર્તૃ-

વાચક નામ તેમ જ વિશેષણ બના-

વનાર)=દિલને પકડનાર; દિલને

પકડી રાખનારું; દિલને દુઃખથી

ભરી રાખનારું (૨) દુઃખી;

નાખુશ; ગમગીન; ઉદાસ; શોકાતુર]

દુઃખી; નાખુશ; ગમગીન;

ઉદાસ; શોકાતુર.

ંગીરી સ્ત્રી [ફાં دلگیری ‘દિલ-

ગીરી’ (‘દિલ-ગીર’+ફાં ‘ઈ’

=પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી

ભાવવાચક નામ બનાવનાર)=

નાખુશી; ઉદાસી; રંજ]

નાખુશી; ઉદાસી; રંજ.

ચમન વિ०—‘દિલ’+ફા० چمن
(ચમન)=જુઓ ‘ચમન’—

દિલ આનંદમય થાય એવું;
દિલ ખુશ થાય એવું; મોહક.

નં આનંદ; ખુશી.

ચરુપ વિ० [ફા० چرپ ‘દિલ-
ચરુપ’ (‘દિલ’+ફા० ‘ચરુપ’=
પકડ; ચાલુ રાખ; વળગી રહે;
ચોંટી રહે: એ ક્રિયાપદનો ધાતુ
જે આસાર્થ રૂપમાં હોય છે તે
નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ
તેમજ વિશેષણ બનાવે છે) =
દિલની પકડ ચાલુ રાખનાર;
દિલને ચોંટાડી રાખનાર; દિલને
સારું લાગે એવું; દિલને ગમે એવું;
મનોહર (૨) ચોગ્ય; ધચ્છનીય]

સારું લાગે-ગમે એવું; મનોહર;
ખુશકારક.

ચરુપી સ્ત્રી०—‘દિલ-ચરુપ’ +
હિં० ‘ફે’—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂ સાહિત્યમાં વપરાયેલો જણાતો
નથી; વિશેષણ ઉપરથી ભાવવાચક
નામ બનાવનાર ફારસી ‘ઈ’
પ્રત્યય લાગીને બનેલાં નામોના
સાદરથે એ હિંદીમાં ઘડાયેલો
છે અને તેમાં એના અર્થ થાય
છે રુચિ; શોખ : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

દિલચરુપણું; રસ

“કંઈ વિશેષતામાં જ મારી
દિલચરુપી છે.”

ખાંખાં (ચુ-ફા-અંકાં)

ચોર પું०—ફિલ+ચુ० ‘ચોર’—

ફિલ દઈને કામ ન કરનાર;
કામનો ચોર; ફિલની વાત
છુપાવનાર.

ચોરી સ્ત્રી०—‘દિલચોર’+ચુ०
‘ઈ’—

દિલચોરખણું.

દર્દ નં [ફા० درد (દર્દ=દિલ)

ઉપરથી રોજિંદી ભાષામાં
વપરાતું રૂપ ‘દિલ-દર્દ’ છે :
‘દર્દેદિલ’ (‘દર્દ’=જુઓ ‘દર્દ’+
‘એ’=છઠી વિભક્તિનો સંબંધ
દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા+‘દિલ’
=જુઓ ‘દિલ’)=હૃદયની વેદના;
દિલની વેદના (૨) હૃદયનું
આંતરિક દર્દ (૩) [ઈરાનમાં
લાં] પેટનું દર્દ; આંતરડાનું દર્દ]

દિલનું આંતરિક દર્દ.

“એ દિલદર્દે મહારાજની
જીભેથી સલામાં આટલા અપ-
વાદરૂપ બીના શબ્દો કહાવ્યા
હતા.”

મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’, પૃ. ૫૯

દાર વિ० [ફા० دار ‘દિલ-દાર’
(‘દિલ’+‘દાર’=પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક નામ તેમજ વિશેષણ બના-
વનાર)=દિલને રાખનાર; દિલને
ધરનાર; જેને અન્યે પોતાનું
ફિલ દઈ દીધું હોય; આશક;
યાર (૨) માયક; પ્રિયા]

પ્રાણપ્રિય (૨) [લાં] ઉદાર.

પું આશક (૨) ગાઢ મિત્ર.

સ્ત્રી માશક; પ્રિયા.

“હૃદય જલેને સમપુ” હું,

સ્ત્રીકારે રાજ થઈ સ્નેહે,

ઘડી પલટાઈ જતાં ઘડીમાં

કહે દિલદાર છે શાનો.”

ગઝલે રંજુર, પૃ. ૪૨

ંદારી સ્ત્રી [ફાં دلداری] ‘દિલ-દારી’ (‘દિલ-દાર’ + ફાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર) = દિલદાર હોવું તે; દિલદારપણું; પ્રેમપાત્રતા (૨) સાંત્વન; દિલાસો; હમદઈ]

દિલદારપણું; પ્રાણપ્રિયતા.

“માશક તારી બેકદર ભરી
છસ્કની ખારાઈથી,

આ સનમ તણી દિલદારીમાં
હમ જન આ કુરખાન હૈ.”

બાલાશંકર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

ંપસંદ વિં [ફાં دلپسند] ‘દિલ-પસંદ’ (‘દિલ’ + પસંદ = પસંદ કર; -થી ખુશ થા; -નો સ્ત્રીકાર કર = એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્માર્થરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક વિશેષણ બનાવે છે) = દિલ પસંદ કરે તેવું; દિલ ખુશ થાય તેવું; મનને સ્વીકાર્ય હોય તેવું; મનને ગમે તેવું; અનુકૂળ; ઇચ્છનીય; પ્રશંસનીય]

દિલને પ્રસન્ન કરે તેવું;
મનને ગમે તેવું.

“છે આવી રહી મંદ મંદ
બાદ શહદતી,
બહલાવતી સુગંધ

દિલપસંદ શબ્દની.”

પતીલ, ‘પ્રભાતનર્મદા’, પૃ. ૧૫

ંપિજર વિં [ફાં دلپيژر] ‘દિલ-પજર’ (‘દિલ’ + ‘પજર’ = સ્ત્રીકાર કર; સંમત થા; પસંદ કર = એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્માર્થરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક વિશેષણ બનાવે છે) = દિલ સ્વીકાર કરે તેવું; દિલ સંમત થાય તેવું; દિલ પસંદ કરે તેવું; મનને ગમે તેવું; મનને ગમે તેવું; મનપસંદ.

ંદ્રેખ વિં [ફાં دلخريب] ‘દિલ-દ્રીખ’ (‘દિલ’ + ‘દ્રીખ’ = છેતર; કુમાર્ગે દોર (૨) -નો શોખ લગાડ; મુઝ કર : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્માર્થરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક વિશેષણ બનાવે છે) = દિલને છેતરનારું; દિલને ખોટ માર્ગે દોરનારું (૨) દિલને મુઝ કરનારું; મનને આકર્ષનારું; મનોહર; મનમોહક]

મનને હો તેવું (૨) મનમોહક.

“આફલવધારે દિલદ્રેખ છે.”

બાળ્યાં (ગુ-ફા-અંકેશં)

ખર વિં [ફાં دلبر 'દિલ-ખર'
('દિલ' + 'ખર' = પ્રત્યય, કર્તૃ-
વાચક નામ કે વિશેષણ બનાવ-
નાર) = દિલને લઈ જનારું;
મનમોહક (૨) માશક; મહેબૂબ;
પ્રિયા]

દિલનું હરણ કરનારું.

સ્ત્રીં માશક; પ્રિયા.

“ બસ ખોલ તુજને છે રખ,
પ્રિયા ખોલનું ને કંઈ ઘટે,
ના રોકશે દિલ કેદી આ,
દિલખર થવું ને કંઈ ઘટે.”
('ગઝલે રંજુર', પૃ. ૨૫)

ખરી સ્ત્રીં [ફાં دلبری 'દિલ-ખરી'
('દિલ-ખર' + ફાં 'ઈ' =
પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી ભાવ-
વાચક નામ બનાવનાર) =
દિલને લઈ જવું તે; દિલખર-
પણું; મનોહરતા]

દિલખરપણું; પ્રેમ; સ્નેહ; લગની.

“ માણું છું આજે, દિલખરી,
હું પાસ તારી તે ફરી,
જે ભાગવામાં થઈ ગયાં
વરસો તણાં વરસો મને.”
પતીલ, 'પ્રભાતનર્મદા', પૃ. ૪૪

રુખા સ્ત્રીં, નં [ફાં دلربا
'દિલ-રુખા' ('દિલ' + 'રુખા'
અર્થાત્ ખેંચ = પ્રત્યય, એ નામને
લાગીને કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ

બનાવે છે) = દિલને ખેંચનાર;
મનમોહક (૨) પ્રિય વસ્તુ]

નોંધ.—ઉપરના ઉપરાંત એનો
હિંદીમાં અર્થ થાય છે એક
તાંતુવાદ્ય; એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.
એક તાંતુવાદ્ય.

“ હું અય દિલરુખા ! તુજને
જે મંદિરમાં તે ખાલી છે,
હૃદય ધરવાસી છું કહી કાં ?
અંધારે આંખે ધાલી છે.”
'ગઝલે રંજુર'.

સોજ વિં [ફાં دلسوઈં
'દિલ-સૂઝ': લાંઉં 'દિલ-સોઝ'
('દિલ' + 'સૂઝ' કે 'સોઝ' = બાળ;
દહાડ; સળગાવ એ ક્રિયાપદનો ધાતુ
જે નામને લાગીને કર્તૃવાચક
નામ કે વિશેષણ બનાવે છે) =
દિલને બાળનારું; હમદર્દીવાળું;
સહાનુભૂતિ દાખવનારું; દયાળુ]
લાગણીવાળું; સમભાવી; દયાળુ.

સોજ સ્ત્રીં [ફાં دلسوژیં
'દિલ-સૂઝી': લાંઉં 'દિલ-સોઝી'
('દિલ-સૂઝ' કે 'દિલ-સોઝ' +
ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય, વિશેષણ
ઉપરથી ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = દિલનું બળવું તે;
દિલસોજપણું (૨) હમદર્દી;
સહાનુભૂતિ; દયા; લાગણી]

હમદર્દી; સહાનુભૂતિ; કોઈનું
દુઃખ જોઈ દિલમાં થતી
લાગણી; સમભાવ.

-લાવર વિં [ફાં دلاور 'દિલાવર'

(‘દિલ’+‘આવર’ અર્થાત્ લાવ= પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવનાર)=દિલ લાવનારું; શરવીર; પરાક્રમી; બહાદુર]

શરવીર; બહાદુર (૨) [લાં] મોટા મનનું; ઉદાર.

-લાવરી સ્ત્રીં [ફાં دلوری

‘દિલાવરી’ (‘દિલાવર’+ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી લાવવાચક નામ બનાવનાર)=દિલાવર હોવું તે; દિલાવરપણું; શરવીરતા; પરાક્રમ; બહાદુરી]

શરવીરતા; બહાદુરી (૨) [લાં] મનની મોટાઈ; ઉદારતા.

-લાસો પું [ફાં دلآسی 'દિલાસાઈ'

કે دل آسانی ‘દિલ-આસાઈ’ — ‘દિલાસા’ કે ‘દિલ-આસા’ (‘દિલ’+‘આસા’ કે ‘આસાય’ =આરામ કે વિસામો લે: એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આશ્વાર્થ-રૂપમાં હોય છે અને તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે)=દિલને આરામ કે વિસામો આપનાર; સાંત્વન કરનાર; આશ્વાસન દેનાર; ઉત્સાહ આપનાર; ઉત્તેજિત કરનાર + ફાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી લાવવાચક નામ બનાવ-

નાર==આશ્વાસન; ઉત્તેજન]

નોંધ.—ઉપરના શબ્દ ઉપરથી ઉદ્ભવે તથા હિંદીમાં માત્ર ‘દિલાસા’ વપરાય છે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

આશ્વાસન; સાંત્વન; ધીરજ.

“ ન હો દેખાવ તો દુનિયા

દિલાસો પણ નથી દેતી, છૂપા દિલના દરદમાં

બહેરી રીતે દવા લેને.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ ૨૦

-લી વિં [ફાં دللی 'દિલી' (‘દિલ’

+ફાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવનાર)=દિલને લગતું; દિલનું]

દિલનું (૨) હાર્દિક.

-લેર વિં [ફાં دلیر 'દિલીર' (‘દિલ’

+‘આર’ અર્થાત્ લાવ=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવનાર)=દિલ લાવનારું; શરવીર; પરાક્રમી; બહાદુર]

શરવીર; પરાક્રમી; બહાદુર; હિંમતવાન.

-લેરી સ્ત્રીં [ફાં دلیری 'દિલીરી'

(‘દિલીર’+ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, વિશેષણમાંથી લાવવાચક નામ બનાવનાર)=દિલેર હોવું તે; દિલેરપણું; શરવીરતા; પરાક્રમ; બહાદુરી]

શરવીરતા; બહાદુરી; પરાક્રમ; હિંમત.

-લોળન વિં [۞۞ ۞۞]

‘દિલ વ જન’ કે ‘દિલોળન’
(‘દિલ’ + ‘વ’ કે ‘ઓ’ = અને +
‘જન’ = જુઓ ‘જન’) = દિલ
અને જન : હૃદય અને જીવ.

ભાષ્યાંમાં અર્થ:-

પૂરેપૂરી શક્તિ સાથે; હૃદયના બને
તેટલા ઉમળકાથી]

નાંધ. — કદ્દમાં એનો અર્થ થાય
છે વહાણું; તે ઉપરથી જુજરાતીમાં.

પ્રાણપ્રિય; જીવજન; અત્યંત
વહાણું.

“જઈ બચી બળતો

અંગારથી ગમીના,

વહાલી દિલોળન જે

બોસો કનાર આપે.”

પતીલ, ‘પ્રભાતનર્મદા’, પૃ. ૪૯

-લોળની સ્ત્રી — ‘દિલોળન’ +
જીં —

દિલોળનપણું; હૃદયણું હેત.

“કથળા જ શાને, અતિ

પુરાતન દિલોળની જેમની.”

બંધન (ગુ-લંડિં)

દિલાસો પું જુઓ ‘દિલ’માં.

દિલી વિં જુઓ ‘દિલ’માં.

દિલેર વિં જુઓ ‘દિલ’માં.

દિલેરી સ્ત્રી જુઓ ‘દિલ’માં.

દિલોળન વિં જુઓ ‘દિલ’માં.

દિલોળની સ્ત્રી જુઓ ‘દિલ’માં.

દિલ્લગી સ્ત્રી — ۞۞ ‘દિલ’ + ۞۞
લગના ઉપરથી બનેલ ‘દિલ્લગી’
ઉપરથી —

દિલ્લગી (૨) મનોરંજન;
વિનોદ; મજાક.

“એક દિલ્લગી બનાવી હું

જિંદગી જીવું છું,

એક જિંદગી બનાવી હું

જિંદગી જીવું છું.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૫૫

દીગર વિં; અં [۞۞ ۞۞ (દીગર)

= અન્ય; બીજું (૨) વધુમાં;

વિશેષ; ઉપરાંત; વળી]

અન્ય; બીજું; વિશેષ

દીદાર પું બંધન [۞۞ ۞۞ (દીદાર)

‘દીદાર’ (‘દીદ’ = ‘દીદન’ અર્થાત્

જેવું ઉપરથી ભૂતકાળ, ત્રીજા-

પુરુષ એક વચનનું રૂપ + ‘આર’ =

પ્રત્યય, ક્રિયાવાચક નામ બનાવ-

નાર) = નજર; દષ્ટિ; નિગાહ

(૨) મેળાપ; મુલાકાત (૩)

ચહેરો; રૂપ]

દર્શન; દેખાવ (૨) ચહેરો;

સ્વરૂપ; કાંતિ.

“સનમ ! દીદારનાં દર્શન

વિના આ જીવ તલસે છે,

તજ વૈભવ સદા યહાં બાગ

વન વસ્તીમાં ભટકે છે.”

(ગઝલે રંજુર, પૃ. ૭૮)

-રી સ્ત્રીં [ક્ષાં ديداری 'દીદારી' ('દીદાર' + ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય, પાત્રતાસૂચક) = નજર કરવા યોગ્ય; જોવા લાયક; સુંદર; મનોહર]

ચહેરો; સ્વરૂપ; કાંતિ.

“દેખાડી ઘો દીદારી રે,
ગુરુજી મારા ઘરમાં.”
ધીરો (ગુ-ઈં-ડિં)

દીન નં; પું [અં دین (દીન) = મજ-હૂબ; ધર્મ; સંપ્રદાય]

મજહૂબ; ધર્મ (૨) [લાં]
મસ્લામ ધર્મ.

“ગયાળ સુધી પણ નવી
બિરાદરીનો પ્રકાશ વિસ્તારવાનો
છે; બધું એક થઈ જવાનું છે.
દીનનો દિન ઉદય થવાનો છે.”
ગુંસિં (ગુ-ક્ષા-અંકેાં)

ંદાર વિં [ક્ષાં دیندار 'દીન-દાર' ('દીન' + 'દાર' = પ્રત્યય કર્તૃવાચક વિશેષણ બનાવનાર) = દીન પાળનારું; દીન ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારું; દીન અંગેની ફરજો પૂરી કરનારું; મજહૂબ મુજબ ચાલનારું; ધાર્મિક]

દીનવાળું; દીન પાળનારું
(૨) ધાર્મિક.

ંદારી સ્ત્રીં [ક્ષાં دینداری 'દીન-દારી' ('દીનદાર' + ક્ષાં 'ઈ' =

પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી લાવવાચક નામ બનાવનાર) = દીન-દારપણું; મજહૂબ પ્રમાણે વર્તવું તે; ધાર્મિકતા]

દીનદારપણું; મજહૂબ અનુસાર આચરણ કરવું તે; ધાર્મિકતા.

ંપરસ્ત વિં [ક્ષાં دینپرست 'દીન-પરસ્ત' ('દીન' + પરસ્ત = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવનાર) = દીન તરફ સદ્ભાવ દર્શાવનાર; દીન ઉપર આસ્થાવાળું; દીનદાર; ધાર્મિક, ધર્મિષ્ઠ; પવિત્ર]

દીન ઉપર આસ્થાવાળું; દીન-દાર; ધાર્મિક; ધર્મિષ્ઠ.

ંપરસ્તી સ્ત્રીં [ક્ષાં دینپرستی 'દીન-પરસ્તી' ('દીનપરસ્ત' + ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ ઉપરથી લાવવાચક નામ બનાવનાર) = દીનપરસ્ત હોવું તે; મજહૂબ પ્રત્યે પવિત્ર ભાવ; મજહૂબ ઉપર આસ્થા]

દીનપરસ્ત હોવું તે; મજહૂબ પ્રત્યે પવિત્ર ભાવ; મજહૂબ ઉપર આસ્થા.

-ની વિં [ક્ષાં دینی 'દીની' ('દીન' + ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવનાર) =

દીન સાથે સંબંધ રાખનાર;
મજહબી; ધાર્મિક]

દીનને લગતું; મજહબી; ધાર્મિક.

-ને ઝરહક પું [۱۰۰ دین رحه
'દીને ઝરહક'—'દીન' + 'એ' =
વિશેષ્ય સાથે વિશેષણનો સંબંધ
દર્શાવનાર કારસી સંજ્ઞા + 'ઝર-
હક' (۱۰۰ 'ઝર' = ઉપર +
અંક ૧૦૦ = જુઓ 'હક')
= સત્ય ઉપર; સાચું; ઉચિત
—= સત્ય ઉપર રચાયેલો દીન;
સાચો મજહબ]

સત્ય ઉપર રચાયેલો મજહબ;
સત્ય ઉપર રચાયેલો ધર્મ; સાચો
ધર્મ.

દીનાર પું [۱۰۰ دينار 'દીનાર'
(Denarius ઉત્પત્તિ પ્રાચીન
જમાનામાં ચાલતો સોનાનો
કે ચાંદીનો રોમન સિક્કો) =
એક પ્રાચીન સોનાનો સિક્કો]

નોંધ.—રોમન લોકોમાં Denarius Aureusના નામ ઉપરથી
એ સિક્કો પ્રચલિત હતો. એશિયા-
ના ઘણા ભાગોમાં એ સિક્કો
પ્રચારમાં હતો; અરબસ્તાન અને
ઈરાનમાં પણ એ સિક્કો ચાલતો
હતો. ક્યાંક એ સોનાનો અને
ક્યાંક એ ચાંદીનો બનતો હતો.

એક પ્રાચીન સિક્કો; મુદ્રા;
મહોર.

"ટુટી ગએલા પ્રત્યેક સ્થર્મિક
આચર્ય માગવા આવ્યેથી એક
હબર દીનાર આપવાની ચાલક
શેકને લલામાયુ કરી."

રામંમં (ગુ-દા-અંકાં)

દીની; દીનપરસ્ત; દીને ઝરહક જુઓ
'દીન' માં.

દીખાઓ પું [۱۰۰ ۱۰۰ 'દીખાઓ'
('દીખા' = રંગીન ભરતવાળા
બારીક રેશમી કાપડની એક
ભત + 'એ' = પ્રત્યય, લઘુતા-
વાચક) = દીખાનો નાનો ટુકડો
(૨) પુસ્તકની પ્રસ્તાવના;
ઉપોદ્ધાત]

નોંધ.—પ્રસ્તાવનાને 'દીખાઓ'
કહેવાનાં કારણે વિશેષ વિવિધ
મતો છે.

(૧) પ્રાચીન જમાનામાં પુસ્તક-
નો એક ભાગ શોભાસ્પદ રીતે
સોનેરી અક્ષરોથી લખવામાં
આવતો હતો જેથી તે 'દીખા'
નામના કાપડના જેવો ખૂબસૂરત
દેખાતો હતો. તેથી એનું એનું
નામ પડ્યું હતું.

(૨) જેમ 'દીખા' અન્ય પ્રકારનાં
રેશમી કાપડોથી ચડિયાતું હોય
છે તેમ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના તેમાં
આપવામાં આવતી બાબતો (જેવી
કે શૈલી, કર્તાનું નામ, પુસ્તક
પૂરું કર્યાની તારીખ, તે લખવાનું
કારણ, જેના કહેવાથી લખ્યું
હોય તેનું નામ વગેરે)ની આલેખન-
પદ્ધતિ દરેક રીતે ખીલ સાચી કરતાં

વિશિષ્ટ રીતે લખાએલી હોય છે. તદુપરાંત પ્રસ્તાવના અગાઉના જમાનામાં હસ્તલેખિત પુસ્તકોમાં સુશોભિત રીતે લખવામાં આવતી અને તેના ઉપર સોનેરી પાણી વડે નક્શીકામ કરવામાં આવતું તેથી તે માટે ‘દીબાચેહ’ શબ્દ વપરાતો થયો હતો.

(૩) ديباجہ (દીબાજ) = ديباجہ (દીબાહ)નું અંકઃ ‘દીબાજ’ = સોનાના તારના વણાટવાળું સૂક્ષ્મ મુલાયમ કાપડ : એક ધણું કીમતી રેશમી કાપડ : તે ઉપરથી એનો અર્થ થાય છે પ્રસ્તાવના.

(૪) ديباجہ ‘દીબાજ’ = ચહેરા; પુસ્તકની પ્રસ્તાવના તેના ચહેરા સમાન હોવાથી તેનો ઘટાવવામાં આવેલો એ અર્થ.

(૫) ديباجہ (દીબા) = ديباجہ (દેવબાક્ત:) એટલે કે દેવ કે રાક્ષસે વણેલું એ ઉપરથી છે; એ એવી ખૂબસૂરતીવાળું અને ખૂબીવાળું કાપડ છે કે જોનારાઓએ ઇન્સાની તાકાતથી ધર ગણીને તેને દેવે બનાવેલું માન્યું. તે પછી દીબાનો એ સંબંધ હોવાથી પ્રસ્તાવનાના ચારે બાજુના હાંશિયા, વેલની ખૂબી અને ખૂબસૂરતીને આ નામથી ઓળખાવ્યાં અને પાછળથી તેમાંના વિચારો, તેનું સ્વરૂપ અને નામ લેખાયાં.

પ્રસ્તાવના; ઉપોદ્ધાત.

દીવાન પુંઃ [અંકઃ ۱۰۰۰ ‘દીવાન’

(ફાં ૦૦૦ ‘દીવ’ : લાં ૦૦ ‘દેવ’ = શેતાન; રાક્ષસ; ભૂત; પિશાચ+ફાં ૦ ‘આન’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક: એ ઉપરથી અરબીમાં બનેલો ઉચ્ચાર ‘દીવાન’).

અરબીમાં અર્થ :- (‘દવન’ = નોંધવું; દક્તરમાં કે ચોપડામાં નોંધ કરવી; લખી રાખવું) = દક્તરોનો સંગ્રહ રાખવામાં આવે તે જગા; ફેણ લોકો અને પુરસ્કાર અને અનુદાન મેળવનાર લોકોનાં રજિસ્ટરો રાખવાનું દક્તરખાનું (૨) હિસાબનું રજિસ્ટર (૩) (ચાલુ જમાનામાં અર્થ) ‘કાર્ટ’; શાહી મહેલ (૪) જે પુસ્તકમાં કાવ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં આવે તે.

ફારસીમાં અર્થ :- ‘દીવ’ કે ‘દેવ’ અર્થાત્ શેતાન કે રાક્ષસ : એનું ફાં ૦ ૦ ૦ ૦ = શેતાનો; રાક્ષસો (૨) ‘કાર્ટ’; કચેરી; મંત્રીમંડળનો ઓરડો (૩) ખાસ હેતુસર નિમાયેલું ન્યાયપંચ; ‘જૂરી’; ચર્ચાવિચારણા કે વહીવટ કરનારી હરકાઈ મંડળી કે સભા (૪) ગઝલોની શેરોની રદીફના અંત્યાક્ષરોને લક્ષમાં રાખી અલેફ, બે, પે અનુસાર અનુક્રમે તેમને ગોઠવીને તૈયાર કરેલું સંગ્રહનું પુસ્તક; ગઝલસંગ્રહ]

નોંધ.—(૧) ઈરાનમાં રહેનારા આર્યો અને ભારતમાં આવનારા આર્યો વચ્ચે વિખવાદ થયો તે અગાઉ ખંને ‘દેવ’ શબ્દને પવિત્ર અર્થમાં વાપરતા હતા. ઈરાનમાં રહેલા આર્યોએ ભારતમાં આવેલા આર્યોના વિરોધમાં ‘દેવ’ને શેતાન ગણ્યો. પારસીઓના ધર્મ-સ્થાપક જરથુસ્ત્રે પોતાના ધર્મના સ્વીકારમાં બહાર ક્યું હતું કે “હું દેવાના પૂજક તરીકે મદી બઉ છું.”

(૨) કહેવાય છે કે ઈરાનના સાસાની વંશના બાદશાહ નૌશેરવાને (ઈ.સ. ૫૩૧-૭૯) એક દિવસ હિસાબીખાતાના નોકરોને કોઈ એક હિસાબ ત્રણ દિવસમાં પૂરો કરી આપવા હુકમ કર્યો. તે પછી તેણે તેમને તે કામમાં મશગૂલ થઈ અચંબા પેદા કરે એવી હિતાવગથી કામ કરતા જોયા ત્યારે તે બાદશાહે કે એ ‘દેવાન’ એટલે કે ‘દેવો’ અર્થાત્ રાક્ષસો છે. તે ઉપરથી હિસાબીખાતાના નોકરો ‘દેવાન’ કહેવાયા અને એ શબ્દનું અરબીકરણ થતાં તેને ઉચ્ચાર ‘દીવાન’ થઈને તે એકવચનમાં વપરાયો અને તેનું કાર્યાલય પણ એ જ નામથી ઓળખાયું.

(૩) ભારતમાં મુસલમાનોની હકૂમત દરમિયાન એ શબ્દ વડા મહેસૂલી પ્રધાન માટે વપરાતો. તેની ફરજ મહેસૂલ ઉધરાવીને તિબેરીખાતાને તે નાણું પહોંચાડવાની હતી. તેની પાસે મુલકી

તેમ જ મહેસૂલખાતા અંગે વિસ્તૃત સત્તા હતી. તે ઉપરથી ભારતીય ફારસીમાં એના અર્થ થાય છે મુલકી ખાતાનો વડો; અર્થમંત્રી (૨) દીવાનને કામ કરવાનું સ્થળ એટલે કે તિબેરી ખાતાનું કાર્યાલય જેમાં મહેસૂલ અને ખર્ચના ચોપડા રાખવામાં આવે; એ સર્વ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

દક્તરો રાખવાનું સ્થાન; પુસ્તકિનું સંગ્રહસ્થાન (૨) હિસાબનો ચોપડો; પગારનો ચોપડો (૩) કચેરી; ન્યાયાલય; ઇન્સાફની કોર્ટ; રાજસભા (૪) દરબારનું સ્થળ; બાદશાહને ખેસવાની જગ્યા; અમીરો અને ગૃહસ્થોને ખેસાડવાની જગ્યા (૫) મોટા ઓરડો; ખંડ (૬) રાજ્યનો મુખ્ય અધિકારી; વજીર; પ્રધાન; મંત્રી; કારભારી (૭) પ્રકરણ; બાબત (૮) એ ખાતામાં પોતાના વડાઓએ ભોગવેલા હોદ્દા ઉપરથી પ્રથમ નાગરો અને તે પછી અન્ય જ્ઞાતિઓની વ્યક્તિઓના વંશજોએ અપનાવેલી અટક.

નં ૦ ગઝલસંગ્રહ.

●ખાનું નં ૦ [۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰]
‘દીવાન-ખાન:’ (‘દીવાન’ + ખાન:’ = જુઓ ‘ખાનું’) = શાહી દરબાર માટેનો ખંડ; દીવાનની ઓફિસ; ન્યાયાલય; ખાસ હેતુસર નિમાયેલા ન્યાય-

પંચની કાર્યવાહીનું સ્થળ;
અમીરો અને કારકુનોએ ખેસવાની
જગ્યા (૨) કાયદાની કચેરી;
જમાબંધીની કચેરી (૩) ખેડકનો
ખંડ; બહારના લોકોને મળવાનું
સ્થળ]

મુલાકાત માટેનો ખાસ ઓરડો;
ખેડકનો ખંડ; સભાખંડ; ઘરની
બહારનો ભાગ જ્યાં મોટા લોકો
તથા મહેમાનોનું સ્વાગત કરવામાં
આવે છે તે.

ગીરી—[ફા. ૦ دیوان (દીવાન) +
ગુ. ૦ 'ગીરી' = પ્રત્યય, ભાવવાચક
નામ બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
હિન્દીમાં પ્રચારમાં નથી. ફારસીમાંથી
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા 'સોદા-
ગરી' ઉપરથી 'સોદાગીરી', 'બદ્દ-
ગરી' ઉપરથી 'બદ્દગીરી' વગેરે
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે.

દીવાનનું કામ કે પદ.

૦૭૭ ૦—'દીવાન' + 'જી' = ગુજ-
રાતીમાં માન દર્શાવવા નામ જોડે
ઉમેરવામાં આવતો પ્રત્યય—

નોંધ.—અગાઉના જમાનામાં
વિશેષ માન દર્શાવવા 'જી' પ્રત્યય
વિશેષ નામ કે અટકને છેડે ઉમેર-
વામાં આવતો હતો. તે રીતે એ
શબ્દ બન્યો છે. પાછળથી આખો
શબ્દ 'દીવાનજી' અટક તરીકે
વપરાવા લાગ્યો.

બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન
કાઠિયાવાડનાં રાજ્યોમાં દીવાનને
સંબોધવાને વપરાતો શબ્દ;
ગુજરાતીમાં મૂળ નાગર જ્ઞાતિમાં

અને પાછળથી અન્ય જ્ઞાતિઓમાં
એક અટક તરીકે વપરાતો
આવેલો શબ્દ.

—ની (૧) વિ. ૦ [دیوانی 'દીવાની'
('દીવાન' + 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધ-
વાચક વિશેષણ બનાવનાર) =
દીવાનને લગતું; સરકારને લગતું]

લેણદેણના ધન-સાફને લગતું;
ફોજદારીથી જીલ્લું; 'સિવિલ'.

(૨) સી. ૦ [ફા. ૦ دیوانی
'દીવાની' ('દીવાન' + ફા. ૦ 'ઈ' =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક નામ બનાવ-
નાર) = સરકારી મહેસલ; રાજ્યની
તિજોરી.

ભા. ૦ ફા. ૦ માં
અર્થ :- દીવાનનું પદ કે તેનો હોદ્દો
(૨) જે અદાલતમાં પૈસાની
લેણદેણ અને જયદાદના કેસોનો
નિકાલ થાય છે તે; ન્યાયાલય]

દીવાનગીરી (૨) રાજ્યનું
મહેસૂલી કામ (૩) મોગલ સરકારે
ખસ્ટ ઇંડિયા કંપનીને બંગાળા,
બિહાર અને ઓરિસ્સાનું મહેસૂલ
ઉધરાવવાનો આપેલો અધિકાર
(જેમ કે કલાધવને બંગાળાની
દીવાની મળી હતી) (૪) જે
અદાલતમાં પૈસાની લેણદેણ અને
જયદાદના કેસોનો નિકાલ થાય
તે; દીવાની અદાલત કે તેમાં
કરેલી ફરિયાદ કે કરેલો કેસ
(૫) દીવાનની કચેરી.

દીવાનું વિ૦ [કા૦ અં ૫૩ ‘દીવાન:’

(૫૩ ‘દીવ’ = શેતાન; રાક્ષસ;

ભૂત; પલીત; પિશાચ + અં

‘આન:’ = પ્રત્યય, સાદૃશ્ય

સૂચક) = શેતાનના જેવું વર્તન

કરનારું; પોતાની વાતો અને

પોતાનાં કૃત્યોમાં રાક્ષસોના

જેવું; છુદ્ધ અને મનુષ્યના

જેવી પારખશક્તિના અભાવ-

વાળું (૨) પાગલ; ગાંડું; ઘેલું]

પાગલ; ગાંડું; ઘેલું.

“કવિશિરોમણિ શેક્ષપીઅરે કહ્યું

છે તેમ પ્રણયી, કવિ ને દીવાનો, એ

ત્રણ કલ્પનાભૂમિમાં ભમનારા છે.”

રમણલાલ ભટ્ટ (લ૦ગો૦મં૦)

—નાશાળા સ્ત્રી૦— ‘દીવાનું’ + ગુ૦

‘શાળા’—

ગાંડાની ઇસિપતાલ; પાગલખાનું.

દીવાનેઆમ પું૦ [અ૦અ૦મ્ ૫૩ અં ૫૩

‘દીવાને આમ’ (‘દીવાન’ + ‘એ’

= વિશેષ્ય સાથે વિશેષણનો

સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા

+ ‘આમ’ = જુઓ ‘આમ’) =

ચર્ચા માટેની સામાન્ય સભા;

આમ દરબારનું સ્થળ; મોટા

દરબાર કરવાનું સ્થળ; સામાન્ય

લેક્ષિના દરબાર માટેનો ખંડ;

એવો દરબાર જેમાં બાદશાહ

આમ જનતાને મળી શકે; પ્રજાને

મળવા માટેનો બાદશાહનો ખંડ;

રાજદરબાર; પ્રજાની દાદ સાંભ-

ળવા માટેની કચેરી; પ્રજાના

પ્રતિનિધિઓ માટેનો સભાખંડ]

નોંધ.—મોગલ શહેનશાહ શાહ-

જહાન(ઈસવ ૧૬૨૭-૧૬૫૮)ને

બાંધકામનો ઘણો શોખ હતો.

તેણે પોતાના નામ ઉપરથી જ

શાહજહાનાબાદ નામે બંધાવેલા

નવા શહેરમાં રાજમહેલનું બાંધ-

કામ મન્યતામાં દુનિયાનાં પુરાણાં

બાંધકામોમાં અગ્રેષ્ઠ છે. લાલ

કિલ્લા (જુઓ ‘લાલ કિલ્લો’)માં

‘દીવાનેઆમ’ અને ‘દીવાનેખાસ’

નામના આરસપહાણના બનેલા

બે ખંડો છે.

તેમાંના દીવાનેઆમમાં પાછળ-

ની દીવાલના મધ્ય ભાગમાં શહેન-

શાહનું તખ્ત રાખવામાં આવતું

જે કીમતી રત્નોથી જડિત હતું.

તેનાથી નીચે બંધાવેલા મંચ

ઉપરથી વડો વહર શહેનશાહને

અરજીઓ આપતો અને ફરમાનો

તેની પાસેથી લેતો. સપાટ જમીન

ઉપર માડાન અમીરા, રાજાઓ

અને એલચીઓ અદબમાં હાથ

રાખી બેસા રહેતા.

આમ વર્ગના લેક્ષિની રાજ-

સલાને મળવાનું દીવાનખાનું;

પ્રજાની દાદ સાંભળવા માટેની

કચેરી; પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ

માટેનો સભાખંડ (૨) [લા૦]

આમ સભા; અદેર સભાખંડ.

—નેખાસ પું[અંઅં ۞ خاص دیوان خاص]

‘દીવાનેખાસ’ કે ‘દીવાનેખાસ’
(‘દીવાન’+‘એ’=વિશેષ્ય સાથે
વિશેષણનો સંબંધ દર્શાવનાર
ફારસી સંજ્ઞા+‘ખાસ’ કે
‘ખાસ’=જુઓ ‘ખાસ’)=વિશિષ્ટ
પ્રકારની ચર્ચા માટેની મજલિસ;
મુખ્ય લોકોને મળવા માટેનું
શાહી દરબારનું સ્થળ; ખાસ
રાજદરબાર; ‘કાઉન્સિલ હોલ’]

નોંધ.—જુઓ ‘દીવાનેઆમ’માં:
શાહજહાંને તૈયાર કરાવેલો ‘દીવાને-
ખાસ’ અતિ લઘ્ય કળાનો ઉત્તમ
નમૂનો લેખાય છે. એનું બાંધકામ
શાહજહાંને બાંધાવેલાં બાંધ-
કામોમાં સૌથી વિશેષ સુશોભિત
એકું આખું સફેદ આરસપહાણું
હતું અને તે લાલ કિલ્લાના ગૌરવ
રૂપ હતું. તેનાં છત, થાંભલા અને
કમાનો વિવિધ આકર્ષક રંગોથી
અને કીમતી પથ્થરોથી મઢેલાં
હતાં અને તેમાં જ ‘તખ્તેતાગેસ’
(મયૂરાસન) હતું.

અમીરઉમરાવોની રાજસલાને
મળવાનું દીવાનખાનું; અમીર-
ઉમરાવોના પ્રતિનિધિઓને
મળવાનો સલાખંડ (૨) [લાં]
અમીરઉમરાવોના પ્રતિનિધિ-
ઓની રાજસલા.

દીવાનેઆમ; દીવાનેખાસ જુઓ
‘દીવાન’માં.

દીવાલ સ્ત્રી [ફાર ۞ دیوار (દીવાર)]

ઉપરથી પ્રચલિત બનેલો ઉચ્ચાર
દીવાલ (દીવાલ)=ભીંત; પડદો;
આંતરો.]

ભીંત (૨) [લાં] ટાપીની
જિયાઈ (૩) [લાં] મોટી
જિયાઈ ધરાવનારો સુંદર મેંઘા
મૂલનો ઘોડો; શરીરથી પ્રચંડ
એવો ઘોડો.

“ચણી દીવાલ દુનિયાએ
તો આપે દાર ઘઈ દીધાં;
નહીં તો હું જુદો નહોતો
કદીએ આપના ધરથી.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર,’ પૃ. ૨૬

ંગીરી સ્ત્રી—ફાર ‘દીવાર’+ંગીર’
=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે
વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં ‘દીવાર-
ગીર’ શબ્દ પ્રચલિત છે તે ‘દીવાર-
ગીર’ ઉપરથી કોઈક વાર તેમાં
‘દીવારગીરી’ પણ વપરાયો છે અને
તેમાં તેના અર્થ થાય છે દીવાલમાં
લગાવેલો દીવો રાખવાનો આધાર;
ભીંતે ટાંગી શકાય એવી દીવી:
તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ભીંતે ટાંગી શકાય તેવી દીવી
(૨) ‘વોલ-લેમ્પ’.

દુઆ સ્ત્રી [અં ۞ (દુઆ) =

માંગવું તે; વિનંતી કરવી તે;
ચાચના કરવી તે; પ્રાર્થના કરવી
તે (૨) અલ્લાહની પ્રાર્થના]

નોંધ.—હિંદીમાં ઉપરના ઉપરાંત એના અર્થ થાય છે આશીર્વાદ; આશિષ.

કોઈનું સારું થાય એમ કરવા ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવી તે (૨) આશીર્વાદ; આશિષ.

“જગતમાં સર્વને કહેતા ફરો નહિ કે દુઆ કરજો, ઘણાં એવાંય છે જેની દુઆ સારી નથી હોતી.”
અરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૩૩

ગીર વિ. — ‘દુઆ’ + ફા. کیر (ગીર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવનાર.

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી; ફારસીમાં ‘ગીર’ પ્રત્યય લાગીને બનેલા અને તેમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા શબ્દોના સાદર્યે એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલા છે.

આશીર્વાદ લેનારું; આશિષ લેનારું.

“હમેશાના દુઆગીરનાં અહીં જાહેર પુકારો છે.”
ગુંગાં કલાપી (ગુ-ફા-અઠકાં)

ગો વિ. [અઠકાં گویاં ઈંઉં

‘દુઆગૂ’; લાંઉં ‘દુઆ-ગો’ (‘દુઆ’ + ફા. ‘ગૂ’ કે ‘ગો’ અર્થાત્ કહે: એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્મર્થરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ કે વિશે-

પણ બનાવે છે) = દુઆ કહેનાર; ખીન્નને માટે પ્રાર્થના કરનાર; કોઈનું સારું થવા માટે અલ્લાહની પ્રાર્થના કરનાર]

દુઆ બોલનારું; આશીર્વાદ દેનારું.

દુક(-ખ)તી સ્ત્રીં (પાંચું) — دختر (દુખ્તર) ઉપરથી ગુજરાતીમાં. એ માટે જુઓ ‘દુખ્તર’ —
છોકરી માટે તિરસ્કારવાચક શબ્દ.

દુકાન સ્ત્રીં [અં ઠંકાં ‘દુકાન’ (અં ‘દકન’ = સામાન છૂટો કરીને વ્યવસ્થિત રીતે મૂકવું):
ફાંમાં ઉચ્ચાર ‘દુકાન’ = વસ્તુઓ વેચવા માટે બેસવાનો સપાટ ચોતરો (૨) વસ્તુઓ વેચવાની જગ્યા; પોતાના ધંધારોજગારની જગ્યા]

વસ્તુઓ વેચવા વેપારી જ્યાં બેસે તે જગ્યા.

“કંઈ કરોડ ખાલી કરી દુકાન શરાબીની, મુખ પ્યારીની એક પ્યાલી એ છે હરી હરી.”
બાલાશંકર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

દાર પું [ફાંફાં دار ‘દુકાન-દાર’ (‘દુકાન’ + ફાં ‘દાર’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર) = દુકાન ધરાવનાર; દુકાનનો માલિક]

દુકાનનો માલિક; દુકાનવાળો;
વેપારી.

ંદારી સ્ત્રીં [અંદારીં ۛۛۛۛۛۛ
'દુકાન-દારી' ('દુકાન-દાર' + ક્ષાં
'ઈ' = પ્રત્યય, સામાન્ય નામ
ઉપરથી ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = દુકાનદારનું કામ; દુકાન
ચલાવવાની રીત; દુકાન રાખી
વેચવાનો ધંધો કરવો તે]

દુકાનદારનું કામ; દુકાનદાર
તરીકેની આવડત; દુકાનદારનો
ધંધો.

દુખ્તર સ્ત્રીં [ક્ષાં ۛۛۛ (દુખ્તર)
= દીકરી; પુત્રી; કન્યા; છોકરી]
દીકરી; પુત્રી.

દુત્તી સ્ત્રીં [જુઓ 'દુકતી']
[લાં] નટખટ પહેંચેલ છોકરી.

દુતો પું—'દુત્તી' ઉપરથી નરજાતિનું
રૂપ: એ માટે જુઓ 'દુત્તી'—
નટખટ છોકરો; પહેંચેલો
છોકરો; લુચ્ચો છોકરો.

દુતું વિં [જુઓ 'દુકતી']
[લાં] પાકું; ધૂર્ત.

દુનિયા સ્ત્રીં [અં ۛۛۛ 'દુન્યા'
('દના' = નજીવું હોવું; અધમ,
દુણાજનક કે તિરસ્કરણીય
હોવું) = 'અદના'નું નારી જાતિનું

રૂપ (એ માટે જુઓ 'અદના');
નાલાયક અને નીચ (૨) જે
વળગણુ રાખવા યોગ્ય નથી તે;
જેની પાસેથી વફાદારીની આશા
ન રખાય તે (૩) જગત; સંસાર;
આલમ]

જગત; સંસાર; આલમ.

“બધી દુનિયા જુએ, જેથી,
ગયાં મુજ નેત્ર તે ફૂટી,

બધી દુનિયાનું અજવાળું,

મને અંધારી છે જાંડી.”

મણિલાલ દ્વિવેદી, 'શુજરાતની ગઝલો'

“દુનિયા ખાતર દીનને વેચવું.”
(કહેવત)

ંઈ વિં [અં ક્ષાં ۛۛۛ 'દુન્યાઈ'

('દુનિયા' + ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય,

સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવ-

નાર) = દુનિયા સંબંધી; દુનિયા-

નું; સંસારી; સાંસારિક; ઐહિક]

દુનિયાનું; સંસારી; સાંસારિક

“દુનિયાઈ કહાપણ આવ્યું
નથી.”

નંકેંદીં (ચુ-ઈંડિં)

ંદાર વિં [અં ક્ષાં ۛۛۛ 'દુન્યા

દાર' ('દુન્યા' + ક્ષાં 'દાર' =

પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થસૂચક) =

દુનિયાવાળું; સંસારી; સંસાર
વ્યવહારમાં પડેલું]

સંસારી; સંસારવ્યવહારમાં
પડેલું.

દારી સ્ત્રી [داری داری]

‘દુન્યા-દારી’ (‘દુન્યા-દાર’ + દારી
‘દારી’ = પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
દુનિયાદાર હોયું તે; દુનિયાનો
વહેવાર]

દુનિયાનો સંસારવ્યવહાર;
દુનિયાનો દારભાર.

“કદાચ દુનિયાદારીની શરમથી
હવે તે મહારી થવા નહીં ઇચ્છે.”
(ક૦૫૦)

દુન્યાવી વિં [دنیوی 'દુન્યાવી']

(‘દુન્યા’ ઉપરથી સંબંધવાચક
વિશેષણ: એ માટે જુઓ
‘દુનિયા’) = દુનિયા સંબંધી;
સંસારી; સાંસારિક]

દુનિયા સંબંધી; સંસારી;
સાંસારિક.

“એવા પરમેશ્વર દુન્યાવી રૂપ
ધારણ કરી નીચે જતર છે.”

કાલેલકર (અંગોળમં)

દુખારા અં [دوار 'દુખારા']

(‘દુ’ = બે + ‘ખાર’ = સમય; વખત
+ વિસર્ગ ઉચ્ચરિત દારસી વર્ણ

‘હે’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) =
ખીજી વખત; ફરીથી; પુનઃ]

ખીજી વખત; ફરીથી; પુનઃ.

“તેના દુખારા વ્યાનની ઝરૂર
નથી.”

ખાંખાં (ખુ-ફા-અંકાં)

દુમ સ્ત્રી [دُم (દુમ) = પૂંછડી]

પૂંછડી.

“દુમ દુખાવીને લાગી ગયો હોય.”

ખાંખાં (ખુ-ફા-અંકાં)

દુમચી સ્ત્રી [دُمچی 'દુમ-

ચી’ (‘દુમ’ = જુઓ ‘દુમ’ + ઘં
‘ચી’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર અર્થાત્ પકડી રાખ-
નાર) = ઘોડો, જાટ વગેરેની
પૂંછડી નીચેથી રખાતો સાજ
તંગ રાખવાનો પટો]

નોંધ.—કોશમાં એના એક અર્થ
ગડાક, અક્ષીયુ વગેરે રાખવાની
ચામડાની કાચળી એવો નોંધવામાં
આવ્યો છે. એ કાચળીનો વ્યાપાર
દુમ નીચે ટંકાતા અંગ જેવો
હોય છે તે ઉપરથી એ નામ
પડેલું હોવાનો સંભવ છે.

ઘોડાના સાજનો પૂંછડા નીચે
દખાતો પટો; જીત તંગ રાખવાનો
પટો.

દુમાલદાર પું—પું ‘દુમાલા’ +

‘દાર’ = પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ-
ચાચક નામ બનાવનાર.

નોંધ.—જૂના સમયમાં લશ્કરી નોકરી માટે આપવામાં આવતાં ગામો મરાઠી ભાષામાં ‘દુમાલા’ નામથી ઓળખાતા. તે ગામો ઉપર ખેતી સત્તા કે વહીવટ રહેતાં. એક લશ્કરી નોકરની અને ખીજ સરકારની: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

જે ગામ ઉપર જે જણાની સત્તા ચાલતી હોય તેવા ગામનો ઇનામદાર-ખગીરદાર.

દુઅમ વિં [ફાં ۱۰ دو ‘દુઅમ’ : મૂળ ‘દુવુમ’ ઉપરથી : ‘દુવુમ’ (‘દો’ = ખે + ‘ઉમ’ = પ્રત્યય, ક્રમદર્શક) = ખીજું; દ્વિતીય]

ખીજું; દ્વિતીય (૨) ખીજ પંક્તિનું; અધિકારમાં ઊતરતું.

“એક વર્ષ ખેડૂતની સાવ-એતીથી પાક સારો થયો તો દોઅમની જમીન ખીજે વર્ષે અવલમાં ઘાલી દે.”

અંનંગગં (ગુ-ફા-અંકોં)

દુરસ્ત વિં [ફાં ۱۰ درست (દુરસ્ત) = સંપૂર્ણ; પૂરું; અખંડ; દોષ વગરનું (૨) ખરું; સાચું; યથાર્થ; વાજખી; ઉચિત (૩) પ્રમાણિક; સીધું (૪) વ્યવસ્થિત; સારી દશામાં હોય એવું]

જેવું જોઈએ એવું (૨, ખરું; વાજખી (૩) ઠીકઠીક કરેલું; સમારેલું.

—સ્તી સ્ત્રીં [ફાં ۱۰ درستی ‘દુરસ્તી’ (‘દુરસ્ત’ + ફાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ ખનાવનાર) = સંપૂર્ણતા; અખંડતા (૨) પ્રમાણિકતા]

નોંધ.—ઉદ્દે તથા હિંદીમાં મોટે ભાગે એનો ઉપયોગ સમારવું તે, સુધારવું તે એવા અર્થમાં થાય છે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

સમારવું-સુધારવું તે.

દુરંગી વિં જુઓ ‘દોરંગી’.

“દુરંગી લોક વ્યાપારી, તન્યાં કાયમ વતનદારી.”
દીંસાં (ગુ-ફા-અંકોં)

દુવા સ્ત્રીં જુઓ ‘દુઆ’.

“ખુદા પાસે દુવા ત્હારી રડીને માંગવું તું દિલ.”
(કંકેં પૃ. ૫૨)

ંગીર વિં જુઓ ‘દુઆગીર’.

“દુઆગીર આ તમારાયી લઈ.”
કલાપી (ગુ-ઈંકોં)

દુવાગો (પાંગું) વિં જુઓ ‘દુઆ’માં ‘દુઆગો’]

શુભેચ્છક.

દુશાલો પું — ફાં ۱۰ دو (દો) = ખે +

شال (શાલ) = જુઓ ‘શાલ’ + વિસર્ગ ઉચ્ચરિત દારસી વર્ણ ‘હે’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક.

નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી રચના-થી બનેલો છે. ભારતીય ફારસીમાં લખાયેલા પત્રોમાં તથા ઉર્દૂમાં એ શબ્દ મળે છે.

દુશાલા કાશ્મીરમાં બને છે અને ભરૂચમાં પણ એ ખેવડા વણાટના ઈસ્વી ૧૮મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં બનતા હતા.

બીનની એક પ્રકારની શાલ જે ખેવડી હોય છે અને તેની કિનારી ઉપર ભરતંકામ હોય છે; કીમતી ખેવડી શાલ; બિંચી બીનની ખેવડી શાલ.

“શાલ દૂશાલા ન ગુદડી કમલિયાં,
ખાલકી મોરી સજાડિયાં.”
‘દીવાને સાગર’, પૃ. ૫

દુશ્મન પું. [ફા. دشمن ‘દુશ-મન’
(‘દુશ’=ખરાબ; દુષ્ટ+‘મન’=
દિલ; નફસ)=ખરાબ દિલવાળો;
ખરાબ વિચાર ધરાવનાર;
ખરાબ સ્વભાવ ધરાનાર (૨)
વેરી; શત્રુ]

વેરી; શત્રુ.

“અંતર પડેલા દાહ પર,
દુશ્મન લગાડે લૂણને,
તવ પ્રેમનાં બાધક કરે,
દુઃખ હાય તે કયમ વીસરે.”
ખાલાશંકર, ‘ગુજરાતની ગઝલો’.

ઠંદાવો પું.—‘દુશ્મન’+ફા. ठوندो
(ઠંડાવા)=જુઓ ‘ઠંદાવો’—
દુશ્મનાવટ.

—નાઈ સ્ત્રી.—‘દુશ્મન’+ગુ. ‘આઈ’—
વેર; અદાવત; શત્રુતા.

—નાવટ સ્ત્રી.—‘દુશ્મન’+ગુ.
‘આવટ’.

દુશ્મનાઈ; વેર; અદાવત;
શત્રુતા.

“સાંભળી મુજ નામ બાલી
કાનની બતી બળી, -
નીકળ્યા છે આજ તેઓ
દુશ્મનાવટ ખેલવા.”
પતીલ, ‘પ્રસાનનર્મદા’, પૃ. ૭૭

—ની સ્ત્રી. [ફા. دشمنی ‘દુશ્મની’
(‘દુશ્મન’+ફા. ‘ઈ’=પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર)=
વેર; અદાવત]

દુશ્મનાઈ; દુશ્મનાવટ; વેર;
અદાવત; શત્રુતા.

“કોઈના સાથ વિના જાન
આ નથી મળતું,
કે દોસ્તદાર વિના દુશ્મની
નથી હોતી.”
બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૮૪

દુશ્વાર વિ. [ફા. دشوار ‘દુશ-વાર’
(‘દુશ’=ખરાબ; દુષ્ટ+ફા. ‘વાર’
=પ્રત્યય, સંબંધવાચક)=જે
કંઈ ખરાબ દેખાય તે; મુશ્કેલ;
અધરું; સખત]

મુશ્કેલ; અધરું; સખત.

“તેની મદદ અત્યારે મળવી
દુશ્વાર છે.”

બા.બા. (ગુ-ફા-અ.કા.કા.)

દ્વયમ વિ० જુઓ 'દુયમ'.

દૂરઅંદેશ વિ० [કાં دوراندیش

ઈંઉં 'દૂર-અંદેશ' : લાંઉં 'દૂર-અંદેશ' ('દૂર' = આધુ; વેગળું; મોટા અંતરે રહેલું + કાં 'અંદેશ' કે 'અંદેશ' = વિચાર કર; ચિંતન કર; મનન કર : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આજ્ઞાર્થરૂપમાં હોય છે તે અવ્યયને લાગીને કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવે છે) = દૂરનો વિચાર કરનાર; લાવિનો વિચાર કરનાર; દીર્ઘદષ્ટિવાળું.]

દૂરઅંદેશો રાખનારું; લાવિનો વિચાર કરનારું; દીર્ઘદષ્ટિવાળું.

-શી સ્ત્રીં [કાં دوراندیشી ઈંઉં

'દૂર-અંદેશી' : લાંઉં 'દૂર-અંદેશી' ('દૂર-અંદેશ' કે 'દૂર-અંદેશ' + કાં 'ઈ' = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ ઉપરથી લાવવાચક નામ બનાવનાર) = દૂરંદેશપણું; દૂરની વાતનો વિચાર કરવો તે; લાવિનો વિચાર કરી કામ કરવું તે]

દૂરઅંદેશપણું; દીર્ઘદષ્ટિ.

-શો પું [(લાંકાંમાં) કાં

دوراندیشه 'દૂર-અંદેશ' ('દૂર-અંદેશ' + વિસર્ગ ઉચ્ચરિત દ્વારસી વર્ણ 'હે' = પ્રત્યય, સંબંધ-

વાચક) = દૂરંદેશીપણું; દૂરની વાતનો વિચાર કરવો તે; લાવિનો વિચાર કરવો તે]

લાવિનો વિચાર પ્રથમથી જ કરી રાખવો તે; દીર્ઘદષ્ટિ; અગમચેતી.

દૂરદરાઝ (પાંચું) વિ० [કાંકાં دورودراز 'દૂર વદરાઝ' ('દૂર' = આધુ; વેગળું; મોટા અંતરે રહેલું + 'વ' = અને + 'દરાઝ' = જુઓ 'દરાઝ') = દૂર અને લાંબું; અતિ લાંબું]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં 'દૂરદરાઝ' શબ્દનો ઉપયોગ થાય છે : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

દૂરદૂરનું; લાંબા અંતરનું; ધણે છેડેનું.

અં ધણે દૂર.

દૂરબીન નં [કાં دوربین 'દૂર-બીન' ('દૂર' = આધુ; વેગળું; મોટા અંતરે રહેલું + કાં 'બીન' = જો; દેખ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આજ્ઞાર્થરૂપમાં હોય છે તે અવ્યયને લાગીને કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ બનાવે છે) = દૂર જોનાર (૨) એક જાતનું દૂરથી જોવાનું યંત્ર; દૂરદર્શક યંત્ર] દૂરદર્શક યંત્ર.

બીની સ્ત્રીં [કાં دوربینی 'દૂર-બીની' ('દૂર-બીન' + કાં 'ઈ' =

પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ ઉપરથી
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
દૂર સુધી જોવું તે]

દૂર સુધી જોવું તે.

દૂરદેશ વિં જુઓ 'દૂરઅદેશ'.

દૂરદેશી સ્ત્રીં જુઓ 'દૂરઅદેશી'.

“પાણી પહેલાં પાળ બાંધવાનો
વિચાર ન કરવો એ દૂરદેશી
પુરુષનાં લક્ષણો નથી.”

અંનંગગ (ગુ-દ્વાંઅંગે)

દેગ પું [દ્વાં છંડિં (દીગ) :
ભાંડિં (દેગ) = પાણી ભરવાનું
કે રાંધવાનું મોટું વાસણ જે
સામાન્ય રીતે તાંબાનું હોય છે
અને જેનું મોં સાંકડું અને પેટ
પહોળું હોય છે; હાંડો]

મોટો દેગડો; હાંડો.

“જેની તેગ તેની દેગ.”

ગુંદગ (ગુ-દ્વાંઅંગે)

ગડી સ્ત્રીં — ‘દેગ’ + ગું ‘ડી’.

દેગડા જેવું તાંબાનું નાનું
વાસણ.

ગડું નં — ‘દેગ’ + ગું ‘ડું’ —
નાનો દેગ.

ગડો પું — ‘દેગ’ + ગું ‘ગ’ —
ધાતુનું એક મોટું વાસણ; હાંડો.

દેગ સ્ત્રીં [જુઓ ‘ગદેગ’]

લગ્ન વખતે વર તરફથી
કન્યાના ભાવતરને ભરવામાં
આવતી રકમ; કન્યાને વરપક્ષ
તરફથી આપવાની લૂગડાં વગેરેની
મેટ; વરપક્ષ તરફથી કન્યાપક્ષને
આપવામાં આવતું જમણુ (ર)
(પું) કન્યાનું શુલ્ક.

દેશુગી સ્ત્રીં ગું ‘દેશુ’ + દ્વાં ‘ગી’.

નાંખ. — દ્વાં ‘તાઝ’ ઉપરથી
‘તાઝગી’, દ્વાં ‘બન્દ’ ઉપરથી
‘બન્દગી’ એવા કારસીમાંથી
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા રાખ્દો-
ના સાદરથે આ રાખ્દ ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે.

કરજ; દેવું; ઝાણ; પ્રદાન;
દાન; ‘કોન્દિપ્રયુશન’; ‘ગ્રાંટ’.

દેશુદાર વિં — ગું ‘દેશુ’ + દ્વાં દાર
(દાર) = પ્રત્યય, ‘વાણ’ અર્થ-
સૂચક.

દેવાદાર; કરજદાર

—રી સ્ત્રીં — ‘દેશુદાર’ + ગું ‘ઈ’.

દેશુદાર હોવું તે; દેશુદારની
સ્થિતિ.

દેદાર પું જુઓ ‘દીદાર’.

દેર સ્ત્રીં [દ્વાં છંડિં (દીર) :
ભાંડિં (દેર) = મોટું; ધીમે ધીમે
(ર) આવશ્યકથી અધિક સમય;
ઢીલ; વિલંબ]

ઢીલ; વાર; વિલંબ.

દેવજ્ઞદુ (પાંચુ) નં [કાં ૦૧૭૫૦
ઈંઉં 'દીવ-આદ': ભાંઉં
'દેવ-આદ': એ 'દીવ-આદ': કે 'દેવ-
આદ': ઉપરથી ટૂંકું રૂપ છે: 'દીવ-
આદ': કે 'દેવ-આદ': ('દીવ'
કે 'દેવ' = જુઓ નીચે નોંધમાં +
'આદ': = ક્રિયાપદના સામાન્ય
રૂપ 'આદન' અર્થાત્ જન્મવું
ઉપરથી ભૂતકૃદંતનું રૂપ) =
રાક્ષસને પેટે જન્મેલું; રાક્ષસને
ત્યાં જન્મેલું; રાક્ષસમાંથી ઉત્પન્ન
થયેલું; રાક્ષસના જેવું]

રાક્ષસમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું;
રાક્ષસના જેવું.

નોંધ.—મૂળ 'દેવ' શબ્દ ઈરાનની
પુરાણી ભાષા અવસ્તા તેમ જ
વેદિક સંસ્કૃત બન્નેમાં પવિત્ર
અર્થમાં વપરાતો હતો. ઈરાનમાં
રહેલા આર્યોએ ભારતમાં આવ-
નારા આર્યોના વિરોધમાં 'દેવ'-
ને શેતાન ગણ્યો હતો. પેગમ્બર
જશુખ્રે પોતાના ધર્મના સ્વીકાર-
માં જહોર ક્યું છે કે હું દેવના
પૂજક તરીકે મટી જઈ છું અને
'અહુરમઝ્દા'ને ભક્ત બનું છું.
એમ કહી તેણે દેવના પ્રત્યે
તિરસ્કાર દર્શાવ્યો. આ વિધાન
મુજબ જે કોઈ સારું કાર્ય કરનાર
અતિમાનવ તત્ત્વ છે તેને માટે
ઈરાનીઓ 'કિરિસ્ત': શબ્દ વાપરે
છે અને ખરાબ કાર્ય કરનાર
માટે 'દેવ' શબ્દ વાપરે છે.

દેવાદાર વિં—ગું 'દેવું' + કાં ૦૧૭
(દાર) = પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થ—
સૂચક વિશેષણ બનાવનાર—

કરજદાર; માથે દેવું હોય
એવું; દેણદાર.

“તું માફ કર, દિલદાર!
દેવાદાર છું,
છે માફ દેવાદારને
મારા સનમ.”

કલાપી, 'ગુજરાતની ગઝલો'.

—રી સ્ત્રીં — 'દેવાદાર' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

કરજદાર હોવું તે; માથે દેવું
હોય એવું તે; દેણદાર હોવું તે.

દેવામોઢૂકી વિં—ગું 'દેવું' +
ووقو (મોઢૂકા) = જુઓ
'મોઢૂકી'.

દેવું ચૂકવવાનું મોઢૂક રાખવા
દેવું તે; 'મોરેટોરિયમ'.

દેશા(—સા)ઈગીરી પું—ગું 'દેશા-
(—સા)ઈ' + ગું 'ગીરી'.

નોંધ.—કાંકાં 'જદ્-ગરી' ઉપરથી
કાંકાં 'જદ્-ગરી' ઉપરથી ગુજરાતીમાં
'જદ્-ગીરી'; અંકાં 'સૌદા-ગરી'
ઉપરથી અંકાંકાં 'સૌદા-ગરી';
ઉપરથી ગુજરાતીમાં 'સોદાગીરી'
વગેરેના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
વડાયેલો છે.

દેસાઈના પદ કે હકતી રૂએ
સરકારમાંથી મળતું લવાજમ.

દેહ નં [કાં ૦૦ (દેહ) = ગામ]
નોંધ.—મુસલમાની શાસન
દરમિયાન એ એક નાનું વહીવટી

એકમ હતું. તેમાં વસ્તી હોવાનું
જરૂરી ન હતું.

ગામ.

દેહાત સ્ત્રી૦ [અંક૦ ٢١٥ 'દેહાત'
(દ્વા૦ 'દેહ'નું અરબી નિયમ
મુજબ બતાવાયેલું ٧٧٧) =
ગામે (૨) પ્રદેશ]

નોંધ.—હિંદુ ઉપરથી ગુજરાતીમાં :
ગામ; ગામડું.

-તી વિ૦ [દ્વા૦માંથી અંક૦ ઉપરથી
દ્વા૦માં 'દિહાતી' ('દિહાત'
+દ્વા૦ 'ઈ' સંજ્ઞાવાચક) =
ગામ સંજ્ઞાધી; ગામડાનું; ગમાર
(૨) ગામડાનો રહેવાસી; ગ્રામીણ]

ગામડાનું; ગામ સંજ્ઞાધી; ગમાર.

પુંગામડાનો રહેવાસી; ગ્રામીણ.

દો વિ૦ [દ્વા૦ ١٠ (દો) = બે]
બે.

નોંધ.—નીચેના શબ્દોમાં :

અમલી વિ૦—દ્વા૦ 'દો' + અંક૦ عمل
(અમલ) = જુઓ 'અમલ':
એમ મળીને 'દો-અમલ' + હિંદુ
'ફ' = પ્રત્યય, સંજ્ઞાવાચક.

નોંધ.—આ શબ્દનો પ્રયોગ
ફારસીમાં થતો નથી; પરંતુ
હિંદુમાં યાચ છે અને તેમાં તેનો
અર્થ યાચ છે બે અમલવાળું;
એક સ્થાન ઉપર બે શાસનોની

હકમતવાળું: તે ઉપરથી ગુજ-
રાતીમાં—

બે અમલવાળું.

અાળ પું૦ [(લાંદ્વા૦માં) દ્વા૦
دوآب 'દો-આળ' ('દો' +
'આળ' = જુઓ 'આળ') = બે
પાણી (૨) બે નદી વચ્ચેનો પ્રદેશ
(૩) [લાં૦] ગંગા અને જમના
વચ્ચે આવેલા પ્રદેશનું નામ.

દોજળ ન૦ [દ્વા૦ دوچ ١٠ ઈંઉં
(દ્વાજળ) : લાંઉં (દોજળ)
= મરણ બાદ પાપના ફળરૂપે
મળતી શિક્ષા ભોગવવા માટેનું
કલ્પિત સ્થાન; નરક]

મરણ બાદ પાપના ફળરૂપે
મળતી શિક્ષા ભોગવવાનું કલ્પિત
સ્થાન—એક લોક; નરક (૨)
[લાં૦] નરક જેવી દુઃખથી ભરપૂર
કોઈ જગ્યા.

“મુરદા બહેશ્ત બવકે દોજળ.”
= બીજાનું ગમે તે થાઓ પણ
પોતાનો સ્વાર્થ સરવા બેઈઓ.
(ફારસી ગુજરાતી કહેવત)

દોટી સ્ત્રી૦ [(લાંદ્વા૦માં) દ્વા૦
دوآب 'દો-તળી' ('દો' = જુઓ
'દો' + 'તલ' = પડ: એમ મળીને
'દો-તલ' = બે પડ + 'ઈ' = પ્રત્યય,
સંજ્ઞાવાચક) = બે પડવાળું]

એક જાતનું જાડું કાપડ.

“સસરાને લાવે વીરા
ડગલા ને દોટી,
સાસુને દખાણીનાં ચીર
સારા વીરા.”
લોકગીત (લંગોળમં)

દોત પું જુઓ ‘દવાત’

“કમળપત્ર સ્વામિની લખે
ત્યાં ગોપિકા દોત સ્થાયજી.”
નરસિંહ (લંગોળમં)

-તિયો(-તીઓ) પું — ‘દોત’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

દવાતી; અરજીઓ લખી આપ-
નારો (૨) નામું લખનાર; મહેતો.

“કાઠિયાવાડમાં દોતીઆ
જેમ લાંબાં ભૂંગળાં સાથેનો દવાત
કમરમાં બાંધી ઘૂમે છે, તેમ તેણે
પણ પૂરો વેશ લજ્યો.”

અંનંગ (ગુ-ફા-અંકો)

દોતા નં [લાંકાંમાં] દો-તા’
(‘દો’=ખે+‘તા’=પ્રત્યય,
સંખ્યાસૂચક) -- ખેવડું (૨) એક
જાતનું કપડું]

વરને પહેરવાનો એક પ્રકારનો
પોશાક; એક પ્રકારનો પહેરવેશ.

“કલાય દોતા જમા ગીણા,
નીમાંકુર રાતી સાર,
પાઘડી, પછેડી ને પટકા,
પામરી શ્રીકાર.”

સુબંધ (ગુ-ફા-અંકો)

દોતિયો પું જુઓ ‘દોત’માં.

દોષિ(-પી)સ્તા નં અંવં [ફાં
دوہو ‘દો-પૂસ્ત:’ (‘દો’=
જુઓ ‘દો’+‘પૂસ્ત’=છાલ;
ચામડી; ખાલ; પડ : એમ મળીને
‘દો-પૂસ્ત’+વિસર્ગ ઉચ્ચરિત
ફારસી વર્ણ ‘હે’=પ્રત્યય, સંખ-
વાચક)=ખે પડોનું; ખેવડી
જાડાઈનું (૨) કોઈ પણ ખે
જોડેલી વસ્તુ (૩) ચોટાડીને
ખેવડો કરેલો જડો કાગળ]

અક્ષર ઘૂંટવાનું જાડું પૂંડું;
અક્ષર ઠેરવવાને ઘણા કાગળોને
ચોટાડી જડો કરેલો કટકો.

“વાલિયાના છોકરા પોતાના
અક્ષર ઠેરવવાને વાસ્તે દોપીસ્તાં
લખવા બેસા હતા.”

કંઠે (ગુ-ફા-અંકો)

દોમંજિલા વિં—ફાં دو (દો)=

જુઓ ‘દો’+અં મંજિ (મન-
જિલત)માંના અંતના નારી
જાતિના અરખી પ્રત્યય ‘તે’ નો
ફારસીમાં વિસર્ગ ઉચ્ચરિત વર્ણ,
‘હે’ થઈને ‘મનજિલ:’=
દરજા; પદ; સ્થાન—

નોંધ.—‘મનજિલ:’ની આગળ ‘દો’
(અર્થાત્ ખે) મૂકીને બનેલા શબ્દનો
ઉચ્ચાર ઉર્દૂમાં ‘દો-મનજિલા’ થયો
છે અને તેમાં ઉપરના ઉપરાંત
‘મનજિલા’ના અર્થ થાય છે

ધરના માળ; મગસો : તે ઉપરથી
'દો-મનઝિદા' નો અર્થ થાય છે
જે માળ (૨) જે માળનું : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

જે માળ (૨) જે માળનું.

“મકાનની દાર પૂરી થવાથી
તે દોમનજિલા મકાન ઉપરથી
ફૂલો.”

નંબર (ગુ-દા-અંકો ૧૦)

દોર(દો) પું [અંક ૨૦] (દોર)=
બ્રમાણ; સમયનું પરિવર્તન
(૨) સમય; યુગ (૩) વંશ-
વૃદ્ધિનો કોઈ એક તબક્કા; પેઢી]

નોંધ.—કર્કમાં ઉપરના ઉપરાંત
એનો અર્થ થાય છે હકૂમતનો
સમય; અને દિંદીમાં એના અર્થ
થાય છે પ્રભાવ; ભપકો : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

અમલ; સત્તા (૨) દમામ;
ભપકો; અમલદારીનો પેદ.

“લે છે વફા તેને જદા,
એ તો ખુદાઈ દોર છે.”

કલાપી (ગુ-દા-અંકો ૧૦)

ંતોર(તોર) પું—‘દોર’+‘તોર’
=જુઓ ‘તોર’.

નોંધ.—આમાં સમાનાર્થ શબ્દો-
નો ગુજરાતીમાં સમાસ થયેલો છે.

દોરદમામ; સત્તા અને ભપકો;

રોફ અને તુમાખી.

ંદમામ પું—‘દોર’+કાં તથા ઉર્ફ
‘દમામ’=જુઓ ‘દમામ’—

નોંધ.—આમાં સમાનાર્થ શબ્દો-
નો ગુજરાતીમાં સમાસ થયેલો છે.

દોર અને દમામ.

દોરંગી વિં [કાં] دورنگی ‘દોરંગી’

(‘દો’=બે+‘રંગ’=ગુઓ રંગ’:

એમ મળીને ‘દો-રંગ’+કાં

‘ઈ’=અર્થ, સંબંધવાચક)=બે

રંગવાળું (૨) કોંગ: પાખંડ;

દંભ; ડોંગ; બનાવટ]

જે રંગવાળું (૨) [લાં]

મનસ્વી; ચંચળ.

“કેં કેં પૂનમ જીગી-આથમી

જીવન કેરે આલ.

તેજ અને હાયાની લરિયલ

દોરંગી ફૂલજામ.”

મેઘાણી, ‘યુગવન્દના’, પૃ. ૧૫૦

દોલત(દો) ઝીં [અંક ૨૦] دولت ‘દોલત’

(‘દોલ’=પરિવિધિતિમાં ફેરફાર

થવો; સમયમાં પરિવર્તન આવવું;

પુરાણ થવું)=પરિવર્તન; ફેરફાર

(૨) રાબત; સરકાર.

કાંમાં અર્થ:—એક

મતુલ્યના હિતમાં નસીબ, વિજય

વગેરે માટે જમાનાતું પરિવર્તન;

લે એક હાથમાંથી બીજા હાથમાં

ફરતું રહે તે; માલ; પૂંછ; દ્રવ્ય;

ધન; પૈસો]

નોંધ.—અરબસ્તાનમાં એક પછી

એક જુદી જુદી સંસ્થાનતો બની

અને બગડી ત્યારે સંસ્થાનતને બદલે

‘દોલત’ શબ્દ વપરાવા લાગ્યો. સસ્તનત અને બાદશાહીત સારા નસીબને લઈને જ મળે છે, તેથી ઈરાનીઓ ‘દોલત’નો અર્થ સારું નસીબ એવો કરવા લાગ્યા. સારા નસીબનું મુખ્ય કારણુ પૈસા મનાય છે, તેથી ‘દોલત’ શબ્દ ધનના અર્થમાં વપરાતો થયો. ધન પણ એક હાથમાંથી ખીજા હાથમાં ફરતું રહે છે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

પૂંજ; દ્રવ્ય; ધન; પૈસો.

“જેને ઘેર મોટી દોલત
તેના લાગીઆ કોરટ.”
(કહેવત)

ખાનું નં [અંક ૧૦ دولت خانું
‘દોલત-ખાન:’ (‘દોલત’ + ૧૦
‘ખાન:’ = જુઓ ‘ખાનું’)
= તમારું રહેવાનું મકાન એમ
વિવેકપૂર્વક કહેવા માટે વપરાતો
શબ્દ; મહેલ; ઘર; મકાન]

ઘર (જેની મોટાઈ કે જેનું
માન આ શબ્દ દર્શાવે છે.)

દોલતખાન બોલાવવી શં પ્રં—અં
ક્ષાંક્ષાંબા. دولت زیاده (દોલત
ઝિયાદ: બાદ) = દોલત વધારે
થતો! (૨) અલ્લાહ (તારી) દોલત-
માં વૃદ્ધિ કરે એવી એક પ્રકારની
દુઆ; પ્રભુ તારા ધનમાં વધારો
કરે એવો એક પ્રકારનો
આશીર્વાદ.

નાંધ. — દક્ષિણ ગુજરાતમાં
લશ્તોત્સવમાં દોલીઓને ખુશ-
બખ્તીના પૈસા આપતાં તેઓ
દોલતખાન બોલાવે છે.

ખંદો પું — ‘દોલત’ + ૧૦ ۱۰

(આદ:) = ક્રિયાપદના સામાન્ય રૂપ
‘આદન’ અર્થાત્ ‘જન્મનું’
ઉપરથી ભૂતકૃદંતનું રૂપ.

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. ફારસીમાં
‘અમીર-આદ:’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘અમીરખંદો’; ફારસીમાં ‘શાહ-
આદ:’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘શાહ-
ખંદો’ વગેરે પ્રચલિત થયેલા
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે.

ધનવાનનો પુત્ર.

ખંદવિં [અંક ૧૦ دولت مند ‘દોલત-
મંદ’ (‘દોલત’ + ‘મંદ’ = પ્રત્યય,
પૂર્ણતાસૂચક વિશેષણ બનાવ-
નાર) = દોલતથી ભરપૂર; ધનવાન;
પૈસાદાર.

ખાન વિં — ‘દોલત’ + ૧૦ ‘વાન’ —
પૈસાદાર; શ્રીમંત; તવંગર.

દોલાળ પું [૧૦ ۱۰ ۱۰ ۱۰
‘દૂલાળ’: લાંબું ‘દોલાળ’ = ‘દૂલે
આળ’ કે ‘દોલે આળ’ ઉપરથી:
‘દૂલાળ’ કે ‘દોલાળ’ (‘દૂલ’
કે ‘દોલ’ = યાંત્રિક ઘંટીમાં દાણા
ઝોરવાનું ગળણી જેવું સાધન

(૨) પાણી ખેંચવાનું વાસણ;
+ 'એ' = છટ્ટી વિલક્ષિતનો મંચંધ
દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા + 'આખ'
પાણી) = ખેતરમાં પાણી પહોં-
ચાડવાનું યંત્ર; રેંટ (૨) [લાં]
આશ્રમે અને દવાખાનાઓમાં
બહારથી અંદર ખોરાક અને
અન્ય જરૂરયાતો મૂકવા માટે
દીવાલમાં રાખેલું યંત્ર જે તેની
ધરી ઉપર ફેરવાને વસ્તુઓ
અંદર પહોંચાડી શકાય છે;
ભીંતમાંનું કપાટ]

ભીંતમાંનું કપાટ; લંડારિયું;
હાટિયું; તાકું.

દોલાલ પું (સું) જુઓ 'દોલાળ'.

દોસ્ત પું [ફાં دوست ઈંઉં 'દૂસ્ત':

ભાંઉં 'દોસ્ત' ('દૂસ' કે 'દોસ'
= વળગી રહે; પકડી રાખ : એ
ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આચાર્ય-
રૂપમાં હોય છે : તે ઉપરથી) =
વળગી રહેનાર; પકડી રાખનાર
(૨) મિત્ર; ભાઈબંધ; ચાર]

મિત્ર; ભાઈબંધ; ચાર.

"નાદાન દોસ્ત કરતાં દાનો
દુશ્મન ભલો."

(કહેવત)

દોસ્ત પું [ફાં دوست ઈંઉં 'દૂસ્ત-
દાર': ભાંઉં 'દોસ્ત-દાર'
('દૂસ્ત' કે 'દોસ્ત' + ફાં 'દાર'

= પ્રત્યય, સ્વાર્થે ઉમેરાયેલો) =
મિત્ર; ભાઈબંધ; ચાર (૨)
શુભચિંતક]

મિત્ર; ભાઈબંધ.

"કોઈના સાથ વિના

જ્ઞાન આ નથી મળતું,

કે દોસ્તદાર વિના

દુશ્મની નથી હોતી."

બરકતવીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૮૪

દોસ્તી સ્ત્રીં [ફાં دوست داری
ઈંઉં 'દૂસ્ત-દારી': ભાંઉં
'દોસ્ત-દારી' ('દૂસ્ત-દાર' કે
'દોસ્ત-દાર' + 'ઈ' = પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
દોસ્તી; મિત્રતા; મિત્રાચારી;
મોહબ્બત]

મિત્રાચારી; મૈત્રી; ભાઈબંધી.

"આવ્યા અહીં છો દોસ્તદારોનો

લઈ દાવો સદા,

ખોસા દઈ ગાલે જગાડો

નીંદમાંથી એ રહમ."

કલાપી, 'ગુજરાતની ગઝલો'.

-સ્તાઈ સ્ત્રીં — 'દોસ્ત' + ગું
'આઈ'.

મિત્રાચારી; મૈત્રી; ભાઈબંધી

-સ્તી સ્ત્રીં [ફાં دوستی ઈંઉં

'દૂસ્તી': ભાંઉં 'દોસ્તી'

('દૂસ્ત' કે 'દોસ્ત' + ફાં

'ઈ' = પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ

બનાવનાર) = દોસ્ત હોવું તે;
મિત્રતા; મોહબબત]

મિત્રતા; મૈત્રી; ભાઈબંધી.

દોસ્તી સ્ત્રીં જુઓ 'દોસ્ત'માં.

“નિખાલસ થઈને મેં આ મેળવ્યો

છે હાથ દોસ્તીનો,

સમજતો નહિ કે હું આવી ગયો

ધું તારા પંખમાં.”

અરકત વીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૩૬

અં [લાં] માટે; વાસ્તે;

ખાતર.

દૌરો પું [અં ۰ دور 'દૌર': એ

મૂળ અરબી 'દૌરત' ઉપરથી

છે : દૌરત ('દૌર' = જુઓ 'દૌર'

+ 'ત' = અરબીમાં નારી જાતિનું

રૂપ બનાવનાર પ્રત્યય જેનો

ફારસીમાં વિસર્ગ ઉચ્ચરિત 'હે'

બની જાય છે) = ચક્કર; ભ્રમણ;

(જીવનનો) પ્રવાસ]

ચારે તરફ ચક્કર લગાવવું તે;

(૨) [લાં] પ્રવાસ; મુસાફરી.

ધાનત સ્ત્રીં જુઓ 'ધ્યાનત'.

ધનદોલત સ્ત્રીં—ગું 'ધન' + અં

دولت (દોલત) = જુઓ 'દોલત'—

માલમિલકત.

ધપ્પા (-બ્બા) બાજુ સ્ત્રીં — ગું

'ધપ્પો' કે 'ધબ્બો' + ફાં ۰

(બાજ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ

કે વિશેષણ બનાવનાર; એમ
મળીને 'ધપ્પા (-બ્બા) બાજુ'
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

સામસામા ધપ્પા મારવા તે;
ધપ્પાધપ્પી; ધપ્પધપ્પા કરવી તે.

ધંધાદાર વિં—ગું 'ધંધો' + ફાં ۰

(દાર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક

વિશેષણ બનાવનાર.

ધંધો કરનારું; ધંધો ચલાવ-
નારું (૨) ઉદ્યોગી.

પુંવેપારી (૨) કારીગર; કસબી.

—રી વિં—'ધંધાદાર' + ગું 'ઈ'.

ધંધાદાર; ધંધાધીં.

સ્ત્રીં ધંધો; ઉદ્યમ.

ધંધોરોજગાર પું—ગું 'ધંધો'
+ ફાં ۰ رور (રોજ-ગાર):

ભાંઉં (રોજ-ગાર) = જુઓ

'રોજગાર'.

ધંધો અને રોજગાર; ઉદ્યમ;
કામકાજ.

ધાડાંખોરી સ્ત્રીં—ગું 'ધાડાં' + ફાં ۰

خور ફાં (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃ-

વાચક નામ કે વિશેષણ બનાવ-

નાર; એમ મળીને 'ધાડાંખોર' +

ગું 'ઈ': એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

ધાડ પાડવાનો ધંધો.

“લૂંટફાટ, ચોરી અને ધાડાં-

ખોરી એ તેમના વ્યવસાયો

થઈ પડ્યા છે.”

મધપૂડો (લંગોળમં)

-શાહી સ્ત્રી૦—‘ધાડાં’+ફા૦ شاهی

(શાહી)=જુઓ ‘શાહી’—

ધાડાંઓનું રાજ્ય; સંયમ
વગરના લોકોના ટોળાંનું શાસન

ધારદાર વિ૦—શુ૦ ‘ધાર’+ફા૦

دار (દાર)=પ્રત્યય, ‘વાળું’અર્થ-
સૂચક—

નોંધ.—‘દાર’ પ્રત્યય લાગીને
ફારસીમાં બનેલા અને ગુજરાતીમાં
પ્રવેશ પામીને પ્રચલિત થયેલા
‘માલદાર’, ‘કાંગરાદાર’ વગેરે
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.

ધારવાળું; તીક્ષ્ણ.

ધારતી સ્ત્રી૦ જુઓ ‘દહેશત’

ધાંધલખોર વિ૦—શુ૦ ‘ધાંધલ’+ફા૦

خور (ખોર)=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.—‘ખોર’ પ્રત્યય લાગીને
ફારસીમાં બનેલા અને ગુજરાતીમાં
પ્રવેશ પામીને પ્રચલિત થયેલા
‘હરામખોર’, ‘આદમખોર’ વગેરે
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.

ધાંધલ કરનારું; ધમાલિયું.

ધીંગામસ્તી સ્ત્રી૦—શુ૦ ‘ધીંગા’

ફા૦ مسنی (મસ્તી) = જુઓ

‘મસ્તી’—

જખરદસ્તીથી લડવું તે (ર)
તોફાન.

ધૂપદાન ન૦—શુ૦ ‘ધૂપ’+ફા૦

दान (દાન)=પ્રત્યય, પાત્રવાચક—

ધૂપ કરવાનું પાત્ર; ધૂપિયું.

-દાની સ્ત્રી૦—‘ધૂપદાન’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

ધૂપ કરવાનું પાત્ર; ધૂપિયું.

ઘોઠાખાજ વિ૦—શુ૦ ‘ઘોઠો’+

+ફા૦ ખاج (ખાજ) = પ્રત્યય,

કર્તૃવાચક નામ કે વિશેષણ
બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસીમાં
‘ખાજ’ પ્રત્યય લાગીને બનેલાં
કર્તૃવાચક નામો જેવાં કે ફારસીમાં
‘દગ્ગા-ખાજ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘દગ્ગાખાજ’, ફારસીમાં ‘દગ્ગલ-ખાજ’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘દગ્ગલખાજ’
વગેરેના સાદૃશ્યે ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.

દગ્ગાખાજ.

-જી સ્ત્રી૦—‘ઘોઠાખાજ’+શુ૦ ‘ઈ’—

દગ્ગાખાજી

ઘોખીખાનું ન૦—શુ૦ ‘ઘોખી’+

ફા૦ خان (ખાનઃ) = જુઓ

‘ખાનું’—

ઘોખીનું કામ કરવાનું સ્થળ.

નકતો પું [(૧) અં ۞ ۞ 'નુક્ત:'
('નક્ત' = અરખી કે ફારસી
શબ્દોમાં કેટલાક અક્ષરોની ઉપર
કે નીચે ટપકાતું ચિહ્ન લગાડવું)
=અરખી કે ફારસી શબ્દોમાં
કેટલાક અક્ષરની ઉપર કે નીચે
સુકાતું ટપકું; બિંદી.

(૨) અં ۞ ۞ 'નુક્ત:'
('નક્ત' = ટીકા કરવી; કોઈકને
હેરાન કરવું; ટીખળા કરવી;
મશ્કરી કરવી; વિનોદી કથન
કરવું) = હસવું આવે અને નવાઈ
લાગે એવી વાત; વિનોદ-
વાક્ય; શુભ અને નિર્મળ
વચન જે સામાન્ય લોકો સમજી ન
શકે; બારીક અને સૂક્ષ્મ વાત]

અરખી, ફારસી તથા ઉર્દૂ
શબ્દોમાં કેટલાક અક્ષરની ઉપર
કે નીચે લગાડવામાં આવતું ટપકું;
બિંદી (૨) [લાં] અઝબ
તર્ક; છુટ્ટી.

નક્લ સ્ત્રી [અં ۞ ۞ (નક્લ) = એક
જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જવું
તે; એક જગ્યાએથી બીજી
જગ્યાએ લઈ જવું તે; અસલની
વસ્તુના પ્રમાણે બીજું કરવું તે;
કોઈ વસ્તુનો નમૂનો બનાવવો
અને લખવો તે (૨) નમૂનો;
પ્રતિરૂપ; અનુકૃતિ; મૂળ ઉપરથી

ઉતારેલું બીજું લખાણ; 'કોપી';
અનુકરણ (૩) સવિસ્તર ક્રમબદ્ધ
વર્ણન કે નિવેદન; હેવાલ; વાર્તા]
નોંધ.—હિંદીમાં એનો ઉચ્ચાર
નક્લ છે તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

મૂળ ઉપરથી ઉતારેલું બીજું
લખાણ (૨) અનુકરણ (૩)
બેડી કાઢેલી વાર્તા.

“ નક્લમાં અક્કલ (વાપર-
વાની) નહીં.” (કહેવત)

“ શાઈરો પણ તમને જોઈને
ગઝલ સર્જી શક્યા,
તમને જોયા તો અસલમાંથી
નક્લ સર્જી શક્યા.”

ખરકત વીરાણી, 'ઘટા', પૃ. ૨૧૨

ખોર વિં— 'નક્લ' + ફાં ۞ ۞
(ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
યા વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. 'ખોર'
પ્રત્યય લાગીને ફારસીમાં બનેલા
અને ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામીને
પ્રચાર પામેલા 'આદમખોર',
'હલાલખોર', 'હરામખોર' જેવા
શબ્દોના સાદર્યે એ ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે.

નક્લ કરનાર; મશ્કરો;
વેપધારી.

ખાજ વિં— 'નક્લ' + ફાં ۞ ۞
(ખાજ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી અને ફારસીમાં ‘ખાજ’ પ્રત્યય લાગીને બનેલાં કર્તૃવાચક વિશેષણો જેવાં કે ફારસીમાં ‘દગા-ખાજ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘દગાખાજ’, ફારસીમાં ‘દગલ-ખાજ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘દગલખાજ’ના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલા છે.

નકલ કરનાર; મશ્કરું; વેષધારી.

નવીસ પું.—ફા. نول نویس ‘નકલ-નવીસ’ (‘નકલ’+‘નવીસ’=લખ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આશર્થરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે)=નકલ લખનાર; લેખ વગેરેની નકલ કરનાર—

નોંધ.—‘નકલ-નવીસી’ જે ‘નકલ-નવીસ’ ઉપરથી લાવવાચક નામ છે. એ શબ્દ ભારતીય ફારસીમાં વપરાયો છે. પરંતુ ઈરાની ફારસીમાં એનો ઉપયોગ થયેલો નથી અને મૂળ ‘નકલ-નવીસ’ ઈરાની તેમ જ ભારતીય ફારસીમાં પણ વપરાતો નથી. પરંતુ એ ઉર્દૂમાં વપરાય છે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

નકલનું કામકાજ કરનાર માણસ; લેખ વગેરેની નકલ કરનાર માણસ.

—લિયું વિ.—‘નકલ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નકલ કરનાર; નકલી.

“અને તે ઠેકાણે ન સુંદર, ન સંગીન, ન સ્વતંત્ર એવી માત્ર નકલિયા અને સસ્તી ટાપટીપ ઘૂસી છે અને વધતી જાય છે.”
બળવંતરાય ઠાકોર (ભંગોભંગ)

—લિયો પું.—‘નકલ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નકલ કરનારો માણસ; નકલ કરનાર કારકુન (૨) વેષધારી; મશ્કરો.

—લી વિ.—અ. ॐ. ॐ. ‘નકલી’ (‘નકલ’+ફા. ۛ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવનાર)=અસલ ઉપરથી ઉતારેલું; અસલ નહિ પણ તેના જેવું બનાવેલું; બનાવટી; કૃત્રિમ]

અસલ ઉપરથી ઉતારેલું; અસલ નહિ પણ તેના જેવું બનાવેલું; બનાવટી; કૃત્રિમ (૨) [લા.] ખોટું; જૂઠું.

“આપણે આપણી સંસ્કૃતિના ટેક વગરના થઈને, માત્ર નકલી સાહેબલોક થવા જઈએ છીએ.”

બળવંતરાય ઠાકોર (ભંગોભંગ)

નકલી, —લિયું, —લિયો જુઓ ‘નકલ’માં.

નકશાઈ વિ.—ન. ۛ (નકશા:) ઉપરથી ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ ‘નકશો’—

નકશા સંબંધી.

નકશાગર પું.—અ. ۛ (નકશા:)

+ફા. ۛ (ગર)=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર—

નકશાનું કામ કરનાર ‘ફક્ષ્ટસમેન’.

નકશાનવીસ પું. જુઓ ‘નકશનવીસ’, ‘નકશો’માં.

નકશી સ્ત્રી० — અ० نقش (નક્શ) = ચિત્રકામ; ચિત્રકળા; દોરેલું ચિત્ર; છબી; રેખાંકિત આકૃતિ; યોજના (૨) ભરતકામ (૩) કોતરકામ + ઉર્દૂ ‘ફ’ = પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થસૂચક—

નોંધ.—ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં એનો અર્થ થાય છે ભરતકામ કરેલું હોય તેવું : એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

ભરતકામ કે કોતરકામની કારીગરી (૨) કોતરકામ; કોતરણી.

૦કામ ન૦—‘નકશી’ + શુ० ‘કામ’—

નકશીનું કામ; નકશી; કોતરકામ; કોતરણી.

“મિસર દેશનાં પ્રાચીન બાંધકામોમાં તેનું નકશીકામ અને ચિત્રકામ વધારે ધ્યાન એવી શકે છે.”

પુરુષોત્તમ વિદ્યામ (ભંગોભંગ)

૦ગર પું० [અંકશ ૦ نقش ‘નક્શ-ગર’ (‘નક્શ’ + ક્ષા० ગર = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવનાર) = નકશી કોતરનારો પુરુષ; કોતરકામ કરનાર માણસ; ચિત્રકાર]

નકશી કોતરનારો પુરુષ; કોતરકામ કરનારો પુરુષ.

૦દાર વિ० — ‘નકશી’ + ક્ષા० دار (દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ-સૂચક વિશેષણ બનાવનાર— નકશીવાળું; કોતરકામવાળું.

“નવમા સૈકાથી પંદરમા સૈકા સુધીમાં રચાયેલાં રજપૂત કારીગરોનાં જયપુર કલમ અને કાંઝા કલમનાં ખૂબીદાર ચિત્રો અને નકશીદાર વિષ્ણુમંદિરો અને શિવાલયો પણ કળા પ્રદેશમાં ઉચ્ચ સ્થાન લઈ શકે છે.”

(ભંગોભંગ)

નકશો પું० (અંકશ ૦ نقش ‘નક્શ’ (‘નક્શ’ = ચિત્રકામ; ચિત્રકળા; દોરેલું ચિત્ર; છબી; રેખાંકિત આકૃતિ + વિસર્ગ ઉચ્ચરિત કારસી વર્ણ ‘હે’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = રેખાઓ વડે આકાર વગેરેના નિર્દેશ; રેખા-ચિત્ર; જગ્યા કે પ્રદેશનો માપસર આલેખ; અસલની તેના જેવી જ નકલ; નમૂનો; આકૃતિ]

જગ્યા કે પ્રદેશનો માપસર આલેખ; અસલની તેના જેવી જ નકલ.

“સમયને હાથે મનના મહેલને ખૂંડે જનવા દઈ; મેં યુગને ચીતરી આપ્યો છે નકશો લખ્ય છવતરનો.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૭૫

નકશેનવીસ

-શેનવીસ પું. — કા. 'નક્શ:'

+ કા. نوس (નવીસ) =

'લાખ': એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આજાર્થરૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે.

નાં. — આ શબ્દનો ઉપયોગ ફારસીમાં થતો નથી; પરંતુ ઉર્દૂમાં થાય છે અને તેમાં એનો અર્થ થાય છે નકશો બનાવનાર; નકશો દોરનાર: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

નકશો બનાવનાર; નકશો દોરનાર; નકશો દોરવાના કામમાં કુશળ હોય તે.

નક્સ પું.; સ્ત્રી. [અ. نقش (નક્શ)]

= છાપ]

[લા.] શાખ; પ્રતિષ્ઠા; આખર.

નકાળ પું. [અ. نقاب 'નિકાળ'

('નકેળ' = કાણુંથી ભરેલું હોવું) = ચહેરા કે શિર ઢાંકવાનો સ્ત્રીઓનો પારદર્શક છુરજો જે મોટે ભાગે કાણું કાણુંવાળા વસ્ત્રોનો બનેલો હોય છે; પડો]

નાં. — એનો ઉપયોગ હવે મુખ્યત્વે અરબસ્તાનના સ્ત્રીઓમાં રહ્યો છે. ઈરાનમાંથી તો રેઝાશાહ પહેલવી બાદશાહે (ઈ.સ. ૧૯૨૫-૧૯૪૧) તે નષ્ટ કરી દીધો હતો.

મેં પર ધૂંધટ તરીકે નખાવું બારીક વસ્ત્ર; છુરજો.

"મારા હૃદયમાં એવી રીતે

ગ્રમ છો તમે,

જગની નજરથી જેવી રીતે

છો નકાળમાં."

ખરકત વીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૯૩

નકારું વિ. [કા. نکار 'નાકાર:'

('ના' = પૂર્વગ, નકારવાચક +

'કાર' = જુઓ 'કાર' + વિસર્ગ

ઉચ્ચરિત ફારસી વર્ણ 'હે' =

પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = નકામું;

નિરર્થક; નિરુપયોગી (૨)

મહત્વહીન; નિર્માલ્ય; ક્ષુદ્ર]

ખરાબ; નકારું (૨) [લા.]

જિદી; મમતી.

નકાસ પું. [અ. نکاس 'નખાસ'

('નખાસ' = પશુઓના પાછલા

ભાગ ઉપર લાકડીથી મારી મારીને

તેને જખમી કરવું કે ઢાંકવું:

એ ઉપરથી અતિશયતા દર્શાવ-

નાર કર્તૃવાચક નામ) = [લા.]

પશુ વેચનાર; પશુઓનો દલાલ]

નાં. — ઉર્દૂમાં એનો અર્થ થાય

પશુઓનું બંદર; પશુઓની કતલ

કરીને તેનું માંસ વેચવાનું બંદર:

તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

કસાઈવાડો (૨) [લા.]

ફાંસીની જગા.

નકીળ પું. [અ. نقیب 'નકીળ'

('નકળ' = -ના સરદાર હોવું)

= સરદાર; કામનો સરદાર;

કેમનો મુખી; કેમનો નાયક
(૨) લોકો અંગેની માહિતી
ધરાવનાર; લોકોની પરિસ્થિતિ
વિશે જાણકારી રાખનાર;
લોકોની વંશાવળી જાણનાર]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં એનો અર્થ થાય
છે જે માણસો રાજ-મહારાજ
વગેરેની સવારીની આગળ આગળ
ચાલતાં તેમના વંશની પ્રતિષ્ઠા
ગાય છે અને તેમના ખિતાબો
મોટા અવાજે ઉચ્ચારે છે તે.

બાદશાહો કે નવાબોના નકીબ,
માત્ર સવારીની આગળ બિરુદાવ-
હીતું બયાન કરતા ચાલતા નથી
પણ તે ઉપરાંત કેઈને હિપાધ કે
પદ વગેરે એનાયત થયાને સમયે
અથવા કેઈ મહાન પદાધિકારીના
દરબારમાં તેની ઘોષણા પણ
કરે છે.

બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન ઠાઠ
અને શાનોશોકત દર્શાવવા નકીબો,
સુલતાનો અને નવાબોનું આગ-
મન જાહેર કરવા નીચેની રીતે
પોકાર કરતા હતા :

“આ ૧૫ બજ સાએ, જહાં-
પનાહ બાદશાહ સલામત આલમ.
પનાહ બાદશાહ સલામત” :
એ ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

રાજ, આચાર્ય, અમલદાર
વગેરેનો હોદ્દો પોકારનારો ચોખ-
દાર; પ્રવેશક; છડીદાર.

“તૈયારી છે ચુપચુપ કરે
કાગડાઓ નકીબ.”

નર્મદાશંકર (ભંગોભંમં)

નકીર વિં [અં નકીર ‘નકીર’
(‘નકીર’ = અસ્વીકાર કરવો;
નકારવું; નામંજૂર રાખવું;
નાપસંદ કરવું; કોઈ ચીજ ન
ઓળખવી) = તિરસ્કારજનક;
ઘુણાજનક (૨) મુસ્લિમ માન્યતા
મુજબ મૃત્યુના બે ફિરસ્તાઓ.
પૈકીનો એક; કબરમાં સવાલ-
જવાબ કરનાર બે ફિરસ્તાઓ-
માંનો એક; મૃત્યુ પામેલા
માણસને તેની કબરમાં મુનકિર
ફિરસ્તા સાથે પૂછપરછ કરનાર
તેનો સાથી]

નોંધ.—મૃત દેહને કબરતાનમાં દફન
કર્તા પછી ઇસ્લામી માન્યતા મુજબ
મરનાર પાસે બે ફિરસ્તા આવે
છે. તેમના નામ નકીર અને
મુનકિર છે. તેઓ અલ્લાહના
હુકમથી મરનારને ઉઠાડી દુનિયામાં
તેણે પાળેલા મજહબ વિષે પ્રશ્નો
કરે છે. અલ્લાહની એકતા
અને હજરત પેગમ્બર મોહમ્મદની
રિસાલતના સ્વીકારનો જવાબ
મળે તો ફિરસ્તા તેને ક્યામત
સુધી કબરમાં રાહતથી આરામ
લેવા દે છે. નહિ તો અલ્લાહના
હુકમથી ક્યામત સુધી તેને અનેક
રીતે ત્રાસ આપતા રહે છે.

ઘણું નાનું; તુચ્છ (૨) ગરીબ.
પુંઁ એક ફિરસ્તો.

નકારું વિં જુઓ ‘નકારું’.

નક્કી વિં [અં નું (નક્કી) =
ચોખ્ખું; પવિત્ર; સાફ; સ્વચ્છ]

ચોક્કસ; ખાતરીવાળું; ખરું;
યથાર્થ.

અં ૦ જરૂર; ખચીત;
ખરેખર.

‘નક્કીએ નક્કી’ = ખરેખરું.

‘નક્કી થઈ જવું’ = મરી જવું.

“ એ ગડબડાટમાં એક ઝટકો
લાગ્યાથી દેવળદેવી તો નક્કી
થઈ જતી.”

કરણધેલો (લંગોભં ૦)

નખતેલ નં ૦ — અં ૦

(નક્ત) = ખનિજ કાયલાને શુદ્ધ
કરતી વખતે નીકળતો તેલી પદાર્થ;
‘નેપ્થા’; ‘પેટ્રોલિયમ’]

ખનિજ કાયલાને શુદ્ધ કરતી
વખતે નીકળતો તેલી પદાર્થ;
એક જાતનું તેલ; ‘નેપ્થા’.

નખરાળું; નખરાંખોર; નખરાંબાજી;
નખરાંબાજી જુઓ ‘નખરું’માં.

નખરું નં ૦ [ફાં ૦] (નખ્રા)
= લટકું; મોઢ ઉત્પન્ન કરે એવા
ચેનયાળા; ચેણા; ચાળાયસકા;
આકર્ષક હાવલાવ; શૃંગારિક
ચેણા]

લટકું; મોઢ ઉત્પન્ન કરે
એવા ચેનયાળા; ચેણા; ચાળા-
યસકા; આકર્ષક હાવલાવ.

“ મદિરા નેત્ર નખરાંને
પી પીને લાન ભૂલ્યો હું.”
કલાપી (લંગોભં ૦)

—રાળું વિં—‘નખરું’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નખરાં કરનાર.

—રાંખોર વિં—‘નખરું’ + ફાં ૦

خور (ખોર) = પ્રત્યય, કર્ત્વાચક

નામ યા ।વશેષણ બનાવનાર—
નાંધ.—આ શબ્દ ગુજરાતીમાં જ
ધડાયો છે.

નખરાં કરવામાં કાબેલ;
વારંવાર નખરાં કરનાર.

—રાંબાજી વિં—‘નખરું’ + ફાં ૦

(બાજ) ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘બાજ’ : ‘બાજ’ = પ્રત્યય, કર્ત્વા-
ચાચક વિશેષણ બનાવનાર—

નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
હિંદમાં વપરાતો નથી અને
ફારસીમાં ‘બાજ’ પ્રત્યય લાગીને
બનેલાં કર્ત્વાચક વિશેષણો જેવાં
કે ફારસીમાં ‘દગા-બાજ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં ‘દગાબાજ’, ફારસીમાં
‘દગલ-બાજ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘દગલબાજ’ જેવાંના સાદસ્યે આ
શબ્દ ગુજરાતીમાં જ ધડાયેલો છે.

નખરાં કરનાર; નખરાં
કરવામાં કાબેલ.

“ નખરાંબાજી કમલિનીના
શબ્દે શબ્દે કટાક્ષ ભર્યો હતો.”

કાંતમાળા (લંગોભં ૦),

—રાંબાજી સ્ત્રીં — ‘નખરાંબાજી’
ઉપરથી : એ માટે જુઓ
‘નખરાંબાજી’—

કામનો મુખી; કામનો નાયક
(૨) લોકો અંગેની માહિતી
ધરાવનાર; લોકોની પરિસ્થિતિ
વિશે જાણકારી રાખનાર;
લોકોની વંશાવળી જાણનાર]

નોંધ.—ઉદ્ધમાં એનો અર્થ યાચ
છે જે માણસો રાજ-મહારાજ
વગેરેની સવારીની આગળ આગળ
ચાલતાં તેમના વંશની પ્રતિષ્ઠા
ગાય છે અને તેમના ખિતાબો
મોટા અવાજે હચ્ચારે છે તે.

બાદશાહો કે નવાબોના નકીબ,
માત્ર સવારીની આગળ બિરુદાવ-
લીનું બયાન કરતા ચાલતા નથી
પણ તે ઉપરાંત કોઈને ઉપાધ કે
પદ વગેરે એનાયત થયાને સમયે
અથવા કોઈ મહાન પદાધિકારીના
દરબારમાં તેની ઘોષણા પણ
કરે છે.

બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન કાઠ
અને શાનોશોકતદર્શાવવા નકીબો,
સુસતાનો અને નવાબોનું આગ-
મન જાહેર કરવા નીચેની રીતે
પોકાર કરતા હતા :

“આ ખબર બજા લાઓ, જહાં-
પનાહ બાદશાહ સલામત! આલમ-
પનાહ બાદશાહ સલામત” :
એ ઉપરથી જુજરાતીમાં.

રાજા, આચાર્ય, અમલદાર
વગેરેનો હોદ્દો પોકારનારો ચોખ-
દાર; પ્રવેશક; છડીદાર.

“તૈયારી છે ચુપચુપ કરે
કાગડાઓ નકીબ.”

નર્મદાશંકર (લગ્નોગ્રંથ)

નકીર વિં [અં નકીર ‘નકીર’
(‘નકીર’ = અસ્વીકાર કરવો;
નકારવું; નામંજૂર રાખવું;
નાપસંદ કરવું; કોઈ ચીજ ન
ઓળખવી) = તિરસ્કારજનક;
ઘુણાજનક (૨) મુસ્લિમ માન્યતા
મુજબ મૃત્યુના બે ફિરસ્તાઓ
પૈકીનો એક; કબરમાં સલામ-
જવાબ કરનાર બે ફિરસ્તાઓ-
માંનો એક; મૃત્યુ પામેલા
માણસને તેની કબરમાં મુનકિર
ફિરસ્તા સાથે પૂછપરછ કરનાર
તેનો સાથી]

નોંધ.—મૃત દેહને કબ્રસ્તાનમાં દફન
કર્તા પછી ઇસ્લામી માન્યતા મુજબ
મરનાર પાસે બે ફિરસ્તા આવે
છે. તેમના નામ નકીર અને
મુનકિર છે. તેઓ અલ્લાહના
હુકમથી મરનારને ઉઠાડી દુનિયામાં
તેણે પાળેલા મજહૂબ વિષે પ્રશ્નો
કરે છે. અલ્લાહની એકતા
અને હજરત પેગમ્બર મોહમ્મદની
રિસાલતના સ્વીકારનો જવાબ
મળે તો ફિરસ્તા તેને ક્યામત
સુધી કબરમાં રાહતથી આરામ
લેવા દે છે. નહિ તો અલ્લાહના
હુકમથી ક્યામત સુધી તેને અનેક
રીતે ત્રાસ આપતા રહે છે.

ઘણું નાનું; તુચ્છ (૨) ગરીબ.
પુંઠ એક ફિરસ્તો.

નક્કારું વિં જુઓ ‘નકારું’.

નક્કી વિં [અં કું (નકી) =
ચોખ્ખું; પવિત્ર; સાફ; સ્વચ્છ]

ચોક્કસ; ખાતરીવાળું; ખરું;
યથાર્થ.

અં ૪૩૨; ખચીત;
ખરેખર.

‘નક્કીએ નક્કી’ = ખરેખરું.

‘નક્કી થઈ જવું’ = મરી જવું.

“એ ગડબડાટમાં એક ઝટકે
લાગ્યાથી દેવળદેવી તો નક્કી
થઈ જત.”

કરણુલેલો (લંગોલમં ૦)

નખતેલ નં — અં ૮૬

(નક્કૂ) = ખગિજ કાયલાને શુદ્ધ
કરતી વખતે નીકળતો તેલી પદાર્થ;
‘નેપ્થા’; ‘પેટ્રોલિયમ’]

ખનિજ કાયલાને શુદ્ધ કરતી
વખતે નીકળતો તેલી પદાર્થ;
એક જાતનું તેલ; ‘નેપ્થા’.

નખરાળું; નખરાંખોર; નખરાંબાજી;
નખરાંબાજી જુઓ ‘નખરુ’માં.

નખરુ નં [૬૦] ۞ (નખૂરા)
= લટકું; મોઢ ઉત્પન્ન કરે એવા
ચેનચાળા; ચેણા; ચાળાચસકા;
આકર્ષક હાવભાવ; શૃંગારિક
ચેણા]

લટકું; મોઢ ઉત્પન્ન કરે
એવા ચેનચાળા; ચેણા; ચાળા-
ચસકા; આકર્ષક હાવભાવ.

“મદિરા નેત્ર નખરાંનો
પી પીને ભાન ભૂલ્યો હું.”
કલાપી (લંગોલમં ૦)

—રાળું વિં — ‘નખરુ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નખરાં કરનાર.

—રાંખોર વિં — ‘નખરુ’ + કાં

۞ (ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક

નામ યા વિશેષણ બનાવનાર—

નાંધ. — આ શબ્દ ગુજરાતીમાં જ
ધડાચો છે.

નખરાં કરવામાં કાબેલ;
વારંવાર નખરાં કરનાર.

—રાંબાજી વિં — ‘નખરુ’ + કાં ۞

(બાજ) ઉપરથી ગુજરાતીમાં

‘બાજ’ : ‘બાજ’ = પ્રત્યય, કર્તૃ-

વાચક વિશેષણ બનાવનાર—

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
હિંદીમાં વપરાતો નથી અને
ફારસીમાં ‘બાજ’ પ્રત્યય લાગીને
બનેલાં કર્તૃવાચક વિશેષણો જેવાં
કે ફારસીમાં ‘દગ્લા-બાજ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં ‘દગ્લાબાજ’, ફારસીમાં
‘દગ્લ-બાજ’ ઉપરથી ગુજરાતીમાં
‘દગ્લબાજ’ જેવાંના સાદસ્યે આ
શબ્દ ગુજરાતીમાં જ ધડાચેલો છે.

નખરાં કરનાર; નખરાં
કરવામાં કાબેલ.

“નખરાંબાજી કમલિનીના
શબ્દે શબ્દે કટાક્ષ ભર્યો હતો.”

કાંતમાળા (લંગોલમં ૦),

—રાંબાજી સ્ત્રીં — ‘નખરાંબાજી’

ઉપરથી : એ માટે જુઓ

‘નખરાંબાજી’—

“થોડોક વખત થયાં મહાસમા
સાથે નખરાખાજ કરવા
લાગ્યા હતા.”

મહાદેવ દેસાઈ (લંગોભંભં)

નખલો પું [અં نقش ‘નક્શ’

ઉપરથી (‘નક્શ’=નક્શીકામ
કરવું; ભરતકામ કરવું; કાતરવું;
નક્શી પાડવી)=ઢાંચો; આકૃતિ;
નમૂનો; રચના; ભાત]

[લાં] ચહેરો.

નગદ વિં [અં نق (નક્દ)=રોકડ

નાણું; હાથ ઉપર રોકડ હોય તે
નાણું; સિક્કા]

રોકડું (૨) કીમતી (૩)
ભારે; સંગીન.

“નગદની નિશા હજી પહોંચી
નથી.”

(કહેવત)

- દી વિં [અં نق ‘નક્દી’

(‘નક્દ’+ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય,
સંબંધવાચક વિશેષણ બનાવ-
નાર) = રોકડું; નાણાનું;
નાણામાં; આર્થિક]

રોકડું (૨) કીમતી; મૂલ્ય-
વાન (૩) ભારે; સંગીન;
વજનદાર.

નગારી પું—‘નગારું’ ઉપરથી : એ
માટે જુઓ ‘નગારું’—

નગારું વગાડનાર આદમી;
ઢેલી.

“લોભિ એકનર પાડઈ વાર;
મારઈ વિપ્ર નગારી ભાર”
કાન્હડદેવપ્રબંધ.

સ્ત્રીં નાનું નગારું;

“હોળીના દિવસમાં બાળકો
બે દંડૂકા લઈ નગારીઓ વગાડવા
મંડી જાય છે.”

ગુ.સા. પરિપદ (લંગોભંભં)

-દ(-દી)માલ—‘નગદ’ + અં مال

(માલ)=જુઓ ‘માલ’—

[લાં] માલમલીદા જેવો
તર ખોરાક; પાકો માલ.

નગારખાનું નં [ફાં نق ‘નગાર’

‘નક્કાર’-ખાનું: (‘નક્કાર’=
જુઓ ‘નગારું’+‘ખાનું’=જુઓ
‘ખાનું’)]

નોંધ.—કહેવાય છે કે સમયની
જહેરાત કરવા માટે પુરાણા
જમાનામાં સિકંદરે (મુ. ઇ.સ.પૂ.
૩૨૭) નગારખાનામાં પાંચ
વાર નગારાં વગાડવાનો રિવાજ
શરૂ કર્યો હતો.

નગારું વગાડનારને ખેસવાની
જગા; ટકારખાનું.

‘નગારખાના માં તૂતીનો
અવાજ કોણ સાંભળે?’=બધાં
મોટા સમારંભ ચાલી રહ્યો હોય
ત્યાં નાની વસ્તુ વજેરેનો શો
હિસાબ?

નગારચી પું [ફાં છું قارچى]

‘નક્કાર:ચી’ ફાંમાં قارچى

‘નક્કાર:ચી’ (ફાંમાં ‘નક્કાર:’

+ ‘ચી’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ

બનાવનાર) = નગારુ વગાડનાર]

નગારુ વગાડનાર; ઢોલી

(૨) સીદીઓમાં એ નામની એક અટક.

નગારુ નં [અં فقير غدير غدير:

કે ‘નક્કારિય:’ (‘નકર’ = વગાડવું;

ઠોકવું; -ના ઉપર પીટવું)

= પીટવાથી વાગે એવું બાધ;

ઢોલ; નોખત.

ફાંમાં ‘નક્કાર:’ = ઢોલ;

નોખત]

ઢોલ; નોખત.

“નવાબનું નગારુ ત્યાં

પૂંજિયાનું તગારુ.”

(કહેવત)

નગીન નં [ફાં نكين (નગીન) =

નંગ, રતન, મણિ, વીંટી વગેરેમાં

જડવામાં આવતો કીમતી પથ્થર

અથવા કાચનો રંગીન ટુકડો]

નંગ, રતન, મણિ, વીંટી

વગેરેમાં જડવામાં આવતો

કીમતી પથ્થર અથવા કાચનો

રંગીન ટુકડો

ંગર પું — ‘નગીન’ + ફાં گ (ગર)

= પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ

બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દફારસી તેમ જ ઉર્દૂમાં વપરાતો નથી. એ ગુજરાતીમાં જ ઘડાયેલો છે.

રતન જડનાર માણસ; જડાવ.

દાગીના બનાવનાર કારીગર;

દાગીનામાં નંગ જડવાનું કામ

કરનાર માણસ; જડિયો.

—નાવાડી સ્ત્રી— ‘નગીનો’ + ગું ‘વાડી’—

તળાવ વચ્ચે (જડેલા નંગ પેઠે શાલતી) આવેલી વાડી કે એવો બગીચો.

નોંધ.—ગુજરાતના મુલતાન કુલ્યુદીને (ઈ.સ. ૧૪૫૧-૫૮) ને બાગો અમદાવાદમાં તૈયાર કરાવ્યા હતા તેઓ પેશી એક નગીનાવાડી અમદાવાદમાં અધાપિ મોજૂદ છે જે કાંકરિયા તળાવ-રૂપી વીંટીનું નંગ છે.

—નો પું [ફાં نكين ‘નગીન:’

(‘નગીન’ + વિસર્ગ ઉચ્ચરિત

ફારસી વર્ણ ‘હે’ = પ્રત્યય, સ્વાર્થે

ઉમેરાયેલો) = નંગ; રતન; મણિ]

નંગ; રતન; મણિ (૨) [લાં]

ચતુર માણસ; કૂટડો માણસ.

નગીનગર; નગીનાવાડી; નગીનો

જુઓ ‘નગીન’ માં

નગમેા પું [અં نغم ‘નગ્મ:’

(‘નગ્મ’ = ધીમે આવાળે ગાવું;

શબ્દનો ઉચ્ચાર ઠર્યા વિના

ગાવું; રાગમાં ગણગણવું)= ગીત
વગેરેનો રાગ; ગાન કે વાદનનો
સૂર કે લય; સૂરીલું ગાન કે ગીત
(૨) મધુર સ્વર; મધુર કંઠ કે રાગ]

સૂરીલું ગાન કે ગીત (૨)
મધુર સ્વર; મધુર કંઠ કે રાગ.

નજદીક અં [ફાં ۛ ۛ (નજદીક)
=પાસે; નજીક; કને; સમીપ;
પાડોશમાં]

પાસે; નજીક; કને; સમીપ;
પાડોશમાં.

“કદમ નિશ્ચિંત થઈ જાઓ
કે રસ્તો છે નિરાશાનો,
અહીં મંઝિલ હવે નજદીક
હો કે દૂર એક જ છે.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૨૫

નજમ સ્ત્રીં [અં ۛ ۛ (નજમ) =
કવિતા; કાવ્ય; પદ્ય]

કવિતા; કાવ્ય; પદ્ય.

“તમને જોયાં એટલે મારી
નજમ બનતી ગઈ,
કદપના પોતે પછી મારી
કદમ બનતી ગઈ.”

બરકત વીરાણી, ‘ઘટા’, પૃ. ૨૧૨

નજર સ્ત્રીં (૧) [અં ۛ ۛ (નજર)
= જોવું તે; દષ્ટિ; નિગાહ
(૨) લક્ષ; ધ્યાન]

જોવું તે; દષ્ટિ; નિગાહ
(૨) લક્ષ; ધ્યાન.

“એ જ ક્ષણે એક બીજું
દશ્ય બ્રાહ્મણની નજર સામે
ઊભું થયું.”
મેઘાણી, ‘માણસાઈના દીવા’, પૃ. ૮

અંદાજ (૧) વિં [અં ۛ ۛ ۛ ۛ
‘નજર-અંદાજ’ (‘નજર’+ફાં
‘અંદાજ’ = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવનાર) = ધ્યાન
ન આપવામાં આવ્યું હોય એવું;
નજરમાંથી ગયેલું; નજર ન
પડે એવું]

ધ્યાન ન આપવામાં આવ્યું
હોય એવું; ઉપેક્ષિત.

(૨) પું—‘નજર’+ ۛ ۛ ۛ
(અંદાજ)=જુઓ ‘અંદાજ’—

નજર નાંખીને મેળવેલો
અંદાજ; ‘આઈ એસ્ટિમેટ.’

૦કેદ સ્ત્રીં — ‘નજર’ + અં ۛ ۛ
(કેદ) = જુઓ ‘કેદ’ —

નાંધ. — આ રાજદ્વારસી તેમજ
હદ્દ તથા હિંદીમાં વપરાતો નથી :
એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

નજર આગળથી ખસે નહિ તેટલા પૂરતી કેદ; અંમુક હૃદયથી બહાર જવાય નહિ એવો પ્રતિ-ખંધ; ખેડી વગેરેનું ખંધન નહિ પરંતુ મુકરર કરેલ જગ્યાએથી હૃદ બહાર ખસાય નહિ એવી કેદ.

૦કેદી પું—‘નજરકેદ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

આંખ તળેથી બહાર ન જઈ શકે એમ રોકી રાખેલ માણસ (૨) રાજકીય કેદી.

૦ચૂક સ્ત્રી—‘નજર’+ચું‘ચૂક’—

ધ્યાન બહાર રહેલી બૂલ;
સરતચૂક; દષ્ટિદોષ.

૦ચોર પું—‘નજર’+ચું‘ચોર’—

નજર ચોરનાર માણસ;
નજર ચુકાવનાર આદમી; સરત ચુકાવીને કાર્ય કરી લેનાર માણસ.

૦ચેરી સ્ત્રી—‘નજરચોર’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નજર ચોરવી તે; સરત ચુકાવીને કાર્ય કરી લેવું તે.

૦ખાંદી સ્ત્રી—‘નજર’+ખંધ (ખખંધી)

એ ‘ખખંધીદન’ અર્થાત્ માફ કરવું,
ક્ષમા આપવી, દયા બતાવવી

ઉપરથી આત્માર્થ રૂપ છે : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

રહેમ નજર રાખવી તે.

૦ખંદ (-ધ) પું [અંક ૧૦ نظر بند

‘નજર-ખંદ’ (‘નજર’+‘ખંદ’
=ખંધનમાં રાખ; ખંધ : એ
ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્માર્થ
રૂપમાં હોય છે) = નજર નીચે
રાખવામાં આવ્યું હોય એવું;
કડક દેખરેખ નીચે રાખવામાં
આવેલું]

નાંધ. — ઉપરના ઉપરાંત ઉદ્ધ
તથા હિન્દીમાં એના અર્થ થાય
છે નદ્દથી લોકોની આંખોને
બુલાવામાં નાખનાર ખેલાડી;
નદ્દગર : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

નજરકેદી (૨) નદ્દથી
નજર ખાંધનાર માણસ; નદ્દથી
લોકોની આંખને બુલાવામાં
નાખનાર ખેલાડી; નદ્દગર

૦ખંદી(-ખંધી) સ્ત્રી [અંક ૧૦ ૧૦

نظر بند (‘નજર-ખંદ’+‘ઈ’=
પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી ભાવ-
વાચક નામ બતાવનાર) =
પૂરતી દેખરેખ; કેદ]

નાંધ. — ઉદ્ધ તથા હિન્દીમાં
ઉપરના ઉપરાંત એના અર્થ થાય
છે નદ્દગરી : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

એવી કેદ કે જેમાં વ્યક્તિ
આમ તો આઝાદ હોય,

તેનાથી કોઈઠેકાણે જઈ ન શકાય
અને કોઈ સાથે મળી ન શકાય
(૨) જદ્દથી લોકોની આંખને
હુલાવામાં નાખવી તે.

તરત જ ઓળખી જનાર; કોઈ
બાબત જોઈને વસ્તુસ્થિતિ
સમજી જનાર : એ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

સાવધાન; ચોમેર નજર
રાખનાર.

બાગ પું — ‘નજર’ + ફાં ં

(બાગ) = જુઓ ‘બાગ’ —

નોંધ. — ફારસીમાં એ શબ્દનો
ઉપયોગ થતો નથી અને ઉર્દૂ
તથા હિંદીમાં એનો ઉપયોગ
ધાય છે અને તેમાં એના અર્થ
ધાય છે ઘરની સાથે મળેલો
બાગ; મોટાં મોટાં મકાનોની
આસપાસ તૈયાર કરવામાં આવતો
બાગ : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

નજરની આગળનો બાગ;
મકાનની ચોમેરનો બાગ; [લાં]
રાજમહેલ કે મોટા મકાન
આગળનો બાગ.

“નજરબાગ છે ઘર ઘર આગલ,
ક્યાંઈ વાગે ઘડીયાળા.”
દંકાં લા. ૨ (ગુ-ફા-અંકાં)

બાજ વિં [અંકાં نظر باز

‘નજર-બાજ’ (‘નજર’+‘બાજ’
=પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવ-
નાર)=આંખ સાથે ખેલનાર;
માત્ર આંખ વડે મજ માણનાર;
ત્રાંસી નજરે જોનાર; તેજ
નજર રાખનાર; ચાલાક]

નોંધ. — ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં
એના અર્થ ધાય છે સારું અને
નરસું ઓળખનાર; હુઆ લોકોને

પું બસસ.

“બીજે દિને બેકા મહારાજ
તેડયા પોતાના નજરબાજ,
મનુષ્યનો પારખું બાણું તુને
જો તરકર દેખાડો મુને.”
શામળ (લંગોભં)

બાણ નં—‘નજર’+ગું ‘બાણ’—

નજરરૂપી બાણ; સામા
માણસના હૃદયને ભેદે તેવી નજર;
આંખનું કટાક્ષ.

“એક સુંદરીએ તિરસ્કાર અને
ધિક્કારનું નજરબાણ બારીને
અડીંગી વિચારમાં ડૂબેલા સહા-
ધ્યાયીને માર્યું.”
રણજિતકૃતિસંગ્રહ (લંગોભં)

બેગ પું—‘નજર’+ગું ‘બેગ’—

નજર જેવો વેગ.

બેગ વિં—‘નજર’+ગું ‘બેગ’—

નજરવેગવાળું; ખૂબ ત્વરિત.

સાની સ્ત્રીં [ફાં અં نظر ثانی

‘નજરે સાની’ (‘નજર’+‘એ’ =
સંજ્ઞા, વિશેષ્યનો વિશેષણ સાથે-
સંબંધ બાંધનાર+‘સાની’=બીજું)

= ખીજી નજર; ફરીથી જોવું
તપાસવું તે; પુનર્વિચારણા; ઢોઈ
ઢરેલ કામ કે લખેલ લેખ
વગેરેને તેમાં સુધારોવધારો કરવા
માટે ફરી જોવાં તે]

ફરીથી જોવું તે; પુનર્વિચારણા;
ઢોઈ ઢરેલ કામ કે લખેલ લેખ
વગેરેને તેમાં સુધારોવધારો
કરવા માટે ફરી જોવાં તે.

-રાનજર અં જુઓ 'નજરાનજર'

(૨) [અં ۞ (નજર)
= ભેટ; બક્ષિસ]

ભેટ; બક્ષિસ; ઉપહાર.

“તે અમારા વાંચનારાઓને
નજર ફરીએ છીએ.”

રાંમાં ભા. ૧ (શુ-ફા-અંકો ૧૦)

-રાણું નં-જો પું[અંકો ૧૦ નં] ۞
'નજરાન: ('નજર' + ۞ આન: '
= પ્રત્યય, સાદૃશ્યસૂચક) = જે
રોકક રકમ કે વસ્તુ અમીર કે
મુલતાનના એહસાન બદલ
આભાર દર્શાવવા ભેટ તરીકે
તેમની આગળ મૂકવામાં આવે
તે; પવિત્ર પુરુષોની આગળ
તેમના દર્શન સમયે મૂકવામાં
આવતી ભેટ]

નોંધ. — મોગલ વંશના અંત-
કાળમાં મોટા અમલદારોને પણ
પ્રથમ મુલાકાત રજા તેમજ પવિત્ર
પ્રસંગોએ નજરાણું મોકલવામાં

આવતું હતું. દિગ્વી ૧૯મી સદીના
ઉત્તરાર્ધમાં મોટે ભાગે એ ભેટ એક
અશરફી અને પાંચ રૂપિયાની
રહેતી. શહેનશાહોને તવાબો
માત્ર અસરફી મોકલવા.

ભેટ; બક્ષિસ.

“કુટલાંક કીમતી જવાહિર
હુમાયુને નજરાણા તરીકે મોકલી
આપ્યાં.”

ખાંખાં (શુ-ફા-અંકો ૧૦)

નજરઅંદાજ; નજરકેદ; નજરકેદી;
નજરચૂક; નજરચોર; નજરચોરી;
નજરબક્ષી; નજરબંદ; નજર-
બંદી(-ધી); નજરબાગ; નજર-
બાજ; નજરબાણ; નજરવેગ;
નજરવેશ; નજરસાની; નજરા-
નજર = જુઓ 'નજર' (૧)માં.

નજરાણું; -રાણો જુઓ 'નજર' (૨)માં.

નજરાણું અંકિં — ۞ (નજર) ઉપરથી
જુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
'નજર' (૧) —

ખરાબ નજર લાગવી; ખૂરી
દષ્ટિના પ્રભાવમાં આવવું (૨)
મોહિત થવું.

“છે વામ ગાલે શુભ તિલ એક,
શંગાર મોતો બનતો વધેક;
કયો લલે ના નજરાય માટે.”

ઉદ્ગિતવધ (ભંગો ૦ મં ૦)

નજરિયું નં — ۞ (નજર) ઉપરથી
જુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ
'નજર' —

નજર ન લાગે તે માટે બાળકને
ગળે પહેરવાનું હોલરું; નજર ન
લાગવા માટે કરાવું ગાલ ઉપરનું
મેશનું ટપકું કે પહેરાવાણું
માદળિયું કે કરાતો કોઈ દુયકો.

“આંજ આંખડી રે માએ
નજરિયું કીધું.”
દયારામ (ભંગોભંમં)

નજરોનજર અં [અં અં અં نظر
‘નજર’ બ નજર’ (‘નજર’=જુઓ
‘નજર’+‘અ’=‘થી; -ની સાથે+
‘નજર’ = જુઓ ‘નજર’)=
નજર સાથે નજર]
દેખતાં; આંખ સામે; નજર
સામે; પ્રત્યક્ષ.

નજલો (-જો) પું [અં نزل
‘નજલ:’ (‘નજલ’=નીચે જવું;
ઊતરવું + અં ‘ત’=પ્રત્યય,
નારી જાતિ બનાવનાર : એ
ઉપરથી ફારસીમાં વિસર્ગ
ઉચ્ચરિત ‘હે’)=આંખ, નાક કે
મોંમાંથી નીચે ઊતરતો કે ઝરતો
ચીકણો પદાર્થ; સળેખમ; શરદી]
સળેખમ; શરદી.

નજાકત સ્ત્રી [કાં نكت (નજાકત)
=નાજુકપણું; કોમળતા;
સુંકુમારતા]
નોંધ. — આ શબ્દ કાં ‘નાજુક’
ઉપરથી અરબી નિયમ સુબખ
બનેલો છે.
નાજુકપણું; કોમળતા;
સુંકુમારતા.
‘તું ઓરતની નજાકતને બાણે છે.’
બાંબાં (ગુ-ફા-અંકાં)

નજિસ વિં [અં نجس (નજિસ)
=અશુદ્ધ; ગંદું; મેલું; અપવિત્ર]
અશુદ્ધ; ગંદું; મેલું (૨)
[લાં] નીચ; હલકું; દુષ્ટ; હીણું.
“નખ કરડવા એ ઘણી
નજિસ આદત છે.”
મુંબઈ સમાચાર (ભંગોભંમં)

નજક અં— نديک (નજકીક)
ઉપરથી ગુજરાતીમાં: એ માટે
જુઓ ‘નજકીક’—
પાસે; દૂર નહિ તે.

નજૂમ પું [અં نجوم ‘નજૂમ’
(‘નજૂમ’નું અંબંધવં: ‘નજૂમ’
=તારો)=તારાઓ (૨) ખગોળ-
વિદ્યા (૩) ગ્રહ જોઈને ફળ
કહેવાની વિદ્યા; જ્યોતિષવિદ્યા]
જ્યોતિષવિદ્યા.

—મી વિં [અંکાં نجوم ‘નજૂમી’
(‘નજૂમ’+કાં ‘ધ’=પ્રત્યય,
સંબંધવાચક]=જ્યોતિષ સાથે
સંબંધ ધરાવનાર; ખગોળવિદ્યાને
લગતું (૨) જ્યોતિષ સંબંધી (૩)
ખગોળશાસ્ત્રી (૪) જ્યોતિષી]
જ્યોતિષને લગતું.
પું જ્યોતિષી; જોશી.

“થવાનું ના થવાનું” કહે,
નજૂમી કોણ એવો છે ?
ન જણ્યું જનકીનાથે સવારે
શું થવાનું છે.”
(ભંગોભંમં)

નતીજો પું [અં تَجَّج 'નતીજઃ']

(‘નતજ’=પરિણમવું; અંત આવવો) = પરિણામ; ફળ
(૨) અંજમ; અંત; નિકાલ]

પરિણામ; ફળ (૨) અંજમ.

“ધસાધ નૂર પયગામે,
નતીજો તું મીલાવી દે.”
દી૦સા૦ (ગુ-ફા-અ૦કો૦)

નદારત અ૦ જુઓ ‘નદારદ’

નદારદ અ૦ [ફા૦ دارد ‘ન-દારદ’

(‘ન’=નકારવાચક અવ્યય +
‘દારદ’=‘દાર’ ઉપરથી વર્તમાન-
કાળનું ત્રીજા પુરુષ એક વચનનું
રૂપ : ‘દાર = -ની પાસે રાખવું
તે; -ની પાસે હોવું તે)=તેની
પાસે નથી]

પાસે નથી; કાંઈ જ નહિ.

નદાવા અ૦ — ગુ૦ ‘ન’ + અ૦
دعوا (દઅવા)=જુઓ ‘દાવો’—
હવે હક્કદાવો ન રહ્યો એ રીતે.

નક્કરું વિ૦—ગુ૦ ‘ન’ + فکر
(ફિકર) —

ફિકર ન હોય એવું; બેફિકર;
નિશ્ચિંત.

—રાઈ આ૦ — ‘નક્કરું’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં —

બેપરવાઈ; બિનકાળજી.

“અક્ષમ્ય નક્કરાર્થ નો મોહ
છોડી દેવો”

પ્રસ્થાન (લંગોભંમં)

નક્તેલ ન૦ જુઓ ‘નખતેલ’

નક્કર પું [અં فَر (નક્કર)=વ્યક્તિ;
જણ; શખ્સ (૨) સિપાઈ
(૩) ચાકર]

ચાકર; ગુલામ.

“રાણીવાસનો એક નક્કર જામ
લાખાની રાજવટ નીચોવી રહ્યા
છે.”

સોરઠી શમશેર (લંગોભંમં)

—રાન પું — ‘નક્કર’ + ગુ૦ ‘આન’
=પ્રત્યય, સ્વાથે ઉમેરાયેલો—

ચાકર; ગુલામ.

નક્કરત સ્ત્રી૦ [અં فَرَّت ‘નક્કરત’

(‘નક્કર’ = -નાથી દૂર રહેવું;
—ના પ્રત્યે અણુગમે હોવો) =
તિરસ્કાર; ઘૃણા; ધિક્કાર]

તિરસ્કાર; ઘૃણા; ધિક્કાર.

“આ મુલાકાતને ચાહે તો
મુસીબત કહેજો,
તારી આ દષ્ટિને મુજ
પ્રત્યેની નક્કરત કહેજો.”

બરકતવીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૨૫

નક્કરાન પું જુઓ ‘નક્કર’માં.

નક્સ પું [અં نَس (નક્સ)

=નન; દંડ; આત્મા (૨) દમ;

નખઝ સ્ત્રીં [અં نَبْضُ (નખઝ) =
હાથની જે નસ ધબકે છે અને
જેના ધબકારા ઉપરથી મનુષ્યના
રોગનું નિદાન કરી શકાય છે
તે; નાડી]
નાડી.

નમક નં [ફાં نمک (નમક) =
મીઠું; લૂણ]
મીઠું; લૂણ.

“નમક છાંટયું હશે શાયદ
કાઈએ દિલના જખ્મે પર,
કદાચિત એટલા માટે જ
ખારાં થઈ ગયાં આંસુ.”
બરકત વીરાણી, ‘ધટા’, પૃ. ૧૫૯

નમદો પું [ફાં نمد (નમદ) = દબાવી
ટીપીને બનાવાતું જડું બિની
કાપડ કે એવી રીતે બનાવેલી
શેતરંજી]
નોંધ.—ઈરાનમાં આવેલા હમદાન,
ધસ્કહાન અને યઝ્દમાં નમદો બને
છે. એનો ઉચ્ચાર ઉર્દૂમાં ‘નમદા’
છે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

દબાવી ટીપીને કરાતું જડું બિની
કાપડ (પ્રાયઃ બિછાના માટે).

નમદ વિં જુઓ ‘નામદ’

“લયે સૂમિ લાસે,
નમદો જ નાસે.”
દલાપતરામ (લંગોળમંં)

નમાજ(-ઝ) સ્ત્રીં [ફાં نماز (નમાઝ)
= ઇસ્લામ મુજબ અલ્લાહની
પ્રાર્થના; ખુદાની બંદગી]

નોંધ.—નમાજનો આરંભ અઝાન-
(જુઓ ‘અઝાન’) થી થાય છે જે
પ્રાર્થના માટેનું વાતાવરણ જમાવે
છે. નમાજ પઢનારા લોકો ઇબાદત-
(પ્રાર્થના)નો સંકલ્પ કરી કુરાને
શરીફની શરૂઆતની આયતો
(ફાતિયો) ઉચ્ચારે છે. દરરોજ પાંચ
વખત નમાજ પઢવું એ મુસલમાનો
માટે મજબૂબ મુજબ ફરજ છે જે છે:

(૧) ‘ફજર’ = સવારનું અજ-
વાણું થયા પછી અને સૂર્યોદય
થતાં અગાઉ.

(૨) ‘ઝાહર’ = મધ્યાહ્નનો
સૂર્ય થોડો ઢળ્યા પછી.

(૩) ‘અસર’ = ‘ઝાહર’ના
સમય પછી એટલે કે લગભગ
પાંચ વાગ્યા પછી અને સૂર્યાસ્ત
થતાં અગાઉ.

(૪) ‘મગ્રેબ’ = સૂર્યાસ્ત પછી
અને રાત પડતાં પહેલાં એટલે કે
સૂર્યાસ્ત પછી ઝાંખો રતાશ પડતો
પ્રકાશ કાળો થાય તે વખતે.

(૫) ‘અશા’ = રાત શરૂ થયા
પછી એટલે કે તારા નીકળ્યા
પછી અને મધ્યરાત્રિ થતાં અગાઉ.

શુક્રવારની એટલે કે જુમાની
નમાજ ફરજ છે. તે ઉપરાંત બે
ઈદની નમાજ ફરજ છે.

ઇસ્લામ મુજબ અલ્લાહની
પ્રાર્થના; ખુદાની બંદગી.

“પાંચે નમાજે ઝૂકતાં
તારે કદમ,

આડા ફરે છે બે
ખુદાઓ એ સતમ.”
કલાપી (લંગોળમંં)

-જી (-ઝી) [વિં ક્ષાં نَمَازِي
'નમાઝી' ('નમાઝ' + ક્ષાં
'ઈ'=પ્રત્યય, નામને લાગીને
સંબંધવાચક નામ કે વિશેષણ
બનાવનાર)=નમાજ સંબંધી;
નમાજને લગતું; નમાજ પઢનારું;
બંદગી કરનારું; મજહૂબી વૃત્તિ-
વાળું; પવિત્ર]

નમાજ પઢનાર; બંદગી
કરનાર; મજહૂબી વૃત્તિવાળું;
(૨) પવિત્ર (મુસલમાન માટે).

'નમાજ કપડાં'=નમાજને
વખતે પહેરવામાં આવતાં અપવિત્ર
નહિ થયેલાં હોય એવાં લૂગડાં.

'નમાજ કરવી'=પવિત્રતા
સંપાદન કરવી; પાકે થવું.

'નમાજ જનાજ' = મુસલ-
માનોની કફન કરતી વખતની
દુઆ.

નમૂનાઈ; નમૂના(-ને)દાર; નમૂના-
નિશાની જુઓ 'નમૂનો'માં.

નમૂનો પુ'ં [ક્ષાં مَوْنُونُ 'નમૂન':
('નમૂદન' = બતાવવું; દેખાડવું;
કરવું : એ ઉપરથી ભૂતકૃદંત
'નમૂદ' = બતાવેલું; દેખાડેલું;
કરેલું : એ ઉપરથી 'નમૂન' = જે
વસ્તુને જોઈને તે પ્રમાણે બીજી
વસ્તુ બનાવવામાં આવે તે;
વાનગી; પ્રકાર]

નોંધ.—પાઠશાળામાં 'નમૂન:'
દ્રવ્યાર છે : તે ઉપરથી દર્દીમાં
અને તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

જેના ઉપરથી નકલ કરવાની
હોય તે મૂળ પ્રત કે વસ્તુ; વાનગી.

-નાઈ વિં—'નમૂનો' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નમૂના તરીકેનું કે તે વિષેનું.

-ના(-ને)દાર વિં—'નમૂનો' + ક્ષાં
دار (દાર)=પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થ-
સૂચક—

નોંધ.—'ઝમીન-દાર' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં 'જમીનદાર', 'ચોખ-
દાર', 'મઝ-દાર' ઉપરથી
'મજેદાર' જેવા ફારસીમાંથી
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા
શબ્દોને સાદર્યે આ શબ્દ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

નમૂનારૂપ; દાખલો લેવા જેવું;
અનુકરણ કરવા જેવું (૨) ઉત્તમ.

નિશાની સ્ત્રીં—'નમૂનો' + نَشَانِي
(નિશાની)=જુઓ 'નિશાની'—

નોંધ.—આવે શબ્દસમૂહ ફારસી-
માં વપરાતો નથી. એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.

પુરાવા પેટે આપેલું પરિશિષ્ટ.

નયાગામ (પાઠશાળા) [ક્ષાં نِيَا
'નિયાગામ' ('નિયા' = પોતાની
માના કે પોતાના બાપના બાપ;

દાદા + 'ગાન' = પ્રત્યય, ૫૦૦

ખતાવનાર) = વડવાઓ; પૂર્વજો]

નોંધ.—કારસીમાં એકવચનના

છેડના વિસર્ગ ઉચ્ચરિત 'હે'નું

'ગાન' કરવાથી ૫૦૦ બને છે.

પરંતુ આ શબ્દમાં અપવાદ છે.

એમાં એકવચનના અંતમાં વિસર્ગ

ઉચ્ચરિત 'હે' નથી પરંતુ 'અલેક' છે.

આપદાદા; પૂર્વજો.

ન્યાયત સ્ત્રી ૦ [અ ۰ نیا۰] 'ન્યા-

યત' ('નાય' = ની જગ્યા લેવી;

કોઈની જગ્યા લેવી) = નાયબ

હોવું તે; કોઈની જગ્યાએ કામ

કરવું તે; પ્રતિનિધિત્વ]

કોઈની જગ્યાએ કામ કરવું

તે; મુખ્યત્યારી.

નર નં [કા ۰ نر] (નર) = માદાથી

વિપરીત; પુરુષ; મરદ]

નોંધ.—'નર' શબ્દ સંસ્કૃતમાં

પણ છે.

માદાથી વિપરીત; પુરુષ; મરદ.

નર્મોદા નં ૫૦૦ [કા ۰ نرمودا]

'નર-માદ:' ('નર' = જુઓ 'નર'

+ 'માદ:' = જુઓ 'માદ:') = નર

અને નારી; પુરુષ અને સ્ત્રી]

નર અને નારી; પુરુષ અને

સ્ત્રી (૨) બરડવાની ભેડી.

નરખ સ્ત્રી ૦ જુઓ 'નીરખ'

નરગિસ; નરગેશ નં [અ ۰ نرگس]

(નરગિસ) = એ નામનું ફૂલ]

નોંધ.— એક કથા છે કે નરગિસ

નામનો એક ખૂબસૂરત યુવાન

હતો. પોતાનું પ્રતિબિંબ ક્વાના

પાણીમાં જોતાં તેના હાર્દિક

પ્રેમમાં તે પડ્યો અને તેની સાથે

પ્રેમ કરવાના ધરાદાથી તે તે

ક્વામાં ફટી પડ્યો. એ રીતે તેમાં

તે રૂખી ગયો. તે સ્થળે તે પછી

એક છોડ જાણ્યો જેનું ફૂલ તેના

નામ ઉપરથી નરગિસ નામથી

પ્રચલિત થયું.

વિવિધ પ્રકારનાં ફૂલોની સાથે

સરખાવીને, માશકની ખૂબસૂરતી-

નાં રંગરૂપની પ્રશંસા કરવાની

ધરાની રાચરોની લઢણ હોય છે.

નરગિસ ફૂલને તેની અર્ધ-નિદ્રાની

અવસ્થાના દેખાવની પ્રેમથી જૂરતી

મોટી આંખ સાથે સરખા-

વવામાં આવે છે. તે ફૂલ ઝુકાવ-

ની અવસ્થામાં જોણું હોય છે

તે ઉપરથી આ ઉપમા ઘડાયેલી છે.

એક છોડ કે તેનું ફૂલ.

“નરગિસ સરીખાં નેનને

ખૂલકાં છટાં દિલદારનાં.”

મકરંદ (લંગો ૦ મં ૦)

“આંખ નરગિસની.”

અમૃત કે ૦ નાયક

‘ગુજરાતની ગઝલો’, પૃ. ૫૭

નરગેસ નં જુઓ 'નરગિસ'

“એની બે આંખો બહે

મસ્ત નરગેસ.”

પ્રસ્થાન (લંગો ૦ મં ૦)

યુવાવસ્થાનો આરંભ થયો હોય
એવો માણસ; યુવાનીમાં પ્રવેશ
કરનાર; તરુણ; તદ્દન યુવાન]

નવો જુવાન; નવયુવક; ઊગતો
જુવાન.

“ગુજરાતના લગલગ બધા જ
નવજવાનો સાતિને દેખાવવા
બેઠા છે.”

ઠાલેલકર (લંગોમં)

નવનેળ પું ૦ બંવં—ગુ ૦ ‘નવ’+

• نيز (નૈઝઃ)=જુઓ નેન્ને—

મહામુશ્કેલી.

‘નવનેળ પાણી ઉતરાવવાં’
=ઘણો જ શ્રમ દેવો.

નવરોજ(-ઝ) પું ૦ [ફા ૦ نوروں ૦ ઈંઉં

‘નૌ-રૌઝ’: લાંઉં ૦ ‘નવ-રૌઝ’

(‘નૌ’ કે ‘નવ’=જુઓ ‘નવ’

+ ‘રૌઝ’ કે ‘રૌઝ’=જુઓ ‘રોજ’

=નવો દિવસ; જે દિવસથી

નવી સાલ શરૂ થઈ હોય તે;

જરથોસ્તીઓનું બેસતું વરસ;

ફરવરદીન મહિનાનો પહેલો

દિવસ (માર્ચની ૨૧મી) જેનો

પારસીઓ મોટા ઉત્સવ તરીકે

જીવણી કરતા હતા અને હજુ કરે

છે. જુઓ ‘જમશેદી નવરોજ’]

નોંધ.—એ માર્ચની ૨૧મીએ આવે

છે. એની જીવણીનો આરંભ ઈરાન-

ના પુરાણા જમાનાના જમશેદ

નામના બાદશાહે કર્યો હતો અને

એ તેની તખ્તનશીનીના દિવસ

તરીકે જીવવામાં આવતો હતો.

એ તહેવાર ભારતમાં મોગલ

શહેનશાહ અકબરે (ઈ.સ. ૧૫૫૬-

૧૬૦૫) દાખલ કર્યો હતો. પરંતુ
ધર્મચરિત્ર ઔરંગઝેબે ઈ.સ.
૧૬૫૯માં તેના જીવણી ઉપર
પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો.

બહારની મોસમનો આરંભ
એ દિવસથી થાય છે અને એ
કારણે કુદરતની લીલાની દૃષ્ટિએ
ઈરાનનો પ્રદેશ ચમત્ત નેવો થઈ
જાય છે. સુંદર આબોહવા,
પુશબોનો મધમધાટ, પંખીઓના
ફિલફિલાટ, નહેરોના કલનાદ
અને ખુલખુલોના ચહચહાટથી
ભરેલા વાતાવરણમાં એ ધામ-
ધૂમથી જીવવાય છે.

દિવસ અને રાતના સમયો
સરખા હોય એવો વસંતઋતુમાંનો
એક દિવસ (૨) પારસીઓનું બેસતું
વર્ષ (૩) મોગલ શહેનશાહ
અકબરના શાસનકાળ દરમિયાન
ભરાતો એક ભતનો મેળો.

“નવરૌઝનો વસંતોત્સવ
આવે છે ને? બાદશાહ બાનૂનો
પહેલો વસંતોત્સવ છે”

જહાંગીર નૂરજહાં (લંગોમં)

નવશાહ પું ૦ [ફા ૦ نواش ૦ ઈંઉં

‘નૌ-શાહ’: લાંફાં ૦ ‘નવ-શાહ’

(‘નૌ’ કે ‘નવ’=જુઓ ‘નવ’

+ ‘શાહ’=જુઓ ‘શાહ’)=

જુવાન બાદશાહ; જુવાન રાજ

(૨) [લાં ૦] વરરાજ]

વરરાજ.

નવસો પું ૦ જુઓ ‘નવશાહ’

નવાજનું સંક્રિં [ફાં ۛ ۛ] (નવાઝ)

એ ‘નવાખ્તન’ સામાન્ય ક્રિયા-પદનો ધાતુ છે અને આસાર્થ-રૂપમાં છે; એ સામાન્ય ક્રિયાપદનો અર્થ થાય છે ખુશ કરવું; વહાલ કરવું; લાડ કરવું; શાંત પાડવું અને લાઠ્ઠાંમાં એના અર્થ છે કૃપા કરવી; દયા બતાવવી; મહેરબાની કરવી; ભેટ આપવી]

ખુશ થઈને ક’ઈ આપવું;
ભેટ આપવી (૨) વધાવવું;
માન આપવું.

“કોઈની પ્રીત મળી જાય
જગતમાં તમને,
તો નવાજીશ હું અન્તરના
અભિનંદનથી.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૯૨

નવાજિ(-જે)શ જીં [ફાં ۛ ۛ]

‘નવાજિશ’ (‘નવાઝ’ = જુઓ
‘નવાજવું’ માં ‘જિશ’ = પ્રત્યય,
ક્રિયામૂલક નામ બનાવનાર) =
ખુશી; પ્રસન્નતા (૨) લાડ
(૩) વિનય; સબ્યતા; રીતભાત
(૪) કૃપા; દયા; મહેરબાની]

કૃપા; દયા; મહેરબાની (૨)
બક્ષિસ; ભેટ.

નવાળ પું (૧) [કેટલાક મુજબ અં

نواب ‘નુવ્વાળ’ (نوب ‘નવૂળ’
ઉપરથી છે અને ‘નાળ’ = ના

સ્થાને કામ કરવું; —ની જગાએ
અવેળ પૂરી પાડવી; —નું સ્થાન-
ગ્રહણ કરવું) = પોતાના મુખત્યાર
તરીકે પોતાના વતી જે કોઈને
કામ કરવાનો અધિકાર આપવામાં
આવ્યો હોય તે અવેળ વ્યક્તિ;
ખાસ કરીને રાજકીય બાબતો
માટેનો બીજાઓનો પ્રતિનિધિ]

(૨) [કેટલાક મુજબ ‘નાઇળ’નું
અરબી બંધન ‘નુવ્વાળ’ (‘નાઇળ’
માટે જુઓ ‘નાયળ’) ઉપરથી છે
જે ફારસીમાં એકવચનમાં વપરાય
છે અને તેમાં એના અર્થ થાય
છે બીજાના પ્રતિનિધિ તરીકે
રાજ્ય-અમલ ચલાવનાર વ્યક્તિ;
એક ધલકાળ]

(૩) [કેટલાક મુજબ અં
نواب ‘નુવ્વાળ’ (‘નાઇળ’
ઉપરથી અતિશયતા કે અતિરેક
દર્શાવતું કર્તૃવાચક નામ: ‘નાઇળ’
= જુઓ ‘નાયળ’) = નાયબ
તરીકેના હોદ્દાનું અતિશય કામ
કરનાર; અતિ સુંદર રીતે નાયબ
તરીકેની સેવા બજાવનાર]

નોંધ.—ભારતમાં આ શબ્દનો
પ્રયોગ મોગલ શહેનશાહોના
સમયમાં પ્રથમ વાર તેમના
પ્રતિનિધિઓ માટે થયો હતો અને
તે ઉપરથી પાછળથી થયેલા કોઈ
કોઈ રાજ્યના મુસલમાન રાજવી-
ઓ એ નામથી ઓળખાતા હતા.

સૂએદાર; હાકેમ; કોઈ રિયા-
સતનો મુસલમાન શાસક; નાના
કે મોટા મુસલમાની રાબ્યનો
માલિક (૨) એક ઇલ્કાળ (૩)
[લાં] આપખુદ લહેરી નવાળ
જેવો ગુમાની માણસ.

“નવાળનું નગારું ત્યાં
પૂંજિયાનું તગારું.”
(કહેવત)

વિં અમીરની માફક રહેનાર
અને ઉડાઉપણે ખર્ચ કરનાર.

બદી સ્ત્રીં — ‘નવાળ-બદો’નું
ગુજરાતીમાં નારી જાતિનું રૂપ:
એ માટે જુઓ ‘નવાળબદો’—

નવાળની પુત્રી (૨) [લાં]
નવાળ જેવો આપખુદ લહેરી
કે મનસ્વી સ્વભાવની સ્ત્રી;
ઠાઠ અને અમીરી ઢંગમાં રહેનાર
માટે કટાક્ષમાં વપરાતો શબ્દ.

બદો પું—અં ‘નવાળ’ + ક્ષાં
وَدَّ (આદ:)=જુઓ ‘બદો’—

નોંધ.—આ શબ્દનો પ્રયોગ ફારસી-
માં થતો નથી અને ઉર્દૂ તથા હિંદી-
માં થાય છે. તેમાં એનો હિચાર
છે ‘નવાળ-આદ:’ અને એ બન્નેમાં
એનો અર્થ થાય છે નવાળનો
પુત્ર: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

નવાળનો પુત્ર (૨) [લાં]
નવાળ જેવો આપખુદ લહેરી કે
મનસ્વી સ્વભાવનો માણસ.

શાહી સ્ત્રીં—‘નવાળ’ + ક્ષાં
(શાહ)=જુઓ ‘શાહ’: એમ
મળીને ‘નવાળ-શાહ’ + ગું ‘ઈ’—

નવાળની સત્તા (૨) [લાં]
આપખુદી.

—બી વિં [લાં+ક્ષાંમાં અંક્ષા] وایی
‘નવાળી’ (‘નવાળ’+ક્ષાં ‘ઈ’=
પ્રત્યય, સંજ્ઞાધવાયક નામ નવાળ-
નાર)=નવાળને લગતું (૨)
નવાળનું પદ; નવાળનું કામ;
નવાળ તરીકેની સ્થિતિ]

નોંધ.—ઉપરના ઉપરથી હિંદીમાં
‘નવાલી’ હિચાર છે: તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

નવાળ સંજ્ઞાધી; નવાળને
લગતું; નવાળના જેવું.

સ્ત્રીં નવાળનું પદ (૨)
નવાળશાહી; નવાળની હકૂમત;
નવાળનો શાસનકાળ (૩) [લાં]
અંધેર કારભાર; ઘણો વધારો
અને અયોગ્ય ખર્ચ (૪) [લાં]
સુરત અને વલસાડ જિલ્લામાં
પાકતા એક જાતના ચોખા.

“અમે ઘેરી નિગાહોની
નવાજિશ માણનારાઓ,
અમારું મન નવાળી છે,
નવાળી આદમી હઈએ.”
અમૃત ધાયલ, ‘રંગ’.

નવારસ(-સુ, -સું, -સિયું) વિં—ગું
‘ન’+અં وارس (વારિય)=
જુઓ ‘વારસ’—
વારસ વગરનું.

નવાલો પું० [ફા० نوالہ (નવાલઃ)

= કોળિયો]

ગ્રાસ; કોળિયો.

નવાસા પું० [ફા० نواسہ (નવાસઃ)

= ફરજંદનું ફરજંદ; દિકરીનું ફરજંદ; દીકરીનો દીકરો; દોહિત્ર]

દીકરીનો દીકરો; દોહિત્ર.

નવીસંદો પું० [ફા० نويسندہ 'નવીસંદઃ'

('નવીસ' = લખ : એ 'નિવિસ્તન' ક્રિયાપદનું આજ્ઞાર્થ-રૂપ છે : 'નિવિસ્તન' = લખવું; નોંધવું + 'ષન્દઃ' = પ્રત્યય, ક્રિયાપદના આજ્ઞાર્થરૂપને સાગીને કર્તૃવાચક નામ યનાવનાર) = લખનાર; નોંધ કરનાર; લેખક (૨) લહિયો (૩) કાગળોની નકલો કરવાનું, હિસાબ લખવાનું વગેરે કામ કરનાર કચેરીનો કર્મચારી; કારકુન]

લેખક (૨) લહિયો (૩)

કારકુન; કર્મચારી.

નવેસર અં [ફા० نرسو ૧૦૦

(સરે નૌ) : ભાંઉં 'સરે નવ' ('સર' = જુઓ 'શિર' + 'એ' = વિશેષ્ય અને વિશેષણનો સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા + 'નૌ' કે 'નવ' = જુઓ 'નવ') : નવું માથું; નવો છેડો]

નવે નામે; ફરીથી શરૂ કરીને; નવેથી; ધરમૂળથી.

૦થી અં—ફા० از سر نو 'અઝ સરે નવ' ('અઝ' = થી; -માંથી + 'સરે નવ' = જુઓ 'નવેસર') ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નવેથી; નવું મંડાણ માંડીને; ધરમૂળથી.

"તમામ ઇતિહાસ નવેસરથી લખવાની અને અભ્યાસવાની અનિવાર્ય અગત્ય છે." ગુંસાં પરિપદ (ભંગોભં)

નશરમું વિં—ગું 'ન' + ફા० شرم (શરમ) = જુઓ 'શરમ' — શરમ વિનાનું; નિર્લજ્જ.

નશો પું० [અં نشوة (નશ્વત) = ફા० نشوة (નશ્વતઃ) = મસ્ત થવું તે (૨) મસ્તી (૩) કેદી ચીજ લેવાથી થતી દશા; દારૂ વગેરે જેવી કોઈ કેદી ચીજ પીવાથી આવતી ખેહોશી]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં એની જોડણી نشہ (નશા) છે જેનો ઉચ્ચાર હિંદીમાં નશા છે : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

શરાબ, લાંગ, ગાંજે વગેરે માદક ચીજોથી ચડતો કેદ.

"થયું છે ભાન કે સાચો નશો તો મારા ખુદમાં છે, હવે પીતો નથી પણ હું જ ખુદ પીવાઈ જઈ છું." બરકતવીરાણી, 'ઘટા', પૃ. ૧૩૦

-શાખોર વિ० — 'નશો' + خور
(ખોર) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
વિશેષણ બનાવનાર —

નોંધ. — એ શબ્દ ક્ષારસીમાં 'ખોર'
પ્રત્યય લાગીને બનેલાં કર્તૃવાચક
નામો અને વિશેષણો જે ઉર્દૂમાં
પ્રવેશ પામેલાં છે તેમના સાદસ્યે
ઉર્દૂમાં બનેલો છે અને તે
ઉપરથી એ હિંદી તથા ગુજરાતીમાં
વપરાય છે.

નશામાં ચકચૂર રહેનારું.

-શાખોરી સ્ત્રી० — 'નશાખોર' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં —

વ્યસનમાં ચકચૂર રહેવું તે.

-શાખાજ વિ० — 'નશા' + જા० پاڙ
(ખાઝ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ
બનાવનાર —

નોંધ. — એ શબ્દ ક્ષારસીમાં 'ખાઝ'
લાગીને બનેલાં 'દગા-ખાઝ', 'દગલ-
ખાઝ' વગેરે જેવાં કર્તૃવાચક નામો
કે વિશેષણો જે ઉર્દૂમાં પ્રવેશ
પામેલાં છે તેમના સાદસ્યે ઉર્દૂમાં
બનેલો છે અને તે ઉપરથી એ
હિંદી તથા ગુજરાતીમાં વપરાય છે.

વ્યસનમાં ચકચૂર રહેનારું.

-શાખાજ સ્ત્રી० — 'નશાખાજ'
ઉપરથી ગુજરાતીમાં —

વ્યસનમાં ચકચૂર રહેવું તે.

-શીલું વિ० — 'નશો' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં —

જેના ઉપર નશાનો પ્રભાવ
થયો હોય એવું; નશો ચડેલું;
નશાવાળું; નશામાં આવેલું;
નશો ચડાવે એવું.

'નશીલી આંખો' = લેન
ભરેલી આંખો.

નસલ સ્ત્રી० [અ० نسل (નસલ) = ખી
(૨) વંશ; કુળ]

મૂળ; ઉત્પત્તિસ્થાન (૨) વંશ
(૩) પત્નો; નિશાની.

નસાબંદા વિ० (પાંચું) વિ० — અ०
نشوة (નશવત): نشئة (નશઅત)

= જુઓ 'નશો' + بنده (બંદ:)

= જુઓ 'બંદો' —

નશાનો ગુલામ થયેલો; નશો
કરનારો.

નસારી પું० બંવં [અ० نصارى
'નસારા' ('નસરાની'નું બંવં:
'નસરાની' = નાસિરા ગામમાં
જન્મેલો; હજરત જિસસ ક્રાઇસ્ટ
જેનો જન્મ નાસિરા નામના
ગામમાં થયો હતો; જિસસ
ક્રાઇસ્ટનો અનુયાયી) = ખ્રિસ્તીઓ]
ખ્રિસ્તી.

“ધર્મચુસ્ત મુસલમાન નસારાનું
ખાય, પણ કાફિરનું તો નજ ખાય.”

પ્રસ્થાન (ભંગોભંભં)

નસિયત સ્ત્રી० [અ० نصيحت 'નસીહત'
('નસહ' = બોધ આપવો;
શિખામણ આપવી; સલાહ
આપવી; સમન્વવવું) = બોધ;
શિખામણ; સલાહ]

નસીહત; બોધ; શિખામણ;
સલાહ (૨) [લાં] ટપકો (૩)
[લાં] સખ; શિક્ષા.

નસીબ નં [અં نصیب 'નસીબ'

'નસીબ' ઉપરથી 'અનસીબ' = ભાગ આપવો; ભાગ પાડીને વહેંચણી કરવી) = ભાગ; હિસ્સો; ફાળો (૨) ભાગ્ય; કિસ્મત; પ્રારબ્ધ; તકદીર]

ભાગ્ય; કિસ્મત; પ્રારબ્ધ; તકદીર.

“ ઈશની ઉદારતા કે જગત આખું દઈ દીધું,

મારું નસીબ કે મને કેવળ દુઆ મળી.”

બરકત વીરાણી, 'માનસર', પૃ. ૯૧

“ વિના કેં પાપ પસ્તાવું
નસીબે આ લેખાયું છે.
કંકે ૦ પૃ. ૧૯૧

દાર વિં [અંكسیدار

'નસીબ-દાર' ('નસીબ' + ક્ષાં دار (દાર) = પ્રત્યય, 'વાળું' - અર્થસૂચક) = ભાગ્યશાળી; કિસ્મતવાળું]

ભાગ્યશાળી; કિસ્મતવાળું; સફલાગી.

નસીહત સ્ત્રીં જુઓ 'નસિયત'

નસીબ સ્ત્રીં [અં نسخ (નસીબ) = દૂર કરવું તે; રદ કરવું તે; મિટાવવું તે; ખેંચી કાઢવું તે (૨) અરબીમાં એ નામની એક પ્રકારની પ્રસિદ્ધ લિપિ]

નોંધ.—એમ કહેવાય છે કે અરબી લેખન-પદ્ધતિમાંના છ પ્રકારોમાંના એક પ્રકાર જે ખાલ ઇમામુદ્દીન ચાક્રત મોઅતસમીએ શોધ્યો હતો. તેનું નામ 'નસીબ' પડ્યું હતું કારણ કે અરબોની એ લિપિ-પ્રણાલી પ્રચલિત થતાં અગાઉથી ચાલી આવતી પાંચ લિપિપ્રણાલી 'નસીબ' એટલે કે નષ્ટ કે ખેંચાર થઈ ગઈ હતી.

અરબી લિપિ કે તેના મરોડનો એક પ્રકાર.

નસ્તર નં [ક્ષાં نستر 'નેસ્તર'

(نِستَر 'નીસ્તર'નું ટૂંકું રૂપ જે મૂળ 'નીશ' ઉપરથી છે : 'નીશ' = નોક; અણી) = છરી જેવું જખમને ચીરફાડ કરવાનું હથિયાર; ચીરવાનું ધારવાળા હથિયારનું નામ; નસ કાપવાનું હથિયાર; વાઢકાપ કરવાનું હથિયાર]

શસ્ત્રક્રિયા કરવાનું ઓખર; વાઢકાપ કરવાનું તીણું હથિયાર.

“ નાજુક નસ્તરથી કાર્ય કરવાનું હતું.”

નંબર (શુ-ક્ષા-અંકાં ૦)

“ વધારે છે જખમને સૌ એ નસ્તરના બહાના પર, સિતમગર છે સિતમગર, ડાઈ મારા આરાગર ક્યાં છે ?” બરકત વીરાણી, 'ઘટા', પૃ. ૧૩૫

નસ્તાલીક સ્ત્રી ૦ [અં نستعلیق 'નસ્ત-
અલીક' ('નસ્ખ' = જુઓ 'નસ્ખ'
+ 'વ' = અને + 'તસ્લીક' =
ફારસીમાં એક પ્રકારની લિપિ) =
'નસ્ખ' લિપિ અને 'તસ્લીક'
લિપિ મળીને બનેલી એક પ્રકારની
ફારસી લેખનશૈલી; સામાન્ય
ફારસી લેખનશૈલી જે નસ્ખથી
તથા અન્ય લેખનશૈલીઓથી જુદી
પડે છે]

નોંધ. — ઈરાનમાં આ પ્રકારની
ફારસી લિપિ ઈસવી દસમી સદીમાં
વિકાસ પામી હતી. અગાઉ ઈરાન
અને અરબસ્તાનમાં કૂદી લિપિનો
પ્રચાર હતો. બગદાદની પડતી
દશા થઈ તે પછી નસ્ખ અને
તે પછી નસ્તાલીકનો પ્રચાર
થયો હતો. ઈરાન તથા ભારતમાં
કેટલીક જૂની અરબી હસ્તપ્રતો એ
લેખનપદ્ધતિમાં તૈયાર થયેલી
મળે છે. નસ્તાલીક શિલાલાખની
કળામાં વપરાય છે.

એ નામની એક લિપિ; ફારસી
તથા ઉર્દૂ લિપિનો નસ્ખથી
જુદો એવો મરોડ જે અતિ
ખૂબસૂરત, સાફ અને સ્પષ્ટ
હોય છે.

નહાર પું ૦ [અં نهار (નહાર) =
દિવસ]

દિવસ; દિન.

નહારી સ્ત્રી ૦ [(લાંઠાંમાં અં نهارى
'નાહારી' કે نهارى
'નહારી' ('નાહાર' = આહાર ન

કરવો તે; અપવાસ + ફાં 'ઈ' =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = [લાંઠાં]
હલકું ખાણું; નાસ્તો]

નાસ્તો; સવારનો નાસ્તો.

નહેર(હે) સ્ત્રી ૦ [અં نهري (નહેર) = નદી.

ફાંમાં અર્થ = નદી

(૨) નદીને ખોદીને કાઢવામાં
આવેલી તેની શાખા (૩) ખેતરોમાં
સીંચાઈ માટે તૈયાર કરવામાં
આવેલો જળમાર્ગ]

સરોવર કે મોટી નદીમાંથી
ખોદીને ખેતરમાં પાણી
પહોંચાડવા માટે કાઢેલો પાણીનો
ફાંટો; કાંસ.

—રિયું બં — 'નહેર' ઉપરથી
શુજરાતીમાં—

નાની નહેર (૨) નાણું;
વહેળો.

—રી સ્ત્રી ૦ [અં نهري 'નહેરી'
('નહેર' + 'ઈ' = પ્રત્યય, સંબંધ-
વાચક વિશેષણ બનાવનાર) =
નદીઓનું; નદીઓ સંબંધી;
નદીઓને લગતું; નદીમાં; નદીઓ-
ના પ્રભુત્વ નીચેનું અથવા તેમનું
બનાવેલું]

[લાંઠાં] નહેરથી પવાતી જમીન.

—રું નં — 'નહેર' ઉપરથી
શુજરાતીમાં—
વહેળો; વાંધું; નાણું.

ચાર વિં [ફાં ૨૫૫] 'ના-ચાર'
('ના' + 'ચાર' = લાચાર; અસહાય;
નિરુપાય, વિવશ; મજબૂર]
લાચાર; અસહાય; નિરુપાય;
વિવશ.

“આખર નાચાર હું થાઉં રે.”

ખખરદાર (અંગોઅંગ)

-ચારી સ્ત્રીં પું -રો(-લો) [ફાં
૨૫૬] 'ના-ચારી' ('ના-ચાર'
+ 'ઈ' = પ્રત્યય, લાવવાયક
નામ બનાવનાર) = લાચારી;
અશક્તિ; નિરુપાયતા; મજબૂરી]
લાચારી; અશક્તિ; નિરુપાયતા;
મજબૂરી.

ચીજ વિં [ફાં ૨૫૭] 'ના-ચીજ'
('ના' + ફાં 'ચીજ' = જુઓ
'ચીજ') = નજીવું; તુચ્છ; અર્થ-
હીન; હલકું; નકામું]

નજીવું; તુચ્છ; અર્થહીન;
હલકું; નકામું.

“આપ આ નાચીજની કોઈ
ખાસ કામમાં સલાહ અને મદદ
માંગો એ આપની મહાકૃપા છે.”
મલિકાદેવી (અંગોઅંગ)

દાન વિં [ફાં ૨૫૮] 'ના-દાન'
('ના' + 'દાન' = 'દાના' તું ટૂંકું રૂપ;
'દાના' = જુઓ 'દાનો') = જે દાનો
નહિ હોય તે; અજ્ઞાન; અનાડી;

અવિચારી; અણસમજુ (૨)
મૂર્ખ; બેવકૂફ]

અણસમજુ; મૂર્ખ.

“કો દી હતું તુંમાં ઠયું”,
નાદાન એ ત્યારે થયું.”

કંકે ૦ પૃ. ૧૨૬

દાનિયત સ્ત્રીં = 'નાદાન' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નોંધ.—આ શબ્દ કારસીમાંથી
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા
'ધન્યાનિયત', 'હેવાનિયત',
'કબેલિયત' જેવા શબ્દોના
સાદરથે ગુજરાતીમાં ઘડાયેલા છે.

નાદાનપણું;

દાની સ્ત્રીં [ફાં ૨૫૯] 'ના-દાની'

('ના-દાન' + 'ઈ' = પ્રત્યય, લાવ-
વાયક નામ બનાવનાર) = નાદાન-
પણું; અજ્ઞાનતા; અણસમજુપણું
(૨) મૂર્ખાઈ; બેવકૂફી]

નાદાનપણું; અજ્ઞાન; અણ-
સમજુપણું.

“નાદાની કે ખુદાઈ છે
હલખરી હમારી આ ”

કંકે ૦ પૃ. ૧૨૬

દાર વિં [ફાં ૨૬૦] 'ના-દાર'

('ના' + 'દાર' = 'દારા' તું ટૂંકું રૂપ;
'દારા' = 'દાર' અર્થાત્ ' -ની પાસે
રાખ' : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે
આશયરૂપમાં હોય છે + 'આ' =
પ્રત્યય, ક્રિયાપદના આશયરૂપને

લાગીને ક્રિયામૂલક નામ બનાવનાર)=જેની પાસે કંઈ પણ ન હોય એવું; કંગાલ; મુક્લિસ; ગરીબ (૨) દેવાળિયું; દેવાદાર]

કંગાલ; મુક્લિસ; ગરીબ (૨) દેવાળિયું.

પું૦ મુક્લિસ માણસ; કંગાળ માણસ (૨) દેવાળિયો; દેવાદાર માણસ.

નદારી સ્ત્રી૦ [ફા૦ نادرى 'ના-દારી' ('ના-દાર' + 'ઈ' = પ્રત્યય, લાવવાયક નામ બનાવનાર) = પાસે કંઈ ન હોવાપણું (૨) ગરીબી; મુક્લિસી; બેહાલપણું; દરિદ્રતા]

ગરીબી; મુક્લિસી; બેહાલપણું (૨) દેવું આપી શકાય નહિ એવી હાલત; દેવાળું.

“અમદાવાદ સિટી સિવિલ કોર્ટની નાદારી અરજી નંબર ૯ અને ૧૮૬૬ના કામમાં.”

નદિહંદ વિ૦ [ફા૦ نادرى 'નાદિહંદ:'

('ના' + 'દિહંદ:' = 'દિહ' અર્થાત્ દે; આપ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આશ્ચર્યરૂપમાં હોય છે + 'અંદ:' = પ્રત્યય, આશ્ચર્યરૂપને લાગીને કૃત્વાયક નામ બનાવનાર) = લેણું ન દેનાર; લેણું ન ચૂકવનાર]

દેવું ન દેનાર (૨) દેવાળિયું.

નદુરસ્ત વિ૦ [ફા૦ نادرست 'ના-દુરસ્ત' ('ના' + 'દુરસ્ત' = જુઓ 'દુરસ્ત') = ઠીક ન હોય એવું; ગેરવાજખી; અયોગ્ય; નામુનાસિખ (૨) જૂઠું; અપ્રામાણિક]

માંદું; ખીમાર.

“કાય તો શકે મને બતાવી
આજ પાયમાલ,
સાંખી નિંદ સર્વની થનાર
નિત્ય શોકગ્રસ્ત,
આફતોની આગ માંહી
નામુરાદ નાદુરસ્ત,
એકલો ઉભેલ મારી આસપાસ
લાલ લાલ.”
પતીલ, 'પ્રભાતનર્મદા', પૃ. ૭૬

-દુરસ્તી સ્ત્રી૦ [ફા૦ نادرستى 'ના-દુરસ્તી' ('ના-દુરસ્ત' + ફા૦ 'ઈ' = પ્રત્યય, લાવવાયક નામ બનાવનાર) = ગેરવાજખી-પણું; અયોગ્યતા (૨) અસંવ્યતા; જૂઠાણું; અપ્રમાણિકપણું]

અનારોગ્ય; માંદગી; ખીમારી.

નપસંદ વિ૦ [ફા૦ ناپسند 'ના-પસંદ' ('ના' + 'પસંદ' = જુઓ 'પસંદ') = પસંદ ન હોય એવું; સારું ન લાગે એવું; રુચતું ન હોય એવું; અરુચિકર; અસ્વીકાર્ય]

અણગમતું; અગ્રિય; નામંજૂર.

“વેચા નહીં, દુનિયા મુસીબતોને,
ખુરેઝીઓ ભરી અદાવતોને,
છોડી નદે સ્વાભાવિકી મુહુબત,
દે છોડી નાપસંદ આદતોને.”
કવિ પતીલનાં કાવ્યો (રુળાધ્યાત),
ભા. ૨ (હસ્તપ્રત, પૃ. ૯)

નાપસંદગી સ્ત્રી૦—યુ૦ ‘ના’=ઉપ-
સર્ગ, નકારસૂચક + پسندیدگی
(પસંદીદગી)=જુઓ ‘પસંદગી’—
નોંધ.—‘નકારસૂચક’ ઉપસર્ગ ‘ના’
લાગીને બનેલા જે કારસી શબ્દો
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા છે
તેમના સાદર્યે ઉપરનો શબ્દ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

પસંદ નહિ પડવું તે; અ-
પ્રસન્નતા; અરુચિ; અભાવ:
અણુગમો (૨) માન્ય ન થવું
તે; અસ્વીકાર; નામંજૂરી.

નાપાક વિ૦ [ફા૦ ناک ‘ના-પાક’
(‘ના’+‘પાક’=જુઓ ‘પાક’)=
અપવિત્ર; અશુદ્ધ (૨) મેલું; ગંદું]
અપવિત્ર; અશુદ્ધ.

“નાપાક શેતાન પર લ્યાનત
હજો!”

(ગુ-ફા-અન્કો૦)

નાપાકી સ્ત્રી૦ [ફા૦ ناک ‘ના-પાકી’
(‘ના-પાક’+ફા૦ ‘ઈ’=પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર)
=અપવિત્રતા; અશુદ્ધતા (૨)
ગંદકી; અસ્વચ્છતા]

અપવિત્રતા; અશુદ્ધતા (૨)
ગંદકી; અસ્વચ્છતા.

નાપાય(-યા,-યે) દાર વિ૦ [ફા૦ ناپاي ‘ના-પાય-દાર’
(‘ના’+‘પાય-દાર’=જુઓ ‘પાય-દાર’)=પાયદાર નહિ
હોય એવું; નાશવંત; અલ્પકાલિક
(૨) અસ્થાયી; દૃઢ કે મજબૂત
ન હોય એવું]

પાયદાર નહિ હોય એવું;
નાશવંત; અલ્પકાલિક (૨) પાયા
કે આધાર વગરનું; અધ્ધરિયું.

નામતોક્ષાકી સ્ત્રી૦—યુ૦ ‘ના’=જુઓ
‘ના’+અ૦ قاتل ‘મતિત્રાક’
=જુઓ ‘મતિત્રાક’+યુ૦ ‘ઈ’—
નોંધ.—આ શબ્દ કારસી, હિંદી
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી;
કારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગવાળા
‘નાખુશ’, ‘નાપસંદ’, ‘નાચાર’
જેવા શબ્દોના સાદર્યે એ
ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

મતભેદ (૨) અણુબનાવ;
વિરોધ.

નામલાજ વિ૦—યુ૦ ‘ના’=ઉપસર્ગ,
નકારસૂચક+અ૦ لا ‘અિલાજ’
=જુઓ ‘મલાજ’—

નોંધ.—આ શબ્દ કારસી, હિંદી
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો
નથી; કારસીમાંથી ગુજરાતીમાં
પ્રવેશ પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગ-
વાળા ‘નાખુશ’, ‘નાપસંદ’,

‘નાપાયદાર’, ‘નાચાર’, ‘નાદુરસ્ત’
જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

નિરુપાય; ઇલાજ વગરનું;
લાચાર

નાઉમેદ; નાઉમેદી; નાકબૂલ; નાકામ-
યાબ; નાખુશ; નાખુશી; નાચાર;
નાચીજ જુઓ ‘ના’માં.

નાકામ(-મિ)યાબ વિન્—ગુન્ ‘ના’
= ઉપસર્ગ, નકારસૂચક + ક્ષાન્
‘કામ-યાબ’=જુઓ ‘કામિયાબ’.
નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી;
ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગવાળા
‘નાખુશ’, ‘નાપસંદ’, ‘ના-
પાયદાર’, ‘નાચાર’, ‘નાદુરસ્ત’,
જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજ-
રાતીમાં ધડાયેલો છે.

અસફળ; નિષ્ફળ; અફળીભૂત.

—ખી સ્ત્રીન્—‘ના-કામ-યાબ’+ગુન્‘ઈ’.

અસફળતા; નિષ્ફળતા.

નાકેદાર પુંન્—ગુન્ ‘નાકુ’+ક્ષાન્ ۱۰

(દાર) અર્થાત્ રાખઃ એ ક્રિયા-
પદનો ધાતુ જે આજ્ઞાર્થ રૂપમાં
હોય છે અને નામને લાગીને
કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે
(૨) પ્રત્યય, ‘વાળુ’અર્થસૂચક.

નાકા ઉપર રહીને જકાત
લેવા ઉધરાવવાનું કામ કરનાર
માણસ; નાકાવાળો; થાણેદાર.

—કેદારી સ્ત્રીન્—‘નાકેદાર’+ગુન્‘ઈ’—
નાકેદારનું કામ; થાણેદારપણું.

નાકેસ વિન્ [અન્ ناقص ‘નાકેસ’
(‘નકસ’=ઓછું કરવું; કમ
પડવું)=જેમાં કોઈ કમી હોય;
અપૂર્ણ; અધૂરું (૨) દ્વિષિત;
ખામીવાળું]

અપૂર્ણ; અધૂરું (૨) દ્વિષિત;
ખામીવાળું.

નાકૌવત વિન્—ગુન્ ‘ના’=
ઉપસર્ગ, નકારસૂચક+અન્ قوت
(કુવ્વત)=જુઓ ‘કૌવત’—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી.
ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગવાળા
‘નાખુશ’, ‘નાપસંદ’, ‘નાપાયદાર’,
‘નાચાર’, ‘નાદુરસ્ત’ જેવા
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.

કૌવત ન હોય એવું; નિર્બળ;
અશક્ત; કમજોર.

—તી સ્ત્રીન્—‘નાકૌવત’+ગુન્
‘ઈ’.

અશક્તિ; કમજોરી.

નાખુદા પુંન્ [ક્ષાન્ ۱۰ خد ‘નાખુદા’

(‘ના’=‘નાવ’ ઉપરથી ટૂંકું રૂપ;
‘નાવ’=હોડી; વહાણ; નૌકા+
‘ખુદા’=માલિક; ધણી)

“વેચા નહીં, દુનિયા મુસીબતોને,
ખુરેઝીઓ ભરી અદાવતોને,
છોડી નદે સ્વાભાવિકી મુહુબ્બત,
દે છોડી નાપસંદ આદતોને.”
કવિ પતીલનાં કાવ્યો (રુબાઈયાત),
ભા. ૨ (હસ્તપ્રત, પૃ. ૯)

૦પસંદગી સ્ત્રી૦—ગુ૦ ‘ના’=ઉપ-
સર્ગ, નકારસૂચક + پسندگی
(પસંદગી)=જુઓ ‘પસંદગી’—
નોંધ.—‘નકારસૂચક’ ઉપસર્ગ ‘ના’
લાગીને બનેલા જે ફારસી શબ્દો
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા છે
તેમના સાદૃશ્યે ઉપરનો શબ્દ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

પસંદ નહિ પડવું તે; અ-
પ્રસન્નતા; અરુચિ; અભાવ:
અણુગમો (૨) માન્ય ન થવું
તે; અસ્વીકાર; નામંજૂરી.

૦પાક વિ૦ [ફા૦ کپاک ‘ના-પાક’
(‘ના’+‘પાક’=જુઓ ‘પાક’)=
અપવિત્ર; અશુદ્ધ (૨) મેલું; ગંદું]
અપવિત્ર; અશુદ્ધ.

“નાપાક શેતાન પર લ્યાનત
હજો!”

(ગુ-ફા-અ૦કો૦)

•પાકી સ્ત્રી૦ [ફા૦ کپاک ‘ના-પાકી’
(‘ના-પાક’+ફા૦ ‘ઈ’=પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર)
=અપવિત્રતા; અશુદ્ધતા (૨)
ગંદકી; અસ્વચ્છતા]

અપવિત્રતા; અશુદ્ધતા (૨)
ગંદકી; અસ્વચ્છતા.

૦પાય(-યા,-યે)દાર વિ૦ [ફા૦ پایدار
‘ના-પાય-દાર’ (‘ના’+‘પાય-દાર’=
જુઓ ‘પાય-દાર’)=પાયદાર નહિ
હોય એવું; નાશવંત; અલ્પકાલિક
(૨) અસ્થાયી; દૃઢ કે મજબૂત
ન હોય એવું]

પાયદાર નહિ હોય એવું;
નાશવંત; અલ્પકાલિક (૨) પાયા
કે આધાર વગરનું; અધ્ધરિયું.

નામતેફાકી સ્ત્રી૦—ગુ૦ ‘ના’=જુઓ
‘ના’+અ૦ قاتل ‘મતિફાક’
=જુઓ ‘મતિફાક’+ગુ૦ ‘ઈ’—
નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી;
ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગ-વાળા
‘નાખુશ’, ‘નાપસંદ’, ‘નાચાર’
જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

મતભેદ (૨) અણબનાવ;
વિરોધ.

નામલાજ વિ૦—ગુ૦ ‘ના’=ઉપસર્ગ,
નકારસૂચક+અ૦ لا ‘અિલાજ’
=જુઓ ‘મલાજ’—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો
નથી; ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં
પ્રવેશ પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગ-
વાળા ‘નાખુશ’, ‘નાપસંદ’,

‘નાપાયદાર’, ‘નાચાર’, ‘નાદુરસ્ત’
જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

નિરુપાય; છલાજ વગરનું;
લાચાર.

નાઉમેદ; નાઉમેદી; નાકળૂલ; નાકામ-
યાળ; નાપ્રુશ; નાપ્રુશી; નાચાર;
નાચીજ જુઓ ‘ના’માં.

નાકામ(—મિ)યાળ વિ०—ગુ० ‘ના’
= ઉપસર્ગ, નકારસૂચક + ક્ષાં
‘કામ-યાળ’=જુઓ ‘કામિયાળ’.
નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી;
ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગવાળા
‘નાપ્રુશ’, ‘નાપસંદ’, ‘ના-
પાયદાર’, ‘નાચાર’, ‘નાદુરસ્ત’,
જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજ-
રાતીમાં ધડાયેલો છે.

અસફળ; નિષ્ફળ; અફળીભૂત.

—ખી સ્ત્રી०—‘ના-કામ-યાળ’+ગુ०‘ઈ’.

અસફળતા; નિષ્ફળતા.

નાકેદાર પું०—ગુ० ‘નાકુ’+ક્ષાં ١٠

(દાર) અર્થાત્ રાખઃ એ ક્રિયા-
પદનો ધાતુ જે આસાર્થ રૂપમાં
હોય છે અને નામને લાગીને
કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે
(૨) પ્રત્યય, ‘વાળુ’અર્થસૂચક.

નાકા ઉપર રહીને જકાત
લેવા ઉધરાવવાનું કામ કરનાર
માણસ; નાકાવાળો; થાણેદાર.

—કેદારી સ્ત્રી०—‘નાકેદાર’+ગુ०‘ઈ’—
નાકેદારનું કામ; થાણેદારપણું.

નાકેસ વિ० [અં ١٠ ‘નાકેસ’
(‘નકસ’=ઓછું કરવું; કમ
પડવું)=જેમાં કોઈ કમી હોય;
અપૂર્ણ; અધૂરું (૨) દૂષિત;
ખામીવાળું]

અપૂર્ણ; અધૂરું (૨) દૂષિત;
ખામીવાળું.

નાકૌવત વિ०—ગુ० ‘ના’=

ઉપસર્ગ, નકારસૂચક+અં قوت

(કુવ્વત)=જુઓ ‘કૌવત’—

નાંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી.
ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગવાળા
‘નાપ્રુશ’, ‘નાપસંદ’, ‘નાપાયદાર’,
‘નાચાર’, ‘નાદુરસ્ત’ જેવા
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.

કૌવત ન હોય એવું; નિર્બળ;
અશક્ત; કમળેર.

—તી સ્ત્રી०—‘નાકૌવત’+ગુ०
‘ઈ’.

અશક્તિ; કમળેરી.

નાપ્રુદા પું० [ક્ષાં ١٠ ‘નાપ્રુદા’

(‘ના’=‘નાવ’ ઉપરથી ટૂંકું રૂપ;
‘નાવ’=હોડી; વહાણ; નૌકા +
‘પ્રુદા’ = માલિક; ધણી)

“વેચા નહીં, દુનિયા મુસીબતોને,
ખુરેઝીઓ ભરી અદાવતોને,
છોડી નદે સ્વાભાવિકી મુહબ્બત,
દે છોડી નાપસંદ આદતોને.”
કવિ પતીલનાં કાવ્યો (રુબાઈયાત),
ભા. ૨ (હસ્તપ્રત, પૃ. ૯)

૦પસંદગી સ્ત્રી૦—શુ૦ ‘ના’=ઉપ-
સર્ગ, નકારસૂચક + **بسنديگی**

(પસંદીદગી)=જુઓ ‘પસંદગી’—
નોંધ.—‘નકારસૂચક’ ઉપસર્ગ ‘ના’
લાગીને બનેલા જે ફારસી શબ્દો
ગુજરાતીમાં પ્રવેશ પામેલા છે
તેમના સાદસ્યે ઉપરનો શબ્દ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

પસંદ નહિ પડવું તે; અ-
પ્રસન્નતા; અરુચિ; અભાવ:
અણુગમે (૨) માન્ય ન થવું
તે; અસ્વીકાર; નામંજૂરી.

૦પાક વિ૦ [ફા૦ **كپا**] ‘ના-પાક’
(‘ના’+‘પાક’=જુઓ ‘પાક’)=
અપવિત્ર; અશુદ્ધ (૨) મેલું; ગંદું]

અપવિત્ર; અશુદ્ધ.

“નાપાક શેતાન પર લ્યાનત
હોતો!”

(શુ-ફા-અઠકા૦)

૦પાકી સ્ત્રી૦ [ફા૦ **كپا**] ‘ના-પાકી’
(‘ના-પાક’+ફા૦ ‘ઈ’=પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર)
=અપવિત્રતા; અશુદ્ધતા (૨)
ગંદગી; અસ્વચ્છતા]

અપવિત્રતા; અશુદ્ધતા (૨)
ગંદગી; અસ્વચ્છતા.

૦પાય(-યા,-યે) દાર વિ૦ [ફા૦ **پايدار**]
‘ના-પાય-દાર’ (‘ના’+‘પાય-દાર’=
જુઓ ‘પાય-દાર’)=પાયદાર નહિ
હોય એવું; નાશવંત; અલ્પકાલિક
(૨) અસ્થાયી; દૃઢ કે મજબૂત
ન હોય એવું]

પાયદાર નહિ હોય એવું;
નાશવંત; અલ્પકાલિક (૨) પાયા
કે આધાર વગરનું; અધ્ધરિયું.

નામતેફાકી સ્ત્રી૦—શુ૦ ‘ના’=જુઓ
‘ના’+અ૦ **فتاك** ‘મતિફાક’
=જુઓ ‘મતિફાક’+શુ૦ ‘ઈ’—
નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો નથી;
ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગ-વાળા
‘નાખુરા’, ‘નાપસંદ’, ‘નાચાર’
જેવા શબ્દોના સાદસ્યે એ
ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

મતભેદ (૨) અણબનાવ;
વિરોધ.

નામલાજ વિ૦—શુ૦ ‘ના’=ઉપસર્ગ,
નકારસૂચક+અ૦ **لا** ‘અલાજ’
=જુઓ ‘મલાજ’—

નોંધ.—આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તેમ જ હિંદીમાં વપરાતો
નથી; ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં
પ્રવેશ પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગ-
વાળા ‘નાખુરા’, ‘નાપસંદ’,

'नापयहार', 'नापार', 'नादुरेत' केवा शब्देना सादरये जे कुलपानीमा पडायेला छे.

निरुपाया: छडाए वरतनुं सायार

नाडिमेद: नाडिमेदी: नाडिमेद: नाडिम-
याण: नाडिमेद: नाडिमेदी: नाडिमेद:
नाडिमेद: नाडिमेदी: नाडिमेद:

नाडिम(-मि)याण वि०—यु० 'ना'
= छपसर्ग, नडासुययक + ५०
'नाम-याण' = छुमे 'नामियाण'.
नामि.—आ शब्द छपसी, छे
तेम न दिदीमा पडायेला नपी;
छपसीमांणी कुलपानीमा प्रवेश
थामेला 'ना' छपसर्गयाण
'नापुश', 'नापय', 'ना-
याण', 'नापार', 'नादुरेत',
केवा शब्देना सादरये जे कुल-
पानीमा पडायेला छे.

असङ्ग: निष्कण: असङ्गीभूत.

—पी श्री०—'ना-नाम-याण' + यु० 'छ'.

असङ्गता: निष्कणता.

नाडिमेद यु०—यु० 'नाडि' + ५० ५०

(छर) अर्थात् राण: जे हिया-
पतेला घात जे आताएँ छपमां
होए छे अने नामने सागीने
हर्षपायक नाम बनाए छे
(२) प्रत्यय, 'याण' अपरसुययक.

नाडि वि० रदीने वडाए
मेवा छेलापयानुं छम छरनाए
नाडिमेद: नाडिमेदी: नाडिमेद:

—छरसी श्री०—'नाडिमेद' + यु० 'छ'—

नाडिमेद: छम: नाडिमेद: पडुं.

नाडिमेद वि० [५० ५०] 'नाडिमेद'

('नाडिमेद' = छपसर्ग छरवुं: छम
पडुं) = छेमां छर छमा होए:
अपुर्ण: अपुर्ण: (२) इपिन:
आमियाण]

अपुर्ण: अपुर्ण: (२) इपिन:
आमियाण].

नाडिमेद वि०—यु० 'ना'—

छपसर्ग, नडासुययक + ५० ५०

(छपसर्ग) = छुमे 'छपसर्ग'—

नामि.—आ शब्द छपसी, छे
तेम न दिदीमा पडायेला नपी.
छपसीमांणी कुलपानीमा प्रवेश
थामेला 'ना' छपसर्गयाण
'नापुश', 'नापय', 'नापयहार',
'नापार', 'नादुरेत' केवा
शब्देना सादरये जे कुलपानीमा
पडायेला छे.

छपसर्ग न होए मेतुं निर्जना:
असङ्ग: छममेद.

—पी श्री०—'नाडिमेद' + यु०
'छ'.

असङ्ग: छममेदी.

नाडिमेद यु० [५० ५०] 'नाडिमेद'

('ना' = 'नाप' छपसर्ग छे छे रवा
'नाप' = होएला: वडाएला: नीमा
'नाप' = आमियाण: (५०)]

=જહાજનો માલિક; વહાણનો કમાન]

નોંધ.—મૂળ ફારસી રચનામાં ‘ખુદાએ નાવ’ અર્થાત્ ‘નાવનો માલિક’ થાય છે : તે ઉપરથી ફારસીમાં અને તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

વહાણવટી; નાવિક; ટ’ડેલ.

ઠઈ સ્ત્રી [ફાં ۛۛۛ ‘ના-ખુદાઈ’ (‘ના-ખુદા’ + ‘ઈ’ = પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ બનાવનાર) = નાખુદાપણું; વહાણના કમાનનો હોદ્દો]

નાખુદાપણું; નાખુદાનો કામ-ધંધો; કમાનગીરી.

નાગોશીઆ પું—યું ‘ના’ + ફાં ۛۛۛ (ગૂસ્ત): લાંઉં (ગોસ્ત): એ ઉપરથી.

નોંધ.—વહોરાઓમાં માંસાહાર ન કરનારો અને તેમ કરું તેને પાપ માનનારાઓનો એક ફિરકો ઈ.સ. ૧૭૮૯ના અરસામાં બહાર પડ્યો હતો.

એ નામનો વહોરાઓમાં એક ફિરકો.

નાયતમાશો(-સો) પું—યું ‘નાય’ અં ۛۛۛ ‘તમાશો’ = જુઓ ‘તમાશો’—

નાય અને એવી ખીજ મોજમજ; નૃત્ય અને સંગીતનો મેળાવડો.

નાયાર વિં જુઓ ‘ના’માં.

નાજ સ્ત્રી [ફાં ۛۛۛ (નાજ) = લાડ(ર) નખરાં; યાળા; વિલાસ-ચેષ્ટા; હાવભાવ]

લાડ (ર) નખરાં; યાળા; વિલાસચેષ્ટા; હાવભાવ.

નાજનીન સ્ત્રી [ફાં ۛۛۛ ‘નાજ-નીન’ (‘નાજ’ = જુઓ ‘નાજ’ + ‘નીન’ = પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = જે વસ્તુ ‘નાજ’ સાથે સંબંધ ધરાવે તે; [લાં] સુંદર અને મનપસંદ; મૃદુલ; કોમલ; નાજુક; (ર) ઉત્તમ; સુંદર; મનોરમ]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં એનો ઉપરનો જ અર્થ થાય છે, પરંતુ હિંદીમાં એના અર્થ થાય છે નાજુક શરીરની સ્ત્રી; સુંદર સ્ત્રી; રૂપવતી સ્ત્રી : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

પ્રિયા (ર) ખૂબસૂરત સ્ત્રી.

નાજર પું [અં ۛۛۛ ‘નાઝર’ (‘નાઝર’ = નજર કરવી; જોવું) = જોનાર; નિરીક્ષક; રક્ષણ કરનાર; પાલક; ‘મેનેજર’.

ફાંમાં અર્થ ‘સુપરવાઇઝર; ‘સુપરિન્ટેન્ડન્ટ’; ‘ઇન્સ્પેક્ટર’ (ર) [લાં] કોઈની જમીન જાગીર કે ધરવ્યવહારનો કારભાર કરનાર; ખાનપાનની વ્યવસ્થા કરનાર; કર્મચારી]

દુર્લભ હોવું; અસામાન્ય હોવું;
ગુજ હોવું) = અસાધારણ;
દુર્લભ; અસામાન્ય; અપૂર્વ;
અદ્ભુત; અનોખું; વિલક્ષણ]

અસાધારણ; અસામાન્ય;
અદ્ભુત; અનોખું; વિલક્ષણ
(૨) ઉત્તમ; શ્રેષ્ઠ.

નાદાન; નાદાની; નાદાર; નાદારી જુઓ
'ના'માં.

નાદિરશાહ પું [અં કાં ۱۰۰۰۰
'નાદિર-શાહ' ('નાદિર' =
જુઓ 'નાદિર' + 'શાહ' = જુઓ
'શાહ') = ઈરાનનો બાદશાહ
નાદિર]

નાં. — ઈરાનનો બાદશાહ જેણે
ઈ.સ. ૧૬૮૮થી ૧૭૪૭ સુધી શાસન
કયું હતું. તેણે તે સમયના
મોગલ બાદશાહ મોહમ્મદશાહ
રંગીલાના સમયમાં દિલ્હીમાં
હત્યાકાંડ મચાવ્યો હતો જેમાં
લાખો માણસો માર્યા ગયાં હતાં.
તે ઈરાન પાછો ગયો ત્યારે મોગલ
શહેનશાહ શાહજહાં (ઈ.સ.-
૧૬૨૭-૧૬૫૮)એ બનાવેલું તખ્ત-
તાજીસ પોતાની સાથે લઈ ગયો હતો.

ઈરાનનો બાદશાહ.

—છી વિં — અં કાં 'નાદિર-શાહ'
+ 'ઈ' = પ્રત્યય, વિશેષણ કે
લાવવાયક નામ બનાવનાર.

નાં. — આ રખ્ત હિંદીમાં ઘડાયેલો
છે; તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નાદિરશાહને લગતું (૨)
નાદિરશાહના જેવું; બહુ ઉગ્ર;
ઝીં [લાં] દિલ્હીમાં નાદિર-
શાહે મચાવ્યો હતો તેવો અત્યા-
ચાર; જુલમી રાજ્યકારભાર;
નિરંકુશ શાસન.

નાદિહંદ; નાદુરસ્ત; નાદુરસ્તી જુઓ
'ના'માં.

નાન ઝીં [કાં ડં (નાન) =
મુસલમાન લઠિયારા બનાવે છે
તેવી દડા જેવી મોટી રોટી;
ખમીરી રોટી; પાંઉ]

મોટી દડા જેવી એક રોટી; પાંઉ.

“નાન વગેરે બાદપદાર્થોથી
ભરેલો થાળ લાવીને મૂક્યો.”
બાદશાહ બાબર (અંગો. ૦૨૦)

ખટાઈ ઝીં — 'નાનખટાઈ'માંથી
ભારતમાં કાંકરણ 'નાને ખટાઈ'
(‘નાન’ + ‘એ’ = છટ્ટી વિલક્ષિતો
સંબંધ દર્શાવનાર કારસી સંજ્ઞા
+ ‘ખટાઈ’ = હિંદી સ્વરૂપે ઉપરથી
કાં કરણ = ખટાશ; ખાટાપણું;
ખાટી વસ્તુ) = મેંદા, ખાંડ અને
ઘીની મેળવણી કર્યા બાદ તેનો
આથો કરીને બનાવેલી મીઠાઈ.

મેંદા, ખાંડ અને ઘીની
મેળવણીથી બનતી એક જાતની
મીઠાઈ.

દુર્લભ હોવું; અસામાન્ય હોવું;
 ગુજ હોવું) = અસાધારણ;
 દુર્લભ; અસામાન્ય; અપૂર્વ;
 અદ્ભુત; અનોખું; વિલક્ષણ]

અસાધારણ; અસામાન્ય;
 અદ્ભુત; અનોખું; વિલક્ષણ
 (૨) ઉત્તમ; શ્રેષ્ઠ.

નાદાન; નાદાની; નાદાર; નાદારી જુઓ
 'ના'માં.

નાદિરશાહ પું [અં કાં نادر شاه
 'નાદિર-શાહ' ('નાદિર' =
 જુઓ 'નાદિર' + 'શાહ' = જુઓ
 'શાહ') = ઈરાનનો બાદશાહ
 નાદિર]

નાંધ.—ઈરાનનો બાદશાહ જેણે
 ઈ.સ. ૧૬૮૮થી ૧૭૪૭ સુધી શાસન
 કર્યું હતું. તેણે તે સમયના
 મોગલ બાદશાહ મોહમ્મદશાહ
 રંગીલાના સમયમાં દિલ્હીમાં
 હત્યાકાંડ મચાવ્યો હતો જેમાં
 લાખો માણસો માર્યા ગયાં હતાં.
 તે ઈરાન પાછો ગયો ત્યારે મોગલ
 શહેનશાહ શાહજહાં (ઈ.સ.-
 ૧૬૨૭-૧૬૫૮)એ બનાવેલું તખ્ત-
 તાજસ ચોતાની સાથે લઈ ગયો હતો.

ઈરાનનો બાદશાહ.

-હી વિં — અં કાં 'નાદિર-શાહ'
 + 'ઈ' = પ્રત્યય, વિશેષણ કે
 લાવવાયકે નામ બનાવનાર.

નાંધ.—આ શબ્દ હિંદીમાં ધડાચેલો
 છે: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નાદિરશાહને લગતું (૨)
 નાદિરશાહના જેવું; બહુ ઉચ્ચ;
 સ્ત્રીં [લાં] દિલ્હીમાં નાદિર-
 શાહે મચાવ્યો હતો તેવો અત્યા-
 ચાર; જુલમી રાજ્યકારભાર;
 નિરંકુશ શાસન.

નાદિહંદ; નાદુરસ્ત; નાદુરસ્તી જુઓ
 'ના'માં.

નાન સ્ત્રીં [કાં પં (નાન) =
 મુસલમાન લકિયારા બનાવે છે
 તેવી દડા જેવી મોટી રોટી;
 ખમીરી રોટી; પાંઉ]

મોટી દડા જેવી એક રોટી; પાંઉ.

“નાન વગેરે બાદ્યપદાર્થોથી
 ભરેલો થાળ લાવીને મૂક્યો.”
 બાદશાહ બાબર (લંગોળમં)

ખટાઈ સ્ત્રીં — 'નાનખટાઈ'માંથી
 ભારતમાં ફાંકરણ 'નાને ખટાઈ'
 ('નાન' + 'એ' = છઠ્ઠી વિલક્ષિતનો
 સંબંધ દર્શાવનાર ફારસી સંજ્ઞા
 + 'ખટાઈ' = હિંદી સ્વટાઈ ઉપરથી
 ફાંકરણ = ખટાશ; ખાટાપણું;
 ખાટી વસ્તુ) = મેંદો, ખાંડ અને
 ઘીની મેળવણી કર્યા બાદ તેનો
 આથો કરીને બનાવેલી મીઠાઈ.

મેંદો, ખાંડ અને ઘીની
 મેળવણીથી બનતી એક જાતની
 મીઠાઈ.

-દી સ્ત્રીં [ફાં ىوڈى 'ના-ખૂદી'
('ના-ખૂદ' + ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય,
લાવવાયક નામ બનાવનાર) =
વિનાશ; ખરબાદી; અવનતિ]
સમૂળ ઉચ્છેદ; ખરબાદી;
સર્વનાશ.

નામકર વિં—શું 'ના' = ઉપ-
સર્ગ, નકારસૂચક + مقّر 'મુકિર'
('કર' = કબૂલ રાખવું; સ્વીકારવું)
= કબૂલ કરનાર; સ્વીકારનાર;
હા પાડનાર.

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસી તેમ જ
ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં વપરાતો નથી.
ફારસીમાં 'ના' ઉપસર્ગ લાગીને
બનેલા 'નાપસંદ', 'નાપાક',
'ના-પાયાદાર' જેવા જે શબ્દો
ગુજરાતીમાં મવેરા પામેલા છે
તેમની સાદસ્યે એ ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે.

નાકબૂલ; હા કહ્યા પછી ફરી
જનારું.

“મારે મુખે નામુકર જાય.”
સામળ (શુર્દીં ૦ડિં)

નામબદ્ધ વિં — ફાં نام (નામ)
= ખ્યાતિ; પ્રતિષ્ઠા; કીર્તિ +
بَدَد (ઝિયાદ: બાદ) = વધારે
થએ; તારી પ્રતિષ્ઠા વધારે થએ—
નાંધ. — આ શબ્દ 'દોલતબદા'
ના સાદસ્યે ગુજરાતીમાં ઘડાયો
છે : એ માટે જુઓ 'દોલતબદા
બોલાવતી'.

લોકોમાં સારી રીતે બાણીતું;
નામીયું; પ્રખ્યાત; પ્રસિદ્ધિ પામેલું.

નામદાર વિં [ફાં نامدار 'નામ-
દાર' ('નામ' = નામ; ખ્યાતિ,
કીર્તિ + 'દાર' = પ્રત્યય, 'વાળું' -
અર્થસૂચક) = નામવાળું; ધજગત-
વાળું; પ્રતિષ્ઠિત; કીર્તિવંત]
પ્રતિષ્ઠિત; કીર્તિવંત; માનવંત.

નામદારી સ્ત્રીં [ફાં نامداری 'નામ-
દારી' ('નામ-દાર' + 'ઈ' =
પ્રત્યય, લાવવાયક નામ બનાવ-
નાર) = પ્રખ્યાતિ; કીર્તિ; પ્રતિષ્ઠા;
યશ]
પ્રખ્યાતિ; કીર્તિ; પ્રતિષ્ઠા;
યશ.

નામરજી સ્ત્રીં [ફાં نامرضی 'ના-મરૂદી'
('ના' + 'મરૂદી' = જુઓ
'મરજી') = નાપસંદ; અપ્રિય;
પ્રતિકૂળ]
અનિચ્છા; મરજી ન હોવી તે.

નામર્દ વિં [ફાં نامرد 'ના-મર્દ'
('ના' + 'મર્દ' = જુઓ 'મરદ')
= મરદ ન હોય એવું; ખીકણ;
ભીરુ; ડરપોક (૨) પુરુષત્વહીન;
નપુંસક]

ખીકણ; ભીરુ; ડરપોક; બાયલું;
(૨) પુરુષત્વહીન; નપુંસક.

“નામદર્શિ રડે દામને તે મર્દ
રડે નામને” = જેનામાં રળવાની
શક્તિ નથી તે પૈસા માટે
વલખાં મારે છે અને જે મર્દ
છે તે કીર્તિ માટે યત્ન કરે છે.
(લંગોલમં)

-દર્શિ સ્ત્રી — ‘નામદર્શિ’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

ભીરુતા; બાયલાપણું; કાયરતા
(૨) અપુરુષત્વ; નપુંસકતા.

-દર્શિ સ્ત્રી [ફાંફાં ۱۰۰] ‘ના-મરદી’ (‘ના-મર્દ’ + ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, લાવવાયક નામ બાવનાર)
= ભીરુતા; બાયલાપણું; કાયરતા
(૨) અપુરુષત્વ; નપુંસકતા]

ભીરુતા; બાયલાપણું; કાયરતા
(૨) અપુરુષત્વ; નપુંસકતા.

નામવર વિં [ફાંફાં ۱۰۰] ‘નામ-વર’
(‘નામ’ = પ્રતિષ્ઠા; કીર્તિ + ‘વર’
= પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થસૂચક =
પ્રતિષ્ઠિત; કીર્તિવંત; પ્રસિદ્ધ]
પ્રતિષ્ઠિત; કીર્તિવંત; પ્રસિદ્ધ.

નામજૂર વિં — ગું ‘ના’ = ઉપસર્ગ,
નકારસૂચક + ۱۰۰ (મંજૂર) =
જુઓ ‘મંજૂર’.

નોંધ. — ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં
પ્રવેશ પામેલા ‘ના’ ઉપસર્ગવાળા

‘નાખુશ’, ‘નાપસંદ’, ‘નાપાયદાર’,
‘નાચાર’ જેવા શબ્દોનાં સાદર્ય
એ ગુજરાતીમાં ઘડાયો છે.

મંજૂર નહિ એવું; નાકબૂલ;
અસ્વીકૃત; અમાન્ય; રદબાતલ.

-રી સ્ત્રી — ‘નામજૂર’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં —

નામજૂર થવું તે; નહિ
સ્વીકારવું તે; કબૂલ નહિ રાખવું
તે,

નામી બુ વિં [ફાંફાં ۱۰۰] ‘નામી’
(‘નામ’ = પ્રતિષ્ઠા; કીર્તિ + ‘ઈ’
= પ્રત્યય, સંબંધવાચક વિશેષણ
બનાવનાર) = પ્રખ્યાત; મશહૂર;
પ્રતિષ્ઠિત]

પ્રખ્યાત; મશહૂર; પ્રતિષ્ઠિત.

“ગામી નામી ને મહીપતિ,
જરને વશ વતી રહે”.
શામળ (લંગોલમં)

નામુક(-કર) વિં જુઓ ‘નામકર’

નામુનાસ(-સિ)બ વિં [ફાંફાં

۱۰۰] ‘ના-મુનાસિબ’ (‘ના’
+ ‘મુનાસિબ’ = જુઓ
‘મુનાસિબ’ = મુનાસિબ ન હોય
એવું; ગેરવાજબી; અયોગ્ય;
નાલાયક; અનુચિત; અઘટિત]

ગેરવાજબી; અયોગ્ય; નાલાયક;
અનુચિત; અઘટિત.

નામુરાદવિં [ફાં ۱۰ مرام 'ના-મુરાદ'

(‘ના’+‘મુરાદ’=જુઓ ‘મુરાદ’)

=જેની ઇચ્છા પૂર્ણ ન થઈ

હોય તેવું; નિરાશ; આશાલંગ;

નાઉમેદ]

નિરાશ; આશાલંગ; નાઉમેદ.

“કા થતો શકે મને બચાવી

આજ પાયમાલ ?

સાંખી નિંદ સર્વની થનાર

નિત્ય શોકગ્રસ્ત,

આફતોની આગ માંહી

નામુરાદ, નાદુરસ્ત,

એકલો ઉભેલ-મારી

આસપાસ લાલ લાલ.”

: પતીલ, ‘પ્રભાતનર્મદા’, પૃ. ૭૬

નામું નં [ફાં ۱۰ مام (નામ:) =

પત્ર (૨) પુસ્તક (ઇતિહાસ,

વાર્તા કે વર્ણનનું) જેમ કે

‘શાહનામ:’ અને ‘સિકંદરનામ:’

(૩) દસ્તાવેજ (૪) કોઈ

બાબતને લગતો પુરાવો પૂરો

પાડી શકે તેવું કાયદેસર વિધિ-

પૂર્વકનું ખત કે અન્ય કોઈ

લેખિત સામગ્રી]

જમે ઉધારનો હિસાબ;

કોઈ પણ રીતના જમે ઉધારનું

ખાતું (૨) હક; દાણ (૩)

વર્ણન (૪) ઇતિહાસ ઉદા.

‘સિકંદરનામું’, ‘શાહનામું’ (૫)

નામો લખવાં તે.

નામોનિશાન નં [ફાં ۱۰ نشان نام

‘નામોનિશાન’ (‘નામ’=નામ;

સંજ્ઞા+‘વ’ કે ‘ઓ’=અને+

‘નિશાન’=જુઓ ‘નિશાન’)=

નામ અને નિશાન; સરનામું;

પત્રો; ઠામઠેકાણું]

નામ કે બીજું કોઈ ચિહ્ન;

ચિહ્ન; સરનામું; પત્રો; ઠામ-

ઠેકાણું.

નામોશી સ્ત્રીં—ગ્રીકમાંથી અંક૦

ناموس (નામૂસ)=શિકારીની

બળ; હુઆઈ; ફરેબ; કપટ.

ફાંમાં અર્થ = નૈતિક તથા

કાયિક પવિત્રતા કે વિશુદ્ધિ;

શિયળ (૨) બેધજ્જતીનું કારણ

બને એવી છૂપી વાત; શરમ;

લાજ (૩) ધજ્જત; પ્રતિષ્ઠા;

આબરૂ + ઉર્દૂ ‘ઈ’ = પ્રત્યય,

સંબંધવાચક.

નોંધ.—ઉર્દૂમાં સ્ત્રીઓની ભાષામાં

એનો અર્થ છે બેધજ્જતી; બે-

આબરૂ; બદનામી; શરમ; લાજ;

કુઆતિ: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

નોંધ.—એ શબ્દ બાબતમાં

એમ જણાય છે કે ઉર્દૂમાં સ્ત્રીઓની

ભાષામાં એના અર્થમાં ‘ઈ’

લાગીને અપકર્ષ થયો છે. જે અર્થ

ઉર્દૂમાં એનો સ્ત્રીઓના ભાષામાં

યાય છે તે જ અર્થ ફારસીમાં તેના

વિરોધાર્થ શબ્દ ‘બે-નામૂસી’નો

યાય છે :

બેઆબરૂ; હીણપત.

નાયબ વિં [અં ٠ نایب 'નાયબ'
('નાયબ' = -નું સ્થાન ગ્રહણ
કરવું; -ની જગાએ અવેળ વસ્તુ
પૂરી પાડવી; પ્રતિનિધિત્વ કરવું)
= કોઈની તરફથી કામ કરનાર
વ્યક્તિ; પ્રતિનિધિત્વ કરનાર;
ખીજના પ્રતિનિધિ તરીકે
અધિકાર ભોગવનાર વ્યક્તિ]
હાથ નીચેનું; મદદગાર; 'ડાયુટી'.

-ખી સ્ત્રીં—'નાયબ' ઉપરથી—
નાંધ. —'નાયબ' ઉપરથી હિંદીમાં
'નાયબી' છે અને તેમાં એનો
અર્થ છે નાયબનું પદ; નાયબની
સત્તા : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
નાયબનું પદ; નાયબની સત્તા.

નારવા વિં [ફાં ٠ ناروا 'ના-રવા'
('ના' = જુઓ 'ના' + روا (રવા)
= જુઓ 'રવા') = ચલણમાં
ન હોય તેવું; રૂઢિથી વિરુદ્ધ
(૨) અયોગ્ય; નામુનાસિખ;
અનુચિત]
રૂઢિથી વિરુદ્ધ; અયોગ્ય;
ગેરવાજખી; ખોટું.

નારાજ વિં [ફાંઅં ناراض 'ના-રાજ'
('ના-રાજ' ('નારાજી' ઉપરથી
વિશેષણ માટે થયેલું ટૂંકું રૂપ :
એ માટે જુઓ 'નારાજ') =
'નારાજ; નાખુશ; અપ્રસન્ન]
નાંધ. — ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં
એનો અર્થ છે નાખુશ; અપ્રસન્ન;

ગુસ્સે થયેલું : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—
નાખુશ; અપ્રસન્ન.

ંગી સ્ત્રીં—'નારાજી' ઉપરથી
ઉર્દૂમાં સ્ત્રીઓની ભાષામાં—
નાખુશી; અપ્રસન્નતા; ખેદિલી.

નારાજ સ્ત્રીં [ફાંઅં ناراضી
'નારાજી' ('ના' + 'રાજી' =
જુઓ 'રાજી') = અસંતુષ્ટ;
નાખુશ; અપ્રસન્ન]
નાંધ — ઉર્દૂમાં એનો અર્થ યાચ
છે નાખુશી; અપ્રસન્નતા : તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
નાખુશી; અપ્રસન્નતા.

-જીપો પું—'નારાજ' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—
નાખુશી; અપ્રસન્નતા.

નારાસ્ત વિં [ફાં ٠ ناراست 'ના-
રાસ્ત' ('ના' = જુઓ 'ના' +
'રાસ્ત' = જુઓ 'રાસ્ત') =
સાચું નહિ હોય તેવું; જૂઠું;
અસત્ય (૨) અપ્રામાણિક]
સાચું નહિ હોય તેવું; જૂઠું;
અસત્ય (૨) અપ્રામાણિક.

-સ્તી સ્ત્રીં [ફાં ٠ ناراستی 'ના-રાસ્તી'
('ના-રાસ્ત' + 'ઈ' = પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર)
= જૂઠાણું; અસત્યતા (૨)
અપ્રામાણિકતા]
જૂઠાણું; અપ્રામાણિકતા.

નામુરાદ વિનં [કાં ۰ نامراد 'ના-મુરાદ']

‘ના’ + ‘મુરાદ’ = જુઓ ‘મુરાદ’
= જેની ઇચ્છા પૂર્ણ ન થઈ
હોય તેવું; નિરાશ; આશાભંગ;
નાઉમેદ]

નિરાશ; આશાભંગ; નાઉમેદ.

“કો થતો શકે મને બચાવી

આજ પાયમાલ ?

સાંખી નિંદ સર્વની થનાર

નિત્ય શોકગ્રસ્ત,

આક્રોશની આગ માંહી

નામુરાદ, નાદુરસ્ત,

એકલો ઉભેલ-મારી

આસપાસ લાલ લાલ.”

: પતીલ, ‘પ્રભાતનર્મદા’, પૃ. ૭૬

નામું નં [કાં ۰ نام (નામ:) =

પત્ર (૨) પુસ્તક (ઇતિહાસ,
વાર્તા કે વર્ણનનું) જેમ કે

‘શાહનામ:’ અને ‘સિકંદરનામ:’

(૩) દસ્તાવેજ (૪) કોઈ

બાબતને લગતો પુરાવો પૂરો

પાડી શકે તેવું કાયદેસર વિધિ-

પૂર્વકનું ખત કે અન્ય કોઈ

લેખિત સામગ્રી]

જમે ઉધારનો હિસાબ;

કોઈ પણ રીતના જમે ઉધારનું

ખાતું (૨) હક; દાપુ (૩)

વર્ણન (૪) ઇતિહાસ ઉદા.

‘સિકંદરનામું’, ‘શાહનામું’ (૫)

નામો લખવાં તે.

નામોનિશાન નં [કાં ۰ نشان 'નામોનિશાન']

‘નામોનિશાન’ (‘નામ’ = નામ;
સંજ્ઞા + ‘વ’ કે ‘ઓ’ = અને +
‘નિશાન’ = જુઓ ‘નિશાન’) =
નામ અને નિશાન; સરનામું;
પત્તો; ઠામઠેકાણું]

નામ કે બીજું કોઈ ચિહ્ન;
ચિહ્ન; સરનામું; પત્તો; ઠામ-
ઠેકાણું.

નામોશી સ્ત્રી—ગ્રીકમાંથી અંક ૦

ناموس (નામૂસ) = શિકારીની
બળ; લુચ્ચાઈ; ફરબ; ઠપટ.

કાંમાં અર્થ = નૈતિક તથા
કાયિક પવિત્રતા કે વિશુદ્ધિ;
શિયળ (૨) બેઠબજતીનું કારણ
બને એવી છૂપી વાત; શરમ;
લાજ (૩) ઇચ્છ્યતા; પ્રતિષ્ઠા;
આબરૂ + ઉર્દૂ ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક.

નોંધ.—ઉર્દૂમાં સ્ત્રીઓની ભાષામાં
એનો અર્થ છે બેઠબજતી; બે-
આબરૂ; બદનામી; શરમ; લાજ;
કુખ્યાતિ: તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

નોંધ.—એ શબ્દ બાબતમાં
એમ જણાય છે કે ઉર્દૂમાં સ્ત્રીઓની
ભાષામાં એના અર્થમાં ‘ઈ’
લાગીને અપકર્ષ થયો છે. જે અર્થ
ઉર્દૂમાં એનો સ્ત્રીઓના ભાષામાં
થાય છે તે જ અર્થ ફારસીમાં તેના
વિરોધાર્થ શબ્દ ‘બે-નામૂસી’નો
થાય છે :

બેઆબરૂ; હીણપત.

નાયબ વિં [અં ۞ ۞ 'નાયબ']

('નાય' = -નું સ્થાન ગ્રહણ કરવું; -ની જગ્યાએ આવેલું વસ્તુ પૂરી પાડવી; પ્રતિનિધિત્વ કરવું)
= કોઈની તરફથી કામ કરનાર વ્યક્તિ; પ્રતિનિધિત્વ કરનાર; ખીજના પ્રતિનિધિ તરીકે અધિકાર ભોગવનાર વ્યક્તિ]
હાથ નીચેનું; મદદગાર; 'ડાયુટી'.

-ખી સ્ત્રીં—'નાયબ' ઉપરથી—

નોંધ. —'નાયબ' ઉપરથી હિંદીમાં 'નાયબી' છે અને તેમાં એનો અર્થ છે નાયબનું પદ; નાયબની સત્તા : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
નાયબનું પદ; નાયબની સત્તા.

નારવા વિં [કાં ۞ ۞ 'ના-રવા']

('ના' = જુઓ 'ના' + روا (રવા)
= જુઓ 'રવા') = ચલણમાં ન હોય તેવું; રૂઢિથી વિરુદ્ધ (૨) અયોગ્ય; નામુનાસિબ; અનુચિત]

રૂઢિથી વિરુદ્ધ; અયોગ્ય; ગેરવાજબી; ખોટું.

નારાજ વિં [કાં ۞ ۞ ناراض 'ના-રાજ']

('ના-રાજ' ('નારાજી' ઉપરથી વિશેષણ માટે થયેલું ટૂંકું રૂપ : એ માટે જુઓ 'નારાજ') = નારાજ; નાખુશ; અપ્રસન્ન]

નોંધ. —હૃદ્ તથા હિંદીમાં એનો અર્થ છે નાખુશ; અપ્રસન્ન;

ગુસ્સે થયેલું : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નાખુશ; અપ્રસન્ન.

ંગી સ્ત્રીં—'નારાજી' ઉપરથી

હૃદ્માં સ્ત્રીઓની લાષામાં—

નાખુશ; અપ્રસન્નતા; ખેદિલી.

નારાજ સ્ત્રીં [કાં ۞ ۞ ناراضી 'નારાજી']

('ના' + 'રાજી' = જુઓ 'રાજ') = અસંતુષ્ટ; નાખુશ; અપ્રસન્ન]

નોંધ. —હૃદ્માં એનો અર્થ થાય છે નાખુશી; અપ્રસન્નતા : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં—
નાખુશી; અપ્રસન્નતા.

-જપો પું—'નારાજ' ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નાખુશી; અપ્રસન્નતા.

નારાસ્ત વિં [કાં ۞ ۞ ناراست 'ના-રાસ્ત']

('ના' = જુઓ 'ના' + 'રાસ્ત' = જુઓ 'રાસ્ત') = સાચું નહિ હોય તેવું; જૂઠું; અસત્ય (૨) અપ્રામાણિક]

સાચું નહિ હોય તેવું; જૂઠું; અસત્ય (૨) અપ્રામાણિક.

-સ્તી સ્ત્રીં [કાં ۞ ۞ ناراستی 'ના-રાસ્તી']

('ના-રાસ્ત' + 'ઈ' = પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ બનાવનાર) = જૂઠાણું; અસત્યતા (૨) અપ્રામાણિકતા]

જૂઠાણું; અપ્રામાણિકતા.

નારો પું [અં નعر (નઅરઃ)
મોટા અવાજ; ઘોષણા; પોકાર;
છુમાટો]

મોટા અવાજ; ઘોષણા; પોકાર;
છુમાટો.

નાલાયક વિં [ફાં لا لائق 'ના-
લાયક' ('ના' = જુઓ 'ના'
+ 'લાયક' = જુઓ 'લાયક') =
લાયક ન હોય એવું; અયોગ્ય;
અપાત્ર]

અયોગ્ય; અણુછાજતું; અપાત્ર;
અધટિત.

-ફી સ્ત્રીં — 'નાલાયક' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

નાલાયકપણું; અયોગ્યતા.

નાલાશ(-શી); નાલાસી જુઓ 'નાલેશી'.

“અમે સમજી શકતા નથી
કે મુઠ્ઠીભર કહેવાતા સુધારક
હિંદુઓ આ સલાની શા માટે
નાલાશી કર્યા નય છે.”

સુંગં (ગુ-ફા-અંકોં)

નાલેશી(-સી) સ્ત્રીં [ફાં نالشی

'નાલિશ' ('નાલ' = ફરિયાદ કર;
ધીમે આર્તનાદ કર; રડારોડ કર
+ 'ઇશ' = પ્રત્યય, ક્રિયામૂલક
નામ બનાવનાર) = ફરિયાદ;
ફરિયાદની જૂમ; રુદન]

[લાં] નિંદા; બદગોઈ;
ગીબત.

નાવાકેફ વિં [ફાં ناواقف 'ના-વાકેફ'
(‘ના’ = જુઓ ‘ના’ + ‘વાકેફ’ =
જુઓ ‘વાકેફ’) = અજાણ; અનાડી;
અજ્ઞાત; માહિતી ન હોય એવું]

અજાણ; અનાડી; અજ્ઞાત;
બિનમાહિતગાર; અપરિચિત.

નાવારસ વિં [અંફાં نوارث
'ના-વારિથ' ('ના' + 'વારિથ'
= જુઓ 'વારસ') = વારસ
વગરનું; મિત્ર વિનાનું; નિરાધાર]
વારસ વગરનું (ર) નધણિયાતું.

-સી વિં — 'નાવારસ' ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

વારસ વગરનું (ર) નધણિયાતું.

નાશાદ વિં [ફાં ناشاد 'ના-શાદ'
(‘ના’ = જુઓ ‘ના’ + ‘શાદ’ =
આનંદિત; ખુશ; પ્રસન્ન; સુખી)
= ખિન્ન; નાખુશ; અપ્રસન્ન;
દુઃખી; ગમગીન; નારાજ; નિરાશ]
નોંધ.—હફ તથા હિંદીમાં
ઉપરના ઉપરાંત એના અર્થ છે કમ-
નસીબ; કમભાગી : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

ખિન્ન; ગમગીન; નાખુશ;
નારાજ; અપ્રસન્ન; નિરાશ
(ર) કમનસીબ; કમભાગી.

નાશેહ સ્ત્રીં — ફાં نه (ના) =

ઉપસર્ગ, નકારસૂચક + શહે (શહ)
= શેતરંજનો એક દાવ; શેતરંજની

રમતમાં સામાના રાખને નાસવું
પડે તે રીતે પોતાનું મહોરું
ગોઠવવું તે; શેતરંજની રમતમાં
સામાના રાખનું એવા ઘરમાં
આવવું કે તે જગામાં ખીજું
મહોરું હોય તો માર્યો બચ;
કિસ્ત —

શેહમાં ન હોવું તે; શેતરંજની
રમતમાં રાખને શેહમાંથી
ખસેડવો તે.

નાસપાતી સ્ત્રી० ન० [કા० ناسپاتی]

(નાસપાતી) = એક પ્રસિદ્ધ ફળ]

એક જાતનું આડ; એ નામના
આડનું ફળ જે સફરજનને મળતું
આવે છે અને ખટમીઠું હોય છે.

નાસખૂર વિ० [કા० ناصبور]

‘નાસખૂર’ (‘ના’ = જુઓ
‘ના’ + ‘સખૂર’ = જુઓ ‘સખૂર’)
= સખૂરી વિનાનું; અધીરું;
ખેડાર]

સખૂરી વગરનું; અધીરું;
ખામોશી વિનાનું.

-રી સ્ત્રી० [કા० ناصبوری]

‘નાસખૂરી’ (‘ના-સખૂર’ + કા०
‘ઈ’ = પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ
બનાવનાર) = અધીરાઈ; ખેડારી]

અધીરાઈ; ખામોશી ન હોવી તે.

નાસરી સ્ત્રી० [કા० ناسره] નાસર:

(‘ના’ = જુઓ ‘ના’ + ‘સર:’ = ;
ચાલુ; પ્રચલિત) = અશુદ્ધ;
બનાવટી; હલકું; ન ચાલે એવું;
ખોટું (ચલણી નાણું)]

બાર બદામ જેટલી કિંમત
(ગણતરીમાં); ગુજરાતી હિસાબ-
માંની એક ગણતરી.

“નાસરીની ડોશી ને ઢણ
મૂંડામણ” = નજીવા નફા માટે
ઘણી મહેનત.

નાસાખિત વિ० — ناسايت ‘ના-

આખિત’ (‘ના’ = ઉપસર્ગ; નકાર-
સૂચક + ‘આખિત’ = જુઓ
‘સાખિત’.

નોંધ. — એ શબ્દ ફારસી તેમ જ
હિંદી તથા હિંદીમાં વપરાતો નથી.
એ ગુજરાતીમાં ઘડાયેલો છે.

સાખિત ન થયેલું; અસિદ્ધ.

નાસિ(-સી)પાસ વિ० [કા० ناسپاس]

‘ના-સિપાસ’ (‘ના’
= જુઓ ‘ના’ + કા० ‘સિપાસ’
= આભાર માનવો તે; કૃતજ્ઞતા;
એહસાનમંદી) = કૃતજ્ઞ; નિમક-
હરામ; બેવફા]

નોંધ. — ઉપરનું માત્ર અર્થસૂચક
છે કેમ કે ગુજરાતીમાં અર્થ કઈ રીતે
બદલાયો તેનો ખુલાસો મળતો નથી.
નિરાશ; નાઉમેદ.

-સી સ્ત્રી ૦ [ક્ષાંક્ષાંક્ષાં નાસિપાસી
'નાસિપાસી' ('નાસિપાસ' +
ક્ષાં 'ઈ' = પ્રત્યય, ભાવવાચક
નામ બનાવનાર) = કૃતમ્ભતા;
નિમકહરામી; બેવકાઈ]

નિરાશા; નાઉમેદી.

નાસૂર નં ૦ [અં ۞ سور 'નાસૂર'
(' નસર ' = ચામડી ઉપર જિંડા
ચીરા કરવા) = લાંબું; સાંકડું;
નળા જેવું ધારું થાય એવો રોગ;
પુરાણો ધા જેમાં લાંબો છેદ થઈ
ગયો હોય અને તેમાંથી લોહી
અને પડુ કાયમ વહ્યા કરતું હોય]

નાક અને ગળા વગેરેના એક
રોગ; જેમાંથી લોહી અને પડુ વહ્યા
કરે એવું ધારું.

નાસ્તો પું ૦ [ક્ષાં ۞ ناستائي 'નાસ્તાઈ'
('નાસ્તા' = એ 'ના-શિતાબ'નું
ટૂંકું ૩૫ છે : ' નાશિતાબ ' =
'ના' = ઉપસર્ગ, નકારસૂચક +
'શિતાબ' = ઉતાવળ) = ઉતાવળ
ન કરનારું; ભોજન કરવા તરફ
ઉતાવળ ન કરી હોય એવું;
ભૂખ્યું; પેટ સવારથી કંઈ ખાધું
ન હોય એવું ખાલી + ક્ષાં 'ઈ'
પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = જે કંઈ
લાંબા ગાળા સુધી ભૂખ્યા રહ્યા
પછી ખાવામાં આવે તે]

સવારનાં પહોરમાં થોડું ખાવું
તે; હાજરી; શિરામણ.

નાહક અં ૦ [ક્ષાં ۞ اناحق 'ના-હકક'
('ના' + 'હકક' = જુઓ 'હકક')
= હક વગર; ગેરકાયદેસર;
અધિતિ (૨) વગર હક; અન્યાયી
રીતે (૩) કારણ વિના; વૃથા;
ખોટી રીતે]

વગર હક; અન્યાયી રીતે
(૨) કારણ વિના; વૃથા; ખોટી
રીતે; ખાલીપીલી.

“ નહિ તો અહો ! નાહક
ફિસાદે હું ફિસાઈ કાં પડયો.”
(કંઠે ૦ પૃ. ૮૨)

નાહિંમત વિં ૦ — ગું ૦ 'ના' + અં ૦
۞ همت (હિંમત) = જુઓ
' હિંમત '.

નાંધ. — આ શબ્દ ફારસી, ઉર્દૂ
તથા હિંદીમાં વપરાતો નથી,
ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં પ્રવેશ
પામેલા 'ના' ઉપસર્ગવાળા 'ના-
ખુશ', 'ના-ખસંદ', 'ના-ખાચદાર',
'ના-ચાર' જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે
એ ગુજરાતીમાં ધડાયેલો છે.

હિંમત વિનાનું; કાયર.

નાળખંદ(-ધ) પું ૦ [અં ૦ ક્ષાં ૦
۞ نعل 'નઅલ્-ખંધ' ('નઅલ્'
= ઘોડાને પગે જડવામાં આવતી
લોખંડની જાડી પટી + 'ખંદ' =
ખાંધ : એ ફિયાપદનો ધાતુ જે
આચાર્ય ૩૫માં હોય છે અને તે
નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ
બનાવે છે) = નાલ જડનાર
માણસ]

નાલ જડનાર માણસ.

●ખંદી(-ધી) સ્ત્રી ૦ [અં ૩૦ ૩૧૦ ૩૨૦

نعل بندی ('નઅલ-બંદ' + ૩૦ 'ઈ' = પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ બનાવનાર) = નાલ જડવાની ક્રિયા કે તેનો ધંધો.]

નાલ જડવાની ક્રિયા કે તેનો ધંધો.

નાળ સાહેબ પું ૦—અં ૦ نعل (નઅલ)

+ صاحب 'સાહિબ' = જુઓ

'સાહેબ'.

નોંધ.—હજરત ઇમામ હુસેન (રહી.) ની પુત્રી સખીના જોડે તેમના ભાઈ હજરત ઇમામ હસન (રહી.) ના પુત્ર કાસિમનાં લગ્ન થયા હતાં, પરંતુ તે જ દિવસે દુલા (વરરાજ) શહીદ થઈ ગયા હતા અને લગ્નવિધિ થઈ શકી ન હતી. એ અંગે એમ મનાય છે કે આ દુલાના ઘોડાનો પગી ગયેલો હોવાનો નાલ દક્ષિણ ભારતના કોઈ મુસલમાનને મળી આવ્યો હતો. તે ચમત્કારિક રીતે માંદાને સાજો કરી શકે છે એવી પણ પ્રચલિત માન્યતા છે.

હજરત ઇમામ હસન (રહી.) ના પુત્ર કાસિમ દુલા તરીકે જે ઘોડા ઉપર બેઠા હતા તેના નાલ માટે વપરાતો માનવાચક શબ્દ.

નિકા; ૦હ પું ૦ [અં ૦ نکا 'નિકાહ'

('નકહ' = લગ્ન કરવું) = સંયોગ; જોડાણ (૨) [લાં ૦] લગ્નનો કરાર; સ્ત્રીનો પુરુષ સાથે સંબંધ; પતિ-પત્નીનો સંબંધ; મુસલમાન પદ્ધતિએ કરેલું લગ્ન; લગ્નવિધિ; લગ્નપદ્ધતિ]

નોંધ.—મુસલમાનોમાં આ સંબંધ બાંધવામાં દુલ્હા અને દુલ્હનની એકબીજા સાથે લગ્ન કરવાની સંમતિની આવશ્યકતા રહે છે. તે માટે જે માણસોની સાક્ષી હોય છે, અને જે મહર (દેવ) આપવાની હોય છે તેની રકમ ઠરાવેલી હોય છે. દુલ્હા દુલ્હનના આમંત્રિત સંબંધીઓ અને માખાપની હાજરીમાં એ વિધિ કરવામાં આવે છે.

લગ્ન-સંબંધ; વિવાહ; શાદી.

નિખાલસ વિ ૦—અં ૦ خالص

(ખાલિસ) ઉપરથી ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં નિખાલિસ અને તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં 'નિખાલસ': 'ખાલિસ' માટે જુઓ 'ખાલિસ'.

નોંધ.—ફારસીમાં એ શબ્દ નથી, પરંતુ લખનૌ તરફ આમ જનતામાં એ શબ્દ શુદ્ધ, પવિત્ર, ભેળસેળ વિનાનું, અકલ્પિત એવા અર્થમાં વપરાય છે તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં : છતાં ખાલિસ કે ખાલસને બદલે નિખાલસ એવું સ્વરૂપ કઈ રીતે પ્રચલિત બન્યું હશે તે સ્પષ્ટ નથી.

મનમાં કપટ ન હોય તેવું; ખુલ્લા અને શુદ્ધ દિલનું; સાલસ.

“નિખાલસ પ્યાર તણો, ત્યારે મળી મજરો મને રહેશે.”

પતીલ

“અગર મન થાય છે

માસૂમિયતથી વાત કરવાનું, તો હું વેરાનથી કા શુલ

નિખાલસ મેળવી લઉં છું.”

અમૃત ધાયલ, 'રંગ', પૃ. ૪૧

નિગાહ સ્ત્રીં [ફાં ٠ ڳڻڻ (નિગાહ)

=નજર; દષ્ટિ (૨) ધ્યાન;
સંભાળ; કાળજી]

નોંધ.—હદ્દ તથા હિંદીમાં ઉપરના
ઉપરાંત એના અર્થ છે મહેરબાની;
કૃપા : તે ઉપરથી શુજરાતીમાં.

નજર; દષ્ટિ (૨) ધ્યાન;
સંભાળ; કાળજી (૩) મહેરબાની.

“કોઈ ભટકેલ પ્રવાસીની
એ રાહો જાણે,
આંધળા લોકની અથડાતી
નિગાહો જાણે.

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૬૭

ંદાર વિં [ફાં ٠ ڳڻڻ ‘નિગાહ-
દાર’ (‘નિગાહ’ + ‘દાર’ =
અર્થાત્ રાખ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ
ને આજ્ઞાસ્થિતિમાં હોય છે અને
નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ
બનાવે છે) = નિધા રાખનાર;
દેખરેખ રાખનાર; સંભાળ
રાખનાર; સંરક્ષક]

નિધા રાખનાર; દેખરેખ
રાખનાર; ચોકીદાર.

“કરું ગાન ગોરું વાન,
ધૂંધટમાં ન રાખીએ,
પુરવાર કરું પ્યાર,
નિગાહદાર ખબર લે.”
બાલાશંકર, ‘શુજરાતની ગઝલો.’

ંદારી સ્ત્રીં [ફાં ٠ ڳڻڻ ‘નિગાહ-
દારી’ (‘નિગાહ-દાર’ + ફાં ٠ ڳڻڻ
= પ્રત્યય, નામ યા વિશેષણને

લાગીને ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = નિધા રાખવી તે; દેખ-
રેખ રાખવી તે; સંભાળ રાખવી
તે]

દેખરેખ; સંભાળ; સંરક્ષણ;
મહેરબાની.

ંબાન વિં [ફાં ٠ ڳڻڻ ‘નિગાહ-
બાન’ (‘નિગાહ’ + ‘બાન’ =
પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવ-
નાર) = નિધા રાખનાર; દેખરેખ
રાખનાર; સંરક્ષક]

નિધા રાખનાર; દેખરેખ
રાખનાર; ચોકીદાર.

ંબાની સ્ત્રીં [ફાં ٠ ڳڻڻ ‘નિગાહ-
બાની’ (‘નિગાહ-બાન’ + ‘ઈ’
= પ્રત્યય, નામ યા વિશેષણને
લાગીને ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = નિધા રાખવી તે; દેખરેખ
રાખવી તે; સંભાળ રાખવી તે]

દેખરેખ; તપાસ (૨) રક્ષા
(૩) મહેરબાની.

નિધા સ્ત્રીં જુઓ ‘નિગાહ’

નિજરા પું જુઓ “નિઝારા”

નિઝામ પું [અં ٠ ڳڻڻ ‘નિઝામ’
(‘નઝમ’ = વ્યવસ્થા કરવી;
તંત્રબદ્ધ કરવું; યોગ્ય વહીવટ
ગોઠવવો) = વ્યવસ્થા; પ્રબંધ;
બંદોબસ્ત; મનતેજમ; પદ્ધતિ; શૈલી]

હેદ્રાબાદના રાજ્યના શાસકનું
પદવીસૂચક નામ.

-ત સ્ત્રીં [અં نظام 'નિઝામત'
(‘નઝમ’=જુઓ ‘નિઝામ’માં)
=બંદોબસ્ત; પ્રબંધ; રાજ્ય-
વ્યવસ્થા (૨) નાઝિમનું પદ]

બંદોબસ્ત; રાજ્યવ્યવસ્થા
(૨) નાઝિમનું પદ.

નિઝારા પું [અં نزار 'નિઝાર':
(‘નઝર’=જોવું; નજર કરવી;
તપાસ કરવી)=નજર કરવી તે;
જોવું તે; તપાસ કરવી તે (૨)
દષ્ટિ; દશ્ય]

નિજરા (૨) [લાં] કટાક્ષ;
મોહક દષ્ટિ; આંખના અણુસારા.

નિમક નં જુઓ ‘નમક’

ંખાર [ફાંફાં نمک خوار ‘નમક-
ખાર’ (‘નમક’+‘ખાર’=‘ખોર’
અર્થાત્ ‘ખા’: એ સામાન્ય ક્રિયા-
પદ ‘ખોરૂદન’નું આશર્થ રૂપ છે:
એ ઉપરથી ‘ખાર’=ખાનાર)=
લૂણ ખાનાર; [લાં] સેવક]

લૂણ ખાનાર; સેવક.

“તેઓ દોલતખાનના નમક-
ખાર તાબેદાર છે.”

ખાંખાં (ગુ-ફા-અંકોં)

ંસારી પું — نمکسار ‘નમક-સાર’
(‘નમક’+‘સાર’=પ્રત્યય,

સ્થળદર્શક) = નમક પકવવાની
જગ્યા; મીઠું નીકળતું અથવા
બનતું હોય તે સ્થાન; મીઠાનો
અગર)+ગુજરાતી ‘ઈ’—

મીઠાની જકાતનો એક અમલદાર.

ંહરામ વિં [ફાંઅં نمک حرام
‘નમક-હરામ’ (‘નમક’+‘હરામ’
=જુઓ ‘હરામ’)=મૂળ ફાંફાં
અં نمک حرام ‘ઈંઉં’ ‘નમક-
ખે-હરામ’: લાંઉં ‘નમક-
બ-હરામ’ (‘નમક’+‘ખે’ કે ‘બ’
=—તે; —થી; —ની રીતે+‘હરામ’
=જુઓ ‘હરામ’)=હરામની રીતે
નિમક (ખાનાર); નિમકને ખેવફા;
જેનું નિમક ખાધું હોય તેનો દ્રોહ
કરનાર; પોતાના અવદાતાને હાનિ
પહોંચાડનાર; ખેવફા; અકૃતચર]
લૂણહરામ; કૃતમ્મ; અકૃતચર.

ંહરામી સ્ત્રીં [ફાંફાં અંફાં
نمک حرامی ‘ઈંઉં’ ‘નમક-
ખે-હરામી’: લાંઉં ‘નમક-બ-
હરામી’ (‘નમક-ખે-હરામ’ કે
‘નમક-બ-હરામ’+ફાં ‘ઈ’=
પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી લાવ-
વાચક નામ બનાવનાર)=લૂણ-
હરામીપણું; વફાદાર ન હોવું તે;
કૃતમ્મતા]

લૂણહરામીપણું; કૃતમ્મતા.

ંહલાલ વિં [ફાંઅં نمک حلال
‘નમક-હલાલ’ (‘નમક’+‘હલાલ’=
જુઓ ‘હલાલ’)=મૂળ ખાંખાં નમક

નિગાહ સ્ત્રી૦ [કા૦ ૦૬૮] (નિગાહ)
=નજર; દષ્ટિ (૨) ધ્યાન;
સંભાળ; કાળજી]

નોંધ.—હર્ફ તથા હિંદીમાં ઉપરના
ઉપરાંત એના અર્થ છે મહેરબાની;
કૃપા : તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં.

નજર; દષ્ટિ (૨) ધ્યાન;
સંભાળ; કાળજી (૩) મહેરબાની.

“કોઈ ભટકેલ પ્રવાસીની
એ રાહો જાણે,
આંધળા લોકની અથડાતી
નિગાહો જાણે.

ખરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૬૭

ંદાર વિ૦ [કા૦ ૦૬૯] ‘નિગાહ-
દાર’ (‘નિગાહ’ + ‘દાર’ =
અર્થાત્ રાખ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ
ને આત્માર્થે રૂપમાં હોય છે અને
નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ
બનાવે છે) = નિધા રાખનાર;
દેખરેખ રાખનાર; સંભાળ
રાખનાર; સંરક્ષક]

નિધા રાખનાર; દેખરેખ
રાખનાર; ચોક્કીદાર.

“કરું ગાન ગોરું વાન,
ધૂંધટમાં ન રાખીએ,
પુરવાર કરું પ્યાર,
નિગાહદાર ખબર લે.”
બાલાશંકર, ‘ગુજરાતની ગઝલો.’

ંદારી સ્ત્રી૦ [કા૦ ૦૭૦] ‘નિગાહ-
દારી’ (‘નિગાહ-દાર’ + કા૦ ‘ઈ’
= પ્રત્યય, નામ યા વિશેષણને

લાગીને ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = નિધા રાખવી તે; દેખ-
રેખ રાખવી તે; સંભાળ રાખવી
તે]

દેખરેખ; સંભાળ; સંરક્ષણ;
મહેરબાની.

ંબાન વિ૦ [કા૦ ૦૭૧] ‘નિગાહ-
બાન’ (‘નિગાહ’ + ‘બાન’ =
પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ બનાવ-
નાર) = નિધા રાખનાર; દેખરેખ
રાખનાર; સંરક્ષક]

નિધા રાખનાર; દેખરેખ
રાખનાર; ચોક્કીદાર.

ંબાની સ્ત્રી૦ [કા૦ ૦૭૨] ‘નિગાહ-
બાની’ (‘નિગાહ-બાન’ + ‘ઈ’
= પ્રત્યય, નામ યા વિશેષણને
લાગીને ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = નિધા રાખવી તે; દેખરેખ
રાખવી તે; સંભાળ રાખવી તે]

દેખરેખ; તપાસ (૨) રક્ષા
(૩) મહેરબાની.

નિધા સ્ત્રી૦ જુઓ ‘નિગાહ’

નિજરા પું૦ જુઓ “નિઝારા”

નિઝામ પું૦ [અ૦ ૦૭૩] ‘નિઝામ’

(‘નઝમ’ = વ્યવસ્થા કરવી;
તંત્રબદ્ધ કરવું; યોગ્ય વહીવટ
ગોઠવવો) = વ્યવસ્થા; પ્રબંધ;
બંદોબસ્ત; મંતેઝમ; પદ્ધતિ; શૈલી]

નદાર વિ० [ફાંફાં ۞] 'નિશાન-
દાર' ('નિશાન' + ફાં 'દાર' =
પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થસૂચક) =
નિશાનવાળું]

નિશાનવાળું.

પું० નિશાનવાળો માણસ.

●ખાજ વિ०; પું०—'નિશાન' + ફાં
۞ (ખાજ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર —

નોંધ. — આ શબ્દનો પ્રયોગ
ફારસી, ઉર્દૂ તેમ જ હિન્દીમાં થતો
નથી. ફારસીમાંથી ગુજરાતીમાં
પ્રવેશ પામેલા 'દગલખાજ',
'દગાખાજ', 'અખતરાખાજ' જેવા
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
થડાયેલો છે.

બરાબર નિશાન કરનારું;
તાકેડું; નિશાન તાકવામાં પ્રવીણ.

“આ પાટણવાડિયો જબરો
નિશાનખાજ હતો.”

મેઘાણી, 'માણસાઈના દીવા', પૃ. ૧૬૨

●ખાજ સ્ત્રી० — 'નિશાન-ખાજ'
ઉપરથી ગુજરાતીમાં—

નિશાન તાકવાનો અપ્રયાસ
(૨) નિશાન તાકવાની રમત.

—ત્રી પું० [ફાંફાં ۞] 'નિશાની'
('નિશાન' + ફાં 'ઈ' = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = નિશાનનું (૨)
સંભારણું; યાદગીરી; સ્મારક

(૩) ચિહ્ન; યાદગાર; ઓળખ;
સંજ્ઞા]

નિશાન; ચિહ્ન; સંજ્ઞા.

“માશકોના ગાલની લાલી
મહીં લાલી અને,
જ્યાં જ્યાં ચમન, જ્યાં જ્યાં ગુલો
ત્યાં ત્યાં નિશાની આપની.”
'ઠલાપીનો કાવ્યઠલાપ', પૃ. ૧૯૧

નિરુપત સ્ત્રી० [અં ۞] 'નિરુપત'

('નસબ' = સંબંધિત હોવું;
બંધબેસતું હોવું (૨) લાગુ પાડવું;
નિમિત્ત કરવું) = સંબંધ; નાતો]

સંબંધ; નાતો (૨) [લાં]
દરકાર; પરવા.

“એ નામે વાઘેલો હતો,
પણ આ ખુનને ને એને કાઈ
નિરુપત નહોતી.”

મેઘાણી, 'માણસાઈના દીવા', પૃ. ૮૪

“એ ખોળને તો એ રાંડ
સાથે કાંઈ નિરુપત નથી.”

કંઘું (ગું-ફાં-અંકોં)

અં મારફતે.

નિરુપત સ્ત્રી०-જુઓ 'નિરુપત'

“નથી નિરુપત મને આ
ધરતીથી, નલથી, સમંદરથી,
કરું છું હું લડાઈ માનવીના
મનની અંદરથી.”
બરકતવીરાણી, 'ઘટા', પૃ. ૧૭૭

‘નમક-ખે-હલાલ’ કે ‘નમક-ખ-હલાલ’ (‘નમક’+‘ખે’ કે ‘ખ’ = -ને; -થી; -ની રીતે+‘હલાલ’ =જુઓ ‘હલાલ’)= હલાલ રીતે નમક (ખાનાર); નિમકને હલાલ; નિમકને વક્ષાદાર; જેનું નિમક ખાધું હોય તેનો ઉપકાર નહિ ભૂલનાર; પોતાના અન્યાયતાનું કાર્ય ધર્મપૂર્વક કરનાર; વક્ષાદાર; કૃતચ્છ [સ્વામિનિષ્ઠ; સ્વામિલકત; વક્ષાદાર; કૃતચ્છ.

નમકહલાલી સ્ત્રી [લાંઠાંમાં نَمَكْ حَلَال] ‘નમક-હલાલી’ (‘નમક-હલાલ’+ ફાં ‘ઈ’=પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી લાવવાયક નામ બનાવનાર)= નિમકહલાલ રહેવું તે; વક્ષાદારી; કૃતચ્છતા.]
વક્ષાદારી; કૃતચ્છતા.

નિમતાનદાર પું — શું ‘નિમતાણો (-નો)’ + ફાં دَار (દાર)= અર્થાત્ ‘રાખ’ : એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આસાર્થ રૂપમાં હોય છે—
નિમતાણો કરવાની સત્તા ધરાવનાર; નિમતાનો લેનાર; હિસાબ તપાસનાર (૨) તપાસણી અમલદાર; અન્વેષક (૩) માપણી-ની ખાતરી કરનાર અમલદાર.

-રી સ્ત્રી — ‘નિમતાનદાર’ + શું ‘ઈ’ —

નિમતાનો લેવાનું કામ;
નિમતાનાદારની કામગીરી;

હિસાબ તપાસનારનું કામ કે તેનો હોદ્દો.

નિમાજ, -જ જુઓ ‘નમાજ’માં.

“નિમાજ પઢતાં મસીદ કોટે વળગી.” (કહેવત)

“તેઓમાંથી જેઓ ધણા નિમાજ તથા ધર્મધિ હતા.”

કંઠે (શુ-ફા-અંકાં)

નિર્દાવા વિં — શું ‘નિર’ + دعوى

‘દઅવા’=જુઓ ‘દાવો’—

ફરીથી દાવો ન થાય એવું.

નિવાજવું સં કિં જુઓ ‘નવાજવું’

સરપાવ, પદવી વગેરે આપી સંતોષવું.

“નિવાજ કોઈને તેને હવું ખેરાતમાં દેવું.”

કલાપી (શુ-ફા-અંકાં)

નિશાન નં [ફાં نِشَان (નિશાન)=

ચિહ્ન; ઓળખવાનું લક્ષણ (૨)

છાપ; ડાઘો; ધબ્બો (૩) ચોટ;

તાકવાનું લક્ષ્ય (૪) અડો; વાવટો.]

ચિહ્ન; ઓળખવાનું લક્ષણ;

(૨) છાપ (૩) ચોટ; તાકવાનું લક્ષ્ય

(૪) અડો; વાવટો.

“જે શક પડે તે

મારા કદમના નિશાન જો,

ફૂલો નીચે સુધી છે,

સિતારા ઉપર સુધી.”

બરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૧૨૪

દાર વિં [શાંદાર] 'નિશાન-
દાર' ('નિશાન' + શાં =
પ્રત્યય, 'વાળું' અર્થસૂચક) =
નિશાનવાળું]

નિશાનવાળું.

પું નિશાનવાળો માણસ.

● બાજ વિં; પું — 'નિશાન' + શાં
જા (બાજ) = પ્રત્યય, કર્તૃવાચક
નામ બનાવનાર —

નોંધ. — આ શબ્દને પ્રયોજ
કારસી, હજી તેમ જ હિન્દીમાં થતો
નથી. કારસીમાંથી ગુજરાતીમાં
પ્રવેશ પામેલા 'દગાબાજ',
'દગાબાજ', 'અખતરાબાજ' જેવા
શબ્દોના સાદૃશ્યે એ ગુજરાતીમાં
ઘડાયેલો છે.

બરાબર નિશાન કરનાર;
તાકેટ; નિશાન તાકવામાં પ્રવીણ.

“આ પાટણવાડિયો જબરો
નિશાનબાજ હતો.”

મેઘાણી, 'માણસાઈના દીવા', પૃ. ૧૬૨

● બાજ ઓ — 'નિશાન-બાજ'
ઉપરથી ગુજરાતીમાં —

નિશાન તાકવાનો અભ્યાસ
(૨) નિશાન તાકવાની રસત.

— ની પું [શાંદાર] 'નિશાની'
('નિશાન' + શાં = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = નિશાનવું. (૨)
સંભારણું; યાદગીરી; સ્મારક

(૩) ચિહ્ન; યાદગાર; ઓળખ;
સંસાર]

નિશાન; ચિહ્ન; સંસાર.

“માશકોના ગાલની લાલી
મહી લાલી અને,
ન્યાં ન્યાં ચમન, ન્યાં ન્યાં શલો
ત્યાં ત્યાં નિશાની આપની.”
'ઠલાપીનો કાવ્યઠલાપ', પૃ. ૧૯૧

નિરુપ્ત ઓ [અંસિત] 'નિરુપ્ત'

('નિરુપ્ત' = સંબંધિત હોવું;
બંધણેસવું હોવું (૨) લાગુ પાડવું;
નિમિત્ત કરવું) = સંબંધ; નાતો]

સંબંધ; નાતો (૨) [લાં]
દરકાર; પરવા.

“એ નામે વાઘેલો હતો,
પણ આ ખુનને ને એને કાઈ
નિરુપ્ત નહોતી.”

મેઘાણી, 'માણસાઈના દીવા', પૃ. ૮૪

“એ બોળતે તો એ રાંડ
સાથે કાંઈ નિરુપ્ત નથી.”

કંઘં (ગું-શાં-અંકોં)

અં મારફતે.

નિરુપ્ત ઓ જુઓ 'નિરુપ્ત'

“નથી નિરુપ્ત મને આ
ધરતીથી, નલથી, સમંદરથી,
કરું છું હું લકાઈ માનવીના
મનની અંદરથી.”
બરફત વીરાણી, 'ધટા', પૃ. ૧૭૭

નિહાલ વિ० [ક્ષાં 𐎧𐎠 (નિહાલ) =

નવું રોપેલું આડ; નવો જગેલો
છોડ; નાનું આડવું (૨) તાજું;
પ્રકૃત્સ; પ્રસન્ન; આનંદિત; માલા-
માલ; કામયાબ; દરેક રીતે તૃપ્ત]

છોડ; આડ (૨) દરેક જાતની
ધ્રુષ્ટા પાર પડી હોય એવું;
બધી રીતે સંતુષ્ટ; સુખી; ન્યાલ.

“દાસ દયો ગાઈ થયો
નિહાલ.”

દયારામ (ગુ-ઈ૦ ૩૦)

નિદાખોર વિ०—ગુ० નિદા+ક્ષાં 𐎧𐎠
(ખોર) = પ્રત્યય —

નિદા કર્યા કરનાર.

“દરદ મારા હૃદયનું કોઈ

નિદાખોર શું જાણે ?

જખમ છાતી ઉપર છે,
પીઠની પાછળ પ્રહારો છે.”

પરકત વીરાણી, ‘માનસર’, પૃ. ૩૨

નીમ વિ० [ક્ષાં 𐎧𐎠 (નીમ) = અડધું]
અડધું.

હકીમ પું०—ક્ષાં 𐎧𐎠 (નીમ) =

અડધું + અ० حکیم (હકીમ) =

જુઓ ‘હકીમ’ —

નાંધ. — આ શબ્દપ્રયોગ હૃદ્
તથા હિંદીમાં થાય છે અને તેમાં
એના અર્થ છે અધકચરો હકીમ;
અધકચરો વૈદ્ય; ઊંટવૈદ્ય; તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

અધકચરો હકીમ; અધકચરો
વૈદ્ય; ઊંટવૈદ્ય.

“નીમહકીમ ખતરએ જન,
નીમમુલ્લા ખતરએ ઇમાન.”

(કહેવત)

—મે અ० [ક્ષાં 𐎧𐎠 ‘નીમ:’ (‘નીમ’
+ વિસર્ગ ઉચ્ચરિત કારસી વચ્ચે
‘હે’ = પ્રત્યય; સંબંધવાચક) =
અડધું; અડધો કદનું; અડધું
કરેલું]

અડધે ભાગે.

નીમચો પું० [ક્ષાં 𐎧𐎠 ‘નીમ-ચ:’

(‘નીમ’ = અડધું + ‘ચેહ’ = પ્રત્યય,

લઘુતાવાચક નામ બતાવનાર) =

નાના કદનું; નાનું (૨) નાની

કે ટૂંકી તલવાર]

નાંધ.—હિંદીમાં એ ઉપરાંત
એનો અર્થ છે કટાર; તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

નાની તલવાર (૨) કટાર;
ખંજર.

નીમે અ० જુઓ ‘નીમ’માં.

‘નીમેપગારી રજ’ (શબ્દ-
પ્રયોગ).

—મેનીમ વિ० [ક્ષાં 𐎧𐎠 𐎧𐎠 (નીમ) =

‘નીમ વ નીમ’ કે ‘નીમેનીમ’

(‘નીમ’ = અડધું + ‘વ’ કે ‘ઓ’ =

અને + ‘નીમ’ = અડધું) = અડધું

અને અડધું; અડધોઅડધ; બે

સરખે ભાગે]

અડધોઅડધ; બે સરખે ભાગે.

નીમેપગારી વિ०— 'નીમઃ' = જુઓ
'નીમો' + ગુ० 'પગારી' —

અડધો પગારનું; અડધો પગાર
મેળવનાર.

નીમો પું० [લાઁકાંમાં કાં નિમે
'નીમઃ' ('નીમ' = અડધું + વિસર્ગ
ઉચ્ચરિત કારસી વળું 'હે' =
પ્રત્યય, સંબંધવાચક) = એક
પ્રકારનો ટૂંકો જામો; જામો નીચે
પહેરવાનો એક પ્રકારનો પોશાક]
નોંધ.—લાઁકાં ઉપરથી હૃદ્માં
એનો અર્થ થાય છે એક પ્રકારનો
ટૂંકો જામો કે એક પ્રકારનો
જામો જામો.

વરરાજને પહેરવાનો એક
જાતનો પોશાક.

“પાયજામા, નીમા, ખેડી,
જામા અવળા બંધજી.”
પ્રેમાનંદ (ગુ-છંડિં)

નીચત સ્ત્રીં [અં નિચત
(‘નવા’ = નિધરિ કરવો; નિશ્ચય
કરવો; નિશ્ચય કરવો; ધચ્છા
કરવી (૨) ધરાદો કરવો) =
નિર્ધાર; નિશ્ચય (૩) ધચ્છા;
ધરાદો; આશય; સંકલ્પ]

દાનત; વૃત્તિ; લાવના; ધચ્છા;
આશય; સંકલ્પ.

નીરખ પું० [કાં નિરખ =
લાવ; દર; ક્રિમત]
બજારલાવ; ચાલુ લાવતાલ.

નીસ્તી (પાંગુ) [કાં નિસ્તી 'નીસ્તી'
(‘ન’ કે ‘નહ’ = નિષેધવાચક +
'હસ્ત' કે 'અસ્ત': એમ મળીને
નીસ્ત = છે નહિ + 'ઈ' = પ્રત્યય,
લાવવાચક નામ બનાવનાર) =
હસ્તી ન હોવી તે; ન હોયું તે]
હયાતી ન હોવી તે; બિન-
હસ્તી; ધન્ય; અલાવ.

“હસ્તીના જઠકપઠક બંધન-
માંથી પલકમાં ફેંટા થઈ
નીસ્તીમાં ફૂળી ગઈ.”

કાળરાજી (લંગોભમં)

નુકસાન નં० [અં نقصان 'નુકસાન'
(‘નકસ’ = ઓછું કરવું; કમ કરવું
(૨) ઓછું થવું; કમ દેખાવું) =
કમી; ન્યૂનતા; ક્ષતિ; ઓટ;
(૩) બગાડ; હાનિ; ખરાબી
(૪) અવગુણ; વિકાર]

બગાડ; હાનિ; ખરાબી; ઓટ;
(૨) ગેરફાયદો; ગેરલાભ (૩) અવ-
ગુણ; વિકાર.

“બીક છે બન્ને તરફ,
બન્ને તરફ નુકસાન છે,
દોસ્ત છે દાનો બધા
દુશ્મન બધા નાદાન છે.”

બરકત વીરાણી, ‘ઘટા’, પૃ. ૧૩૩

—ની સ્ત્રીં—‘નુકસાન’ + ગુ० ‘ઈ’—

નુકસાન (૨) નુકસાનનું
વળતર કે તેની ભરપાઈ.
વિ० નુકસાનવાળું.

નુકતેચીન વિનં (લાંકાંમાં) نکتہ چینی

‘નુકત:ચીન’ (‘નુકત:’ = જુઓ
‘નુકતો’ + ‘ચીન’ અર્થાત્ ચૂંટ;
ઝડપી લે: એ ક્રિયાપદનો ધાતુ
ને આશય રૂપમાં હોય છે તે
નામને લાગીને કર્તૃવાચક નામ
બનાવે છે) = નુકતા કાઢનાર;
નજીવા વાંધા કાઢનાર; છિદ્રા-વે-
પણુ કરનાર; ખીજના નાના
નાના દોષ જોનાર]

ખીજનાં છિદ્રો શોધનારું;
ખીજની ટીકા કરનારું; ખીજના
દોષો જોનારું.

—ની સ્ત્રી—‘નુકત:ચીન’+ઉર્દૂમાં ۛ
(ઈ)=પ્રત્યય, લાવવાચક નામ
બનાવનાર—

નોંધ.—આ શબ્દનો પ્રયોગ
ભારતીય ફારસીમાં થતો નથી.
પરંતુ ઉર્દૂ તથા હિંદીમાં યાય છે
અને તેમાં એના અર્થ છે ખીજનાં
છિદ્રો શોધવાનું કામ; ખીજના
દોષો જોવાનું કામ : તે ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

ખીજનાં છિદ્રો શોધવાનું કામ;
ખીજનાં દોષો જોવાનું કામ; ટીકા
કરવાનું કામ.

નુકતો પું(૧)[અં ۛ نکتہ ‘નુકત:’ (‘નક્કત’
=ના ઉપર ટપકાં કરવાં; ફારસી-
અરબી લિપિના લખાણમાં ટપકું
મૂકવું કે બિંદી મૂકવી) = ટપકું;

બિંદી; ફારસી અરબી લખાણમાં
ઉપર નીચે મુકાવું ટપકું]

ટપકું; બિંદી (૨) અરબી
ફારસી લખાણમાં ઉપર નીચે
મુકાવું ટપકું (૩) સ્થાન.

(૨)[અં ۛ نکتہ ‘નુકત:’ (‘નક્કત’
=વિનોદ કરવો; વિનોદ ભરેલી
વાત કરવી (૨) ગમ્મત કરવી;
ટીખણ કરવી; મશ્કરી કરવી)
=વિનોદભરેલી વાત; રસ જીપજો
તેવી બાબત; હાસ્યજનક વાણી;
મજાક.

ફારસીમાં અર્થ:—ખારીક
વાત; સૂક્ષ્મવિચાર; તર્ક (૨)
રહસ્ય; મર્મ; ભેદ; મુદ્દો]

કોયડો; ટુચકો (૨) છુદ્દો;
તર્ક (૩) રહસ્ય; ભેદ; મુદ્દો.

“જો રાજે ફર્જનો કહું

નુકતો તને એક,
જો હોય થતું આજ

તે ન રાખ કાલ પર.”
પતીલ, ‘પ્રભાત નર્મદા’, પૃ. ૫૯

નુરત સ્ત્રી ۛ જુઓ ‘નૂર’માં.

“અને સુરતને નુરતમાં
કરાવવાથી જો એકતાનો આનંદ
અનુલવાય છે”

આનંનિ (ગુ-ફા-અંકો ૦)

નુસખો પું ۛ [ફાં ۛ نسخہ ‘નુસખ:’
(‘નસખ’= નકલ કરવી; લેખિત

નકલ કરવી) = અંથ વગેરેની પ્રત;
લખેલો કાગળ; વૈદ્ય, હકીમ કે ડૉક્ટર
દરદીને જેમાં દવા લખી આપે
તે કે તેનો કાગળ; ‘પ્રિસ્ક્રિપ્શન’]

વૈદ્ય કે ડૉક્ટર દરદીને જેમાં દવા
લખી આપે તે કે તેનો કાગળ;
‘પ્રિસ્ક્રિપ્શન’ (૨) [લાં.]
ખલાજ; ઉપાય; ઉપચાર.

નૂર નં [અં ૭૦] (નૂર) = તેજ;
પ્રકાશ; જ્યોતિ; રોશની; ચમક;
રોનક; પ્રકાશનું કિરણ]

તેજ; પ્રકાશ; જ્યોતિ; રોશની;
ચમક; રોનક (૨) શક્તિ; ઓજ.

“હમારી શહેનશાહીમાં

ખુદાનો હાથ છે,

હમારા પાયતખ્તમાં

ખુદાનું નૂર છે.”

‘કલાખીનો વિરહ’, પૃ. ૧૪૦

જહાં સ્ત્રીં [કાંકાં ૦૫૭૭]

‘નૂરે જહાન’ (‘નૂર’ + ‘એ’ =
સંબંધવાચક દ્વારસી સંજ્ઞા +
‘જહાન’ = જુઓ ‘જહાં’) =
દુનિયાનું તેજ; આખી દુનિયાને
પ્રકાશિત કરનારો પ્રકાશ;
મોગલ શહેનશાહ જહાંગીર
(ઈ.સ. ૧૬૦૫-૧૬૨૭)ની
બેગમનું નામ)

માંધ.—મોગલ શહેનશાહ જહાં-
ગીરની બેગમનું મૂળ નામ
મેહરુનિસા (અર્થાત્ સ્ત્રીભક્તિમાં

સૂચ્ય) હતું. તેનો બાપ મૂળ ઈરાન-
નો વતની હતો અને મોગલ
શહેનશાહ અકબરના શાસન
દરમિયાન ભારતમાં આવ્યો હતો.
મેહરુનિસાના ૩૫ ઉપર મોહિત
યઈ સલીમે તેને પરણવાની ઇચ્છા
કરી. શહેનશાહ અકબરને એ
બાબત ખસંદ પહોં નહિ તેથી તેણે
મેહરુનિસાને શેર અફઘાન નામના
એક સરદાર સાથે પરણાવી દીધી
અને તેને બંગાળા મોકલી આપ્યા.
સલીમ તખ્ત ઉપર બેઠો ત્યારે તેણે
શેર અફઘાનને મરાવી નાખ્યા.
આથી મેહરુનિસાને ઘણું દુઃખ
થયું. છ વરસ પછી સલીમ
પોતે જહાંગીર ખિતાબથી મોગલ
શહેનશાહ થયો ત્યારે મેહરુનિસા
સાથે તેણે લગ્ન કર્યું અને તેનું
મૂળ નામ બદલી ‘નૂરે જહાન’
રાખ્યું. કહેવાય છે કે ગુલાબમાંથી
અત્તર બનાવવાની શોધ
નૂરજહાને કરી હતી.

મોગલ બાદશાહ જહાંગીરની
બેગમ.

નૂં નં—‘નૂર’ ન ગું ‘નૂં’—

નૂર; તેજ.

“લાગે તને નામનું તે નૂરકું
નરવું રે.”

બાપુસાહેબ ગાયકવાડ (શુ-ઈ-૦૩૦)

૦૮ સ્ત્રીં — ‘નૂર’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં—

પ્રકાશ; તેજ.

-રી વિં [અંકશીં نوری 'નૂરી'
('નૂર' + શીં 'ઈ' = પ્રત્યય,
સંબંધવાચક) = નૂરનું; નૂર
સંબંધી; નૂરવાળું; તેજસ્વી;
પ્રકાશિત]

નૂરવાળું; તેજસ્વી; પ્રકાશિત.

-રેખુદા નં [અંકશીં نور خدا
'નૂરે ખુદા' ('નૂર' + 'એ' =
છટ્ટી વિલક્ષિતનો સંબંધ દર્શાવ-
નાર ફારસી સંજ્ઞા + 'ખુદા' =
જુઓ 'ખુદા') = ખુદાનું નૂર;
અસ્લાહનું તેજ]

ખુદાનું નૂર; અસ્લાહનું તેજ.

-રેયશ્મ નં [અંકશીં نور چشم
'નૂરે યશ્મ' ('નૂર' + 'એ' =
છટ્ટી વિલક્ષિતનો સંબંધ દર્શાવ-
નાર ફારસી સંજ્ઞા + 'યશ્મ' =
જુઓ 'યશ્મ') = આંખનો પ્રકાશ;
જે આંખના પ્રકાશરૂપ હોય તે;
બાળક; વહાલું બાળક]

નોંધ.—એ ફારસીમાં ખાસ કરીને
પત્રવ્યવહારમાં સૌથી વહાલા
સંબંધી જેમ કે પુત્રને સંબોધન
કરવામાં વપરાય છે.

આંખનું નૂર (૨) દીકરો.

-રેદીદા (-દહ) નં [અંકશીં نور دید
'નૂરે દીદ'—'નૂર' + 'એ' = છટ્ટી
વિલક્ષિતનો સંબંધ દર્શાવનાર
ફારસી સંજ્ઞા + 'દીદ' ('દીદ'

અર્થાત્ તેણે જોયું; દષ્ટિ; નજર
+ વિસર્ગ ઉચ્ચરિત ફારસી વર્ણુ
'હે' = પ્રત્યય, સંબંધવાચક :
એમ મળીને) = જેનાથી જોઈ
શકાય તે; આંખ — = આંખનું
તેજ (૨) બાળક; વહાલું બાળક]

આંખનું તેજ (૨) દીકરો.

નેક વિં [ફીંકશીં نیک (નીક):
લાંઉં (નેક) = સારું; સુંદર;
ઉમદા; ઉત્તમ]

નોંધ.—ઉર્દૂમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ છે નીતિમાન; પવિત્ર;
ધાર્મિક; દીનદાર (૨) પ્રામાણિક;
યોગ્ય : તે ઉપરથી શુભશાતીમાં.

નીતિમાન; ધાર્મિક (૨)

પ્રામાણિક; યોગ્ય; ન્યાયી.

'નેક ઇન્સાફ' = યોગ્ય ઇન્સાફ.

શ્રીં નેકી; ન્યાયીપણું.

ંખાહ વિં [ફીંકશીં نیک خواہ
ઈંઉં 'નીક-ખાહ': લાંઉં 'નેક-
ખાહ' ('નીક' કે 'નેક' + 'ખાહ'
અર્થાત્ આશા રાખ; ઇચ્છા કર :
એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આત્માર્થ
રૂપમાં હોય છે તે નામ કે વિશેષણ-
ને લાગીને કર્તૃવાચક નામ
બનાવે છે) = સારું ઇચ્છનારું;
હિતેચ્છુ; માયાળુ; પરગજુ]

હિતેચ્છુ; શુભચિંતક.

ંદિલ વિં [ફીંકશીં نیک دل
ઈંઉં 'નીક-દિલ' : લાંઉં

‘નેક-દિલ’ (‘નીક’ કે ‘નેક’ + ‘દિલ’
= જુઓ ‘દિલ’) = ભલા દિલવાળું;
મોટા મનનું; માયાળુ; પરગજુ]
નેકદિલવાળું; પ્રામાણિક.

-દિલી સ્ત્રીં [ફાંફાંફાં نیکلی
ઈંઉં ‘નીક-દિલી’: ભાંઉં
‘નેક-દિલી’ (‘નીક-દિલ’ કે
‘નેક-દિલ’ + ફાં ‘ઈ’ = પ્રત્યય,
ભાવવાચક નામ બનાવનાર) =
નેકદિલ હોવું તે; માયાળુપણું;
ભલમનસાઈ; પરોપકારી કૃત્ય]
નેકદિલવાળા હોવું તે;
પ્રામાણિકપણું.

• નજર સ્ત્રીં — નેક + نظر (નઝર)
- જુઓ ‘નજર’ —
નોંધ. — આ શબ્દનો પ્રયોગ
ફારસી, ઉર્દૂ તેમ જ હિંદીમાં
યતો નથી. એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.
નજર સાફ હોવી તે; ચોખ્ખી
નજર; ચોખ્ખી દાનત.

વિં ચોખ્ખી નજરવાળું.

• નામ વિં [ફાંફાંફાં نیکنام ઈંઉં
‘નીક-નામ’: ભાંઉં ‘નેક-
નામ’ (‘નેક’ + ‘નામ’ = નામ;
પ્રતિષ્ઠા; ખ્યાતિ) = નામ સારું
હોય એવું; ભલાઈ માટે જાણીતા
નામનું; નામ ધરાવનારું;
નામાંકિત; પ્રતિષ્ઠિત; વિખ્યાત]
નેકી માટે પ્રખ્યાત; ભારે

પ્રખ્યાત; યશસ્વી (૨) એક
માનવાચક શબ્દ.

• નામદાર વિં — ‘નેકનામ’ + دار
(દાર) = પ્રત્યય, ‘વાળું’ અર્થ-
સૂચક —

નોંધ. — આ શબ્દનો પ્રયોગ
ફારસી, ઉર્દૂ તેમ જ હિંદીમાં
યતો નથી. એ ગુજરાતીમાં
ધડાયેલો છે.

નેકનામ; નેકી માટે પ્રખ્યાત;
ભારે પ્રખ્યાત; યશસ્વી (૨) એક
માનવાચક શબ્દ કે ઇલકાબ.

• નામી સ્ત્રીં [ફાંફાંફાં نیکنامی
ઈંઉં ‘નીક-નામી’: ભાંઉં
‘નેક-નામી’ (‘નીક-નામ’ કે
‘નેક-નામ’ + ફાં ‘ઈ’ =
પ્રત્યય, ભાવવાચક નામ બનાવ-
નાર) = નેક નામ ધરાવવું તે;
સુખ્યાતિ; સુપ્રસિદ્ધિ; સુકીર્તિ]
કીર્તિ; ખ્યાતિ (૨) સારી
આબરૂ; સુયશ.

• નીયત સ્ત્રીં [ફાંઅં نیک نیت
ઈંઉં ‘નીક-નીયત’: ભાંઉં
‘નેક-નીયત’ (‘નીક’ કે ‘નેક’ +
‘નીયત’ = જુઓ ‘નીયત’) = જેની
નીયત સારી હોય એવું; નેક
નૈયતવાળું; સારા આશય કે
ઉદ્દેશવાળું; ઉચ્ચાશયી].

નેક કે સાચી યા સારી નૈયત;
સારી દાનત; નેકદિલી.

૦ળખત વિં [ફાં نیک بخت] ઈંઉં 'નીક-ળખત': લાંઉં 'નેક-ળખત' ('નેક' + 'ળખત' = જુઓ 'ળખત') = નેકળખત-વાળું; લાજ્યવાન; નસીળદાર.]
લાજ્યવાન; નસીળદાર.

નેકનજર; ૦નામ; ૦નામદાર; ૦નામી;
૦ળખત જુઓ 'નેક'માં.

નેકી સીં [ફાં نیکى] ઈંઉં 'નીકી': લાંઉં 'નેકી' ('નીક' કે 'નેક' + 'ઈ' = પ્રત્યય, લાવવાયક નામ યનાવનાર) = સારાપણું; સર્જિતતા; સારું કામ; લલાઈ; પરોપકાર(૨) ઉમદાપણું; ચુંદરતા (૩) સદાચાર; સદ્વર્તન.]

સર્જિતતા; લલાઈ (૨) સદાચાર; સદ્વર્તન (૩) પ્રામાણિકપણું; ઈમાનદારી (૪) (રાજ, મહારાજ પધારે ત્યારે ઉચ્ચારાતાં) સ્તુતિનાં વચન; છડી પોકારવી તે.

“અપી જાઓ, વીરા મારા,
નેકીને ખાતર !

એમ ધૂરચો વીનવી વીનવી,
ત્યારે, વાહ સુખન !
ઈમાનદારી કેરી, વાત તારે તો
નવી ને નવી !”

મેઘાણી, 'યુગવંદના', પૃ. ૩૪
'નેકી પોકારવી' = રાજ કે સંત પુરુષની આગળ મોટેથી ખળર આપતા આપતા ચાલ્યા જવું.

•દાર પું—'નેકી' + دار (દાર)
= પ્રત્યય, કર્તૃવાચક નામ યનાવનાર—

નાંધ. — આ રાજ્યનો પ્રયોગ ફારસી, ઉર્દૂ તેમ જ હિંદીમાં થતો નથી. એ શુજરાતીમાં ધડાચેલો છે.

નેકી પોકારનાર માણસ;
છડીદાર.

નેકો પું [ફાં نکو] ઈંઉં 'નીકૂઈ': લાંઉં 'નેકોઈ' ('નીકૂ' કે 'નેકો' = 'નીકૂ' કે 'નેકો' ઉપરથી ટૂંકું રૂપ: એ માટે જુઓ 'નેક' + 'ઈ' = પ્રત્યય, વિશેષણ ઉપરથી લાવવાયક નામ યનાવનાર) = સારાપણું; સદ્વર્તન; ઉમદાપણું; ઉદારતા.]

[લાં] નિયમ; વ્યવસ્થા;
(૨) અમુક થાય અમુક ન થાય એવો ધારો (૩) હદ; પ્રમાણ.

નેચો પું [ફાં نچو] 'નેચેહ' ('ને' કે 'નય' = નળા; બૂંગળા કે બૂંગળું + 'ચેહ' = પ્રત્યય, લઘુતાવાચક) = નાની નળા; નાની બૂંગળા; હકાની ગૂંછળાદાર લાંબી નેહ કે નળા; હકાનો મેર.]

નેળચો; હકાની લાંબી નેહ કે નળા; હકાનો મેર.

નેજવું નં — ૦. نيز (નેઝઃ) ઉપરથી

ગુજરાતીમાં : ‘નેઝઃ’ માટે જુઓ ‘નેજુ’ —

નાંધ. — રાષ્ટ્રકોશમાં છાપરાની પાંખ, ખારસાખના થાંભલા પાસેનું ઢાંકણ વગેરે અર્થ આપ્યા છે. પરંતુ તેમનો કંઈ મેળ હોવાનું જણાતું નથી.

મોતિયાનો ટેકા જેનો આકાર લાલાના જેવો હોય છે.

નેજરા પું ૦ ૫૦૫૦ જુઓ ‘નિઝારા’

નેજણું વિં — ૦. نيز (નેઝઃ) ઉપરથી

ગુજરાતીમાં : એ માટે જુઓ ‘નેજુ’ કે ‘નેજો’ —

નેજવાણું.

નેજુ’ (—જો) નં; —જો પું ૦ [૩૧૦. نيز

ઈંઉં ‘નેઝઃ’ : લાંઉં

‘નેઝઃ’ (‘નય’=વાંસ+‘ઘઝઃ’

=પ્રત્યય, લઘુતાવાચક)= નાનો

વાંસ (૨) વાંસના પ્રકારની એક

પાતળી લાઠી જેના છેડા ઉપર

પાનું કે ફળું જડેલું હોય છે;

લાલો (૩) ખરછી (૪) વાવટો;

ધવજ]

નાંધ. — હિંદીમાં ઉપરના ઉપરાંત

એનો અર્થ છે રાત્રીઓનું નિશાન.

લાલો (૨) ખરછી (૩) વાવટો

(૪) નિશાન.

“નેજા” ફરકે રે, ફરે તરવાર,

દંડ યુદ્ધ થયું કેણી વાર.”

પ્રેમાનંદ (ગુ-ઈંઉંડિં)

“સનમ શેહનાં અહીંયાં તો,

હે આસ્માનમાં નેજા.”

દી૦સાં (ગુ-ફા-અંઉંડિં)

નેફા પું ૦ [લાંઉંફાંમાં ફંઝિં (નીફઃ)

કે ફંઝિં (નીફા) = જેમાં નાફું

ઘાલવામાં આવે છે તે ચણિયા

કે સુરવાલની ઉપરનો ખોલવાળો

ભાગ; ચીણુ ઉપરની સરકિયાની

અંદરનો ખોલવાળો ભાગ]

નાંધ. — ઉર્દૂમાં એના ઉચ્ચાર

‘નેફઃ’ કે ‘નેફા’ છે તે ઉપરથી

ગુજરાતીમાં.

જેમાં નાફું ઘાલવામાં આવે

છે તે ચણિયા કે સુરવાલની ખોલ;

ચીણુ ઉપરની સરકિયાની ખોળ.

‘નેફા વગરની નાત’ =

કશા નિયમ કે વ્યવસ્થાના બંધન

વગરની નાત.

‘લીલીછમ ઘાટડી શરીર ઢાંકી

નેફા ઉપર વેરાઈ રહે, તેમ

ભીંતના કાંગરા પર ઝાડો દેખાતાં

હતાં.

સંચં લા. ૧. (ગુ-ફા-અંઉંડિં)

—ફાટૂટ વિં — ‘નેફા’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં —

કામી; વિષયી; લાંપટ

નેસ્ત વિં [૩૧૦. نیست ‘નીસ્ત’ (‘ન’

કે ‘નઃ’=નિષેધવાચક+‘હસ્ત’ કે

‘અસ્ત’=છે : મળાતે ‘નીસ્ત’)

=છે નહિ; નષ્ટ; અન્ય; હુમ]

.. ન હોય એવું; નાબૂદ; રદખાતલ.

નાખૂદ વિં [ફાં નાંબુદ નેસ્ત]

‘નીસ્ત વ નાખૂદ’ કે ‘નીસ્તો-
નાખૂદ’ (‘નીસ્ત’+‘વ’=અને
+‘ના’=નિષેધવાચક+‘ખૂદ’=
તે હતું)=તે નથી અને તે ન
હતું; નષ્ટ; શન્ય; લુપ્ત; વિનષ્ટ]

હતું ન હતું થયેલું; જડમૂળથી
નાશ પામેલું; નષ્ટભ્રષ્ટ.

નેહ (ને) સ્ત્રીં [ફાં ઉં (નય)=

વાંસની નળી; નળી]

નોંધ.—હિંદમાં ઉપરના ઉપરાંત
એના અર્થ છે હૂકાની નળી;
તમાકુ પીવાની હોકલી.

હૂકાની નળી.

નેહસ્ત (પાંચુ) [ફાંફાં નેસ્ત]

‘ન-હસ્ત’ (‘ન’=નિષેધવાચક+
‘હસ્ત’=છે)=ન છે; નથી]

નીચ; અધમ; હલકું; દુષ્ટ; નેસ.

નેયત સ્ત્રીં જુઓ ‘નીયત’

“પોતાની જ ખરાબ નેયતથી
તેની પડતી આવી.

મિંસિં (ચુ-ફા-અંડિં)

નોક(-નો) પું, [ફાં નોક (નૂક)

કે (નોક)= અણી; છેડો; સૂક્ષ્મ
અગ્ર ભાગ]

અણી; છેડો; સૂક્ષ્મ અગ્ર ભાગ.

નોકર વિં [ફાંફાં નોકાર નોક-

દાર’ (‘નોક’+ફાં ‘દાર’=
પ્રત્યય, ‘વાળુ’અર્થસૂચક)=
નોકવાળું; અણીવાળું]

નોકવાળું; અણીવાળું.

નોકર(-નો) પું [ફાં નોકર (નોકર)

=ચાકર; સેવક; કર્મચારી]

ચાકર (૨) સેવક.

“વૃદ્ધ લલા રાખને શેક,

લલાં માત ને તાત,

વૃદ્ધ લલા નહિ નોકરો,

ધોરી ને ચોકિયાત.”

(લોકવાણી)

ંડી સ્ત્રીં — ‘નોકર’ ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

સ્ત્રી-નોકર યા નોકરની સ્ત્રી.

ંશાહી સ્ત્રીં — ‘નોકર’+ شاهی

(શાહી)=જુઓ ‘શાહી’.

નોકરોથી ચાલતું—નોકરોની

કુલ સત્તાવાળું રાજતંત્ર કે તેવી

સરકાર; કર્મચારીઓથી સંચા-

લિત શાસન-પ્રબંધ; ‘બ્યુરોક્રસી’.

ંરાણી સ્ત્રીં—ફાં ‘નોકર’ ઉપરથી

હિંદીમાં નારી જાતિનું રૂપ

‘નોકરાની’ : તે ઉપરથી

ગુજરાતીમાં—

નોકરની સ્ત્રી; નોકરડી;

ચાકરડી; દાસી.

-રિયાટ(-ત) વિ०—‘નોકર’ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં.

નોંધ.—એ અરબી ‘મન્સાન’
ઉપરથી ‘મન્સાનિયત’ અને તે
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ‘મન્સાનિયત’,
અં ‘કાબેલ’ ઉપરથી ‘કાબેલિયત’
અને ગુજરાતીમાં ‘કાબેલિયત’,
અને ‘કબ્દ’ ઉપરથી ‘કબ્દિયત’
અને ગુજરાતીમાં કબજિયાત
જેવા શબ્દોના સાદૃશ્યે ગુજરાતી-
માં ઘડાયેલા છે.

નોકરી કરનારું; નોકરી જેની
વૃત્તિ હોય એવું (૨) પરાધીન.

-રી સ્ત્રી० [અન્કા૦ ۵۰۲] ‘નોકરી’
(‘નોકર’+ક્ષા૦ ‘ઈ’= પ્રત્યય,
સંબંધવાચક)=નોકરી સંબંધી;
નોકર તરીકે રહીને કરવાનું કામ;
ચાકરી; સેવા]

નોકરનું કામ; ચાકરી; સેવા.

“મારાથી મોટા ભાઈ મહારેખે
છે, એક વેપાર કરે છે, ને ખીલે
નોકરી.”

પતીલ, ‘પ્રભાતનર્મદા’, પૃ. ૨૪

નોખ; નોંધર(નો) જુઓ ‘નોક’માં.

નોખત(નો) સ્ત્રી० [અન્કા૦ ۵۰۲]
‘નોખત’ (‘નાખ’= -ની જગ્યા
લેવી; -ની જગ્યાએ અન્યને
ગોઠવવું, નીમવું કે વાપરવું)=
આનંદઉત્સવ વખતે વગાડાતું
મોહું નગારું; અમુક નક્કી વખતે

વગાડાતું ઘડિયાળ; ખે વસ્તુ
સંબંધી એક પછી બીજું એમ
વારાફરતી મૂકવું, થવું, કરવું
કે બનવું; વારો; પાળી]

સ્ત્રી० મોહું નગારું.

‘નોખત થવી’=લડાઈ વખતે
નોખતનું નગારું વાગવું.

[લા०] અમુક નક્કી વખતે
વગાડાતું ટોકારખાતું; અમુક
નક્કો વખતે વગાડાતાં ઘડિયાળાં.

“નોખત શીંગી તંબૂર નહિ,
નહીં ઉદધિ અવાળે,
સાજ વિનાના સુર તું સુણી લે,
અંતરમાં વાળે.”
કલાપીનો વિરહ, પૃ. ૧૧૫

સ્ત્રી० તાવની વારી; પાળી; વારો.

“આ રીતે તાવ આવવાના
વખતને તાવની વારી અથવા
તાવની નોખત કહે છે.”

બરજી (લગ્નોગ્રંથ)

ખાતું નાં [અન્કા૦ ۵۰۲]
‘નોખત-ખાન:’ (‘નોખત’+
‘ખાન:’=પ્રત્યય, સ્થળવાચક)
=જે સ્થાને નોખત વગાડવામાં
આવે છે તે; નોખત વગાડવાની
ખેડક; ટોકારખાતું]

નોખત વગાડવાની જામી ખેડક;
ટોકારખાતું.

નોશ કરવું (પાઠ્ય) [ક્ષો نوش
 ઈંઉં 'નૂશ' : લાંઉં
 'નોશ' અર્થાત્ પીઃ એ 'નૂશીદન'
 કે 'નોશીદન' ક્રિયાપદના સામાન્ય
 રૂપ ઉપરથી આશ્ચર્યરૂપ છે]
 પીવું તે; છાંટો પાણી કરવું તે.

નોંધણીદાર પું — શું 'નોંધણી' +
 ક્ષો ڄار (દાર) અર્થાત્ 'રાખ' :
 એ ક્રિયાપદનો ધાતુ જે આશ્ચર્ય
 રૂપમાં હોય છે તે નામને લાગીને
 કર્તૃવાચક નામ બનાવે છે.
 નોંધણી રાખનાર કે કરનાર
 અમલદાર.

નોજવાન પું [જુઓ 'નવ'માં]
 નવયુવક; જુવાન માણસ.
 “બિરાદર નોજવાં ! અમ
 રાહથી છો દૂર રે'જે;
 અમેને પંથ બૂલેલા
 ભલે તું માની લેજે.”
 મેઘાણી, 'યુગવન્દના', પ. ૨૧

—ની સ્ત્રી [જુઓ 'નવ'માં]
 નવયૌવન; ઊંઘતી જુવાની.

નોશાહ પું [ક્ષો نوشاه 'નો-શાહ'
 ('નો' = જુઓ 'નવ' + 'શાહ'
 = જુઓ 'શાહ') = જુવાન શાહ;
 બિનઅનુભવી બાદશાહ (૨)
 [લાં] વરરાજા; દુલ્હા]
 વરરાજા.

ન્યામત સ્ત્રી [અં نعمت નેઅમત
 ('નેઅમ' = ખુશ થવું; આનંદ
 ખુશીમાં રહેવું; એશઆરામી
 જીવન જીવવું) = આશીર્વાદ; પ્રસાદ;
 કૃપા; પ્રદાન; બક્ષિસ; ભેટ]
 ધનદોલત (૨) સુખ (૩)
 દુર્લભ ચીજ (૪) કૃપા (૫) ભેટ.

“એક તંદુરસ્તી હજાર ન્યામત”
 = શરીરે સુખી તો સર્વ વાતે
 સુખી. (કહેવત)

“ખરેખર માણસને છોકરાંઓ
 ખુદાએ આપેલી ન્યામત (ભેટ) છે.”
 શુંસાં પરિષદ (લંગોભં)

ન્યાલ વિં જુઓ 'નિહાલ'
 “નિર્દય ન્યાલ થયા
 કહે પંડે ઊતરી પાર.”
 દસપતરામ (શુ-ધંડિં)

00413

૧૫ દિવસ : આ પુસ્તક વધુમાં વધુ ૧૫ દિવસ
માટે રાખી શકાશે.

[illegible]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ - ૯

R

491.553

413

નાકદી

ગુજ.વર્નાકુલિત કારમી રાવદીગી
સામી વ્યુત્પત્તિ રીરા- ભા-૨

R

491.553

નાકદી

413

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અંચાલય

અમદાવાદ-૬

૧૯૬૦